
NIKOLAI II.

SLAVIA

KULTURBILDER FRÅN VOLGA till DONAU AF

ALFRED JENSEN.

---------- MED CIRKA 200 ILLUSTRATIONER (PORTRÄTT, VYER, FOLKBILDER M. M.) ----------

STOCKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1896.

Förord till den elektroniska utgåvan

Ur författarens förord: "Om värdet af dessa reseminnen tillkommer det ej mig att döma. Jag kan själf endast säga, att jag under upprepade besök i samtliga slaviska länder haft bättre tillfälle än flertalet andra turister att stärka mina första omdömen och att beriktiga en och annan missuppfattning, som vidlåtit mina första intryck. För böckerna har jag ej glömt lifvet eller naturen, och för de senare har jag lika litet åsidosatt de förra. Jag har sökt gallra ut allt oväsentligt, allt tillfälligt utan att därför beröfva skildringarna något af stämningens och det momentana betraktandets friskhet och fart. Utan förutfattade meningar har har jag sökt och velat se det sunda, goda, det framtidslofvande hos dessa politiskt unga nationer; jag har betraktat deras andliga sträfvanden med människovännens och — jag vågar väl säga det — med något af konstnärens sympatiska blick.

Föreliggande arbete omfattar slaverna norr om Donau. I fortsättning nästa år är det förläggarens och min afsikt att enligt samma plan som hittills lämna skildringar och kulturbilder från de syd-slaviska nationerna."

Verket av **Alfred Jensen** (1859-1921), som digitaliserats i februari 2009 från University of Toronto Libraries, har hämtats från Internet Archive. Den anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i mars 2014 av Bert H.

Verket kan läsas som en upplagen bok i färg på Internet Archive.

Förord.

Allt sedan undertecknad 1878, tack vare personliga förbindelser, företog sin första resa till det inre af Ryssland, har hans intresse allt mer riktat sig på den slaviska världen, och från och med år 1890 har intet år förgått utan att längre eller kortare utflykter gjorts till slaviska landsändar — icke blott till slaverna vid Volga och norr om Donau, utan ock till deras stamfränder på Balkanhalfön ända till Bosporen och Adria.

Dessa ströftåg och studieresor, hvartill jag satts i stånd dels såsom Svenska Akademiens stipendiat, dels såsom korrespondent till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, hafva i främsta rummet haft det litterära syfte, att jag skulle lära känna och i min ringa mån bland mina landsmän sprida kännedomen om de ifrågavarande folkens moderna litteratur, särskildt deras poesi. Men som den sköna litteraturen ej kan eller får lösryckas från den öfriga, har ämnet i själfva verket varit *slavisk kulturhistoria*, d. v. s. behandlat äfven politiska och sociala företeelser.

Om värdet af dessa reseminnen tillkommer det ej mig att döma. Jag kan själf endast säga, att jag under upprepade besök i samtliga slaviska länder haft bättre tillfälle än flertalet andra turister att stärka mina första omdömen och att beriktiga en och annan missuppfattning, som vidlåtit mina första intryck. För böckerna harjag ej glömt lifvet eller naturen, och för de senare har jag lika litet åsidosatt de förra. Jag har sökt gallra ut allt oväsentligt, allt tillfälligt utan att därför beröfva skildringarna något af stämningens och det momentana betraktandets friskhet och fart. Utan förutfattade meningar har har jag sökt och velat se det sunda, goda, det framtidslofvande hos dessa politiskt unga nationer; jag har betraktat deras andliga sträfvanden med människovännens och — jag vågar väl säga det — med något af konstnärens sympatiska blick.

Föreliggande arbete omfattar slaverna norr om Donau. I fortsättning nästa år är det förläggarens och min afsikt att enligt samma plan som hittills lämna skildringar och kulturbilder från de sydslaviska nationerna.

Berlin, juni 1896.

Alfred Jensen. FÖRSTA KAPITLET.

Vid Rysslands portar.

Det första och det sista intrycket af Ryssland. — Från Finland till Petersburg. — Vid tysk-österrikiska gränsen. — Tullkammaren i Warschau. — I Odessa.

Det första intryck, som man får af Ryssland, är att man ställes inför något oformligt, ofattligt, oöfverskådligt och motsättningsfullt, följaktligen inför något hemlighetsfullt eller mystiskt, som alstrar respekt och beundran, men ännu mer förundran och ängslan. Man står inför en sfinx, hvarvid Turgenjev ju ock i en af sina »Dikter på prosa» (»Senilia») liknat den ryske bonden, och man fattar endast *ett*, nämligen det motsägande som ligger i allt, som skrifvits om Ivan den »grufliges», Peter den stores och Nikolai I:s Ryssland.

Man nästan förfäras öfver denna oerhörda utsträckning, hvartill världshistorien saknar motstycke under de store »världseröfrarnes» tider och som gör det ryska riket till en oorganisk massa utan centrum, till ett vidunder där hvarje särskild kroppslem har sinsjäl och lifsverksamhet, en hydra hvars sugrör kunna skäras bort utan att det hela däraf lider obotligt men.

Två sådana härförare som Karl XII och Napoleon I fingo med sin undergång erfara, hvad det vill säga att intränga i detta monstrums håla. Och fyra europeiska stormakter behöfde vid kusten af Krim mer än ett år för att kunna stinga denne kosackiske Achilles i hälen. Den resande, som vid Wirballen passerat ryska gränsen och på väg till Petersburg rastar i den för detta polsk-lithauisk-judiska staden Kovno, finner på rådhustorget en järnpyramid med den stolta inskriften: »År 1812 angreps Ryssland af 700,000 fiender. Af dessa återvände öfver gränsen endast 70,000 man.»

Denna inskrift måste imponera på främlingen. Men ju mer han fördjupar sig i detta väldiga rike, dess mer skall han dock finna, att kolossens fötter ej äro af samma oförstörbara materiel, om de också ej äro formade af skör

lera. Han skall snart nog inse, att den yttre storheten ej uppväges af inre styrka och att den oerhörda expansionskraften ej motsvaras af en organisk centralisationsenhet.

Men här stöter man åter på en motsägelse, som icke löses med resonerande slagord: man skall dock se och känna, att ryskheten genomsyrat hela denna massa från Ishafvet till Svarta hafvet, från Weichsel till Stora oceanen, och att den kyrkliga och statliga enheten efter en orubblig princip och med järnhård öfvermakt lyckats sätta en viss rysk prägel på alla dessa finska, sibiriska, centralasiatiska och kavkaziska nationaliteter samt öfriga folkslag, som »skyddas» af den ryska dubbelörnens vingar. Och framför allt skall betraktaren varsna, att dessa i rundt tal ett hundra millioner ryska undersåtar till allra största delen hopsmält till en trög, kompakt, konservativ massa, som i och för sig erbjuder en vida större garanti för den ryska statens inre och yttre bestånd än alla de militära, sociala och ekonomiska murar, hvarmed det politiska och religiösa Ryssland mäktar omgärda sig. Just därför att denna massa är så ofantligt stor och trög, synes den hardt när omöjlig att sätta i rörelse. Att hon kan rubbas och få en accelererad hastighet, därpå föreligga dock åtskilliga historiska bevis. Hittills hafva dessa impulsiva ut-

brott af det ryska folkets hänförelse för en idé, till exempel för befrielsen från en stor fara eller nöd, visserligen varit af mer yttre art och ortodoxt religiösa eller politiskt lojala. Men om denna massa en dag vände sig mot sina inre fiender, mot kyrkan och byråkratien, skulle hon välta sig lavinlikt med en naturkrafts nödvändighet, och då, först då vore det nuvarande ryska samhällsskickets öde besegladt. Men den dagen ligger ännu i ett så aflägset fjärran, att det är lönlöst att nu grubbla däröfver, och de små rubbningsförsök, som företagits mot den väldiga byggnaden i form af dels ett slags »liberalism», som importerats från de västra kulturländerna, dels en naiv, fanatisk och om de rätta medlen okunnig »nihilism», äfven den till god del en västerländsk produkt, som saknat det inre sammanhanget med de ryska förhållandena — alla dessa försök, som i den utländska pressen göra så mycket väsen af sig och som i yttringen af ett kejsarmord komma hela världen att häpna af fasa, hafva endast bidragit att bättre smeta öfver eller fylla de remnor, som här och hvar röjt och röja sig på den från början planlöst upptornade byggnaden.

Försåvidt denna bok kan lyckas något klargöra de orediga föreställningarna om Ryssland och på grundvalen af faktiska förhållanden och personliga iakttagelser gifva en antydan om de framtida möjligheternas riktning, skall den därför mindre sysselsätta sig med de politiska än med de kyrkliga förhållandena, mer följa företeelserna hos själfva folket, de lägre samhällsklasserna, än tilldragelser och sedvänjor i de med modern kultur fernissade storstadssalongerna. Framför allt må det ryska påfvedömet uppmärksammas; dess enorma styrka ligger i dess intima, specielt ryska förening med statsmakten, och just därför måste bändjärnet sättas in på detta ställe, om eljes en ombyggnad skall varda möjlig. Men från den ryska statens synpunkt förstår man därför nödvändigheten af dess hänsynslösa kyrkopolitik: en obeväpnad *stundist* på landet är en farligare samhällsfiende än tio beväpnade nihilister i Petersburg.

Hemligheten i konsten att studera Ryssland ligger väl närmast däri, att allt eller åtminstone det mesta vid första anblicken synesså främmande och att man själf blir behärskad af ämnet, då man som bäst tror sig behärska det. Man gripes af ett slags svindel inför ofattligheten, och de motsatser, som man möter vid nästan hvarje steg, rubba på ett betänkligt sätt de i eget tycke förträffliga och odisputabla teorier, som man förut konstruerat på erfarenhetens lösa sand och på det »rena förnuftets» hårda och därför stundom något ofruktbara hälleberg. Man slutar sina iakttagelser om Ryssland med att förundra sig öfver ingenting alls, och det är kanske kvintessensen af all mänsklig vishet.

Redan en blick på kartan är nog att gifva en föreställning om det ryska rikets omätlighet och om mångfalden i denna språkliga, religiösa och politiska enhet. Det land, som sköljes af polarvattnen och så att säga trycker en kall kyss på högra tinningen af det skandinaviska tvillingparet, och som med sin väldiga arm famnar hela norra Asien och redan klättrat mer än halfvägs uppför Centralasiens alpregioner — det värmes ock af söderns sol och vattnas af de djupblå böljor, som slå mot den antika världens stränder. Den ryska dubbelörnen med de giriga

klorna omsluter med sina mäktiga vingar såväl de liflösa snöfälten på Novaja Zemlja och vid Kap Tjelusjkin som de härliga nejderna vid Svarta hafvet, där Kavkaziens bergsromantik och Krims klassiska och muhamedanska kultur med återglansen af det mäktiga Byzans ännu sprida ett trolskt skimmer. Dessa latituders olika klimat medför olika jordmån och framalstrar en mångfaldig rikedom på naturliga tillgångar ur jord, berg, skog och flod, som ej många andra länder hafva motstycke till — åtminstone ej kvantitativt.

Och om man från de veka, lekande nejderna på Krim eller från de mångbesjungna tjerkessiska bergstopparna — i verkligheten eller i fantasien — förflyttar sig till den sibiriska *tundran* (ödemarken), som fått sin bäste litteräre målare i *Korolenko*, eller till de centralryska stepperna, där de tröga floderna vagga sig fram med samma släpande entonighet som den ryska folkvisan, då skall kanske äfven främlingen känna en fläkt af ryssarnas *chandra*, den tungsinta »hängsjuka» eller spleen, som i den modärna ryskaskönlitteraturen tagit ett mollartadt, men ästetiskt storartadt och psykologiskt intressant uttryck i »Oblomov»-riktningenSe Gontsjarovs ryktbara sedeskildring »Oblomov». (Sv. öfvers. Sthlm 1887.). Och vill man i ett sådant stämningsögonblick frammana bilden af en typisk ryss, behöfver man endast rikta tanken på den folklige sagohjälten *Ilja af Murom*, bondsonen som af naturlig dåsighet satt orörlig hela trettio år, men därpå plötsligt stod upp med heroisk styrka för att af nit till den heliga kyrkan och af hängifvenhet för sin furste bekämpa landets fiender. Här har man kanske det bästa inbegreppet af den ryska folkkarakteren, skådad med folkets egna ögon, och i Ilja ser man förkroppslingen af det gåtfulla, att ett af världens fredligaste folk blifvit en af historiens mest eröfrande nationer.

Sannerligen — så länge ännu nationalitetskänslan är den bestämmande i folkens lif, må man ej förtänka ryssen, att han känner sig stolt öfver sitt stora, rika land. Denna stolthet kan till och med komma honom att glömma, med hvilka offer denna storhet vunnits och huru denna inre rikedom i själfva verket tillgodogjorts, tack vare ett ofelbart prästvälde, en hänsynslös militärbarbarism och ett suveränt skrifvardöme — dessa trenne faktorer som tillsammans utgöra det konkreta inbegreppet af den abstrakta och historiskt ingalunda ursprungliga frasen *samoderzjavie*, den ryske kejsarens avtokrati.

***

Den förste, som välkomnar den resande i Ryssland, är polisgendarmen, ledsagad af den oumbärlige tulltjänstemannen, och han är äfven den siste som vid gränsen tar afsked. Men denna bekantskap kan yttra sig på ett mer eller mindre obehagligt sätt.

Om man öfver Finland beger sig till Petersburg, nota bene försedd med »klara papper», vederbörligt stämplade och viserade, spårar man i själfva verket föga af det ryska polisregementet. Då ångbåten hunnit förtöjas vid *Vasili-ostrov*-kajen, har man vid landstigningen ingen synnerlig svårighet att göra sig förstådd äfven utan ryska, enär tyska här förstås af de allra flesta och svensktalandefinnar lätt nog kunna påträffas. Afskrifningen af passet har den välvillige kaptenen redan ombesörjt, och tullvisitationen försiggår med slarfvig och rätt ytlig slentrian, såsom rättskaffens turister äro vana att behandlas i verkliga kulturstater. Om litteraturen bryr sig tullcensuren *här* föga — förmodligen därför att regeringen ej från svenskt håll befarar någon samhällsvådlig insmuggling; åtminstone har det aldrig händt författaren, att hans papper eller böcker blifvit undersökta i Petersburg. För öfrigt kan den förfarne resenären betydligt påskynda tullvisitationen, om han i det rätta ögonblicket och allt efter omständigheterna smyger några silfverslantar eller rent af en pappersrubel i tjinovnikens hand. Det behöfs ej mycken människokännedom och vana för att af dennes utseende och uppträdande sluta sig till, huruvida denna gåfva är välkommen, och om den skall göra åsyftad verkan. I så fall svarar han vanligtvis alls ingenting, då han stoppar pengarna på sig, men ger en half blick, famlar med händerna bland föremålen och — slår igen locket. *Byt po semu*: »vare det så!» såsom det heter i de kejserliga ukazerna.

Petersburgs hamn.

En ångbåtsfärd längs Finska viken med besök uppför Auras idylliska å och med ett uppehåll i det naturskönt belägna, storstadsmässigt framåtskridande och prydligt snygga Helsingfors visar bäst, hvilken ofantlig skillnad i det yttre och i det allmänna samhällslifvet allt fortfarande råder mellan storfurstendömet Finland och den

suzeräna moskovitstaten. En svensk *måste* känna sig hemmastadd iTrupprevy i Petersburg.de båda finska hufvudstäderna, där han knyter eller återknyter bekantskap med gästfria, flärdlösa och hjärtliga människor. Man återvänder gärna i erinringen till den i sin något karga enkelhet vackra finska skärgården med dess tysta, allvarsamma furor bland mossa och ljung samt dess skrofliga nordiska bergshällar, och man tager med sig som färdeminne för lifvet en hågkomst af Runebergs och Topelius' idylliska skaldehem vid Alexandersgatan i Borgå och på den täcka Björkudden.

Esplanaden i Helsingfors. Ryska örlogsfartyg utanför Kronstadt.

Men ångbåten lämnar allt mer de finska skären bakom sig. Hafvet vidgar sig åter, och borta i öster skymta några mörkastrimmor fram: det är *Kronstadts* ö-stad med dess skog af master, dess rökmoln från örlogsfartyg och lastångare och den imponerande fästningens åtta granitholmar, som till tre våningars höjd stiga lodrätt upp ur hafvet, färdiga att utspy sina mördande salvor. Det har sagts, att Kronstadt förut icke skulle varit så starkt, som det förefaller lekmannen, och ännu på Krimkrigets tid torde Peter den stores, Paul I:s och Nikolais marinskapelse varit mindre omotståndlig än den brittiske amiralen Napier fruktade. Emellertid torde väsentliga förbättringar hafva företagits på senare tid, och i jämförelse med Kronstadts bistra allvar och hotande rundmurar taga sig Sveaborgs låga, grönskande vallar ut som ett idylliskt lekverk.

Isaks-katedralen i Petersburg.

Så glider ångaren in mellan två dammar, som sträcka sina armar långt ut i hafvet. Det är den nya, djupa kanalen mellan Petersburg och Kronstadt, som gjort den ryska hufvudstaden till en verklig hamnstad för djupgående fartyg och som lär ha slukat tretton millioner rubel — däri inberäknadt de för Ryssland karakteristiska »leverantörsafgifterna». Det första namn, som här möter oss, ärett svenskt: Bröderna *Nobel,* som här ute anlagt sina kolossala fotogéncisterner, gräfda fyratio fot under vattenytan.

Solen sänder sin sista aftonhälsning från hafvet, från västerlandet, från kulturen, och i hennes reflex glänser en ljus punkt i öster, i »ögonvrån af somnad nord». Denna ljusa punkt är den förgyllda kupolen på den väldiga Isakskatedralen, som, påbörjad af Katarina II, aldrig hinner bli riktigt färdig, huru många millioner rubel än offras på detta byggnadsaltare. Ännu en stund, och vi äro framme i Sankt Petersburg, Peter den stores, Katarina II:s och Nikolai I:s skenbart präktiga konstverk.

Men bortom denna lysande metropol, som i verkligheten vardt Byzans' närmaste arftagare, utbreda sig ända till Stilla hafvet ändlösa stepper och skogar, och där dväljas despotism och nihilism, hungersnöd och kolera, prästvälde och knutpiskcensur.

***

Vida dystrare är det intryck, man får af Ryssland, om man gör sitt inträde öfver den österrikiska eller preussiska landgränsen. Själfva landskapet ser allt annat än inbjudande ut genom sin tröstlösa, flacka enformighet. Hvart man skådar ut genom kupéfönstren, mötes ögat af idel slätter, än hvita af vintersnön, än gråbruna af sommarens torka. Och vid de glesa stationer, där ånghästen rastar under ett par dygns skramlande fart från Berlin eller Wien till Moskva, ser man sällan människoboningar. Stationen är visserligen på kartan betecknad såsom stad, men i verkligheten har man stundom att söka denna stad på flera versts (kilometers) afstånd, såsom till exempel guvernementstaden Smolensk, »Rysslands nyckel och port». Lyckligtvis trösta de i allmänhet förträffliga järnvägsrestauranterna för de stundom rätt långa uppehållen under den tröttande färden.

Det enda intressanta studiet, förutom det att iakttaga de medresande, hvilket särskildt i Ryssland förtjänar ett eget kapitel, ligger i att se, huru landets karakter från en tysk-judisk ochpolsk-lithauisk småningom öfvergår till en rent rysk, i början så kallad hvit-rysk och sedan äktmoskovitisk. De katolska tornspirorna aflösas snart af de rysk-byzantinska kupolerna med det ofta brokiga, men ännu oftare smaklösa färgglittret; det polska språket och diverse slaviska dialekter undanträngas efterhand af det rena, vackra storryska tungomålet, och befolkningen, som vid den västra gränsen är mer mörkhyad och spenslig (polsk-judisk), får ett sundare, starkare utseende med större godmodighet och gladlynthet.

Rysk järnvägsstation.

Men det värsta obehaget ligger i det olidligt inkrånglade och brutalt hänsynslösa visitationssystemet. Passen affordras redan före ankomsten till gränsen, och kupéerna undersökas. Under själfva visitationen, som äger rum inom slutna dörrar, taga tjänstemännen sig rätt grundlig tid och låta ej så sällan sin öfvermakt framträda på ett kitsligt sätt. Det är sålunda icke ovanligt, att »misstänkta» individer undersökas in på bara kroppen, och det påstås till och med, att en och annan judisk gårdfarihandlare måste taga af sig stöflarna för att öfvertyga det kejserliga tullverket om sin oskuld.

Vill man lära känna det ryska ämbetsmaskineriet i dess brutalaste prydno, må man ej försumma att besöka *Warschau,* hvilken stad här blott i förbigående nämnes, såvidt det rör rent ryska förhållanden. Och en gång där, måste man, för att slita sig lös från denna sirén, icke blott hafva en på passet antecknad tillåtelse att resa till utlandet, utan ock af den allsmäktige polismästaren mot särskild13

lösen och stämpel utverka sig ett extra intyg, som ger vederbörande lof att lämna staden. Utan ett sådant papper kan en resande lättare göra en ballongfärd till nordpolen än hafva utsikt att komma en enda tum öfver den farliga gränsen. Det är kantänka blott i alla dessa skrifverier som ryssen kan finna den officielt prisade, lagbundna ordningen.

Och till yttermera visso måste främlingen i »Weichsel-landets» hufvudstad i poliskammaren uppvisa skriftligt intyg från husvärden, att från dennes sida intet hinder möter för afresan. I vanligaste fall har husvärden aldrig sett ens skymten af den ifrågavarande, och skulle det också vara någon brist i hyran, så bekymrar sig polisen dock ej om den saken. Summan är, att individen ständigt erinras om sin intighet och om skrifvardömets nödvändighet samt om polisens allsmäktiga allvetenhet och allestädesnärvaro.

Ja, ännu i sista stund, då man lämnar den sista ryska stationen och i kupén drar en suck af lättnad, stiger en tjinovnik in och vill veta, om man har mycket ryska pengar på sig. Det är här icke fråga om ett dumt skämt eller ett plumpt utpressningsförsök, utan fullt allvar, ty. denne tjinovnik talar i kejsarens namn och måste därför betraktas med vördnad. Ett af det ryska finansministeriets förtviflade försök att genom skatter och stämpelafgifter återställa jämvikten i statshushållningen består nämligen i att lägga skatt på hvarje tusental rubel, som utföres ur landet — ett slags rysk mer-kantilism af mycket tvifvelaktig art och af ännu tvifvelaktigare verkan.

Den ryska censuren är ju också blott en annan, ännu förhatligare sida af det protektionistiska isoleringssystemet, och i själfva verket är den lika gagnlös som de ekonomiska skyddstullarna. Inga tullar kunna hindra införsel af utländska alster; inga gränsvakter kunna förebygga smuggling af personer och varor, och ännu aldrig har den ryska censuren kunnat hämma det flöde af förbjuden utländsk litteratur, som utgör den ryska och polska »intelligensens» käraste lektyr. Den förbjudna frukten smakar ju bäst, och därför har det litterära förbudet haft en snarare motsatt verkan. Men deturskuldar visserligen icke systemet såsom sådant, och det förenklar ingalunda det invecklade statsmaskineriet.

Ingenstädes i Ryssland kan man bättre iakttaga det småaktigt brutala och det naivt absurda censurväsendet än i Warschau, som väl i detta afseende är enastående i världen och kanske världs-historien. Jag tillåter mig anföra ett fall ur min egen erfarenhet, hvilket såsom typiskt har ett visst generelt värde. Det gällde att i censurkansliet undersöka bokförrådet i en koffert, som efter många vedermödor remitterats dit från tullkammaren.

En tjinovnik gräfde med båda armarna i koffertens innandömen och fiskade upp den ena boken efter den andra, hvarpå fynden sorterades på ett stort bord af en annan tjinovnik i frack med blanka knappar. Jag beundrar den instinktiva färdighet, hvarmed mannen genast visste att särskilja de totalt »oskadliga» böckerna från de farliga och tvifvelaktiga. Tydligen gamla vanan! Då turen kom till bibeln, hade jag haft god lust att ironiskt fråga, om ej äfven den borde närmare granskas. Det kunde påvisas hundratals ställen i den heliga skrift, som ingen ortodox ryss nu för tiden finge publicera.

Den misstänkta högen vandrade vidare till en tjinovnik, som satt vid ett väggskåp. Detta skåp befanns innehålla idel förteckningar på förbjudna böcker i alfabetisk ordning. Däribland råkade jag hafva två: Reinholdts ryska

litteraturhistoria och Rambauds ryska historia (i svensk öfversättning), två vetenskapliga verk byggda nästan uteslutande på ryska källor.

Två censorer kastade sig genast öfver bytet och började bläddra här och hvar. Inom otroligt kort tid voro de färdiga med sin dom: ungefär en tredjedel af innehållet måste skäras bort och förintas!

Nästan svarslös inför detta brutala barbari, som var delvis meningslöst, eftersom den ena boken var tryckt på svenska, samt delvis orättfärdigt, enär den andra var interfolierad med de anteckningar, som voro frukten af flere månaders bibliotekstudier i Moskva, kunde jag blott fråga, om ej böckerna finge sändas tillbaka till utlandet. Det lades råd och beslöts såsom särskild ynnest, att såi*

genast skulle ske — naturligtvis på min bekostnad och af censuren direkt. Själf skulle jag få bestämma adressen; hufvudsaken var att slika otäcka ting ej med sin blotta närvaro förpestade det heliga Ryssland.

Den tredje i det förbjudna förbundet vardt Brandes' »Indtryk fra Polen». Blotta namnet var synbarligt nog att göra censorn nervös, ehuru han ju ej begrep ett jota af innehållet. På hans fråga, om jag kände det, gaf jag ett halft undvikande svar och sökte lugna hans upprörda känslor med en listig hänvisan till att den del af boken, som handlar om den polska romantiken, utkommit på polska — försiktigt dock förtigande, att det var i stympadt skick. Förgäfves! Namnet Brandes stod i skåpet och detta med rätta l Censorn ruskade på hufvudet, pekade på ordet »Gurko», som han råkåt finna, och mumlade: »Detta icke god bok! Ovillkorligt till

Petersburg!» Som jag på förhand visste bokens öde i Petersburg, anhöll jag, att den måtte få göra de båda andra sällskap, hvilket ock nådigt beviljades.

Sedan detta utagerats, begynte man intressera sig för min egen person. Först tittade de efter, om mitt namn fanns i det förbjudna facket. Fåfängt letande — tyvärr! Så blef jag åtspord, om jag publicerat något på tyska om Ryssland. Äfven detta angrepp afvärjdes.

»Men på svenska?» frågade tjinovniken.

»På svenska — mycket!» svarade jag med oblyg självbelåtenhet.

»Naturligtvis mot 'bss ?»

Jag gitte ej besvara den oförskämda och omotiverade frågan, gjorde en tvär bock, plockade ner mina räddade skatter och rusade på dörren efter en åkare. Efter den betan hade jag ingen omedelbar beröring med den kejserliga censuren i Varsjava; men jag har all anledning tro, att den hade mig i godt minne, ty alla trycksaker från Sverige sändes af censuren först till Petersburg, hvarifrån dock de allra flesta efter en rundlig tid verkligen kommo mig tillhanda och därtill i orördt tillstånd.

Af mer tidsödande och harmlös art är bekantskapen med den ryska tullkammaren. För att i Warschau få ut ett kolly med van-liga turistpersedlar, hvilket såsom ilgods behöft åtta dagar och lika många nätter från Berlin, måste jag kämpa en seg kamp i sextio timmar, innan jag ändtligen behöll segern. En lördagskväll fick jag fraktsedeln; på söndagen var ingenting att göra, och måndagen råkade vara helgdag — hvarför skulle det inte vara helgdag? De ryska poperna firade nämligen den dagen det dunkla minnet af Alexander Nevski med brännvin och lättja, och för den skull för-bjudes det polska folket att arbeta.

Att stämpelskatten på fraktsedlar florerar här, behöfver ej uttryckligt sägas, ty i detta afseende har Ryssland hunnit mycket långt på civilisationens vingliga stråt. Denna stämpel skall afstämplas i själfva poliskammaren, genom hvars labyrint af gångar och rum man har att leta sig fram till vederbörande departement, men måste dessförinnan köpas på annan plats. Genom denna arbetsfördelning förtjänar staten med både vänster och höger hand: å ena sidan af allmänheten, för hvilken denna stämpel i både rimliga och orimliga fall är ett nödvändigt ondt, och å andra sidan af köpmannen, som naturligtvis måste betala för monopolet att få sälja statens märken och därför håller sig skadeslös genom att pungslå köparen på ett par kopek extra.

Ingenstädes har jag mer gripits af det kejserliga tullverkets storartade mekanism än vid anblicken af den stora

salen i Warschau, hvars dussintal skrifvare äro nödvändiga kugghjul i ett maskineri sinnrikare än någonsin en uppfinning af Edison. Om ett sådant där kugghjul ej smörjes jämt (i Ryssland helst med brännvin och sportler!), kan hela statsmekanismen råka i olag, ja! samhället riskerade att störta i grus.

Anslag på väggarna förbjuda allmänheten att röka — ett tids-fördrif som man här saknar mer än någonsin. Med »allmänheten» förstås dock icke tjinovnikerna själfva (ty den ryska byråkratien står höjd öfver folket), hvilka oupphörligt ur sina papyrosser bolmade rökmoln, hvarur de skymtade fram såsom Moses på Sinai. I öfver-direktörens väntrum låg en hesvärsbok — nog vore det intressant att lära känna den ryske undersåte, allrahelst af polsk nationalitet,

som vågar anföra klagomål mot det kejserliga tullverket — crimen laesae majestatis! Intressant är ock att iakttaga, huru den ene tulltjänstemannen undersöker den andres fickor vid grinden till maga-sinsgården — alldeles som om två icke kunde vara i komplott, om staten eljes misstror sina egna ämbetsmän!

Odessas hamn.

Alla operationer, som företagas med fraktbrefvet och protokolls-arket, äro sig tämligen lika i alla civiliserade länder; skillnaden i tull- och stämpel-krångel ligger mera i graden än i själfva arten. Och det ryska skrifvardömet är sig tämligen lika öfverallt i tsarens rike, ehuru dess former växla och i det ryska Polen yttra sig på det obehagligaste sätt. Annorstädes går det med en viss humoristisk •slentrian; man kan med klingande handtryckningar påskynda ären-<lenas gång eller åtminstone lätta sitt hjärta med en rysk svordom öfver underordnade ämbetsmäns söl och slarf — därvid naturligtvis i tysthet inbegripande äfven de öfverordnade. Men vid den tyskösterrikiska gränsen förstår man sig ej på sådant skämt. Där skämtar

Slavia. 2man öfverhufvud icke alls — allra minst med det tsariska mandarinväsendet.

Är den resandes erfarenhet i det ryska Polen något kostbar, så är den ock högst lärorik. Särskildt visar den, till hvilka absurdi-teter statens absoluta skrifvardöme måste leda utan pressens kritik och den offentliga meningens kontroll. Mycket af dessa skrifverier och granskningar och stämpelsmetningar med oläsliga namnteckningar kan synas de fåvitske obegripligt, men äfven häri ligger en högre mening, en djupsinnig tanke! Pro primo skaffar staten genom denna beskattning ett så kalladt lagligt sken åt den systematiska utpressning, som behöfves för att underhålla hof och prästerskap, militarism och skrifvardöme. Pro secundo inskärpes härigenom ytterligare den sanning, att i ett lagbundet samhälle individen betyder ingenting; staten, polisen — allt. Det personliga väsen, som den opraktiska filosofien kallar staten, får ej vara lätt tillgängligt, och statsmaskineriet måste undvika allt, som stöter på enkelhet och klarhet.

Ty det dunkelt gjorda är det djupt tänkta — se där det rättesnöre, enligt hvilket den ryska statskonstens inre politik utvecklat sig!

* *

Behaget af en sjöresa till Petersburg och obehaget af tullforma liteterna i Warschau förena sig till ett, då man söderifrån med ångare kommer till Odessa, den fjärde i storlek af Rysslands städer, men den första i modern skönhet och vackert läge.

Efter en nästan vindlös natt på Svarta hafvet, hvilken ej unnat passagerarna på den österrikiska »Lloyd »-ångaren »Galatea» en ostörd sömn på grund af de högst onödiga svärmar af bitande och surrande insekter, för hvilkas klassificering författaren saknar högst nödiga insikter, gick solen ändtligen upp på en högblå himmel öfver ett djupblått haf och upplyste målet, som vinkade vid den rätt höga stranden.Men detta mål förblef tillsvidare en bedräglig hägring, ty en utländsk ångare från Bosporen är alltid misstänkt i ryska ögon. Den sköna »Galatea» kom ju från det turkiska Konstantinopel, det bulgariska Varna och det rumäniska Galatz — idel misstänkta orter! Kanske hade vi vid den goda middagstaffeln i harmlöst grekiskt landvin eller i Krims eldiga drufvosaft skålat med Stambolovs mördare eller pokulerat med rumäniska konspiratörer! Den största försiktighet måste iakttagas,

på det intet samhällsvådligt må insmyga sig i den ryska samhällskroppen. Lyckligtvis är den ryska staten vaksam; om den någon gång tar sig en lur, hvilket är både förlåtligt och ej så ovanligt, sofver den dock med öppna ögon såsom det bekanta Göta lejon, och vid hvarje ingång till tsarens förlorade paradis vakta kosacker med bart huggande svärd.

Efter inemot en timmes manövrering i den rymliga hamnen hade »Galatea» lyckligt förankrats och förtöjts; landgången hissades ut; droskkuskarna vinkade redan så förtroligt, och passagerarna trängtade och trängdes i täflan att först få sina saker tullbehandlade — en kamp för tillvaron i fickformat!

Men under tiden hade en liten kronoångare smugit sig fram till fallrepstrappan på andra sidan; några polisofficerare och skrifvare i hvita uniformsrockar samt ett par gröna tullvaktmästare skyndade upp på däck och döko genast ner i aktersalongen, där de undfägnades med »Lloyds» kaffe och bästa konjak i stora spetsglas. En sådan där liten morgonpärla verkar uppfriskande och gör tjinovniken så att säga mer smord för sitt dragande kall och sin samhällsbevarande plikt.

Först undersöktes och afskrefvos alla pass; därpå granskades afskrifterna och inregistrerades i en protokollsbok, som sedan justerades. Så stämplades passen af en polislöjtnant, och en annan tjinovnik sk ref ett oläsligt namn inunder. Slutligen kollationerades alltsammans. Stundom framtogos ock medhafda uppslagsböcker — kanske var det polisens svarta lista, kanske rent af förbrytarealbum! Hela operationen kräfde blott två timmar — inberäknadt den officiella kaffedrickningen på »Lloyds», det vill säga passagerarnas bekostnad.En tullvisitation på ett tjärigt skeppsdäck i stekande solgass är ett ganska nöjsamt och lärorikt tidsfördrif, som man vid Neva-kajen ej tycks fullt uppskatta. Grofva näfvar tumma ogeneradt på de ömtåligaste föremål och blotta de diskretaste hemligheter. En grek hade varit nog lättsinnig att taga med sig en liten revolver — det farliga vapnet skickades genast till poliskammaren för att särskildt undersökas. Greken skulle få besked följande dag.

Free Russia

TEE ORGAN OF TEE ENGLISH

3>ociefi? of §frien&s of Russian gfreebom.

Edited by F. V. Volkhovsky and J F Green.

Robert Spence Watson, LL.D., Hon. 7V«iv« >•*>«•. Rensham Grove. Gateshead Miss G. L. Mallet, Hnn «rcr-tarv* 132. Cromwell Road. South Kensington. London. S W.

Miss Hargrave, Hon. Set far Branches. 7. Roland Mansions. Rosary Gardens, S.W "FREE RUSSIA" is published on the 1st of every month by Messrs. Ward & Foxlow, 113, Church Street, N.W. (Telephone No. 7078). Annual Subscription post free 1/6.

Complaints from Subscribers as to not receiving their copies of this paper should be addressed to Dr. Spence Watson Vol. 7.—No. 6.] JUNE 1st, 189fi IOnk Penny.

Men ingenting är ändå så misstänkt som trycksaker. Tänk, om där funnes nihilistiska proklamationer eller exemplar af »Free Russia», den engelska tidskrift, som blifvit ett slags arftagare af Herzens på sin tid så beryktade »Kolokol» (»klockan»), med hvilken den dock ej närmelsevis kan mäta sig i politiskt inflytande! Man ville till och med granska en tidning, som stack fram ur en engelsmans rockficka. Denne vardt öfver denna småaktiga närgångenhet med rätta så förargad — nota bene så indignerad en engelsman ut-värtes kan bli utan att förlora något af sin ädla brittiska värdighet — att han midt för tjinovnikens näsa ref sönder sin »Times» och gravitetiskt räckte honom bitarna.

Det är humoristiskt, men i själfva verket mer tragiskt än komiskt att åse, huru en underordnad, i grund och botten bondhederlig rysk tjänsteman, hvilken knappt kan skrifva sitt eget modersmål, på rak arm och stående fot i kejsarens namn skall afgöra all litteratursbeskaffenhet, vare sig det gäller Zolas »Nana» eller Kants »Kritik der reinen Vernunft». Men detta kan en rysk tjinovnik ögonblickligt bedöma — det hör till det ryska statsväsendets mysterier, som man måste tro, därför att de äro förnuftsvidriga, och det bekräftar sanningen af den sköna satsen,

att försynen förlänar förstånd åt den, åt hvilken monarken anförtrott ett ämbete.

Utländskt romankram och språkvetenskapliga arbeten underkastas icke importförbud i Odessa. Men jag råkade hafva med mig en diger läderportfölj, tung som en kappsäck och full af manuskript, tidningsurklipp, ströskrifter m. m., mest på svenska och uteslutande rörande slaviska förhållanden. Vid anblicken af detta grofva artilleri bleknade tjinovniken; han kastade en skygg blick i facken med det konstiga innehållet och sade högst allvarsamt:

»Detta ovillkorligt till censuren! I morgon besked!»

Nästa morgon gällde det att få igen skatten. En izvostjik (åkare) förde mig af misstag till en statsinstitution, som heter »Kontrolnaja Palata»; därpå bar det i väg till närmaste polisbyrå, där den riktiga adressen på censurkommiténs kansli lämnades.

Midt på bordet i en stor sal stod verkligen portföljen, konungsligt höjande sig öfver de packor af böcker och tidningar, som ödmjukt lågo rundt omkring, liksom ryska bönder kring en helgonbild. Med låtsadt allvar sporde jag, om censorn läst innehållet, inom mig undrande, huru han på tjugufyra timmar skulle kunnat sluka och smälta all denna själaspis, äfven om språket ej lagt hinder i vägen.

Censorn, en medelålders man, hvars flintskallighet fördelaktigt vittnade om ett nitiskt arbete för det allmänna bästa, gaf mig en godmodig blick och sade i mild ton:

»Hur läsa? Detta alldeles obegripligt! Detta hvad sådant?»

»Filologiska och etnografiska artiklar från olika länder,» svarade jag med blygsam värdighet.

»Icke förbjudna?» frågade han naivt.

»Hedersord, icke förbjudna!» Härvid gjorde jag inom mig den tysta reservationen, att alla dessa anteckningar om den slaviskavärlden icke voro förbjudna — från min ståndpunkt. För resten tyckte jag, att, då ryssarna själfva så flitigt missbruka sitt tjestnoje slovo (»hedersord»), jag också kunde få lättsinnigt begagna det en gång.

Men då censorn sedan i samma faderligt humana ton sporde mig om mitt yrke och om ändamålet med min vistelse i Odessa, hade jag i förlägenheten ej annat svar till hands än ett nitjevo, hvilket icke blott betyder ingenting, utan för resten litet af hvarje, allt efter som det passar sig och som det konvenerar den frågande. Han tycktes också nöjd med det äktryska svaret, ty han smålog utan vidare frågor. Då jag kom ut på gatan, väntade ännu kusken och grinade så vänligt, då han fick se min grofva portfölj. För ovanlighetens skull gaf jag honom fem kopek extra för te och snaps, och då grinade han dubbelt vänligt.

Denna episod har anförts såscpm betecknande kontrast till mottagandet i Warschau. Öfverallt är det visserligen samma rigorösa, pedantiska skrifvare- och kontrollsystem, men hvilken skillnad i den praktiska tillämpningen! Där ett brutalt ämbetsöfvermod, här en slapp godmodighet och godtrogenhet — båda yttringarna lika karakteristiska för det ryska systemet.

Men så är också olikheten mellan Warschau och Odessa såsom natt och dag, liksom ock skillnaden mellan det kyliga Petersburg och det varma Odessa är starkt i ögonen fallande. Det moderna Rysslands hufvudstad är onekligen ett ståtligt verk, men den är också stel, konstlad, och man behöfver ej skrapa mycket på den eleganta fernissan för att finna det ihåliga virket eller det stinkande rysslädret. I Odessa åter göra de små tvåvåningshusen med trädplanteringarna samma intryck af välmåga, soliditet och hemtrefnad som Moskva, som Odessa dock öfverträffar genom sitt läge.

Det är en verklig njutning att från kajen blicka ut öfver det glittrande hafvet och den ståtliga handelsflotta, söm fyller den ovanligt snygga och prydliga hamnen. Och detta välbehag ökas, då man stiger upp till de breda gatorna, som med sina trädalléer inbjuda till estetiskt dagdrifveri eller parisiskt boulevardlif. Odessa är utan tvifvel Rysslands vackraste stad — icke i nationell, men imodern mening: här är hafvets omedelbara närhet, sydländsk liflig-het och lillrysk glädtighet, fransk elegans och kosmopolitisk affärs-liflighet. Allt detta stämmer till optimism och lifsglädje, och om kvällarna, då det elektriska ljuset flödar ut öfver vågbrytarnas långa armar,

löper man — liksom Eugen Onegin — rent af fara att bli poet! Det är ock en sällsam tillfällighet, att den slaviska världens yppersta skalder, Alexander Pusjkin och Adam Mickiewicz, båda födda nästan samtidigt med Heinrich Heine, hafva vistats i denna aflägsna stad: båda förvisades till södern tämligen oförskyldt, men lärde i Odessa känna en fångenskap af allra angenämaste art. Och världslitteraturen välsignar den ryska regeringen för detta orättfärdiga maktspråk, ty de båda skaldebrödernas lif i Odessa gaf en mäktig impuls åt deras romantiska diktning: Mickiewicz diktade i södern sin berömda krimska sonettsamling, hvartill ryska poesien längre fram fick ett storslaget motstycke i Alexei Tolstojs diktcykel »Krimska skizzer», och Pusjkin vardt här gripen af byronismen, som födde hans »Onegin».

Pusjkins ulliga negerhufvud i brons pryder en af Odessas vackraste platser. Men lika litet här som i Moskva ser han imponerande ut; fastmer påminner han om en drucken satyr, som han ju ock var. Kanske är det ock för att skölja bort detta trefligt onyktra intryck, som Odessas trefligt nyktra stadsfullmäktige placerat bronshufvudet i midten af *en sprutande fontän. Eller månne det är för att släcka skaldens olidliga törst?

Det hus i Odessa, där Pusjkin bodde år 1823.En förklaringsgrund till Odessas eleganta behag ligger redan däri, att staden, planlagd af Katarina II, fick sin egentlige grundare i en fransman, hertig Emmanuel de Richelieu, hvilken i början af detta århundrade såsom den novorossiska provinsens styresman skapade samhällets välstånd och förskönade det yttre. Klädd i romersk toga, står bronshertigen på den förtjusande Nikolaiboulevarden vid

hamnen och blickar huldt ner på det eleganta, glada lif, som hvarje afton här rör sig vid orkesterns toner. Och på piedestalen ses en kula, som erinrar om bombardementet under Krim-kriget och liksom symboliskt antyder, att till och med de allierades härar måste falla till fota för Odessas merkantila makt och fredliga kultur.

Men oafsedt den storartade fraktmarknaden, som till och med skaffat Odessa direkta reguliära förbindelser med Skandinavien —

Richelieu-monumentet i Odessa.tack vare änkekejsarinnans privilegier åt det »forenede» ångbåtsbola-get i Köpenhamn — har Odessa förknippat sitt namn vid ett maritimt företag af politisk art: den frivilliga flottan. Efter motgångarna 1878 insamlades nämligen inom några månader på enskild väg fyra millioner rubel, och tre handelsfartyg inköptes af Hamburg-Ameri-kanska ångbåtsbolaget, afsedda att göra tjänst som kryssare och för transport i krigstid — ett aftal som ryska regeringen gjort med flere privata ångbåtsbolag. År 1879 öppnades regelbunden förbindelse mellan Odessa och Vladivostok-Sachalin, och för närvarande räknar Frivilliga flottan sju stora ångare, som under marinministeriets omedelbara kontroll ha en årlig statssubvention af 600,000 rubel med skyldighet att till bortre Sibirien befordra ämbetsmän, soldater och — straffångar.

Och hvad ingen annan rysk stad har ett motstycke till — det är Odessas präktiga kyrkogård, en hel skog af dyrbara marmor-vårdar, resta öfver grekisk-italienska köpmän. Men äfven historiska namn läsa vi här: Potocki, Mavrokordato, fältmarskalk Suvorov

(Pragas stormare) och Radetski (Schipkas hjälte) — att nu icke glömma öfverste Kesjko, i världshistorien bekant såsom fader till drottning Natalia af Serbien.

I det afseendet liknar Odessa Petersburg, att man ser föga af det äkta Ryssland i det yttre gatulifvet. Man saknar på de bättre gatorna till och med denna obestämbara rysslukt, som erinrar än om fårpäls och gpmmigaloscher, än om lök och brännvin. Köket är också mer grekiskt än moskovitiskt, likasom ansiktstyperna. Man måste uppsöka förstädernas te- och snapslokaler för att finna det verkliga ryska folket med dess breda, ljusa, öppna, regelbundna ansikten och dess sant mänskliga karaktersdrag: godmodigt och lugnt, hängifvet och tåligt, starkt i lidelse, stort i både godt och ondt. Man får ett intryck af detta djupt mänskliga redan vid bevittnande af de starka känsloutbrotten, till exempel vid ett hjärt-slitande afsked på en järnvägsstation, i den lifliga stämningen hos en rysk teaterpublik eller i den sunda logiken hos den okunniga

massan.Ty hvarken präst- eller bajonettvälde har mäktat kväfva den ungdomliga sundheten hos det ryska folket, och enligt min mening har den sjukliga ryska romanen från Gogol till Garsjin ensidigt hållit sig till blott ett hufvuddrag i det ryska lynnet. Hemsökt af mongolförtryck och af lifegenskapens sekellånga förbannelse, har den

ryske bonden blifvit slö, feg, tjufaktig, misstrogen, lat, tiggande, smutsig och supig. Men det goda lifsfröet finnes dock kvar under den grofva ytan, lofvande framtida skördar, och den kraftiga kroppsbyggnaden vittnar om fysisk sundhet, om friskt blod — och detta är väl ändå första betingelsen för en god samhällsutveckling.

Boulevard i Odessa. Gata i Petersburg. (Vinterbild.)

ANDRA KAPITLET.

Petersburg och Moskva.

Det tråkiga Petersburg och det intressanta Moskva. — Trasmarknad och hittebarnshus. — En kejserlig namnsdag. — Figurer från gatan.

Petersburg och Moskva — enklare kan man ej gärna be-ili teckna den bjärta skillnaden mellan det moderna och det nationella Ryssland, mellan det oorganiska och det organiska i den ryska statskroppen. Moskva är en äkta, naturlig företeelse, Petersburg är en konstlad produkt; den äldre hufvudstaden är nationell, den yngre västerländsk. Om Petersburg är hufvudet, som uttänker de politiska planerna, så är dock Moskva hjärtat, som klappar och känner med det verkliga folket. Moskva är en ärevördig matrona, som, badande sig i religiositetens och patriotismens brunn, ännu bibehåller en viss ungdomlig fägring trots sin höga ålder. Petersburg (»Piter») är en modern sprätt ellerparveny, hvars pomador och sminker dock ej kunna öfverskyla den blaserade blekhet och gubbaktighet, hvarmed en raffinerad utländsk kultur redan vanställt den unge mannens drag. De båda städerna ha också blifvit hvarsin medelpunkt för de båda olika strömningar, som genomgå Rysslands nyare historia och ömsevis haft öfverhand — närmast beroende på monarkens personliga tycken och smak: Peter den stores »Burg» är hufvudsätet för de västerländske (zapad-nikerna), hvilka i den ryska vitterheten haft sina bästa målsmän i en Bjelinski (Rysslands Lessing») eller Ivan Turgenjev; det heliga Moskva åter har förblifvit metropolen för de äkt- och gammalryska traditionerna, hvilkas främste förkämpar — att särskildt nämna det ädla brödraparet Aksakov — med förakt blickat på Neva-staden såsom ett otäckt, opatriotiskt oting.

Det första intryck, den resande får af Petersburg, är väl det, att den ryska hufvudstaden är en storartad skapelse af konst och kejserlig energi, som bekant byggd på osunda träsk bland finska och ingriska fiskarekolonier, och man måste i förstone tjusas af den prunkande prakt, som delvis röjer sig i arkitekturen. Men ju närmare man betraktar denna ögonfägnad, dess mer krymper den ihop och bleknar bort.

I Petersburg finnes det nästan lika många kejserliga (och storfurstliga) palats som i Berlin och Wien tillsammanstagna, och där löpa gator, som dessa båda betydligt äldre hufvudstäder ej ha maken till i längd och bredd. Friedrichstrasse i Berlin till exempel kan hvarken i yttre storlek eller luxuriös elegans mäta sig med Nevski Prospekt, Petersburgs inemot fem kilometer långa aorta. Allt är här anlagdt efter stor måttstock med en onekligen genialisk blick för framtidens kraf, och staden breder ut sig stolt och vräkigt, men på samma gång kyligt som den breda Nevan själf. Lätt nog finner man dock, att det hela är ett hastverk, att den inre kärnan ej motsvarar det yttre skalet, och att ett tsariskt »varde/» tryckt tvångets och ofrihetens stämpel på den kommunala utvecklingen. Och här saknas den harmoniska måttfullhet och enhetlighet, som först är i stånd att adla konstens verk. Här finns öfverflöd på arkitektoniskaNevski Prospekt i Petersburg.stilar, men hvarken stilfullhet eller individuell karakteristik.

Denna brist på karakter gör därför Petersburg till en i viss mening tråkig stad redan i yttre mening, och i fråga om denna intresselöshet intager det utan tvifvel ett hedersrum bland Europas hufvudstäder. Och orsaken härtill ligger icke blott i stadens egendomliga tillkomst och dess arkitektoniska färglöshet, utan beror kanske mest på dess inre sammansättning. Detta stora samhälle, som räknar 70 ortodoxa kyrkor, 23,000 hus, 600 gator och torg samt 20,000 åkare, är ingen egentlig kommun. Staden styres och förvaltas ej i främsta rummet af en självald magistrat och stadsfullmäktigekorporation (»duma»), utan af polisen och af militärkommandot, och de menliga följderna af denna allenastyrelse ha icke uteblifvit, här lika litet som i Warschau.

Härtill kommer för Petersburg den egendomliga sammansättningen af dess befolkning. Ehuru handel, sjöfart och industri spela en icke oviktig roll i stadens ekonomiska lif, är »Petrograd» dock i främsta rummet ett aristokratiskt regerings- och förvaltnings-centrum, hvars folkelementära stam består af ett tjänstemannaproletariat, hvilket är, äfven det, af ganska rörlig beskaffenhet. Militären och de massor af bönder, som periodvis hvarje år strömma till staden för att finna uppehälle såsom åkare, byggnadsarbetare m. m., äro af ännu lösare art än i någon annan hufvudstad. Det är icke en homogen förening af bofasta husägare och våningshyresgäster,

En izvostjik.som ensam mäktar gifva stadslifvet en medborgerlig färg, utan en löst sammanrafsad människomassa från in- och utlandet, växlande med årstider och politiska vindkast. »Gorod sjumny! gorod bjednyh> (du bråkiga stad! du arma stad!) säger Pusjkin träffande i en af sina dikter om Nikolai I:s residensstad.

Detta sakförhållande har i sin ordning återverkat på arkitekturens stillöshet. I Moskva finner man en verkligt rysk byggnadsstil med karakteristiska färgsammansättningar, och de små tvåvåningshusen med rymlig tomt och idylliska trädgårdar göra alltigenom ett intryck af soliditet, gemytlighet och gästfrihet. I Petersburg åter känner man sig främmande för dessa storståtliga hus, som i själfva verket blott äro »praktiska» hyreskaserner och triviala byggnads-komplex, utvärtes hvitmenade och dägliga, men innantill fulla med »de dödas ben» och all orenlighet.

Ty i fråga om orenlighet är äfven Petersburg en rysk stad,, relativt kanske ryskare än de flesta. Om man träder in i en första klassens restaurant, till exempel vid »Bolsjaja Morskaja», mötes man visserligen af elegans, lyx, läckerhet och — framför allt — dyra priser, men hvarken af bekvämligheten i det praktiska Berlin eller den nobla finheten i Wien. Då kyparen lämnar tillbaka växelpengarna på en tallrik, suger han sig med blicken fast vid hvarje särskild silfverslant, och på hans yttre kan man tillämpa den bekanta satsen af fru Staél, att både tataren och kosacken skulle sticka fram,, bära man skrapade honom en smula. Det skulle icke öfverraska, om den, som om natten serverar i Palkins restaurant vid »Nevski»,. gjorde sig en extra förtjänst om förmiddagarna genom till exempel gatsopning; det enda, som härvidlag kunde förvåna, vore att denne-frackprydde tjelovjek (ordet betyder människa, men användes i Ryssland såsom tilltalsord åt kypare!) stege upp så tidigt och ej vore för lat att förrätta ett verkligt kroppsarbete.

Och i Petersburg saknar man mer än annorstädes en milieu,. en medelväg och medelklass: antingen är det eller skall det föreställas vara ytterst elegant och fint, eller ock kastas man hufvud-stupa ner i ett svalg af stank och orenlighet. Till Petersburg kom-mer man med vissa kulturella förväntningar eller anspråk, men blir grymt besviken. I Moskva gör man sig på förhand inga illusioner och blir stundom angenämt öfverraskad af en viss renlighet. Huru mycket behagligare är det icke till exempel att bli uppassad af en i rysk nationaldräkt eller bländhvit bagarkostym klädd gosse i den öfre, för den »bättre» samhällsklassen reserverade våningen af en äktmoskovitisk trahir än af en snuskig vrångbild af det internationella kroglifvets garçoner!

Denna brist på snygghet är kanske det drag, hvarpå man lättast igenkänner, att Petersburg verkligen ligger i Ryssland, äfven om man ej såge de otaliga izvostjikerna. Att ryssen ständigt tvättar sig i rinnande vatten, och att han minst en gång i veckan från topp till tå grundligt rifves af en hårdhändt, lika ohöljd badmästare — det är ju en god början till folkhygienisk fullkomning. Men hvad båtar detta för en nation, som eljes ej har sinne för hälsovårdens enklaste fordringar inomhus och som tycks hysa motvilja för att ömsa kläder? Denna estetiska brist framträder till och med hos de eljes prydliga gardes-soldaterna — att nu icke tala om de landtliga rekryterna.

Fromleriet är ett annat ryskt drag, som äfven i Petersburg genast faller i ögonen. Arbetaren, som på spårvagnstaket återvänder om kvällen till sitt kyffe, underlåter sällan att betyga sin vördnad för de kyrkor, han passerar, och i denna konventionella religiositet kan man ej från den ortodoxe ryssen skilja den katolske polacken i Warschau. Den hederlige izvostjiken, hvilken flinkt styr sitt lätta åkdon genom trängseln lika behändigt som Venedigs gondolier sin farkost, har alltid en arm ledig för att gång på gång blotta sina grofva, jämnskurna hårtestar för någon helgonbild, och krogkunden gör korstecken med ena handen, under det den andra fattar brännvinsglaset — ungefär på samma non-

Rysk infanterist.32

chalanta sätt som den så kallade bordsbönen flerstädes afläses hos oss. Allra roligast är dock att iakttaga, huru en gäspning i kyrkan döljes genom ett fintligt miniatyr-korstecken framför munnen.

Ryskt är vidare det sätt, hvarpå pengar i Petersburg plockas från turisten, hvilken ej känner regeln från »Älgskyttarne»: »mycket prutades ej, dock hälften prutades genast!» Härvidlag kan han göra goda lärospån i den moderna »Passagen» eller den ryska basaren,

Arbetare vända hem på kvällen i Petersburg.

Gostinny Dvor. Om man beställer ett badrum för 1 rubel, presenteras efteråt en räkning på till exempel 1:75, därför att man an-vändt vatten (!), linne, betjäning och dylikt. Eller vill man i en butik Eöpa ett tiokopeks frimärke, så kostar det — tolf kopek, ty köpmannen säljer ej frimärken för sitt nöjes skull — allra minst åt »tysken». Men alltid »klår» ryssen på ett så älskvärdt sätt och med .så öfvertygande vältalighet, att man vore frestad falla honom om halsen af tacksamhet att ha fått göra ett så godt köp för så billigt pris, oafsedt den angenäma bekantskapen!Kazanska katedralen i Petersburg.

Men för •öfrigt ser man på Petersburgs större gator föga af Ryssland. De utländska namnen på skyltarna täfla i mängd nästan med de inhemska; öfverallt hör man tyska

eller franska; man ser fysionomier af diverse nationaliteter, och hvarken katedralernas yttre eller de historiska monumenten hafva något specielt ryskt. Isaks-katedralen påminner något om St. Paul

i Londons city, och *Kazansha katredalen är en kopia af St. Peter i Rom. Och kan man tänka sig något löjligare än till exempel den folklige soldaten, fältmarskalk Suvo-rov afbildad såsom en antik Mars med sköld och hjälm!

Två imposanta minnesmärken äro emellertid karakteristiska nog. Det ena är Katarina II:s staty framför Ale-

Peter den stores ryttarebild i Petersburg.xandra-teatern. Kejsarinnan står där hög och majestätisk och ser föraktligt ner på sina gunstlingar, en Orlov, Potemkin med flerer hvilka smyga sig till hennes fötter. De värda herrarna med smidiga hofmannadrag, slipade miner och falsk hårklädsel se verkligen ut

Katarina II:s staty i Petersburg.

som lycksökande skälmar, och detta sken kommer väl ock den historiska sanningen tämligen nära.

Det andra monumentet är Peter den stores präktiga ryttarebild vid Amiralitetet, rest af fransmannen Falconet. Hvilken djärfhet i planen! hvilken ädelhet i linierna och hvilken symbolik i framställningen ! Den har i plastisk skönhet sin enda ryska motsvarighet i kosack-chefen Chmielnickis stod på residenstorget i Kiev. Karl XII:söfverman riktar blicken mot väster, mot Sverige, liksom för att möta den dragna värjan från Karl XII:s torg, och hästen, som stegrat sig till ett vildt språng, trampar under fötterna ett stycke af »vårt land», af Finland, ty det väldiga klippblocket vardt med människokraft ditrulladt från Lachta i Wiborgs län. Men mest frapperas man af den tekniska lösningen på det statiska problemet, huru denna metallmassa kan uppbäras af hästens båda bakben: den pudelns kärna har man att söka i — svansen, ett gjutgods som väger 5,000 kilo!

Vinterpalatset i Petersburg.

Totalintrycket af Petersburg blir det samma som af Ryssland: en värld af kontraster! Västerländskt hölje kring en halfasiatisk kropp; Kazanska kyrkans romerska renässansprakt vid samma stråkväg som Alexander Nevski-lavran, Rysslands tredje kloster; »Sommarträdgården» i nästan omedelbar närhet af »Vinterpalatset»!

Om Petersburgs hof med dess storartade lustslott är ett af Europas mest glänsande, hindrar detta dock ej, att *Vinterpalatset* är den tarfliga parvenyn bland de europeiska furstehusen. Denna kasernlika, tegelröda stenmassa, som inpressats längs den präktiga Neva-kajen vid den långa raden af palats, gör med sin hopträngda, svulstiga arkitektur intet enhetligt intryck, hvarken ett majestätiskt eller estetiskt, och skorstenarna och figurerna på taket taga sig på afstånd ut som en utställning af lerkärl och gipsgubbar. Mankänner, att man står inför ett skrytsamt hast- och fuskverk: bygdt af Rastrelli i senare hälften af 1700-talet, brann slottet ner 1837, men restes åter upp två

år senare med kejserlig brådska. Det är tyst, tomt och fredligt om sommaren i dess omgifning, och går främlingen genom det båghvalf, som förenar slottet med *Eremitaget,* beskådas han af misstrogna blickar, som vore han en predestinerad brottsling.

Peter-Pavelsfästningen.

Och hvilken åsyn har hans kejserliga majestät att njuta af från sin präktiga boning, då han hvilar ut från den så kallade regeringsbördan? Jo, hans blickar måste först falla på en liten ö i Neva med låga, dystra fästningsvallar, hvilka omsluta ett tempel med smal, förgylld tornspira: det är den beryktade *Peter-Pavels fästningsö,* och templet är för Petersburg och Ryssland, hvad Riddarholmskyrkan är för Stockholm och Sverige. Ön inrymmer för öfrigt myntet, arsenalen och militärförvaltningen, men har icke haft plats för ett riksdagshus, såsom den svenska Riddarholmen. En ståndsrepresentation var visserligen icke okänd under det moskovitiska rikets utbildningsperiod; men den nyare tiden har efter bästa förmåga sopat bort hvarje spår af en rysk konstitutionalism, hvari Nikolai I från sin absoluta ståndpunkt såg något vida absurdare än den rena republiken. Efter denna tsariska grundsats är det ju ock som fin-de-siècle-nihilismen arbetat från *sin* synpunkt!

I fästningskyrkan äro för evigt fjättrade alla medlemmar af huset Romanov allt ifrån Peter den store. De äro flärdlöst enkla, enformiga och kalla — dessa marmorkistor, som med matematisksymmetri bilda en krans kring kyrkans inre, och läste man ej namnen på plåtarna, kunde man ej särskilja tsar Peters sarkofag från den obetydligaste storfurstesons, okänd i historien. Några vissnade blommor på de sista hällarna göra ett behagligt afbrott i entonigheten af gröna palmer och matta silfverkransar. På den sista kejsarens hvilobädd ligger ett förgylldt hyende med en liten krona, som inifrån upplyses af en tunn låga, och vid ena ändan af kistan flämtar ständigt ett tjockt vaxljus, som en soldat har till lifsuppgift att snyta, under det att två guldsmidda väktare sitta bredvid och sofva den timliga sömnen.

Alla dessa storfurstar och storfurstinnor sofva och tiga, äfven de, och kanske bäst det, ty kunde de tala, skulle de säkerligen önska sig långt dädan: äfven i döden omgifvas de af sina lifsdömda samhällsfiender, hvilka försmäkta i cellerna under floden såsom fordom i Dogens palats de venediska blykamrarnas fångar högt öfver jorden. I sanning är det en historiens ironi, att de ryska tsarerna ännu efter lifvet omhvärfvas af förbannelser och kväfda snyft-ningar: Peter-Pavelsfästningen är den ryska bastiljen, och någon gång skall den väl dela sin franska kamrats öde. Om Frankrike erinras man i fästningskyrkan, ty här förvaras nycklarna till Paris, hvilka togos vid Napoleons fall och följde de hemvändande segrarena öfver Beresina. Symboliskt har ju den ryska politiken äfven nyckeln till Elysée-palatset, och det sidenband, som den franska eskadern år 1891 lät hänga upp i fästningskyrkan inom glas och ram, skall till evärdeliga tider vittna om den folkpsykologiskt onaturligaste allians, som den nyaste historiens »statskonst» och en blind revanche-furor alstrat.

Framsidan af ett mindre kejserligt palats vid Nevski Prospekt prydes med en rad korintiska pelare, hvilka hafva en blott dekorativ betydelse och uppbäras af karyatider och atlas-figurer med sänkta hufvuden och lidande anletsdrag. Hvar gång jag gått förbi detta hus, har jag däri tyckt mig se en bild af det nuvarande Ryssland: en stor, mäktig statsbyggnad med mycket öfverflödigt och onyttigtbländverk och påhäng, som i själfva verket måste uppehållas af det tyst lidande folket.

Det ligger något tungt, något kvalmigt öfver hela Petersburg. Och huru skulle det kunna vara annorlunda? Folkmassorna, som om söndagarna fylla trädgårdarna och de rymliga promenadplatserna, skrida tyst och liknöj dt fram, och i deras blickar ligger det något af bön: Gif oss bröd, ty vi hungra både lekamligt och andligt! Låt oss få någon sundare andlig spis än den ofta lättsinniga litteratur, som fyller de illustrerade tidningarnas spalter eller prunkar i boklådornas fönster! Låt oss få en bättre estetisk njutning än franska operetter eller s. k. folkliga komedier, där judehatet triumferar äfven på scenen!

Petersburg är de kostbara nöjenas stad, hvars säsong är den kalla vintern, då slädföret lockar de i pälsar väl insvepte till den sena middagens, det nattliga spelbordets och den tidiga morgondansens njutningar — ett dagdrifvarlif à la Eugen Onegin. Men om sommaren flyttar den fina världen mangrant ut till sina badorter och

datjor (villor), lämnande åt stadens lägre befolkning att njuta af de underbara, ljusa nätterna. Och äfven från den vårliga rivieran

längtade den ryske lyrikern Nadson till Petersburgs »hvita» nätter; men Nadson, en af naturen sjuklig efterklangsskald efter den ryska poesiens guldålder, låg då redan på den tidiga sjukbädd, hvarifrån han aldrig reste sig.

Under de petersburgska sommaraftnarna ses här och hvar på bänkarna unga män i tarfliga kläder med bleka kinder och underlig glans i ögonen, fördjupade i tankar eller i läsningen af en bok. Det är den ryske studenten, den litteräre proletären, hemfallen åt ett grymmare öde än i något annat land. Kanske rufva de just idetta ögonblick på något snarliknande Raskolnikovs hemska logik? Kanske studera de den splitternyaste tyska samhällsläran eller Nietz-sche-filosofien ? Och på de ovanligt tomma boulevarderna promenera i den nordiska midsommarnattens dager Sonjas systrar med sminkade kinder och frågande ögonkast.

Men icke minst i dessa ryska samhällsmedlemmar kan man lära känna varmblodiga, sympatiska medmänniskor, som, trots århundradens demoralisation uppifrån och äfven utifrån, bevarat en naiv hjärtefriskhet, en ideel lifsåskådning och en ovanlig förmåga .af ädel, hängifven uppoffring för de personer och det land, de älska. Detta är ett af det rysk-slaviska folklynnets vackraste drag, och det framträder väl ingenstädes bättre än i Moskva, den heliga modern Moskva-

Den tegnérska satsen, att bildningen står på utländsk grund och att blott barbariet ursprungligen var fosterländskt, kan med fullt skäl tillämpas på Ryssland. För att endast taga exempel från •den svenska historien, vet man, hvilken insats skandinaverna lämnat vid danandet af det historiska Ryssland, åt hvilket ju roddsmännen till och med lånade namnet, och vi känna till, huru Peter den stores snille påverkades af den germanska kulturen.

Ja, äfven ett ord med så äktrysk klang som Moskva är lånadt. Benämningen är af finskt ursprung och lär betyda grumligt vatten — detta naturligtvis utan elak anspelning på det politiska fiske, som ofta idkats i kupolstaden vid Moskva-floden. Till och med namnet på Moskvas kapitolium, Kreml, är ej slaviskt, utan tatariskt och återfinnes såsom appellativ beteckning för alla på en bergshöjd belägna stadsborgar i det en gång mongoliska Ryssland, till exempel i Kazan, Nizjny Novgorod och Astrachan. Och det var italienske konstnärer förbehållet att i stolta byggnadsverk gifva estetisk form it tsarväldets och den ortodoxa kyrkans storhet.Man känner ej med historisk bestämdhet Moskvas ålder, och den naivt skräflande historieskrifvaren Karamzin anmärker i sin föråldrade, men delvis dock grundläggande historia* att »dåtida historie-skrifvare dess värre ej omnämna stadens ursprung, enär de icke kunnat förutse, att denna obetydliga stad i Suzdal med tiden skulle blifvå hufvudstaden i världens största monarki». Enligt en sägen skulle man på den plats, där Kreml restes, hafva funnit en blodig människoskalle — ett omen som historien i riklig måtto sannat! Men sedan mongolförtryckets och inbördeskrigets stormar dragit förbi, tog Boris Godunov vid sin kröning Gud till vittne, att det »i hans rike skulle finnas hvarken fattige eller öfvergifne», och för att styrka detta löfte, slet han af sig sin egen skjorta och utbrast under bojarernas jubel och folkets glädjetårar: »Äfven denna sista skall jag offra för folkets väl!» Huru profetiskt! huru sant! Den sista skjortan har verkligen mer än en gång sönderslitits i Ryssland,, ehuru med den väsentliga skillnaden att den tillhört folket och offrats för tsarens bästa.

Och vid samma högtidliga tillfälle lofvade tsaren, att han ej-skulle straffa brottslingar med döden, utan endast skicka dem till Sibirien — en växel på framtiden som hans efterträdare samvetsgrant inlöst med ränta på ränta. Ett omen var det ock, att det första tryckeriet i Moskva (1563) brändes af pöbeln genom prästerskapets upphetsning.

Men trots utländska inflytelser är allt dock så ryskt, så helgjutet i Moskva med dess 400 kyrkor och 300 gator. Då man får se en slätrakad tatar, som bjuder ut sina dukar från gård till gård, tycker man, att denne fredlige gengångare från den tatariska invasionen hör till taflan, och man förundrar sig icke alls vid åsynen af en eller annan snedögd, hårpiskflätad kines, som står i dörren till sin tebutik. Man finner alla dessa korsningar och kyssanden så naturliga, och man skulle rent af känna det såsom en brist, om luktorganet ej ständigt påmindes om rysläder och brännvin. I Petersburg väckte det verkligen anstöt hos mig, då jag en gång såg en karl på blanka

förmiddagen ragla ut från Alexander-Nevski-Kreml och kejserliga palatset i Moskva.klostret nedåt Nevski Prospekt utan att ens polisen fäste sig därvid; i Moskva ger en dylik vanlig episod endast ökad relief åt det hela.

Beundransvärd är i sanning utsikten från »Ivan Velikib, det ett hundra meter höga klocktornet på torget i Kreml. Moskva-floden, hvars vatten allt fortfarande är grumligt, slingrar sig orm-likt fram bland grönskande slätter och mörka skogsdungar tvärs igenom den hvita, gröna och röda massan af Moskvas 16,000 hus,

Uspenski-katedralen i Moskva.

och åt alla håll utbreder sig jämnt och oöfverskådligt som hafvet tjernozem, den »svarta jorden», hvars fruktbara mylla gjort stepperna. söder om Moskva till ett af Europas bördigaste landskap. Denna tafla är karakteristisk för den ryska naturen och ger en föreställning om den enformiga, men öfverväldigande utsträckningen af det hela. Men mest frapperas man dock af detta kaos af olikfärgade tak och väggar, som skjuta upp bland små trädgårdar, och af dessa otaliga gyllene kupoler med blixtrande kors: det är matusjka Moskva, den värdiga dottern till den ryska medeltidens gospodin Stor-Novgorodr Ivan den förskräckliges och Katkovs Moskva. Det är »tatarernasRom», hvars brand Napoleon åsett med Neros estetiska njutning; det är den grekiska ortodoxiens arkitektoniska romantik, inför hvil-ken till och med nihilisternas skeptiska ironi förstummas.

Men bland all denna sällsamma hopgyttring af byzantinska, italienska och tyska byggnadsstilar, som omklädts i rysk dräkt och uppgått i en ny enhet, finnes intet underligare än den Pokrovska katedralen eller Vasili den saliges kyrka, ett af målen för alla turister i Ryssland. Tio lökkupoler med olika form och storlek — somliga raka, andra sneda eller vridna, några refflade, andra taggiga eller fjällpansrade — trycka ner en låg, fängelselik stenmassa, som

invändigt korsas af trånga gångar och kolmörka trappor. Den

bjärta, spräckliga färgen ger detta arkitektoniska vidunder utseendet af ett hopkrupet, skrofulöst odjur från mytens värld eller af en antediluviansk jätteväxt, hälften kaktus, hälften ananas. En äfven på andra ^ fall tillämpad sägen mäler, att Ivan den gruflige, hvars utsväfvande vildhet och hemska sjuklighet förkroppsligat sig i detta verk, skulle hafva utstungit den italienske byggmästarens ögon, på det denne ej skulle kunna göra ett motstycke åt någon annan. Denna våldshandling hade despoten dock kunnat bespara sig, ty det faller väl ingen in att efterbilda Vasili Blazjenny, och en så [-vanvettig-] {+van- vettig+} idé födes ej i hvarje vanvettig hjärna. Det är Caligulas

cesariska vansinne i tsarisk form; det är sinnebilden af det ondas sublimitet, af det lömskt hotfulla, som ligger i Ivans epitet: grozny, den gruflige, den ryslige.

Man kan både beklaga och beundra de rättrogna, hvilka om helgdagarna — och dessa äro sannerligen ej få i det heliga Ryssland ! — vallfärda till Kreml för att uppvakta alla helgonbilder, som svart och hemskt titta fram i öppningarna af de guldglänsande plåtarna, och för att kyssa de mer än apokryfiska reliker af korset och af Kristi ben och blod, som förvaras i små silfveraskar med till hälften utskjutna lock. En gång räknade jag till tjugutre kyssar, som en kvinna tryckte på ikonostasen (den med helgonbilder prydda skiljeväggen framför sanctuarium) i Uspenski-katedralen, en dålig kopia af San Marco i Venedig. Och när så denna manöver upprepas af Vasilikatedralen i Moskva.ändlösa skaror, kan man förstå, huru baciller och bakterier skola trifvas i en stad, där koleran och andra epidemiska farsoter verkligen känna sig hemmastadda. Ja, ett gammalt gråskägg från landet gjorde en gång till och med sitt fromma knäfall för en tafla, som framställer den rörande historien, huru profeten Jonas slukas af hvalfisken och sedan utsprutas på land. Men så är det minsann ingen vanlig hvalfisk! Jämntjock från hufvud till stjärt, flyter denna »fisk» helt och hållet ofvanpå vattnet och ser minst lika jovialisk ut som den mindre profeten själf, hvilken gör en artig afskedshäls-ning med händerna och sätter ett långt ben på stranden, medan det andra ännu dröjer kvar i hvalens innandöme.

Intet helgon i Moskva är dock så undergörande och afgudadt som den heliga moderns i Iverska» bild vid Voskresenski- porten, och dess öden äro ej mindre underbara. Redan i nionde seklet hade en änka i Nicaea, hvilken ville undfly några förföljare, tappat bilden i hafvet, men den sjönk icke (eftersom den var af trä!), utan

stod upprätt på vågen — alldeles som den hederlige Jonas' hvalfisk. Två århundraden senare visade den sig under en eldstod på hafvet utanför det heliga berget Athos, och klosterfadern Gabriel gick torrskodd ut och hämtade den.

Det vore ju ett brott att tvifla på denna vackra legend. Nu vill det sig emellertid ej bättre än att madonnan i Moskva endast är en kopia, hvars mörkbruna fulhet ingalunda minskas genom en tatarisk rispa på ena kinden. Och som denna kopia nästan dagligen köres omkring i vagn, förspänd med sex hästar, till enskilda hus för att välsigna och bota hemmen — allt efter taxa! — och under tiden ersättes af en annan Guds moders-bild, kan man väl säga, att folket här tillbeder endast »skia skias», skuggan af en skugga. De stenar och pärlor, som smycka glorian och diademet, se präktiga ut, men det är inte så säkert, att alla äro äkta, ty ädelstenar ha i Ryssland en underbar förmåga att magnetiskt suga sig fast vid de kyssandes läppar och försvinna med dem.

Credo, quia absurdum! Det lilla kapellet är dagarna i ända öfver-fullt af bedjande. Fina damer stiga ur eleganta ekipager och trän-gas under knäfall bland trasiga, smutsiga gummor; allas hjässor blottas i denna port, och hufvudbonaden hålles andäktigt i hand inför de rykande vaxljusen. Men utanför äro bodar, där det köpslås om helgonbilder och rökelsekärl, och så vidtar Moskvas brusande, schackrande affärslif rundt omkring. Vidrigast är dock att om natten se, huru skaror af eländiga och halfrusiga varelser lägra sig i en oredig klunga på den nakna stenläggningen utanför det stängda kapellet.

Huru uppriktig denna utvärtes fromhet är, låter ej så lätt af-göra sig. Emellertid är den ett faktum, som bevisar kyrkans oerhörda makt och traditionens lefvande styrka. Hela Moskva gör intryck af en kompakt, homogen massa, gent emot hvilken Petersburg med dess Kronstadt och all granitståt förefaller såsom »kolossen på lerfötter». Hotades Petersburg af ett fientligt bombardement, vore detta närmast en tilldragelse af militärisk vikt. Men angripes Moskva af »tysken» (njemets, tysk, betyder ursprungligen stum, barbaros), då samlas alla som en man kring den Vladimirska Guds. modersbilden, likasom för ett halft tusen år sedan mot Tamerlan^ då falla de höga ståndskrankorna, och åt slaktaren Minin räcker furst Pozjarski en broderlig hand. Reliefen på piedestalen till dessa båda patrioters monument på Röda torget i Moskva (ett genom löjlig; psevdoklassicitet förfuskadt konstverk) ger en dramatisk bild af den offervillighet, som för 400 år sedan besjälade alla, då Kreml var i fiendehand. Och då kejsaren efter kröningssmörjelsen visar sig på Röda trappan, vet han, att han kan räkna på sitt folk. Det hurrarop, som då spontant höjes från myriader munnar, är ett doft, nästan ängslande ljud, hvilket med en dämpad orkans styrka ger ett annat uttryck för detta groznoje, detta grufligt förfärande och obetvingliga, som hvilade öfver Kreml, då Ivan på samma trappa mottog sändebuden och stundom med sitt spjut fastnaglade dem . på stället.

Om denna tsariska kraft och masshypnotisering talar ock den kraftigt verkande reliefen på Nikolai-piedestalen i Petersburg, föreställande huru kejsaren under kolerahärjningen på 1830-talet reste sig upp i sin vagn och dundrade sitt: »på knä!» åt det okunniga,förskrämda och förvildade folket — denna skakande scen som August Blanche med sin älskvärda fantasi om bildat i »Flickan i Stadsgår-

De nya passagerna och Röda torget i Moskva.

<ien». Och hvad Ryssland mest behöfver — det är just en snillrik härskarnatur, som med klar blick och kraftig vilja kunde skingra och förinta äfven de andliga sjukdomsfröna, liksom man på Kremls Röda torg med en afskjuten kanonladdning förströdde askan af den falske tronpretendenten Dimitri.

Moskva har med rätta rykte om sig att vara en mycket gästfri stad, och mer än en gång har det varit mötesplatsen för mellan-folkliga kongresser. Generalguvernören, storfurst Sergej, kan såsom älskvärd värd gifva kejserlig glans åt denna lärda värld; där hållas vetenskapliga tal och utbringas entusiastiska skålar för det internationella fredsarbetet.Men när man läser festreferaten eller sett en skymt af den stora ståten, är det svårt att icke tänka på »tavriska trädgårdar», de där dekorativa byarna och åkrarna, hvarmed Potemkin på sin tid sökte fägna och öfverraska sin hulda härskarinna. Man kan ej undertrycka den hädiska reflexionen, att gästfrihet mot utländingen nog är ett vackert drag, men att det därför ej bör komma i allra främsta rummet. Och huru intressant det än må vara att undersöka, huru-dana kranierna voro i Ryssland under stenåldern, torde det väl ej vara mindre intressant

och viktigt att få reda på, hurudant det ryska folkets tillstånd verkligen är i slutet af nittonde århundradet efter Kristi födelse. Vore det inte" skäl i att man till exempel på en internationell fångvårdskongress i Moskva för en gångs skull läte de latinska citaten vara i fred och brydde sig mindre om sentimentala pappersteorier för att i stället på allvar utreda frågorna om straffens förhållande till brotten och om orsakerna till brotten samt deras ständiga ökning i Ryssland?

Naturligtvis få alla utländska gäster beundra Moskvas historiska sevärdheter, men säkerligen göras högst få uppmärksamma på stadens största sevärdhet. Det är ett ganska stort, fyrkantigt torg, beläget öster om Kreml i närheten af Rysslands säkerligen kolossalaste byggnad: hittebarnshuset. Det heter Chitraja Plostjad eller Chitrov Rynok, »Skälmtorget», och har en historisk-litterär ryktbarhet: det var här som Lev Tolstoj fick ögonen öppna för det moderna stor-stadseländet, och härifrån återvände han för att såsom en folkupplysningens och samhällsförbättringens Paulus tillämpa de med Rousseau delvis besläktade åsikter, som han nedlagt i sitt märkliga arbete »Hvad är att göra?», hvilket ock lämnar en intressant skildring af den ruskiga platsen.

Torget är ett slags trasbörs, men ej en vanlig »Trödelmarkt», där det schackras med lumpor och skrot, ty varan är här lefvande människomaterial. Här samlas samhällets olycksbarn; här ligga de och sofva på bänkar eller bara marken, män och kvinnor höljda i vidriga trasor eller löjliga kostymer, som tydligen förskrifva sig från olika håll. Är det dåligt väder, kan en del af dem finna skyddunder ett stort skjul med golf i midten, hvilket visserligen på alla sidor är öppet för stormvindar och förpestande fläktar, men dock erbjuder tak öfver hufvudet i inskränktaste mening. I ett hus bredvid finnes ett folkkök med middagsportioner å 5—10 kopek, och långt innan dess port öppnas, bildas en stor kö af män och kvinnor, bidande med kopparslantar i handen. Och i ett annat hus, som generalguvernören-storfursten låtit inreda »af egna medel», såsom det heter på ett anslag vid dörren, serveras te å 1 kopek. Hit komma de lytta, de lata, de arbetslösa; här skocka sig de, som ej kunna förtjäna det nödtorftigaste uppehälle åt hungrande barnskaror; men hit ströfva ock de, som nedlagt sin mesta dagspenning på krogen och därför måste slitna kläder bära. Chitrov Rynok är en vidrigt stinkande jättesvamp, som uppsuger allt mänskligt elände från staden och guvernementet Moskva.

Det kan ej gärna tänkas något mer motbjudande än att öfver-skrida denna tröskel. Nöd och elände finnas i hvarje land, i hvarje storstad, men det mänskliga lidandet har väl ingenstädes i Europa tagit en så hemsk form, fått en så grå färg som på Chitraja Plostjad. Det är icke längre denna godmodiga slapphet och tiggande ödmjukhet, som vanligtvis träffas på den ryska landsbygden; det är icke österländingens fatalistiska resignation eller sydländingens lättsinniga sorglöshet; där spåras intet af den galghumor, hvarmed proletären i Berlin kryddar sin sorgliga tillvaro, och ej heller något af den förtviflade beslutsamhet, som trycker sin stämpel på de arbetslösas demonstrationståg i London. Nej, här är det denna jämmerliga gråhet, som är ännu hemskare än dödens svarta färg; det är den förfärande motståndslösheten mot allt, äfven mot lidandet själft. Hånfulla eller trotsiga blickar äro lättare att uthärda än dessa glåmiga, själlösa ögonkast, i hvilkas likgiltighet och totala intresselöshet endast misstänksamheten kan frambringa en flyktig skiftning, som tyder på verkligt lif och själfmedvetande.

Huru djupt en rysk storstadsproletär kan sjunka, förstås väl bäst, om man besinnar, att ryssarna äro ett af Europas tåligaste och anspråkslösaste folk. Ryssens behof i fråga om föda kunna in-skränka sig till ett minimum, ehuru han å andra sidan kan utsväfva i den vildaste omåttlighet, om tillfälle yppar sig. Med det likgiltigaste förakt för kolera eller dylikt tuggar han på sina råa gurkor, arbuzer (vattenmeloner), bär och andra vegetabilier, och alla varningar eller hälsoföreskrifter återstudsa mot hans religiöst inrotade avos (»kanhända»!). Kanske blir han sjuk, om han äter skämd frukt, och i så fall är det Guds vilja. Men kanske bekommer det honom ej illa, och då har han ju dubbel anledning att göra korstecken vid närmaste helgonbild.

Får han därtill en portion het kålsoppa med en bit senigt oxkött i, känner han sig öfverlycklig. All annan mat är ett öfverflöd, som lätt kan undvaras, favoritsoppor äro i ryskan enstafviga och alls icke svåra att uttala, ehuru de med det klumpiga tyska beteck-ningssättet se något konstiga ut för ögat: den ena heter schtschi, den andra borschtsch. Någon annan skillnad mellan schtschi och borschtsch har jag ej lyckats finna än att schtschi är något tjockare och mindre sur än borschtsch. Den, som för resten vill göra den angenämaste bekantskapen med någon

af dessa kålsoppor, tillrådes att i Warschau beställa en af polackarnes nationalrätter, barszcz litewski.

Detta är sagdt i förbigående blott för att visa, huru små de materiella krafven äro i Ryssland och huru jämförelsevis lätt de därför borde kunna fyllas. Men huru är det i verkligheten! Betrakta de utsvultna skepnaderna på Skälmtorget! Gif akt på de ömkliga skuggor, som smyga kring på lumpmarknaden i Kitai-gorod, Moskvas city! Kasta en enda blick på de lefvande trasor, som krälande likt ohyra tigga på Kreml, vid Strastnoj-klostret och andra kyrkliga

Gattyp från Moskva.

Namnen på hans bådaTrasmarknaden i Moskva.
Efter en tafla af Makovski.orter! Hos många af de bettlande föreligger en nöd, som man ej kan misstaga sig på. Här välta sig sjuka och lama, som knappt kunna röra en lem; där halta invalider med kejserligt utmärkelsetecken på den söndertrasade rocken. Somliga rabbla ödmjukt upp sina böner under knäfall och snyftningar; andra tränga sig på med olidlig påflugenhet. Det finnes knappt mer än ett sätt att skaka från sig dessa parasiter: man behöfver blott uttala en trollformel, som på ryska lyder: »Bog dast!» (Gud skall gifva!). Tiggaren blir därigenom så att säga slagen med egna vapen: han kan ingenting invända mot den fromma logik, som han själf så flitigt använder mot andra, och måste svarslös draga sig undan.

Närmast beror detta armod i förening med lättja utan tvifvel på dryckenskapslasten. Då ryssen af den tjänande klassen uträttar något, gör han sig alltid räkning på drickspengar, som han kallar »na tjaj», för te. Men oftast visar det sig, att slantarna användas för brännvin, och de tömda småflaskorna skvallra om att det inte stannar vid ett glas. Betänker man nu å ena sidan varans mindre starka beskaffenhet och å den andra ryssens nedärfda vana att dricka, kan man göra sig en föreställning om

det myckna, som konsume- Tiggare,

rats, innan han raglande

och lallande beger sig hem att sofva, däresti han ej somnar på vägen. De lägre kvinnorna kunna i alkoholism jamnställas med de arma

Slavia. • 4kvinnovarelserna i östra London, men äro dock något återhållsammare än männen, och mången helgdagsafton kan man få se, huru en kvinna följer och nästan släpar sin druckne man hem lika trofast och tåligt, som hon! ledsagar honom till Sibiriens fängelse-grufvor. < ,

Satiriska författaré r Ryssland hafva ofta gisslat sina landsmäns fel i detta hänseende, men utan verkan. Dryckenskapen personifieras realistiskt på scenen, men publiken bara skrattar åt de »roliga» situationerna. Från en sommårteater i Kiev erinrar jag mig, huru en skröplig »djedusjka» (»farfar») på scenen gjorde stormande lycka endast genom att oupphörligt fatta och tömma snapsglaset med sina skälfvande händer, och samma »motiv» gå ofta igen i de kälkborger-liga köpmansdramerna af Ostrovski, Rysslands populäraste skådespels-författare. Och man kan nästan påstå, att ryssens medfödda benägenhet för vodka, det »lilla kära vattnet», i sin mån bidragit till — Rysslands kristnande, ty hade ej islam förbjudit starka drycker, är det ej omöjligt, att Vladimir under sitt sökande efter den lämpligaste religionsbekännelsen stannat vid profetens fatalistiska lära och vändt ryggen åt »homojumenos» samt andra ekumeniska spetsfundigheter. Bosnien är ett lefvande exempel på huru det etnografiska begreppet slav och det religiösa muhamedan godt kunna täcka hvarandra.

Men öfverraskande kan det under så mörka förhållanden ej förefalla, att en Lev Tolstoj, hvars sunda, kraftiga ande under sannings-sökandet lyckats rädda sig från Gogols religiösa vansinne och Dostojev-skis reaktionära mysticism, i återgången till natur och urkristendom med rysk radikalism predikar ovillkorlig återhållsamhet från sinnliga njutningar. Tolstojs gigantiska betydelse i den ryska kulturhistorien ligger icke minst däri, att han står såsom Rysslands främste nykter-hetsvän, och det är det ryska prästerskapets oförlåtliga synd och skam, att dess poper, långt ifrån att predika korståg mot dryckenskapen, fastmer både direkt och indirekt främja brännvinsorgier vid helger och familjefester.Men äfven den världsliga ordningsmakten blundar härförj Det är som om staten ville säga: »Trösten er, barn, med en sup! Ju mer I dricken, dess mindre redigt kunnen I tänka! Skrålen gärna pa

krogen, men bråken ej på gatan! Sjungen lustiga visor, men hållen ej allvarsamma tal!» Och så sitta »barnen» i de tråkiga, snuskiga restauranterna och tömma den ena flaskan efter den andra, medan det mekaniska spelverket, som upptager en hel vägg, tutar

En rysk “optimist“ och “pessimist“.

Efter en tafla af Makovski.

än kejsarhymnen, än den ryska chansonnetten »Strjelok», än den vemodigt sköna folkmelodien »Vniz po matusjke po Volge», än en modern operettvals, tills synen grumlas och hufvudet sjunker ner mot den solkiga bordskanten. — En gång då storfurst Sergej väntades vid en gata i Moskva, hade en individ intagit en bemärkt position på en bänk; han var dödfull och sof som en stock. Polisen sökte väcka honom genom häftiga ryck i näsan, men karlen sof, bara sof, och slutligen måste polisen under de kringståendes munterhet uppgifva väckningsförsöket. Den, som sofver, syndar ju icke, ochgeneralguvernören i Moskva kan skatta sig lycklig, om han aldrig råkar ut för farligare undersåtar.

Denna dryckenskap och lättja föda ett nytt samhällsondt: tjuf-aktigheten. Det stjäls i kyrkorna under folkträngseln eller vid växling af pengar; det snattas, så fort man vänder ryggen till, och vid återkomsten till sin bostad gör mången allt för ofta den ledsamma upptäckt, att formligt inbrott föröfvats. Peter den store ville i sin praktiska reformifver belägga oredlighet med dödsstraff, men då lär %en hög ämbetsman hafva gjort den blygsamma invändningen: »Vill då ers majestät bli ensam i riket?»

Finnes då ej tillräckligt med polis för ordningens upprätthållande? Tvärtom, man får sällan se så stora polistrupper mobiliserade som i Rysslands storstäder. Till häst och till fots posta de i alla gathörn, och om natten sitta väktare vid hvarje port. Utanför alla kejserliga teatrar är vid hvarje föreställning ett formligt polisuppbåd, och till och med vid ingången till den tomma, mörka kejserliga fondlogen stå hela kvällen två soldater med påskrufvade bajonetter. Då man under mellanakten promenerar i foyern och varseblir dessa lefvande bildstoder, finner man dem alldeles på sin plats: den ryska litteraturen och konsten ha alltid haft knifven på strupen!

Nej, nog finns det polis; men det är något annat som saknas, och därom talas det redan i den så kallade Nestorkrönikan, då ryssarna sade åt varjagerna: »Kommen att regera oss såsom furstar och härska öfver oss! Vårt land är stort och ymnigt, a porjadka v nej njet, 'men där finns ingen ordning.» Det är just ordningen som fattas, och den kommer att fattas, så länge Ryssland icke anammar själfstyrelsens princip, som skapade den ryska forntidens republiker och kommuner, och bryter med den hierarkiska oligarki, som råder i allenaväldets namn.

I Moskva finnes ett berömdt föremål, som förträffligt sinnebildar Ryssland: det är den världsbekanta klockan Tsar-Kolokol, som väger cirka 250,000 kilogram med en höjd af 20 fot och en omkrets af 60 fot. Vid en eldsvåda för halftannat århundrade sedanförstördes den trätällning, hvarmedels detta vidunder skulle lyftas i tornet för att verkligen göra tjänst, och genom det kalla vattnet plus hettan fick jättekloc-

kan en remna, så att ett litet stycke lossnade — dock så stort, att man raklång kan gå genom denna öppning. Nu står hon där på Tsartorget i Kreml och — kan ej annat: där finns ej mer någon klang; den väckande stämman är död. För att blifva brukbar, måste den stora, rika metallen smältas ner och gjutas om. Den som öron hafver till att höra — han höre!

Moskva saknar ingalunda filantropiska institutioner, och dess stadshy-gieniska förhållanden stå betydligt framför flertalet andra ryska städers. Sär-skildt ha stadsmyndigheterna med den rika erfa-

renhet, som de nu äga om Tsar-Koiokoi.

epidemiska sjukdomar och

deras härjningar, på ett både energiskt och verksamt sätt sökt hämma kolerans framfart och inskränka dödligheten till ett minimum.Under de skräckdagar, då den asiatiska farsoten för ej länge sedan hemsökte Hamburg, fick också »Moskovskija Vjedomosti » ett efter-längtadt tillfälle att rosa sitt eget rike på bekostnad af *Faterlanch> (Tyskland). Men att de hygieniska myndigheterna i Moskva nu mera sköta sin sak så pass bra —

det är sannerligen hvarken den för detta katkovska tidningens eller dess klerikala ligas förtjänst.

Gifvetvis kan man ej frånkänna betydelsen af de fördelaktiga utlåtanden, som utländska vetenskapsauktoriteter i ett eller annat afseende fälla om ryska inrättningar. Men härvid är dock att märka, det dylika iakttagelser vanligen göras vid festliga tillfällen, till exempel en utställning eller en kongress, då vederbörande äro beredda på besök. Man torde erinra sig från Gogols roliga lustspel »Revisorn», huru brådt stadens fäder fingo att rusta i ordning vid minsta nys om en inspekterande ämbetsmans ankomst.

Afven mitt lekmannabröst svällde af vetenskaplig entusiasm vid ett besök i en af Moskvas märkligaste byggnader: Vospitatelny dom, hittebarnshuset. Det var en söndag, och då är där ett slags gala-förevisning, i sitt slag lika prydlig som en kejserlig trupprevy på Mars-fältet i Petersburg. Allmänheten har då tillfälle att med egna ögon taga kännedom om denna sociala institutions förträfflighet. Man mottages vid stora trappan af en ståtlig schweizare, prunkande i rödt och gult; betjäningen visar främlingen det artigaste tillmötesgående; man får gå hvart som helst, öfvertyga sig om renligheten och snyggheten hos de 600 ammorna i hvit-röd national-dräkt; man får fingra på det hvita linnet, undersöka badkaren och samla statistiskt material genom de visserligen enformiga och ytterst knapphändiga biografierna om de föräldralösa små, som i långa rader sofva så innerligt sött i de prydliga bäddarna. Och si! det är allt ganska godt. En sköterska, hvilken sannolikt tog mig för läkare, gick ända därhän i älskvärdt tjänstenit, att hon nödgade mig in i afdelningen för sjuka och vanskapade spenabarn. Jag kom, såg, men segrade icke öfver den vämjelse, som därvid grep mig.

Vid detta tillfälle funnos i anstalten endast åtta hundra småttingar — en siffra som anses ringa. Men som intet barn får stannadär längre än sex veckor, allra högst tre månader, är omsättningen så mycket lifligare och kan för ett enda år gå upp ända till femton tusen barnasjälar, under det hittebarnshuset i Petersburg nöjer sig med det blygsamma talet åtta tusen.

Men en vecka består ej blott af söndagar, och denna välsignelse-rika institution har ock sin mörka hvardagssida, som främlingen vanligtvis ej får eller hinner se. Det var en gång en svensk läkare som under ett kort besök i Moskva efter någon svårighet slapp in där en söckendag, och hans skildring var allt annat än rosenfärgad: skrik, osnygghet, vanskötsel! Och statistiken talar ett underligt språk. I hittebarnshuset vid Petersburgs Mojka är mortaliteten i medeltal tjugufem procent och i Moskva trettiotre procent — enligt officiell beräkning. Men historien känner åtminstone ett fall i Moskva, då dödligheten sprang upp till — nittiosju procent! Af ett hundratal nyfödda öfverlefde alltså endast tre, som om några veckor distribueras på landet hos främmande människor, hvilka taga hand om dessa hemlösa lamm — icke af människokärlek, utan för pen-ningeförtjänstens skull. Och som denna förtjänst aldrig öfverskrider fyrtio rubel om året, torde den andliga och lekamliga förplägningen vara därefter. Betecknande är ock, att hvarje nummerlapp öfver bäddarna är försedd med en tryckt underrubrik (att ifyllas): dog den — 18 ..

Till denna yttre, hygienisk-ekonomiska sida af saken kommer den social-etiska. Under inflytande af »upplysningstidehvarfvets» Diderotska och Rousseauska filantropi lyckliggjordes Moskva (1763) och Petersburg (1770) med dessa kolossala palats af Katarina II, efter hvilken ock det första officiella hittebarnet uppkallades, och för att Vospitatelny dom skulle blifva till allmänt gagn, stadgades att föräldrarnas namn icke måste yppas, enär dessa små äro »kejsarens barn». Man kan sålunda vid ingången aflämna ett människobarn, som ännu ej fyllt ett år, lika bekvämt och ogeneradt som ett ofran-keradt bref i postluckan. Stundom händer ock, att »kommissionärskor» gå omkring och mot ringa provision samla upp barnungar, hvilka ur en stor korg plockas upp liksom kycklingar, döpas med automa-tisk snabbhet och säkerhet, få ett namn (helst ett bibliskt, förstås!) och sitt nummer med märke. Mottagaren af dessa kärleksgåfvor

Lubj ankatorget i Moskva.

är staten, samhället, hvars inkomster möjliggöra denna barmhärtighet en gros: oafsedt storartade donationer, har hittebarnsväsendet stående intäkter af — spelkortförsäljningen, statslotteriet samt en viss procent af biljettförsäljningen vid alla offentliga föreställningar. Men följden af denna samhälleliga frikostighet har blifvit förslapp-ning af den enskilda pliktkänslan, och systemet lämnar ett slags exportpremie åt det osedliga lifvet.

Faktum är, att nästan ingen dag förgår utan att Moskva-tidningarna meddela fall under den stående rubriken: utsatt foster. Och härvid må särskildt påpekas, att Vospitatelny dom, som inom sina hvita kasernmurar kan rymma minst tio tusen själar, ordagrant icke betyder hittebarnshus, utan uppfostringsanstalt!

Hela detta sentimentalt ömsinta och slappa system är rätt karakteristiskt för det motsättningsfulla Ryssland, som på många andra områden ej är hjärtnupet eller hänsynsfullt, och där furstenycker iGatubild från Moskvas City (Kitai-Gorod).alla tider visat ett suveränt förakt för människovärdet, vare sig det gällt att onaturligt fort påskynda stads- och palatsbyggande eller att med eröfringskrig tillfredsställa en dynastisk ärelystnad.

* *

*

På förmiddagen en sensommar styrde jag min kosa till det kejserliga postverket i Moskva för att rikta dess välbehöfliga inkomster med ett rekommenderadt bref — om man vill förvissa sig om ett brefs riktiga expediering i Ryssland, gör man klokast i att rekommendera. Men ehuru det hvarken var sön- eller hälgdag, voro-alla portar stängda, och genom ingen dörrspringa kunde blicken tränga in. Tydligen var något ovanligt å färde.

Hinska porten i Moskva.

Och hela staden hade fått ett högtidligare utseende. Moskvas ridande gendarmer hade anlagt hvit plym på pälsmössorna, och äfven poliskåren till fots hade snyggat upp sig efter bästa förmåga.Från det ena huset efter det andra hängdes den ryska trikoloren ut, och feta vattentunnor kördes omkring för att läska gatuluftens bakterier. Det låg en fridfull stillhet öfver moder Moskva, men det var en stillhet af den art, som plägar förebåda storm. Stormen gällde denna gång — hans majestät kejsarens namnsdag.

Och klockan tolf bröt det lös. Det dånade och skälfde i Ivan Veliki-tornet, då dess klockor gåfvo uppslag till en kyrkokonsert från det djupaste bum-bum till det finaste pling-pling. Endast jätteklockan, Tsar-Kolokol, stod där lika stum och dum som förut.

Utanför det kejserliga palatsets triviala frontsida stod ett parad-kompanf och på det lilla torget mellan Kremls tre hufvudkyrkor hade tiggare, pilgrimer och skådelystna skockat sig. Att komma in i en kyrka var icke tänkbart, och i Ärkeängelns katedral skulle ej ens en katt kunnat smyga sig in. Där är för resten äfven i hvardagslag trångt om saligheten, ty det mesta utrymmet har på obestämd tid tagits i anspråk af fyrtiofem storfurstar och tsarer samt en i historien föga känd imperator (Peter II), hvilka sofva dödens sömn i de sammetsklädda kistorna.

Solen lyser ännu öfver Sparfberget, hvarifrån Napoleon fick den första öfverblicken af den underbara staden, men ändå lägga sig tunga moln öfver de guldglänsande kupolerna: det är röken af den kejserliga salut, som aflossas från Tajnitskija-tornets kanoner. Det ekar i Kremls brungråa, krenelerade murar; dufvorna fly »za rjekoju», till de enformiga stadsdelarna på andra sidan floden, och gatpojkarna hurra — en internationell sed på alla höga bemärkelsedagar !

Ändtligen upphör braket med det hundraförsta skottet, och — krogarna öppnas.

I en af Moskvas utkanter liger en stor slätt Djevitje pole, Jungfru-fältet, så kalladt därför att i den gamla goda tiden ett visst antal dägeliga mör här utgallrades och sändes såsom årlig tribut till den mongoliska Gyllene Horden på Krim. På detta fält hängde tsar Peter de uppstudsige strelitserna, och i Jungfruklostret inspärrade han sin halfsyster. Vid Napoleons ankomst utsläpptes ett par

tusen fångar ur det närliggande fängelset, och detta var kanske det egentliga upphofvet till stadens brand. Men nu mera är fältet helt beskedligt ett slags Tivoli, där det goda folket får fira vissa sommarfester (guljanie, promenader). Måhända upplifvas äfven då något af Jungfru-slättens historiska traditioner. Kejsarens namnsdag plägar afslnta denna populära säsong.

Genom den port, som kallas Spasskaja, Frälsningens, lämnade jag Kreml, naturligtvis med blottadt hufvud, ty ve den, som dristar sig gå under dess hvalf med hufvudbonaden på! En gång, då ingen syntes i närheten förutom en

musjik (bonde), hvars nykter-hetstillstånd föreföll mig tvifvelaktigt, hade jag vågat försöket att behålla hatten på i det kyliga vädret. Men hvad hände? Musjiken lutade sig mot muren och gaf mig en besk lektion i kristlig anständighet; naturligtvis måste jag, som en brottsling, skynda mig bort, innan hans skrål hunnit ditkalla polis eller annat folk.

Mörkret har sänkt sig öfver Moskva, då jag hunnit uppför T verskaj a-gatan. Lyktorna skina dåsigt fram vid gathörnen och ge en aning om den smuts, som samlat sig i rännilen mellan trottoaren och den knaggliga körvägen. Izvostjiken har i sömnen rullat hop sig på sin bock, och den magre brunten drömmer med sänkt hufvud kanske om sälla jaktmarker vid Dnjepr eller Don eller moder Volga.

Mina steg hejdas vid Moskvas största staty. Den föreställer ingen smord kejsare, ty det åldriga Moskva har ännu ej hunnit smycka sina offentliga platser med en enda monarks beläte — troligen i harmen öfver att ha slagits ur brädet af Petersburg eller af groll att Peter I, Katarina II och Alexander II voro för västerländskt smittade. Skulle Moskva ära något krönt hufvud, borde väl denna hedersbetygelse först tillfalla — Ivan den förskräcklige.

Nej, den mörke mannen i brons är en tsar i poesiens rike: vår vän från Odessa, Alexander Pusjkin. Äfventyrlig, vild och ka-rakterslös var han, men en äkta skald därjämte, och många ung-domsförseelser sonade han vid lifvets tidiga kväll genom att blifva — kejserlig kammarjunkare och rikshistoriegraf.Men för plastiken har denne kammarjunkare aldrig lämpat sig. Det knoll-riga håret med det yfviga kindskägget gör ett komiskt intryck, och med ena handen inom rocken tyckes skalden undra och spörja, om han verkligen skulle fått en så präktig minnesvård, i fall han ej anno 1826 sändt tsar Nikolai den • ödmjuka och fega skrifvelse, hvari han förband sig att »aldrig tillhöra något hemligt sällskap under hvad namn som helst». Dessutom ser han, med förlof sagdt, ej heller här riktigt nykter ut. Men just detta passar så bra till omgifningen!

Förbi mig stryker en trasig individ. Han är barfota, men under armen bär han ett par hela stöflar. Hvarför bär han dem inte på deras rätta plats? Är det icke hans egendom? Ämnar han sälja eller pantsätta dem för att få mer brännvin ? Tillhör han kanske någon fanatisk sekt, som med stöd af något gammaltestamentligt bibelspråk förkastar bruket af skodon? Outgrundliga gåta, som endast himlen och detektiva polisen kunde lösa! Han försvinner i gatans mörker och stöflarna med honom.

En annan tvetydig figur smyger sig fram till mig och vill sälja en guldring af riktigt guld. Han begär endast tre rubel för den ädla metallen, och då jag ändå är obeveklig, sjunka hans anspråk efterhand till tjugu kopek. Lika fruktlöst resultat! Det är icke guld allt, som glimmar i Moskva.

Alexander Pusjkin.Här går en vandrande nunna med sin tallrik och sparbössa. Hennes friska, nästan ungdomliga utseende stämmer föga öfverens med den svarta sorgdräkten, och det frodiga hullet tyder på att yrket ej är att förakta i dessa otrons och konkurrensens tider.

En täckvagn närmar sig långsamt. På hvardera sidan gå fyra gråa soldater med påskrufvade bajonetter. Inuti tycker jag mig se skymten af en ung man i gråhvit dräkt, barhufvad och med kortklippt hår. Hvart skulle han? Förmodligen långt österut. Ett sådant möte är ej ovanligt i Moskva, men det är ännu vanligare i ryska Polen.

Sceneriet växlar.

Två ammor tåga gatan fram, och deras röd-hvita kostymer skymta på långt håll. De ha tydligen tagit sig för mycket till bästa med -anledning af den kejserliga namnsdagen, ty benen äro ej riktigt säkra, och tungorna röra sig med ovanlig liflighet. Vid förbigåendet tänder den ena sin slocknade cigarrett mot min utan att hvarken be om lof eller ens tacka för elden. På gatans midt törna de ihop med en poliskonstapel, hvilken de kringklappa och kalla »batjusjka» (»käre far »). Och polisen tar inte illa upp dessa

Typ från Moskva.

Efter oljemålning af Mako vs k i.karesser, men råder dem faderligt att krypa till kojs. Batjusjka! I detta ögonblick äro i de båda njanjornas ögon både polisen och tsaren och hela världen — batjusjka.

En medelålders kvinna med sönderrifven kofta och med blod på ansiktet störtar fram mot mig och utbrister med

kväfd stämma: »Var min broder!» Och så förtäljer hon mellan tårarna, huru hon misshandlats af en man, med hvilken hon bott tillsammans i flere år. Knappt har hon hunnit tala till punkt, då en karl bakifrån slår armarna på hennes axlar och släpar henne bort. Men polisen såg lugnt på. Mannen har ju rätt att aga kvinnan — det är ut* tryckligt stadgadt i »Domostroj», popen Silvesters gamla hederliga »hustafla», och det är kanske rent af ett bevis på att han älskar henne. I husliga tvister är polisen för grannlaga att blanda sig, och om de båda parterna hafva något otaldt, må de vända sig till fredsdomaren!

Sist kommer där fram en tjock musjik eller kupets (köpman) med långt skägg och fotsid kaftan. Efter åtskilligt trefvande hittar han till ett hus, hvars blåa skylt i hvita bokstäfver bär inskriften: TRAKTIR. I, som inträden, låten hoppet fara — hoppet att komma ut nyktra!

Baedeker, denna oumbärliga rådgifvare för hjälplösa och osjälf-ständiga turister, som med den moderna tidens iltågsfart vilja så fort som möjligt återvända från en resa med en massa namn och årtal i hufvudet, har visserligen gifvit följande välmenta varning: »Der Besuch soldier Schenken ist dem Fremden nicht anzurathen!» Men just detta lockade mig så mycket mer att följa musjiken, hvilken då och då ofrivilligt hvilade sig på den branta trappans afsatser. Slutligen fann han dörren och hamnade välbehållen i en vrå.

Det första, som faller främlingen i ögonen på ett sådant ställe, är att ingen af krogkunderna, huru druckna de än må vara, har mössan på. Detta förbjudes uttryckligt genom anslag på väggen. Och hvarför? Jo, för att inte såra helgonbilden i hörnet! Däremot blir ett ryskt helgon alls icke såradt af oanständiga visor ochdryckenskap. Och huru syndigt är det ej att äta kött 1 fastan! Men några supar då och då skada visst inte.

I traktiren satt en grupp yngre och medelålders män med egendomliga gångkläder, skarpt markerade och slätrakade anletsdrag, lifligt minspel och starka åtbörder — intet tvifvel att de äro skådespelare! På bordet stå ej så få öl- och brännvinsflaskor med diverse tilltugg; men i fönsternischen äro några tömda snapsflaskor stumma vittnesbörd om hvad som varit. Jag slår mig ner i närheten vid ett glas te och lyssnar — »Discretion Ehrensache!»

Kanske det roar läsaren att veta, hvad ryska skådespelare språka om på lediga stunder, då man ju gärna vill frigöra tanken från det yrkesmässiga arbetet och öka sin lifserfarenhet äfven på andra kunskapsområden ? Jo, först och främst börja de tala om teater, det vill säga om roller, aflöningar, tidningskritiker och spelet bakom kulisserna; därpå öfvergå de till att resonera om — teater, och slutligen blir konversationsämnet — teater!

Talia vete, att det är mig fjärran att vilja häckla skådespelarna i Moskva, ty jag har sällan sett ett så jämnt, förträffligt spel på alla händer som i Rysslands förstklassiga teatrar! Och hade här suttit ett halft dussin ryska tidningsmän i stället för aktörer, är det ej omöjligt, att de haft dubbla antalet tomflaskor bakom sig — nota bene om de haft råd därtill. Krogskuld är äfven i Ryssland hedersskuld.

Vid ett annat bord sitta några unga studenter i blåa uniformsrockar med dubbla mässingsknappar. Minervas uggla vete, hvad de språka om! Hvad skola de också taga sig till? Nyligen hade studenter bildat en diskussionsklubb för att teoretiskt pröfva Lev Tolstojs åsikter. Tvärt upplösning! Tidningarnas kost är tämligen mager; böcker sättas dem i handen som på söndagsskolebarn, och universitetets styrelse tillkännager i sitt organ, »Moskovskija Vjedo-mosti», huru de skola vara klädda, då de visa sig ute och i föreläsningssalarna. Allt kringklippes, allt omgärdas. Det enda, man får göra i oinskränkt mått utan att först fråga polisen om lof — det är att supa.Och det gör äfven den hederlige musjiken där i vrån, tills han blir nästan redlös. Men betrakta närmare hans groft skurna, men regelbundna och öppna anletsdrag samt hans godmodiga blick: samma utseende, vittnande om ett godt hjärta och ett godt sens commun, återfinnes hos Nikolai Alexandrovitj, alla ryssars själfhär-skare, likasom ock hos hans salig fader.

Musjikens stora hufvud har sjunkit ner mot bordskanten, och då de små, hvitklädda kyparna söka väcka honom, är det en grotesk tafla, som erinrar om huru människobarnen i sagan beställsamt krypa kring på den sofvande jätten. Papyross-rökens dimmor lägga sig allt tätare öfver lokalen, och samtalen bli allt sömnigare. Gogol, den spjufvern, visste nog hvad han menade, då han slöt en berättelse med följande harang: »Tråkigt i den här världen, mine

herrar!»

Men den officiella afslutningen på den kejserliga namnsdagen var gala-föreställningen i Stora teatern med Glinkas vackra opera »Ruslan och Ljudmila» med libretto efter en episk sagodikt af Pusjkin. Orkestern upprepar gång på gång hymnen: »Bozje, tsarja chrani!», hvilken åhöres af en högtidsklädd publik, som stående fyller det väldiga rummet från parkettens golf till femte radens öfre galleri. Man bländas af sceneriernas prakt och den graciösa baletten — ryssarnas favoritnöje — och man känner sig så lycklig, då den tappre prins Ruslan vid smekande och jublande finaltoner återfinner och återväcker sin lilla söta prinsessa, som varit förtrollad. I popularitet täfiar denna opera med samme kompositörs bekanta »Lifvet för tsaren», förhärligande den romanovska tronbestigningen och grundad på den historiska tilldragelsen, huru bonden Sussanin med förlust af sitt eget lif vilseledde polackerna för att rädda den unge, nyvalde tsaren.

Men ännu större var jublet i teater Korsch, som samma kväll firade ett särskildt jubileum. År 1882 den 30 augusti (gamla stilen) upphäfde en kejserlig ukaz teatermonopolet, och direktör Korsch, hvilken då begynte sin privata verksamhet, har satt märke i den ryska skådespelarkonstens historia, ty teater Korsch är för Moskva, NIKOLAI II och HANS GEMÅL.hvad Deutsches Theater varit för Berlin. Under det första decenniet gaf Korsch 1,545 föreställningar, som besökts af ungefär två millioner betalande -— ett resultat som ej alla teaterdirektörer kunna glädja siig åt. En tillfällighet ville ock, att det hus vid Gazetny Pereulok, där scenen först inrättades, varit bebodt af en narraktig högre ämbetsman A. F. Gribojedov, hvilken stått modell till den Famusov, som Gribojedovs egen brorson, den genialiske författaren A. 5. Gribojedov så roligt tecknat i sin mästerliga konversations-•och karakters komedi '»Snillets förbannelse» (»Gore ot uma»J,

•en af Rysslands spirituellaste samhällssatirer.

Och utan att akta på namnsdagens höga betydelse var Korsch nog elak att nu uppföra samma stycke som den 30 augusti 1882: Gogols odödliga komedi »Revisorn ». Det är bekant, hurusom Nikolai I vardt nyfiken att se det lustspel, som hans omtänksamma censurkansli förbjudit, och han lär då ha skrattat åt den komiska framställningen af sina egna servila och fala ämbetsmän så, att tårarna kommo honom i ögonen. Men hade han tänkt närmare på saken, hade tårarna kanske framlockats af en annan anledning: han begrep inte, att den skonlösa satiren medelbart var riktad mot hela det system, som vid Sevastopol fick den första svåra stöten, hvarigenom hans egen död påskyndades; han begrep inte, hvad och hvilken de frisinnades skratt ytterst gällde; han begrep inte, att det fanns saker, som han inte begrep.

Men man är ej ostraffadt humorist i Ryssland. En kejserlig nyck räddade Gogol från Sibirien, men inemot ett fjärdedels sekel

Slavia. 5

Glinka.senare ¡drabbades hän af ett ännu hemskare öde: den 21 februari 1852 låg han död framför en helgonbild i Moskva. Förtärd af mysticism och vansinne, hade han under fastan svultit ihjäl sig själf. Det var himlens straff för »Revisorn» och »Döda själar»r påstår kyrkan.

Moskva och hela Ryssland är fullt af sådana egendomliga motsättningar. Då landet notoriskt led af en hungersnöd och missväxt, som kräfde allmosor till och med från Amerika, gjordes fortfarande penninginsamlingar åt det Sergievska klostret, hvars skatter hafva ett klingande värde af hundra milliontals rubel! Under det att staten ger ut oerhörda summor för härväsendet och ämbets-mannadömet, gå — enligt ryska tidningsuppgifter — arbetare vid Volga för en dagspenning af fem kopek (jämte fri kost)! Medan fromma stiftelser rikligt ihågkommas och guld bortslösas, då det gäller att höra Sarah Bernhardt eller M:me Judic, kunna tusentals studenter vid de ryska universiteten för medellöshet ej betala kollegie-afgifterna.

Olyckan är, att Ryssland aldrig fått en juste milieu — hvarken ett lifskraftigt bondestånd eller en själfständig bourgeoisie, och denna brist gör sig öfverallt märkbar. Under det att landtbefolkningen ännu famlar i en råhet och okunnighet, som gång på gång tar sig förfärliga utbrott, röja de större städernas bildade klasser en intelligens, finhet och älskvärdhet, som högst sympatiskt berör främlingen. Under det att den dagliga pressen i Ryssland är

underlägsen nästan alla andra staters i Europa, finnes en modern tidskriftslitteratur, som i gediget värde kan mäta sig med de brittiska reviewerna och betydligt öfverträffar den tyska. Samtidigt med att den byzantiska reaktionen i detta århundrade sökt kväfva hvarje själfständig andlig rörelse, finns det ingen västerländsk liberalism eller radikalism, som ej fått god näring i denna svarta jord.

Den andliga apati, hvaraf Ryssland för närvarande bekajas, kommer sig kanske helt enkelt däraf, att vidundret förätit sig under de sista femtio åren; äfven det behöfver sin tid för att smältaalla de nya idéer, som det med eller mot sin vilja slukat. Och när denna digestionsprocess är öfverstånden, är Ryssland måhända moget att förvåna världen med en ny skönlitterär glansperiod, men af ljusare, friskare och därför sannare art än den, som såg sin målsman på prosa i Dostojevski och på vers i folkskalden Nekrasov.

TREDJE KAPITLET.

“Den breda naturen.“

På jernvägen. — Ryskt småstadslif. — Umgängesformer och nationella plägseder. — Påsken och baden. — Den ryska kvinnan.

Den, som inte är förtrogen med landets språk och sedvänjor, skall troligen tycka, att Ryssland är ett synnerligt dyrt turistland. Har man åter nödiga kunskapsförutsättningar samt därjämte förmåga att lämpa sig efter lokala förhållanden, är Ryssland ett ganska billigt resefält. Och ju längre man reser, dess billigare blir det. Detta låter som en paradox, men är bokstafligt sant, tack vare det sinnrika zontariffsystem, som för ej länge sedan infördes i det ofantliga, för detta system väl afrundade tsarriket. Denna princip följes, såsom bekant, i hela österrikisk-ungerska dubbelmonarkien, och Europas yngsta kulturland, Bosnien, tillämpar icke blott detta, utan ock det preussiska fjärde-klass-systemet. Ty man har i dessa länder fått klart för sig, att ett af de första villkoren för nationell förkofran är lättnad i samfärdselmedlen och prisnedsättning för den stora allmänheten.

Enligt det ryska systemet kostar en järn vägsfärd af i—6 ver st (en rysk verst sammanfaller i det allra närmaste med kilometern) 9 kopek — naturligtvis tredje klass ordinarie tåg; sedan ökas priset successivt till 3 rubel 56 kopek för 300 verst. Men från och med 301 :a versten begynner den egentliga zontariffen. Den ryska järn-vägskartan är indelad i 88 zoner, och ju högre upp man kommer på denna skala, dess mindre blir den motsvarande prisstegringen. Den första storzonen, som kostar 3 rubel 80 kopek, omfattar en väglängd från och med 301 verst till och med 325. Den 88:de zonen (den sista) kostar 21 rubel 20 kopek; men för denna summa, som i rundt tal motsvarar 50 kronor, får man tillryggalägga en sträcka af fyra tusen ett hundra tio verst, det vill säga en väglinie från Petersburg till Tomsk i Sibirien.

Oafsedt de legioner ryssar, som nästan året om vistas i västerländska storstäder och på utländska badorter, äro ryssarna ett rese-lustigt folk, och själfva de ryska stepperna inbjuda ju till nomadiska ströftåg — det första stadiet af den ryska samhällsutvecklingen. Efter att förut ha varit bunden vid jordtorfvan såsom lifegen, har den ryske bonden, tvungen af militärtjänsten och lockad af utsikt till bättre arbetsförtjänst i de stora städerna, allt mer fått lust att se sig om i sitt eget land. De religiösa traditionerna (vallfärder till undergörande kloster) bidraga naturligtvis ock till att nära denna vandringshåg, och ryssen behöfver ej befara att icke känna sig hemmastadd, hvart han än kommer österut: samma religion, samma språk och i hufvudsak samma plägseder på de oöfverskådliga stepperna! Slutligen har den periodiska hungersnöden gjort sitt till att öka cirkulationen i den ryska samhällskroppen — en rörelse, som ej kan hafva annat än hälsosamma verkningar.

Om nu staten genom ett billigt och praktiskt tariffsystem med rymliga, präktiga vagnar främjar samfärdseln, kan man ungefär tänka sig, huru den ryska järnvägstrafiken svällt ut under de senare åren. Man rent af häpnar öfver denna väldiga, ständigt rörliga människoflod, som kommer främlingen att tänka snarare på en station i London än på en isolerad ort på det ryska bondlandet. Och öfver-raskningen är så mycket större, som man på en längre rysk järnvägsresa upptäcker endast få städer och byar. Järnvägsbolagen, som på dessa vidder ej behöfva riskera

den brittiska eller amerikanska konkurrensen, hafva vid banans anläggning handlat företrädesvis efter egna privata och pekuniära hänsyn, väl vetande att allmän-heten är mer beroende af dem än de af allmänheten. Däraf kommer det sig, att man mången gång knappt ser mer än en flyktig skymt af den ort, som enligt kartan är identisk med ifrågavarande station. Och att anlägga bangården i hjärtat af en stad skulle ju vara alla kuskars och formäns ruin, följaktligen en nationalekonomisk förlust. Bort det!

Detta egendomliga missförhållande framträder kanske märkbarast på Rysslands första och viktigaste järnväg, Nikolajevska banan, som förenar de båda hufvudstäderna, och där man stundtals tycker sig fara genom ödsliga vildmarker. Ja, icke ens den stora stationen Tver ger någon antydan om att man här befinner sig i omedelbar närhet af ett stort industricentrum. Om den historiska anekdoten eljes är sann, skulle ju Nikolai I hafva afgjort den tvistiga bygg-nadsfrågan genom att med ett tsariskt penndrag på papperet visa det kortaste afståndet mellan två punkter. Och om järnvägslinien, hvilken i själfva verket är ovanligt rak, företer några kurvor eller afvikelser, så kommer sig detta mindre af tekniska svårigheter eller af hänsyn till persontrafiken, utan lär ha berott på att — den kejserliga linialen ej varit matematiskt snörrät. Byt po semu! Vare det så!

En förkänsla af trafikträngseln får man redan vid ankomsten till bangården. Vid biljettluckorna väntar folk redan i långa rader; i korridorer, förstugor och väntsalar ligga, sitta och stå bidande passagerare i täta klungor, och kuskarna aflassa ständigt nya skaror. Biljett till själfva perrongen affordras mestadels icke, och när så signalen till instigning ljuder, antar folkvimlet en mycket grotesk karakter, dock alltigenom präglad af rysk godmodighet.

Då ryssen företar en resa — gäller det ock blott en kortare lustfärd, förstår han att förena det billiga med det praktiska och solida. Det enda, han behöfver köpa på vägen är kokhett vatten (för te), som för en kopek tillhandahålles i tredje klassens väntsal; men eljes för han, såsom den grekiske filosofen, allt sitt med sig: te, socker, tekärl, kudde, sängkläder, filt samt matvaror allt efter råd och lägenhet. Då man första gången får se en sådan lustresanderysk familj, måste man tro, att en storartad flyttning vore i görningen. Men det är självklart, att denna massa bohag och lifsförnödenheter gör utrymmet i kupeerna ännu trängre, och att atmosfären i dessa provisoriska mat- och sofrum efterhand blir ganska tryckande.

För en nogräknad västerländing blir en rysk järnvägsfärd i tredje klass sålunda ingen vederkvickande lustresa, och för att bestå profvet med heder måste han hafva ett godt lynne och — litet mera. Dock kan äfven en »öfverklassare» begagna sig af tredje klass, om han nämligen i rätta ögonblicket förstår att *tala silfver* med konduktören. Denne tiger som guld, men öppnar med ett trollslag en så kallad reserverad afdelning, där man kan sträcka ut sig bekvämt och ej behöfver riskera obehagligt grannskap af diverse slag. Detta handtryckningssystem har i Österrike-Ungern och kanske äfven annorstädes fått en nästan legaliserad form och försiggår så öppet, att öfverkonduktören affordrar en krona (50 kreuzer) för en tom kupé. Åtminstone i Galizien har detta händt författaren.

Men vill man lära känna Ryssland, är studiet af lifvet i tredje klass ingalunda öfverflödigt, ty där koncentrera sig familjära interiörer af både tragisk och komisk art. De larmande samtalen dö bort på kvällen, samtidigt med att tepåsar och matkorgar försvinna i den stora resesäcken; under natten blandar sig vagnshjulens rassel med entoniga, regelbundna snarkningar, och då morgonsolen åter belyser steppen, börjar det blifva lif i alla dessa madrasser och kuddar. Vid första hållstation rusa passagerarna till brunnen för att göra morgontoalett vid rinnande vatten, och så är man åter redo att vid sockerbiten sörpla det ena teglaset efter det andra.

En gång hade slumpen gifvit mig till sällskap en kosackfamilj af trefligaste slag. Modern, en ännu ung, men redan utsliten kvinna, hade nog att sköta om det yngsta barnet, under det att familjefadern, en reslig kavallerist, underhöll sig med två parflar, hvilka oupphörligt sysselsatte pappa med sina upptåg. Det var verkligen komiskt att åse, huru den klumpige, men godmodige kosacken än sökte leka med pojkarna, än näpste dem med nyp och luggar undersken af faderlig stränghet, hvarigenom dock den egna tjufpojkaktig-heten lyste fram. Jag bjöd kosackpysarna på vindrufvor, i förhopp-

Kosack från Ural.

ning att det unga Sverige och det unga Ryssland alltid måtte träffas så fredligt, och kosacken fick smaka på mitt vin, så att vi blefvo riktigt såta vänner. Han skulle nu transporteras till tjänstgöringnågra hundra mil längre västerut, men reflekterade ej vidare däröfver. Och bäst det! — Den lilla genrebilden torde vara lärorik för den, som tilläfventyrs i kosacken tänker sig blott en militärisk barbar, en hjärtlös vilde.

I en annan kupé åter gick det mindre trefligt till. Där sutto i trängseln två judiska kvinnor med sjuka, nästan sanslösa barn, som skulle föras till ett lasarett. Det befanns, att barnen hade difteri — en upplysning som i början upptogs med slö likgiltighet. Slutligen lagade dock öfverkonduktören att de sjuka isolerades på en särskild plats,

Men i en tredje afdelning hade en kvinna stigit in utan biljett, och då konduktören kom, svarade hon med naivt lugn, att hon ej hade pengar, men att hon *måste* resa till det heliga klostret i Kiev! Passagerarna togo hennes parti; konduktören måste rymma fältet, och kvinnan fick verkligen resa ostördt.

Enligt mitt blygsamma förmenande hade kvinnan också rätt. Den uppfostran, staten gifvit henne, gör en vallfärd till ett verkligt behof för henne, och denna långtur är en ljusglimt i hennes för öfrigt glädjelösa lif. Staten tar och fordrar så mycket af folket, att en kostnadsfri resa i religiöst syfte på statens järnvägar sannerligen ej är mer än en skälig godtgörelse. Blir åter staten lidande genom minskade inkomster, må den hålla sig skadeslös af rikedomarna i de ryska klostren, hvilkas munkar predika pilgrimsfärdens nödvändighet!

***

Saltykov-Stjedrin.Om läsaren hunnit tröttna på den ryska järnvägsresan, bör han så mycket mindre hafva något emot att rasta vid en station och i författarens sällskap göra en titt i en rysk småstad och dess kälkborgerliga lif, som i den ryska satiren fått sin bäste skildrare i *Saltykov-Stjedrin.*

Den ryska kälkborgerligheten är dock i själfva verket mindre *»hausgebacken»* än i flertalet andra land. Äfven i den obetydligaste småstadshåla, fjärran från de stora stråkvägarna, eller på den mest isolerade herregård, där ankomsten af post är veckans stora tilldragelse, skall man — tror jag — finna mindre konventionell stelhet och apatisk småaktighet i umgängeslifvet än till exempel på det »platta» landet i Tyskland. Ryssen är af naturen språksam, han har stor förkärlek för det utländska (naturligtvis mest det franska, förstås!), och om hans ekonomi det tillåtit, har han ej försummat att se något af utlandet och lära sig åtminstone ett »kulturspråk». Det är sålunda icke ovanligt att på rama »bondlandet» finna en fransk guvernant eller en tysk språklärare i en bättre situerad medelklass-familj. Äfven om denna bildning oftast är lika ytlig, som den utländska lärarepersonalen stundom är tvetydig, så blifva dock umgängesformerna därigenom mer polerade, och intresset näres att få nyheter från den stora världen.

Framför allt frapperas man angenämt af den älskvärda gästfrihet och hjärtliga otvungenhet, som råder i ett äkta ryskt hem och som gör att man genast känner sig hemmastadd i dessa idylliska oaser på den ryska stepp-öken. Det är den *»breda naturen», sjirokaja natura,* som omotståndligt tjusar främlingen.

Om väst- och sydslaverna, för hvilka den breda, för en öfversvallande rikedom af känslor och intryck lätt mottagliga naturen ej heller är främmande, snarare äro »politiska varelser» och »sociala kreatur», som gärna uppsöka de offentliga lokalerna och de gemensamma kaféerna, så är däremot nordslaven (ryssen) öfvervägande ett »husdjur», och detta icke blott af de historiska omständigheternas yttre tvång, utan ock af en inneboende benägenhet. Men det ryska hemlifvet innesluter sig icke i otillgänglighetens egoistiska skal,såsom det prisade engelska, utan öppnar gärna porten på vid gafvel för alla bekanta. »Borta är bra, men hemma är bäst!» *(»v'gostjach chorosjo, a doma lutje»),* resonerar ryssen, då han återvänder till den kära samovaren och andäktigt gjort sitt pliktskyldiga korstecken för helgonbilden *(ikona)* med den lilla brinnande lampan i vrån, och så tänka nog äfven de flesta ryssar i utlandet. Den störste »västerländske» romanförfattaren Ivan Turgenjev längtade ofta från det förtjusande Bougival vid Paris tillbaka till det förfallna Spasskoje, och den störste »västerländske» kritikern *Bjelinski* vantrifdes förfärligt under sin första och sista resa i utlandet.

Detta sinne för det husliga förenar ryssen med sin böjelse att resa genom att föra sitt bohag med sig och att hellre

passa upp sig själf än att anlita en snuskig och ofta tjufaktig hotellbetjäning. Om utländingen i ett ordinärt ryskt hotell begär logi, får han i vanligaste fall ett oeldadt, nästan omöbleradt rum med ett naket sängställ eller en hård soffa. Uppassaren blir nästan förvånad, då han får höra, att den resande ej har sängkläder med sig (här gäller det naturligtvis blott landsbygdens småstäder), och särskild afgift måste naturligtvis erläggas för dessa persedlar, hvilkas renhet ofta är mer än tvifvelaktig.

Redan det ryska *språket* i och för sig verkar sympatiskt. Jag vet intet tungomål, som i fonetisk skönhet kan mäta sig med ryskan, åtminstone ej bland de slaviska: det är ljudrikt och smidigt, klart och på samma gång melodiskt, kraftigt och dock mjukt. Det är ock mer än en tillfällighet att Turgenjev afslutar sitt afskedsverk »Senilia» med ett varmt, okonstladt loftal öfver sitt modersmål, hvars skönhet han ock i sina skrifter bäst bevisat. Då ryssen framställer en begäran, har hans blotta uttal redan vunnit halfva segern, och när ett *»pozjalujte!»* (»var så god!») smyger sig fram från kvinnoläppar, då smälter ett manligt hjärta som en smörklimp i solen. Det låter så genomhederligt, så godt, att det riktigt vattnas i munnen och kittlar örat, och man glömmer rent af, att man i Ryssland aldrig borde taga händerna ur byxfickorna, och att man med högra armen alltid bör ha en lätt känning af plånboken — allra helst vidträngsel i kyrkorna! Eller då en rysk tjänare svarar »chorosjo/» (»godtl») till tecken att en tillsägelse är förstådd och skall uträttas,

kan man gå ed på att ärendet genast verkställes till punkt och pricka. Och tjänaren menar nog, hvad han säger i detta ögonblick, fast — han glömmer det i nästa!

Äfven det ryska uttryckssättet med dess klassiska lakonism och slaviska hjärtlighet inger förtroende. Då ryskan, som bekant, saknar både artikel och predikats-kopula, vinner det i plastisk klarhet, och som ryssen i likhet med romaren helst besvarar en fråga genom att upprepa hufvudordet med eller utan negation, ger detta en bestämdhet och kraft, som ersätter den praktiska enkelheten med ja och nej. I ytterligheter af grofhet och ömhet, som frikostigt slösas på både människor och djur, och hvarvid djurvärlden ofta tages till förebild för människorna, står det ryska språket synnerligt högt. Men äfven dessa otaliga okvädingsord, af hvilka »åsna» och »svin» stå lägst på ohöf-lighetens skala, mildras dock af en viss godmodig sordin, och örat vänjer sig lika fort därvid, som vid de oupphörliga »jej Bogu!» (»vid Gud!») eller »nepremenno» (»ofelbart», »absolut»!), hvarmed ryssen anser sig behöfva stärka sina uppgifters trovärdighet.

Men icke minst vinner det ryska umgängesspråket i förtrolighet genom den radikalism, hvarmed ryskan från början och allt fortfarande kastat det löjliga titelväsendet öfver bord och icke ens använder ordet »herre» i tilltal. I detta demokratiska drag stå rys-sahia främst bland de slaviska folken. I Mohteriegro kan man visserligen än i dag få höra »du» användt riiot främlingar, men montenegrinerna äro ännu ett naivt naturfolk; polskan med sina höga kulturanor begagnar visserligen andra person singularis, men tillägger alltid ett »panie» (herre) eller »pann (fru).

Om två ryssar mötas, uppstår till exempel en konversation af .ungefär följande, ordagrant öfversatta lydelse:

»Hur jag glad se er, Vasili Petrovitj! Hur eder hälsa?»

»Ära Gudi! Och eder, Petr Vasiljevitj ?»

»Tackar — ingenting! Men hos granne hustru icke frisk.»

»Hvad ni! Detta nyheter! Mycket ondt!»

Ryssarna sakna icke en viss fallenhet för skryt och storordighet, men denna svaghet är i grunden af samma oförargliga art som deras muntliga grofkornighet och tar sig ej samma bornerade ut-

Småstad i södra Kyssland.

tryck som till exempel preussarens. Men om de sålunda ej tåla att utländingen nedsätter Ryssland, häckla de gärna själfva, och man kan i storstädernas salonger efter en rätt flyktig bekantskap få höraen oppositionell frispråkighet, som det politiska salongslifvet i Berlin ej har motstycke till, och som man skulle tro förbjuda sig själf i ett så strängt censureradt land. Men just detta tvång måste väcka deras inre motsägelselust; de se i den

privata yttrandefriheten ett surrogat för den politiska, och med en ofta frasihålig »liberalism» söka de väl ock slå blå dunster i ögonen på »tysken», med hvars reflekterande väsen de hafva vida mer gemensamt än med den spirituelle, klart analyserande fransmannen.

Om vi nu inträda i ett välmående ryskt köpmanshem, blifva vi mer fängslade af gedigenheten än af smakfullheten, mer af den öfverflödande gästfriheten än af finheten. Inkommen i den om vintern starkt upphettade förstugan, mottages man af en gråskäggig trotjänare, som med en ödmjuk kyss på handen hälsar gästen välkommen. Sedan man gjort korstecknet för närmaste helgon (och ett sådant behöfver man ej länge leta efter), begynna de egentliga hälsningsceremonierna, som helst bestå däri att man under omfamningar kysser värden i ansiktet — icke blott på mun, utan ock på de båda kindbenen — samt böjer ner sina läppar till värdinnans utsträckta hand.

Den materiella undfägnadens alfa och omega är naturligtvis den oumbärliga samovaren, som intager en hedersplats på bordet. Värdinnan sköter egenhändigt åliggandet att oupphörligt fylla teglasen och tekopparna: de förra åt herrarna med sockerbitar och en citron-skifva, de senare åt damerna med diverse sylter, honung och andra sötsaker samt — grädde, ett västerländskt påhitt som äfven trängt till det inre af Ryssland. Och ju mer tiden framskrider, dess mer vittna lämningar af aska och pappersmunstycken på golf och i cigarrkoppar om den starka konsumtionen af papyrosser, hvari äfven kvinnorna deltaga. Den lugna säkerhet, hvarmed en korpulent rysk matrona förstår att rulla sin cigarrett, är icke mindre beundransvärd än den behagfulla elegans, hvarmed den unga damen under en paus mellan rätterna drar några bloss. Kindernas blekhet kan möjligen tydas som symptom af nikotinförgiftning; men å andra sidan bevisar tändernas bländhvita färg, att den »turkiska» tobaks-plantans verkningar äro ganska ofarliga — hade man bara garanti att dessa tänder alltid äro äkta! Marmelader och »slisk» åstadkomma förödande härjningar i de ryska tandgårdarna, och därför är ock Ryssland dentisternas förlofvade land.

Den bastanta supén serveras vanligen ganska sent, men bjuder i stället på så mycket mer: sterljat (den läckra Volga-stören) i olika former, piroger (pastejer med kött eller fisk), den oumbärliga kålsoppan, väldiga stekar med mera gifva det dignande bordet utseendet af ett tyskt så kalladt »Fugger-Gastmahl». Men äfven dessförinnan, under hela aftonens lopp, står i ett hörn af salen eller i ett af smårummen ett mindre bord, fullt med flaskor och kalla till-tugg — det är ryssarnas berömda zakuska, »Imbiss», som något oegentligt förtjänar namnet smörgåsbord, enär smör i vanliga fall ej brukas, men som i stället är vida smakligare än det barbariska sammelsurium af »kallskuret»,som dukas upp vid de svenska »sexorna».. Denna zakuska är det ständiga målet för gästerna, då de slutat en dans vid klaverets eller — dragspelets toner, eller då de tillfälligtvis stiga upp från de med kritstreck täckta préférence-borden, där de äldre damerna föra ordet. På de samvetsgranna kalkylerna, de upphetsade kinderna och på det intresse, hvarmed blickarna följa kortens fall,' återspeglar sig här i smått den spelpassion, som lockar den ryske »ädlingen » eller den ryska millionärskan till Monte Carlo, och som störtat en Krylov (Rysslands klassiska fabeldiktare), en Pusjkin, en Nekrasov och Dostojevski i fördärf. Ja, det berättas ju, att Turgenjevs ärfda rikedom vunnits därigenom, att skaldens-fader, en fattig kavalleriofficer, såsom spelvinst skaffat sig en enormt rik brud, och Lev Tolstoj har själf erkänt, att det var förspelskuld som han tvangs begifva sig till Kavkazien. Denna Tolstojs spelsjuka vardt för den ryska litteraturen vida mer betydelsefull än då Alex. Pusjkin för spelskuld drefs att på en enda natt skrifva ihop en mindre poetisk berättelse. Och genom denna spelpassion vann sjuttonhundratalets störste skald i Ryssland, Derzjavin, efter åtskilliga nederlag slutligen vid gröna bordet en stor seger, som tryggade hans »psevdoklassiska» karrier såsom Katarina II:s »poeta laureatus»'«0

och till och med satte honom på justitieministerns taburett under Alexander I:s regeringstid.

Men — revenons å nos moutons! Det är icke självfva zakuskan med den läckra kaviaren (ikra) och den starka löken eller den salta gurkan eller den pepprade svampen som lockar i och för sig, ty den största dragningskraften ligger i de många flaskorna med brännvin, konjak och nalivka (hembrygd likör af bär eller frukt). I

Ryskt spelparti.

Efter Makovski.

Sverige tar man väl ändå supen bara »för matens skull»; i Ryssland är det tvärtom, ty där är den lilla munsbiten, som för resten ofta alldeles uteblifver, endast en konventionell förevändning att få återknyta bekantskapen med det »lilla kära vattnet». Och om nu denna bekantskap under ett samkväm odlas inemot ett dussintal gånger, blir stämningen ju allt lifligare. Lyckligtvis sörjer det ryska lynnet för att gästabudet inte slutar med handgripligheter och slagsmål. Detta är högst ovanligt. På sin höjd får man se, huru den eljes rätt säfliga figureringen i en kadrilj upplöser sig i en ursinnigprisjadka, ett marionettlikt fäktande med armar och ben, utfördt med en virtuosmässig vighet och i sin uppsluppenhet vida oförargligare än den elastiska cancan, som utföres i offentliga balsalonger i Paris.

Från en bal i en rysk småstad har jag bevarat i hågkomst en pop, hvilken under halfrusets inflytande lät förleda sig af musikens toner att i ett sidorum utföra en solodans med flängande hårlockar och utsväfvande kaftan, hvars slingringar erinrade om serpentindans — denna de brittiska varieté-•ernas stolthet! Och detta nöje vare honom icke missunnadt! Med endast trettiofem år på nacken, var han redan änkling, och den ryska kyrkan förbjuder honom omgifte lika strängt, som hon påbjudit honom giftermål.

Men kände jag eljes popen Ivanov rätt, så höll han sig skadeslös ändå,

•och han sade principielt aldrig nej?

•om det bjöds en sup.

Det är för resten så sällan den stackars popen blir inbjuden till bättre mans hus. Han tolereras för sitt kyrkliga ämbetes skull och blir såsom sådan inviterad till småstadens •eller byns »officiella» fester; men personligt betraktas han såsom ett nödvändigt ondt, såsom ett obehagligt mellanting, som ringaktas både af herremannen och af bonden, till hvilken senare han dock afgjordt närmast hör både genom börd och bildning. I skarp motsatS mot detta förakt för popen, hvari man möjligen äfven kan se en yttring af ryssarnas motvilja mot hela den byzantinska pop-institutionen, står deras aktning för den celibate, lärde klosterbrodern, starets, hvilken för den ryska folkuppfattningen gäller såsom typen af en kristen, såsom personifikationen af fromhet och gifmildhet.

Popen Ivanov.

Författarens första lärare i ryska.Gifvetvis spelar det religiösa elementet en viktig roll äfven i det ryska umgängeslifvet, hvars »säsong» kulminerar icke vid jultiden, utan i påskveckan. Det första uppslaget till dessa orgier göres i »smörveckan», maslenitsa, då man låtsas taga farväl af köttet och dess usla lustar. Den stående rätten utgöres då af bliny, ett slags pannkakor af bohvetemjöl med kaviar, ost, olja och diverse andra underliga ingredienser, som efter råd och smak äfven pläga ingå i den ryska kvasen — denna sötsura, absolut alkoholfria läskedryck, som man i Sverige lär vara betänkt på att införa till nykterhetens främjande såsom surrogat för det oförargliga och i längden mer välsmakande svagdrickat. Men det är ett, låt ock vara välmenande misstag, om de svenska absolutisterna beteckna kvas såsom »rysk nationaldryck»: ryssen har nog af två »nationaldrycker», och dessa äro och förblifva vodka och tjaj. Gäller det åter att fördärfva magen, kan det vara tämligen likgiltigt, om man behåller den svenska punschen eller öfvergår till den ryska kvasen.

En vanlig förlustelse under fet-tisdagen är att företaga slädpartier och kappåkningar med brokigt utstyrda hästar. Det är ett verkligt nöje att se och höra, med hvilket jubel och med hvilka klatschande pisksnärtar den af glädje och brännvin skinande bonden då sätter fart på sina krakar. Och när så släden med trespannet vid bjällerklang flyger fram öfver snöslätterna, framträder Ryssland i en vinterfägring, som eldat mer än en rysk skald — att särskildt nämna Pusjkin. Vid denna årsfest får den lilla staden vanligen också sitt lystmäte af marknadsnöjen: tsigenaren med sin dansande björn, tataren eller juden med sitt kram, ett tyskt panorama eller en kasperteater, ja, om det är riktigt fint, ett »anatomiskt museum».

En rysk småstadsmarknad om sommaren erbjuder en icke mindre liflig och grotesk tafla. Där äro jättesamovaren och pirogen lika oumbärliga som dockteatern och luftballongen, och karusellen och gungan saknas lika litet som

snapskrogen och &mi-ståndet. På långa rutschbanor får ryssen här tillfredsställa sin förmenta böjelse att Aobe Linen ud» i angenäma sänkningar och höjningar, och på höga, tjocka stänger täfla ynglingar att klättra upp under folketsFastlagsveckan i Ryssland.jubel, sedan de arbetat sig trötta på kraftmätaren. Äfven om staden eller marknadskommittén består en liten musikkår, drunkna dock dess tutningar totalt i bruset af de frivilliga dragspelsorkestrar, som tåga kring i rök och damm.

En nationell teater sätter kronan på detta verk. Maken till realism i kostymering får man väl sällan se, men lika sällan ock en tacksammare publik. Nog ha musjikerna valuta för sina fem kopek, och de skratta åt de clownartade roligheterna, som om biljetten kostat fem rubel. Så vidt jag kunnat uppfatta af dessa folkliga skådespel, går den anonyme författarens verk ut på att visa, hurusom bofven eller förföraren får sitt slutliga straff, men huru dygd och trogen kärlek belönas — med censurens medgifvande och i enlighet med det verkliga lifvet! En gång måste jag dock lämna salongen (vanligen ett träskjul), ty jag kunde ej uthärda anblicken af en yngling — han kunde vara högst sexton år —, hvilken låg på marken mellan publiken och orkestern (ett dragspel och en fiol). Öfverlastad redan tidigt på eftermiddagen, sökte han då och då lyfta upp hufvudet, kastade en fånig blick omkring sig och utstötte några läten åt första älskarinnan på tiljan. Men ingen brydde sig om honom, ingen välvillig arm sökte få bort det stackars barnet.

På maslenitsan följer den Stora, sju veckor långa fastan. Förbudet mot köttätande iakttages utan tvifvel ganska samvetsgrant af de lägre folkklasserna, hvilkas hufvudnäring då består af gurka, kål, olja, lök och dylikt, och för den sparsamma husmodern i mindre bemedlade familjer är en sådan nödvändighetsdygd kanske ej ovälkommen. Däremot kan det högre sam hällslagrets läckra, välförsedda kök lätt kringgå eller skaffa ersättning för de stränga bestämmelserna, om de eljes följas. Denna officiella faste-tid är konserternas säsong i Petersburg; de alltför bullersamma dansnöjena utbytas mot stillsamma, förtroliga spelpartier, och för strupens fuktande lägger kyrkan lyckligtvis inga hinder i vägen.

Under de sista dagarna före påskhelgen får fastan en allt rigorösare karakter, och det är ingalunda ovanligt, att en absolut fasta bokstafligt hålles under de två eller tre sista dygnen. Menhuru utmattade de än må vara af frivillig svält och böners nattvak, hafva dock alla styrka att på påsknatten begifva sig till kyrkan. Strax före tolf begynna prästerna sin rundgång och visa församlingen den uppståndnes funna bild och den vigda hostian, och nu begynner ett skådespel, som fyller betraktaren med både bäfvan och beundran: den andäktiga församlingen, som hittills legat på knä under ett doft mummel, ackompagneradt af den tjänstgörande popens entoniga upprabbling, reser sig upp under ständiga korsningar, otaliga vaxljus tändas, och inom kort genljuda kyrkans väggar af »Kristos voskres! Voistinu voskres!» (»I sanning uppstånden!»), under det att körens »Gospodi pomiluj!» (»Kyrie, eleison!») aflöses af uppståndelsehymnens jublande toner.

Men har ryssen lidit under denna försakelsevecka, tar han ock skadan igen under helgen, likasom muhammedanen under sin »Ra-mazan» efter solnedgången godtgör sig för dagens umbäranden. Redan tidigt på påsksöndagens morgon begynner popen sin rond i husen för att viga hemmen med bön och heligt vatten och för att — öka sina torftiga inkomster med kontanta gåfvor eller allmosor in natura. Klockaren följer hack i häl med krucifixet, som alla skola kyssa, och äfven han får naturligtvis sin släng af den frikostiga slefven. Om nu popen har att besöka flere tiotal hus och därvid proberar alla flaskor, som tömmas vid zakuska-borden, blifva bönerna allt mer osammanhängande, ceremonierna allt nonchalantare, och det är mer tur än egen förtjänst, om han på kvällen kommer hem till sin popadja (prästfrun) »lindrigt nykter». — Dessa invigningsceremonier spela för öfrigt en stor roll i familjelifvet öfverhufvud, till exempel vid barnens första hårklippning, vid kreaturens utsläppande på betet, vid skörden och så vidare. Egendomligast af allt är dock att åse den långa procession, som på trettondagen tågar ner till närmaste sjö eller flod, där en korsformig vak hugges på isen. Prästen viger vattnet, och nu lägga sig skaror af sjuka och arma vid den iskalla brädden af denna öppning för att fylla sina flaskor och krukor och föra till sina hem det heliga, undergörande vattnet jämte — snufva, hosta och katarr.Pop välsignar brödet i påsken.Först efter den ofvannämnda kyrkliga invigningen af hemmen begynner påskens lekamliga firande: ätande och drickande under oupphörliga visiter, utbyten af ägg, målade i rysk stil, samt ett oafbrutet kyssande med upprepande af »Kristos voskres\» Under dagens lopp kunna de sköra äggen genom en oförsiktig

rörelse lätt få en »förlorad» karakter, men detta må man upptaga med samma jämnmod, som då en stinkande musjik den dagen sträcker fram sin mun till en sugande och smällande kyss. Detta är ett bevis på kristligt broderskap, som ingen får undandraga sig, och om den religiösa plägseden stundom missbrukas till ömhetsbetygelser af mer sinnlig-erotisk art, så är detta något som ej kan kontrolleras så noga och för resten ej tages så strängt.

Men, frågas kanske, huru kan ryssen fysiskt uthärda alla dessa ytterligheter i både ena och andra riktningen? Hvad har han för hygienisk motvikt mot dessa positiva och negativa utsväfningar? Det närmaste svaret härpå blir: badet, det ryska badet, en verkligt social institution, som är lika så populär som gagnelig. Det är en äkta rysk bild att åse, huru i en af Moskvas större varm-badanstalter flere hundra män samtidigt genomgå denna öfversköljnings-, afrifnings-, svettnings- och afkylningsprocess, systematiskt ledd af de skickliga badmästarne, som instinktmässigt tyckas känna massagens alla finesser. Höjdpunkten af denna kroppsliga njutning är för ryssen det döfvande svettbadet i ångrummet, där olika af-satser angifva olika värmegrader. På den högsta afsatsen våga sig dock endast de mest förhärdade individerna, hvilka här ligga nästan liflösa i ett formligt sinnesrus. Ögonen stirra medvetslöst, armarna hänga slaka, och de små metallkorsen kring halsen — en kristen symbol som ryssen aldrig aflägger — gifva dem utseende af ett slags själfplågande sekterister. Och då de sedan grundligt piskas på de nakna ryggarna med björkris, kunde man tro sig försatt till inkvisitionens förgård.

Ännu enklare går det naturligtvis till på bondlandet med dess primitiva inrättningar, och det allra enklaste är den bekanta »finska badstun»: man springer naken ut och kastar sig i snödrifvan, rusarså in på den heta ugnen och så ut igen. Men verkningarna af denna spartanska metod äro underbara: det förklarar, huru en dvor-nik (portvaktare) i Moskva kan sitta och sofva under natten på en stentrappa i 20—30 graders köld, eller huru den ryske bonden, öfverraskad af en nattlig snöstorm, lugnt spänner ifrån hästarna och

bäddar in sig i drifvan. En sådan scen minnas vi från Tolstojs sista, mästerliga berättelse, »Husbonde ocli dräng*, och i själf-va verket är det endast sällan bonden fryser ihjäl på kuppen.

Själfklart är, att denna uppfostran måste begynna från tidigaste barndom. Det ryska badet är därför en /¿/«¿//¿-institution, i hvilken föräldrar och barn samt

En “dvornik“ (portvakt). stundom äfven tjä-

nare samtidigt deltaga. Detta förutsätter å sin sida en annan sedligt konventionell uppfattning än den, vi äro vana vid, och det ryska bondlifvet innehåller flere rätt dunkla sidor, som enligt den västerländska moralen äro brottsliga och straffbara, och som äfven den ryska lagen naturligtvis förbjuder. Och detta samfällda badande urartar i de större städerna allt för lätt till en täckmantel för en systematisk sedeslöshet och prostitution, för hvilken polisen blundar.Men detta säregna förhållande, hvars skuggsida för öfrigt är försvinnande ringa i jämförelse med badens folkhygieniska betydelse, står i visst samband med hela den ryska kvinnofrågan, som i emancipation gjort väldiga framsteg. Ursprungligen var den ryska kvinnans lott ej bättre än i ett orientaliskt harem, och ännu under Alexei, Peter den stores fader, fick tsarens lifmedikus endast i mörkt rum besöka dennes sjuka gemål och känna henne på pulsen blott medelbart genom sidentyget. Arkitekturen i det gamla Romanov-palatset i Moskva med dess mörka, trånga terem-stil lämnar i det yttre en intressant kulturbild från denna tid. En början till frigörelse gjordes af tsar Peters moder, Natalja Narysjkina, hvilken själf hade utländskt blod i sina ådror (på mödernet härstammande från skottska släkten Hamilton), och alla skrankor brötos af den hänsynslöse och i sitt slag icke mindre brutale reformsträfvaren Peter den store, hvilken bland annat förbjöd tvångsäktenskapen och införde moderna toaletter. Nu slog man öfver till motsatt ytterlighet med den själfs-våldigaste frihet, och ett kvinnoregemente begynte, hvars politiska verkningar än i dag kunna spåras äfven inom palatset. En historisk anekdot, hvars korrekthet författaren visserligen ej kan garantera, men som i alla händelser är betecknande nog, täljer huru Katarina II påbjöd, att »damerna vid hofvet på inga villkor finge supa sig fulla och herrarna ej före klockan elfva».

Det sociala resultatet har emellertid blifvit en frihet och otvungenhet mellan de båda könen, som i det yttre umgängeslifvet visar sig från den mest sympatiska sida. Utan tvifvel har denna emancipation också väsentligt

bidragit till att utveckla denna självständiga intelligens, som i regeln kännetecknar den ryska studentskan vid utländska universitet, och denna heroism, hvarpå nihilisträttegån-garna lämnat så storartade prof. Vi behöfva ju ej gå långt för att finna exempel: vår oförgätliga prof. Sophie Kovalevsky, eller — för att kalla henne vid hennes rätta namn såsom rysk kvinna: Sonja Kovalevskaja, den fördomsfria, varmblodiga, genialiska, instinktiva ryska kvinnan par excellence, för hvilken intet mänskligt var främmande. Och om man studerar den moderna skönlittera-turen i Ryssland, skall man lätt finna, att den energiska entusiasmen är hufvuddraget i kvinnokarakteren, hvaremot det halfva, det dådlösa och slappa fallit på männens lott. Turgenjevs svaga »hjältar» och starka hjältinnor äro härutinnan typiska.

Jag erinrar mig en episod från en resa i öfre Lausitz (Sachsen). I den järnvägskupé, hvari jag stigit in, satt en dam, hvilken under otvunget samspråk inom kort hunnit tala om att hon var wendiska ocb gift med en rysk professor i Nizjny Novgorod. Hon hade nu varit hemma några dagar i sin födelsebygd, och hennes man väntades mycket snart efter. Redan vid nästa större station öppnades vagnsdörren, och in trädde hennes efterlängtade man, en robust herre med äkta ryskt utseende. Hvilket möte, då de flögo i hvarandras armar efter hans lakoniska: »Vot ja zdjes!> (Se, här är jag!). Hvarken germanen eller romanen äro mäktiga af en så öfversvallande innerlighet, ett så omedelbart stormande känsloutbrott som slaven. Och i detta nämnda fall är att märkar det de båda makarna varit skilda endast fjorton dagar och att de hade halfvuxna barn.

Och ingenstädes i Ryssland har jag bättre känt denna »sjirokaja natura», detta djupt mänskliga, än då jag befarit de lillryska step-perna, som ännu hafva kvar en smula af sin jungfruliga fägring,Bondbröllop.och där det ryska lynnet, likasom ock den ryska poesien, till exempel Sjevtjenkos, är mera kraftigt, sundt och glädtigt än det storryska. »Här,» skrifver Gogol, »på dessa stepper, i skuggan af dessa låga, lerstrukna kojor, som prydas med mullbärs- och körsbärsträd, ljuda från solens uppgång till dess nedgång sånger, hvilkas toner endast afbrytas af steppmåsens hesa skri eller af jublande lärkor och kvittrande gulsparfvar. Dessa sånger kunna med allt skäl kallas historiska, ty de lösryckas ej ett ögonblick från det verkliga lifvet, utan af-spegla troget en förfluten tid och dess växlande känslolif.

Ständigt andas de, ständigt genomströmmas de af kosacklifvets

otyglade frihet. Öfver-%

allt framlyser denna styrka och detta mäktiga lefnadsmod, hvarmed kosacken öfver-gifver det bekymmers-lösa lifvet vid den lugna härden för att med hela sin själ kasta sig in i det muntra, äfventyrliga kamrat-lifvet. Intet förmår hålla honom tillbaka, hvarken den ömma hustrun med de kolsvarta ögonbrynen, de mörkbruna ögonen och de bländhvita tänderna, eller den ålderstigna modern, hvars hela väsen koncentrerat sig i moderskärleken. Okuflig och oböjlig, ilar han till steppen,

Rysk bondkvinna.till kamraterna. Svarta hafvet lockar med sin glänsande spegel; hela denna underbara, oöfverskådliga stepp från Donau till Don skimrar för honom — en vild ocean af blommor, som en enda vindfläkt bringar i svallning —, och högt upp i luften sväfvar svanornas och tranornas susande tåg. — Men under tiden beder den unga makan från morgon till kväll, att Gud måtte tända ett ljus på himlen för att lysa den älskade öfver Donau. Hon vänder sig till Skaparen som ett barn till sin fader och anropar Honom i lifvets enklaste förhållanden med böner, som blifva sublima genom sin naiva enkelhet, eller hon sjunger sin ukrajnska sång:

»Min älskade har vredgats på mig. Han sadlar sin svarta häst »och rider långt ifrån mig. Hvart reser du, min vän? Hvart ilar »du, blåa dufva? O, om jag visste, om jag såge, på hvilken väg »du färdades! Då skulle jag bygga en bro af grönskande pilträd. »Allsmäktige Gud! höj alla dalar och sänk alla berg, på det vägen »må blifva jämn och han lätt må komma hem! —Vårgräset grön-

»skar på vägen; det susar på ängen och brusar vid stranden. Det

»är han! Det är min älskling! Det grönskar och susar och bru-»sar. Ja, det är min blåa dufva! Hvarför har du ej kommit förr? »Hade du ingen häst? Visste du ej vägen, eller har din moder »hindrat dig? — Nej, häst ägde jag, vägen kände jag, och min »moder manade mig från afton till afton att sadla min häst. Men »så fort jag satte mig

upp i sadeln, så snart jag steg öfver tröskeln, »sprang en kvinna efter mig och grät och suckade så sorgset, att »hennes kval trängde djupt i mitt hjärta.»

»Af dessa melodier,» fortsätter Gogol i sin uppsats om den lillryska folkdikten, »kan man sluta sig till landets lidanden och

fröjder lika tydligt, som man kan märka, att ett åskväder med

-störtregn farit fram, på de tindrande vattenpärlor, som smycka det uppfriskade trädets krona, då aftonsolen sprider sina strålar i den svala luften, under det att hästarnas gnäggande klart återskallar i fjärran, och den blåaktiga röken, vittnande om trefnaden vid den landtliga härden, i ljusa ringar stiger upp mot himlen, och kvällen, den stilla, klara sommarkvällen famnar den fridfulla jorden.»Detta är en idealiserad bild, anmärker den förståndige nutids-läsaren. Ja, den är idealiserad som all stor konst. Men det är ock en natur, som varar, och en verklighet, som varit, och till denna naturliga verklighet kan och bör tnänskligheten sträfva åter, .afpassande formerna efter den nyare tidens kraf. Och må läsaren -ej döma min optimistiska »idealism» för hårdt: då man reser, skall man ej blott lära känna, utan äfven känna; det är ej nog att ögon ha, man bör ock hjärta hafva!

Ryska bondflickor (från guvernementet Kiev). Sofiakyrkan ock Chmielnicki-stoden i Kiev.

FJÄRDE KAPITLET.

Vid Dnjepr och Volga.

Grottekyrkan i Kiev. — Det judiska Ryssland. — Det tatariska och bulgariska Ryssland. — Världsmarknaden i Nizjny Novgorod. — »Vniz po matusjke po Volge.» — Den ryska folkvisan.

Rysslands historiska utveckling afspeglar sig så att säga i dess floder: Volga är det tatariska Rysslands strömfåra; JDjnepr är vaggan för det äldsta kristna furstendömet; Moskva (och Oka) är det ryska enhetsverkets källa, och Neva det moderna kejsardömets segelled åt väster. Flodernas namn hafva hög ålder och tyda på finskt-asiatiskt ursprung. Om Moskvas etymologiska betydelse är förut taladt, och Don lär vara ett skytiskt(?) ord, betydande vatten, hvaraf härledts Dnjepr (= vattenskum?), Dnjestr och Donau. Flodnamnen spela ock en stor roll i den ryska folkepiken, särskildt Volga Svjatoslavitj, som föddes af en orm och drog ut på steppenför att söka plogen — en allegorisk antydan om det ursprungliga nomadlifvets öfvergång till ett mer civiliseradt åkerbrukssamhälle.

Men Volga är ej Rysslands intressantaste flod i historisk-natio-nell mening — den äran tillkommer obestridligt Dnjepr, Boristhen, den från norden kommande. Från norden kommo ju ock längs Dnjeprs stränder varjagerna på sitt vikingatåg till Svarta hafvet och Miklagård; här lades en af grundstenarna till det historiska Ryssland; här utbildade sig nedanför katarakterna, Za-porozje, den äfventyrliga, obändiga kosackrepublik, som i Gogols storslagna berättelse »Taras Bulba» fått sitt bästa skönlitterära minnesmärke; här stötte det till namnet kristna, men ännu väsentligt barbariska Europa ihop med den krimska muhammedanismen; här utkämpades mellan Moskva och Warschau de strider, som invigde det polska adelsväldets och konunga-dömets undergång, och i dessa nejder uppfördes sluttablån af det glänsande och dyrbara utstyrseldrama, som störtade Sverige från dess konstlade maktställning och grundade Rysslands politiska storhet. Dikt och verklighet, saga och historia hafva omgifvit Dnjepr med ett mystiskt skimmer, som ännu hvilar öfver det heliga Kiev och som i folkvisan ännu framglänser i traditionerna om Vladimir den store och Karl den svenske. En sällsam tillfällighet är det i sanning, att den aflägsna steppflod, som lockade de nordiska äfven-tyrarnas håg, också vardt det slutliga målet för den svenske hjältekonungens äfventyrliga framfart.

Redan apostelen Andreas skall enligt legenden hafva profeterat om Kiev: »På dessa berg skall Guds välsignelse stråla fram, här

skall vara en stor stad, och många kyrkor skall Gud här resa». Denna spådom kom sitt förverkligande närmare, då Rurik och hans medkämpar, Askold och Dir, togo i besittning kullarna vid Dnjepr-stranden ofvanför

katarakterna: »Detta skall varda de ryska städernas moder!'». Och profetian sannades, då Vladimir »den store», den blodlöse hjälten i Stagnelius’ formelt glänsande, men historiskt och psykologiskt osanna epos, hvilket vid 1888 års jubelfest öfversattes på ryska hexametrar, gjorde Kiev till midtpunkten för det historiska och religiösa Ryssland genom kristendomens officiella införande.Redan förut hade den kristna läran blifvit införd till Ryssland, ty Olga, Vladimirs farmor, hade låtit döpa sig samt möjligen äfven sina söner, och Igor hade med den heliga Iljas kyrka lagt en grundsten till det ryska påfvedömet. Men den nya läran vardt, såsom bekant, statsreligion först genom Vladimir, hvilken efter en utsväf-vande ungdom kände trängtan efter en troslära, som kunde tillfredsställa hans ångerfulla sinne och på samma gång bättre motsvara tidens politisk-sociala kraf. Nattetid lär han i förklädnad hafva smugit sig till förstäderna för att af judiske skriftlärde inhämta deras tro, som dock behagade honom lika litet som de »hvita» Volga-bulga-rernas nykterhetsvänlighet. Men dess mer öfverväldigades han af den byzantinska Sofiakyrkans rökelseverk och glans — ett önskemål som under tidernas lopp tagit sig allt bestämdare uttryck i den ryska politiken. Och omvändelsen var i yttre måtto lätt gjord: folket samlades vid Dnjeprs branta strand; bildstoden af Perun, slaver-nas dundergud, som Vladimir själf låtit resa, kastades i floden, och då folket såg, att guden ej gjorde motstånd, fogade det sig lätt i den nya ordningen; en byzantisk präst steg ned i floden, läsande välsignelsen, och — Ryssland var kristet. Om nu denna genomgripande förändring verkligen gick så plötsligt och stillsamt, som Nestorkrönikan uppgifver, så berodde detta naturligtvis blott på att omvändelsen var skenbar och mycket ytlig; längre än annorstädes fortlefde i Ryssland den gamla folktron vid sidan af den nya statsreligionen, oqh än i dag bibehålla många finsk-ryska stammar sina hedniska religionsåskådningar. Gamla slaviska myter omkläddes i kristen dräkt för att bilda Vladimir-cykeln och påverkades af västerländska stoff. Solfursten (»krasnoje solnysjko») Vladimir förväxlades med den forne solguden Dasj-bog, och på hjälten Ilja af Murom öfverflyttades delvis just den guds egenskaper, mot hvilken han kämpade (Perun).

Kievs historiska betydelse tillhör länge sedan det förflutna, men dess religiösa fortlefver ännu med ominskad kraft. I detta af-seende täflar det godt med själfva Moskva, och för att finna ett motstycke till Kievs Grottekloster måste man gå till den Sergievskamunkstaden i det moskovska guvernementet. I nationell lokalfärg står Kiev ej heller efter den yngre, men ojämförligt mäktigare systern Moskva, och i fråga om måleriskt läge har det onekligen försteget.

Det är i sanning en underbar anblick att från toppen af den höga, branta kulle, som krönes af Vladimir-monumentet, blicka ned på den omväxlande rundmålningen. Själfva staden är delvis undanskymd af kullar och backar, öfver hvilka kupoler och kyrkspiror sträfva mot höjden; på andra sidan af Dnjeprs nyckfulla slingringar

Vladimir-monumentet i Kiev.

utbreda sig de jämna slätterna, förtonande i fjärran, och vid flodens-tvära krök i söder ligger inbäddadt i en lummig löf- och barrskog det berömda Katakomb-klostret, Pestjerskaja Lavra, med sina många brokiga och guldglänsande kupoler och kors.

Näst själfva Kreml i Moskva har Ryssland intet mer ryskt att erbjuda, och vid denna bild, som dock väcker mer förundran än beundran, och som snarare fängslar än tjusar, gripes man af tanken,, att man här, det vill säga inför dessa med slösande, ofta osmaklig lyx utstyrda tempel, står inför det verkliga själfhärskardömet, som i och genom kyrkan rest sin tron på ett, såsom det synes, orubbligt hälleberg. »Denna kyrkas helgon — för att citera en svenskhistorieforskares träffande och af en fin ironi kryddade ord — voro tillräckligt många och utrustade med skilda nådegåfvor för att fylla de afsatta naturandarnas rum i sina tillbedjares hjärtan. Det togs -ej heller så noga, om helgon och afgudar i någon mån förväxlades, blott de inlärda bönerna ordagrant uttalades och korstecknet rätteligen användes för att hålla djäflarna på afstånd. Genom vårdslöshet och glömska vid de heliga brukens fullgörande kunde väl den för-värfvade nåden förspillas. Men pilgrimsfärder, fastor och späkelser ^anordnades såsom de säkraste medlen emot slemma tankar och till syndernas utplånande.»

Så var det då, så är det än i dag, och så skall det förblifva allt intill det nuvarande ryska samhällsskickets ända, som ingen ännu kan förutsäga.

Det ligger onekligen något storartadt i den äldsta kristna kyrkans personliga asketism och brinnande hänförelse, hvartill vår tid -ej har något motsvarigt. Vi sakna de stora personligheterna, som offra allt för en idé och som helt och hållet ställa sina egna tycken under det stora, allmänna målet. Väl kan man fråga sig, om målet och medlen voro de rätta, eller om de voro värda så stora uppoffringar. Man kan i många fall frestas misstänka en otillräknelig sinnesrubbning, men man har ej rätt att tvifla på dessa självplågares ärlighet. En sak är att från altaret predika umbäranden för andra — -en annan är att själf ikläda sig tjänarens skepelse och frivilligt bära lidandets kors.

Man kan ej gärna utan historisk stämning och religiös andakt anträda en pilgrimsgång till Kievs underjordiska grottor, där botgöraren — med anlitande af ofvannämnde sagesman — »stängde in sig i trånga, underjordiska hålor, mottagande sin föda genom ett hål på dörren och låtande sin oansade lekamen frätas af maskar. Eller upprepade han stående i vinterkylan sina brinnande böner, tills hans nakna fötter fröso fast vid kyrkogolfvet. Eller ock försakade han tned flit, för att slippa fåfängligt människopris, det syndiga förnuftets bruk. Med fånens later förrättade han i köket de lägsta sysslor och undfick med glädje all möjlig smälek. För sina gudfruktiga Grottekyrkan i Kiev.odygder skördade han hugg och slag inom som utom klostret, men djäflarna flydde för hans undergörande dårskap.»

Men ju närmare jag kom helgedomen, dess mer bleknade mina illusioner, och den stämningsfulla pieteten aflöstes efterhand af skeptiska reflexioner och världsliga idéassociationer. Glansen och ståten hos de sex klosterbyggnader och kyrkor, som äro hopgyttrade kring det höga, fristående klocktornet, ännu högre än »Ivan Veliki» i Moskva, passar föga till det mänskliga elände af sjukdom, lättja, smuts och tiggeri, som i trasiga skepnader hopar sig vid klostermuren och inne på gården. Naturligtvis saknas icke salustånd med reliker och fromma tryckalster, och i pilgrimsvärdshusen serveras öl och brännvin i långa banor till priser, som just inte tyda på kristlig offervillighet.

Äfven själfva Grotteklostret, som för öfrigt har eget tryckeri, •sjukhus, bageri, vaxljusfabrik med mera, består sig med ett särskildt hotell (220 rum) för vallfärdande samt en matsal för 800 personer med middag ä 25 kopek kuvertet; dessutom få 2,000 personer dagligen fri kost — en praktisk, välgörande sida af klosterlifvet som är kanske dess vackraste,. Härvid får man dock ej glömma, att hvad klostret ger med ena handen, dubbelt tas igen med den andra genom den nästan obligatoriska intäkten af allmosor och fromma stiftelser.

Och redan vid ingången till katakomberna var stämningen totalt bortblåst: anblicken af väggmålningarna om den yttersta dagen och om lifvet efter detta hafva en nästan motsatt verkan och kunna försätta en humorist i det muntraste själstillstånd. Änglarna, alla stöpta i precis samma form, hafva synbarligt mycket tråkigt i himmelriket, hvaremot djäflarna, försedda med apfysionomier och ödle-svansar, roa sig på mångfaldigt sätt och se så innerligt belåtna ut. Dessutom ligger den reflexionen nära till hands, att konstnärerna uppenbart varit i förlägenhet, då de skulle måla paradiset, under det att de rört sig med individuell frihet och påtaglig lokalkännedom, •då det gällt att framställa helvetet.

Slavia. 7Bland andra pilgrimer hade jag ställt in mig i den långa rad, som ärnade sig ned i grottegångarna och för detta ändamål skaffat sig tända vaxljus. En munk ville affordra mig den öfliga skatten i ljuspengar, men lyckligtvis hann jag slinka undan. Så bar det i språngmarsch utför trappor och genom långa korridorer eller gallerier, som kommo mig att tänka på kägelbanor, och innan vi visste ordet af, voro vi nere i Grotteklostrets underjordiska labyrint af rundgångar, spiraltrappor och kolmörka celler eller nischer. Vaxljusen flämtade matt i den råa, fuktiga luften och kastade ett mystiskt skimmer på klippväggens fördjupningar, där långskäggiga munkar spöklikt höllo vakt.

Inalles ligga 127 heliga fäder i dessa hemska grafvar, och fastän jag aldrig förr varit tillsammans med så många helgon på en gång, har jag kanske aldrig känt mig mindre helig till sinnes. Locken voro visserligen aftagna från de i vägghålen inmurade kistorna, men man såg ej mer för det: endast röda öfverdrag med namnplåtar på väggen. Jag kände med handen på en likstoppning — den var hård som en tagelmadrass.

Att här presentera alla dessa helgon vore en lika så öfverflödig som otacksam uppgift. Några få namn må dock

räddas från den underjordiska glömskan. Här är till exempel den helige *Antonii* från det äfvenledes heliga Athos, hvilken efterträdde grundaren Ilarion. Antonii vann stor ryktbarhet genom sin asketiska isolering; men just därigenom vardt han så besvärad af besök, att han gräfde sig en ny grotta på andra sidan berget. Detta vållade visserligen icke en ny, oförsonlig kyrkoschism, men gaf uppslag till Katakombklostrets *tvåkammarsystem,* som delade cellerna i två kategorier: *de närmare* och *de fjärmare.* Någon annan skillnad än den rent lokala finnes dock icke. I olikhet med det moderna »tvåkammarsystemet» äro alla medlemmar utsedda oberoende af viss tid; census kommer lyckligtvis ej i fråga, och båda kamrarna äro lika heliga, lika tysta och lika balsamerade. I fråga om ortodox konservatism kan Grotteklostrets *andra* kammare godt mäta sig med till exempel — Preussens *första!*Här märkas vidare *Moisej Ugrin,* hvilken i lifstiden spelat en ungersk Josefs roll gent emot en polsk potifarshustru, och *Joann Mnogostradalny,* hvilken begrafde sig själf lefvande till bröstet och i denna upprätta ställning förbidar återuppståndelsen. Men ännu intressantare är den helige *Prochor,* hvilken under en hungersnöd förvandlade mull till bröd och aska till salt — ett underverk som fick ett slags motsvarighet i allra nyaste tid, då ryske ämbetsmän under det svåra missväxtåret förvandlade amerikanskt mjöl till rysk sand! — Och förgätas må ej fader *Nestor,* om hvars historiska verklighet såsom krönikeförfattare tviflande sinnen dock hysa samma svarta misstankar som om Moses eller Job eller till och med den gode Homer, »sonen af sju städer». Lyckligtvis har dock själfva Historiska föreningen i Moskva med en silfverplåt på väggen undanröjt alla tvifvel om Nestors litterära identitet.

Men intet beredde mig en så fägnesam öfverraskning som då jag så att säga ansikte mot ansikte stod inför den helige *Ilja af Murom.* Det betviflas visserligen allmänt, att han existerat; men här är han faktiskt begrafven, och då måste han ha varit född. Hvilket *skulle* bevisas!

Det finns väl knappt någon i hela världen som gjort sig mer förtjänt af den ovanskliga helgonglorian än denne genomhederlige bonde. Medveten om den goda satsen, att man bör misstro tidiga framgångar och ej förhasta sig, satt han orörlig många Herrans år. Men så vardt det plötsligt lif i honom. Han ströfvade omkring och slog ihjäl tatarer och judar, röfvare och odjur med lif och lust. Då Vladimir till belöning gaf honom sämsta platsen vid det runda bordet, där hjältarna drucko grönt vin och åto svanstek, söp Ilja sig bondfull i förargelsen, pryglade alla hjältarna, skymfade fursten själf och gick lugnt sin väg utan att frukta det minsta åtal för majestätsbrott.

Vladimir »den store» spelar sålunda en ganska passiv roll i den ryska hjältedikten: han sitter lugnt och »regerar» med den strålande Jevpraxia vid sin sida, och om ilbud mäla, att fiender rycka an, skickar han bara ut en af sina paladiner, som naturligtvis besegrardem och lägger deras hufvuden för härskarens fötter. Ja, folkepiken tilldelar honom rent af några drag, som enligt vanlig uppfattning måste stämpla honom såsom en feg stackare, ehuru syftet därmed endast var att så mycket kraftigare betona hans fredskärlek och kristligt milda sinnelag. Måhända är det ock med hänsyn till hans inskränkt-monarkiska klokhet vid val af starka rådgifvare som ryska historien gifvit honom namnet den store . . . Paladinerna uppträda också ganska själfständigt och föra ett mycket fritt språk vid hofvet

— ovanligt fritt för att vara ett ryskt. Då till exempel Ilja låter den fångade röfvaren Solovej pipa, är Vladimir färdig att förgås af skräck — men så piper också denna »näktergal» (så ty des röfvarens namn!) så starkt, att hela bordsällskapet ramlar ner från stolarna, husen störta och taken remna. Eller då tatarerna hotade Kiev, föll Vladimir den store på knä och bad bouden Ilja om hjälp, som denne ock lämnade genom att fatta en tatar i benen och använda honom såsom klubba mot de andra. Visserligen uppträdde tatarerna icke förr i Ryssland än två hundra år efter Vladimir, men slika språng i historien kan den folkliga dikten ostraffadt göra. »Sången är saga, men bylinan (folkepiken) är sanning», säger ett ryskt ordspråk, och ordet bylina betyder just hvad som varit, faktiskt timat.

Men Ilja var icke blott en tapper, hederlig och oegennyttig bonde, utan därjämte mäkta klok. Då han vid 350 års ålder kom på giftastankar, var han nog försiktig att undersöka den säng, som den sköna drottningen tillredt åt honom, och då befanns det vara en fallucka, under hvilken många konungar och andra hjältar höllos fångna.

Svårare var det dock för Ilja att undgå furstars otacksamhet. Då han varnade Vladimir för trolöshet, vardt han inmanad i häkte. Sedan fursten insett s.itt fel, blef Ilja visserligen frigifven, men fängslades på nytt, då han vägrade att som gåfva mottaga en sobelpäls

— ett onekligen sällsynt fall. Dessutom hade han ådragit sig suveränens onåd genom att tilltvinga privilegium åt ryska folket att supa gratis tre dygn på hofvets bekostnad. För sin gifmildhet mot kyrkan och de fattiga vardt Ilja slutligen af änglar lyft från sin häst och buren till Kievs grottor, där han dog i Herranom.Det var med den glada tanken på Ilja af Murom som jag efter ett par timmars vandring bland de dystra grafvarna under jorden åter hälsade dagsljuset och fågelkvittret i klostrets lummiga parker. De frodiga munkar, som promenerade där, ingåfvo mig också en lugnande känsla af att nutidens grottebröder slippa utstå samma kval som deras föregångare — ordet förfäder vore ju här mindre på sin plats.

Kievs Grottekyrka besökes årligen af cirka 150,000 pilgrimer, och Kiev gäller såsom en särskildt helig stad. Men nog får man en rätt egendomlig uppfattning af stadens helighet genom erfarenheten i de mindre hotell, som ligga närmast bangården. Och midt på söndagens middag såg jag, huru en bonde dödfull bars ner i en källarvåning; om en liten stund kom en af hans stallbröder ut med hans stöflar — var det för att hindra honom fly vid uppvaknandet, eller buros plaggen bort för inköp af mer brännvin? Och att märka är att krogrörelsen i Ryssland nu mera är officielt stängd under söndagsförmiddagen. Claris Britannorum exemplis har man nämligen äfven i Ryssland kommit underfund med att dryckenskapslasten skall utrotas på den prohibitiva lagstiftningens väg.

Men ett odeladt ljust minne af det heliga Kiev har man i den präktiga ryttarstoden af Bogdan Chmielnicki, som pryder stadens guvernementala torg. Den oförvägne kosackchefen sporrar sin häst och pekar med sin hetmanstaf åt norr, åt Moskva, och på det mäktiga blocket läsas de stolta orden: »Det enda odelbara Ryssland

1654—1888».

Denne kosack, till hvilken själfve Cromwell sände smickrande skrifvelser, har af den historiska forskningen bedömts vida strängare än af folktraditionen, och hans prisade statskonst var i själfva verket blott en följd af händelsernas tvingande logik. Då de polske herremännen förgrepo sig på hans personliga och borgerliga rättigheter, höjde han de fria kosackernas upprorsfana mot den polska adelsrepubliken, och då han ej längre var vuxen den polska öfvermakten, måste han närma sig Moskva. Men säkerligt afsåg hans baksluga politik alls icke det moskovitiska enhetsverket, utan endastkosackrepublikens bestånd. Och såsom människa var Chmielnicki ett barn af sin råa tid, en vild, utsväfvande krigare.

Men det låg dock något sundt i denna impulsiva rättskänsla, något kraftigt i detta friluftslif, som måste imponera — åtminstone på afstånd. Chmielnicki var det sista storslagna uttrycket för det självständiga kosackväsendets romantiska idé, ett tacksamt ämne för den heroiska och patriotiska folkpoesien. Om ock ofrivilligt, vardt Chmielnicki ett verktyg för det moskovitiska enhetsverkets fullbordande, och hans namn står i samband med det väldiga problem, som väcktes genom Carl X Gustafs fälttåg — Polens delning, vorden en fruktansvärd verklighet redan ett hundra år senare.

Om Grotteklostret sinnebildar Rysslands kristnande och kulturella förhistoria, kan Chmielnicki-stoden sägas representera Rysslands politiska pånyttfödelse och successiva indragning i den europeiska stormaktspolitiken. Kiev hade sett de gamla hednabilderna störtas i Dnjepr; det härjades af polacker och tatarer och var en längre tid kufvadt af den lithauiska katolicismen. Men på nytt gjorde Vladimirs lära sitt segrande intåg i kullarnas stad, och vid tusenårsjubileet 1888 kunde Ryssland stolt fira aftäckningen af ett dubbelt monument: öfver Vladimir och öfver Chmielnicki.

Dessa erinringar följde mig, då jag lämnade det heliga Kiev. Vladimir-korset försvinner allt mer för blicken, och den varjagiske Askolds mångbesjungna grafkulle är länge sedan utom synhåll. Men ännu till det sista glänste toppen af den mäktiga Grottekyrkans klocktorn på det skogiga berget vid Dnjeprs strand.

:'P

*

Ryssland med sitt ofantliga system af floder, småsjöar och kanaler, hvarigenom fyra stora haf förbindas med hvarandra, är särskildt hänvisadt till den inländska sjöfarten. Man kan sålunda båtledes komma från Finska viken till Kaspiska hafvet eller till Hvita hafvet, från Östersjön till Svarta hafvet. Och af alla dessavatten har intet äldre historiska anor än Dnjepr, som ända upp till Kiev har något af sydländsk karakter. De delvis kuperade, stundom lodräta strandpartierna äro bördiga och rätt omväxlande. Man ser mindre af bykomplex eller småstäder, men mer af fristående eller fritt grupperade bondstugor, som — på afstånd åtminstone — ej göra ett så grått, enformigt intryck som i mellersta Ryssland. Folket ser gladare och lifligare ut, dräkterna äro smakfullare och brokigare, och man tycker sig ännu känna i luften en fläkt af den obändiga poesi och kosackromantik, som lifvat de lillryska stepperna.

Landskap vid Dnjepr.

Sanningen att säga, är dock nu för tiden denna fläkt mer fantasi än verklighet. Af den ukrajnska steppens urvilda skönhet och ymnighet äro ej många spår kvar, och Dnjeprs kosacker hafva länge sedan inregistrerats i de reguliära rullorna. Ja, självfva det lillryska språket, såsom sådant fullt jämnställdt med storryskan, har genom censur och tvång krympt ihop till en missaktad, olitterär dialekt och undanträngts till den mer aflägsna landsbygden.

Men stiger man en kväll i Kiev ombord på en flodångare norrut, så finner man vid uppvaknandet ett helt annat landskap: det är den kalla, tråkiga, torftiga norden i det västra Ryssland, i det forna lithauiska Polen, här oåterkalleligt förloradt. Trögt gliderKysk flodångare.

den sanka Dnjepr fram mellan låga, sumpiga stränder och torra busksnår. Högst sparsamt förekomma byar eller småstäder, hvilkas torftighet bjärt sticker af mot den prunkande kloster- eller kyrko-kupolen. Under två hela dagars resa upptäckte jag endast två herregårdar — ett par »adelsnästen» (efter titeln på en turgenjevsk roman) som uppenbart stodo tomma och gjorde ödsligheten ännu större.

Resans intresse riktar sig sålunda mer på däcket än på stranden. Om ryssen under järnvägsresor inrättar sig husligt — huru skall det då ej se ut i en rysk ångbåtssalong, fullproppad med matsäckar och sängkläder! Man har ju ej annat att göra än sofva, äta och dricka, af hvilka tidsfördrif i synnerhet drickandet visserligen verkar och det på ett mycket synbart sätt.

Vid ett tillfälle gaf jag akt på en yngre, reslig pop, som frukosterade ombord. Till sällskap hade han en lekman, som var en smula defekt, eftersom det ena benet var af trä; men han åt och drack som en hel karl. Popens i begynnelsen glanslösa ögon lifvades efterhand, och de bleka kinderna fingo en svag, jungfrulig rodnad. Då de ändtligen stego upp, hade de tömt en brännvinsflaska af aktningsvärd storlek plus två helbuteljer internationelt öl — icke rysk kvas. Popen försvann visserligen efter denna déjeuner och vardt ej mer sedd den dagen, men träbenet satt kvar på relativt stadiga fötter.På en rysk flodångares mellandäck.När man i Ryssland talar om »fulla ångbåtar», kan man verkligen understundom öfversätta ordet *full* med *pjan* (drucken), emedan de verkligen äro öfverlastade med spirituosa: besättningen från kaptenen till eldaren äro berusade eller lindrigt nyktra. Det är underbart att supandet ombord på dessa små flodångare ej vållar mer olyckor än fallet är — månne därför att prästen super med? Denna »flytande» dryckenskap är säkerligen en af förklaringsgrunderna till den försening, som nästan regelbundet vidlåder trafiken, och till de talrika grundstötningarna. Med dessa är det dock alls icke farligt, ty då gäller det bara att backa ur den lösa sanden, som naturligtvis lätt ändrar läge, och söka upp en ny strömfåra. Fram i fören lodar en man med en stång, och så länge han rapporterar *fyra* (fot), gå hjulen på. I allra värsta fall hoppar en karl ner i floden för att undersöka terrängen.

Judisk lärd förrättande bön.

Hvad tatarerna äro för mellersta Volga, det äro *judarna* för mellersta Dnjepr. Nära en tredjedel af alla jordens judar äro sedan långliga tider tillbaka bosatt i det forna konungariket Polen. De hafva följt polackernatroget som skuggan, ty polackerna hafva varit och äro ännu till god del ett slösaktigt folk utan medelklass och mycket opraktiskt i affärsverksamhet, där judens spekulerande intelligens alltid afgår med seger. Man kan än i dag

utstaka det storpolska rikets gränser genom att följa den judiska mass-kolonisationen, och denna gräns i öster sammanfaller ungefär med Dnjepr och dess källor samt slutar vid Kiev i sydöst. Då ryssarna annekterade hela det östra Polen, har det mesta af den polska befolkningen i det forna Lithauen efterhand dels utrotats, dels »naturaliserats»; men judarna stannade kvar och förblefvo sig lika med den konservativa seghet, som utmärker denna egendomliga ras.

Oafsedt det karakteristiska i typ, klädedräkt och i språket, hvilket i hvardagslag ingalunda är hebreiska, utan ett med slaviska starkt uppblandadt tyskt idiom, gräsligt att åhöra, kännes den ryske juden genast igen på sin — nykterhet. Under denna min flodfart utgjorde judar det allra största antalet passagerare, och jag såg för min del aldrig att de förfördelades, vare sig från besättningens eller äktryska medresandes sida — något som däremot ej så sällan förekommer i Warschau, Posen eller Krakau, där en antisemitisk strömning äfven från polskt håll i nyare tid allt mer börjat göra sig gällande. Stillsamma i sitt sätt, förrättade de mycket ceremonielt sina böner genom att öfver pälskaftanen, *»Schubitze»,* svepa den svarthvita bönemanteln, *Thalith,* och omgjorda sig med dessa *fylakterier,* böneremmar af läder, hvarmed enligt Skriften fariséerna prålade. På båda sidor af ansiktet slingra sig *»peies»* (af *»Peoth»,* hörn), dessa korkskrufliknande hårlockar, som den äkte juden bär enligt det gamla budet: »du skall ej skära ditt hårs hörn!» Och när den bedjande framtager den lilla kapseln, som innehåller tänkvärda bibelspråk och knytes hornlikt vid pannan, börjar ett entonigt, doft mumlande, hvarvid blott små ryckningar på läpparna förråda innan- och utanläsningen. Det lär hafva förekommit, att en chazidisk jude under loppet af blott två timmar bedt kung Davids 150 botpsalmer — man kan tänka sig, med hvilken kurirtågsfart det måtte ha gått!Utvisade judar på en järnvägsstation.Det är författaren fjärran att vilja förlöjliga eller fördöma de olika uttrycken för den religiösa känslan, försåvidt de äro ärligt menade. Men den anmärkning kan ej undertyckas, att det ligger något halft provocerande i det *offentliga* sätt, hvarpå de ryska judarna, hvilkas ställning ju ändå är så vansklig, äfven i hvardagslag på allmän plats förrätta sin privata andakt. Kan man då i det sunda förnuftets och den sanna känslans namn ej tillfredsställa sitt religiösa behof utan en mängd formaliteter, som lätt kunna såra andra och i alla händelser väcka ett visst obehagligt uppseende?

Men kanske ingenstädes har juden bättre bevarat sina traditioner än i västra Ryssland, där en förtviflad kamp i tysthet föres mellan den ortodoxa propagandan och den judiska religionen, som här i sitt slag är så ortodox, att juden af skygg vördnad för fädrens Gud, hvilken straffar fädernas missgärningar allt intill tredje och fjärde led, uttalar det heliga namnet *»Elokim»* i stället för det riktiga *Elohim.* Den ryska kyrkans stränga omvändelsearbete och den ryska statens grymma maktspråk studsa tillbaka mot denna semitiska seghet: judarna isolera sig i sitt samfundslif så mycket mer från de hatade kristne; barnens manliga kön förhemligas ofta, på det sonen måtte slippa den ryska militärtjänsten, och om en judisk fritänkare, en *epikores* (»epikuré») sympatiserar med de kristne eller, såsom undantagsvis händer, låter döpa sig, blir han faktiskt lyst i ett slags bann af sina stamfränder.

Man får ofta i den utländska pressen läsa om de gräsliga judeförföljelserna i Ryssland, hvilka utmålas såsom en skamfläck för vår tid. Mången gång äro dock dessa skildringar något ensidiga eller öfverdrifna, skrifna som de mestadels äro af tyska, polska eller brittiska journalister af samma ras. Men en kärna af ohygglig sanning ligger dock i dessa upprörande referat, och detta barbari är så mycket fördömligare, som detta utrotningskrig från den ryska kyrkans sida försvaras i kristendomens eget namn.

Men saken har ock en politisk och socialekonomisk sida, som vi i Sverige ej kunna fullt förstå, enär vi lyckligtvis ej hafva någon s. k. judefråga och följaktligen ej kunna tala om någon egentligantisemitism. De rent politiska vålds- och tvångsåtgärderna mot de ryska judarna äro blott en konsekvent yttring af hela den moskovitiska statskonst, som triumferat under Nikolai I och Alexander III och hvars lösen är: Ryssland åt storryssarna! Den socialekonomiska politiken mot judarna dikteras icke blott af personlig missunnsamhet mot judarnas förvärfstalang och af statsfinansiella skäl, utan ock af en icke alldeles ogrundad farhåga, att västra Ryssland genom det judiska elementets obegränsade utbredning kunde dela Galiziens öde. Om en son och en fosterson ej kunna rymmas under samma tak, och om juden genom sin större flit, intelligens, energi och sparsamhet ovillkorligt besegrar ryssen i den ekonomiska konkurrensen, anser ryska regeringen sig vara i sin goda rätt och

handla i nationelt intresse, om hon genom vissa påbud dels minskar den judiska numerären genom massutvisningar af judiska proletärer, dels hindrar den judiska utbredningen utöfver vissa gränser. Detta är en brutal politik, det är sant, men politiken är aldrig en ömsint, oegennyttig känslosak. Det är rätt öfverraskande att i västra Ryssland träffa på hela judiska landsbyar, hvilkas inbyggare faktiskt fjättras af ett slags *adscriptio glebæ,* likasom fordom den lifegne bonden vid herremannens torfva. Utan detta flyttningsförbud skulle hela byn snart vandra in till närmaste stad och småningom slå all handel under sig. Härvid är att märka, att detta förbud icke drabbar de litterärt bildade och vanligen ej heller de burgnare köpmännen, utan blott den mindre, affärs- och landtbruksidkande judiska befolkningen.

Rysslands åtgärder mot Israels barn äro ur rent moralisk synpunkt oförsvarliga, men äfven härutinnan kan man se en historiens oblidkeliga nemesis. Det var en tid, då juden var mer fruktad och afskydd af den lillryske bonden vid Dnjepr än någonsin den polska *szlachtan* (adeln) eller mongolen eller den moskovitiske eröfraren, och öfverdrifterna i hjärtlöst handlingssätt få icke uteslutande skrifvas på de kristnes konto. Framför allt måste den ryske juden arbeta bort vissa ästetiska och moraliska lyten och fel, hvilka *måste* göra honom osympatisk och opopulär. Den mohammedanske tatarentill exempel har varit en landsplåga för Ryssland vida mer än judarna, och i sparsamhet och näringsflit är han ingalunda underlägsen. Men genom sin renlighet, sin taktfullhet och bildning har han med tiden skaffat sig en viss respekt, han tolereras vida mer än juden och står högre i den allmänna aktningen. Hvarför lägga judarna sig icke vinn om samma moraliska eröfringar? Hvarför hade de icke under välmaktens dagar skapat blomstrande samhällen och härdar för verklig kultur, som kunnat blifva till välsignelse eller föredöme för det stora fosterlandet, i stället för att göra sina orter till en förbannelse för den omgifvande befolkningen?

Judisk fiskhandlare.

Då jag lämnade Dnjepr, måste jag tillbringa ett dygn i en jud-rysk stad Mozyr, och det var sannerligen min tråkigaste dag i Ryssland. Folket var stillsamt och rätt beskedligt; men öfverallt rådde smuts, otrefnad, snikenhet, glädjelöshet — de moraliska verkningarna af egna och andras missgärningar. Äfven i den uslaste stor-ryska by söker man dock med åtminstone några brokiga trasor försköna hem eller klädedräkter —här åter var det uteslutande den jämmerliga gråsvarta färgen, grå som aska. Och samhället var ett underligt mellanting: hvarken godt eller ondt, hvarken öfverklass eller underklass, hvarken herremän eller bönder. Alla tycktes de blott kommersa.

Det torra Mozyr vid den våta Dnjepr gjorde intryck af ett slags merkantil republik. Men himlen bevare oss från socialismen i denna tråkiga form! Då föredrar jag tusenfaldt hellre den stormiga, trotsande kosackrepubliken på andra sidan af Dnjeprs historiskt berömda katarakter, *Za-porozje.*

***

I skarp kontrast mot, ehuru på samma gång i flere hänseenden jämförliga med semiterna vid Dnjepr stå *mongolerna vid Volga* — en kvarlefva af den stora asiatiska invasionen i Ryssland. Men af detta vilda folk, som kommit kristendomens troner att darra, har det med tiden blifvit ett mycket idogt och fredligt element af den ryske tsarens undersåtar. De många finska stammarna i Ryssland hafva efterhand glesnat eller uppgått i den storryska enheten; men tatarerna hafva orubbligt fasthållit vid sin mohammedanska religion, sitt med turkiska besläktade språk, sina orientaliska sedvänjor och sin mongoliska typ. Ja, genom sin öfverlägsnare kultur hafva de vid medeltidens slut fullt besegrade inkräktarna till och med mäktat göra insatser i det ryska statsskickets utbildning — ett inflytande som närmast röjer sig på det finansiella området. Äfven i språkligt afseende, det vill säga i den ryska ordbildningen, spåras många verkningar af den tatariska öfverlägsenheten och detta icke blott i fråga om en mängd ortnamn, utan ock i en massa låneord, som införlifvats med ryskan, särskildt merkantila termer. Sålunda är till exempel det ryska ordet *tamozjnja* (tull) af tatariskt ursprung, likasom vissa beteckningar för ryska mynt och dylikt. Äfven den ryska lök-kupolen lär ursprungligen ha varit en tatarisk imitation.Det tatariska Ryssland har man företrädesvis att söka i det kazanska guvernementet eller det forna konungariket

Kazan, äfven detta ett låneord, som betyder *kittel* och flerstädes återfinnes hos slaverna vid Donau. Här beräknas antalet tatarer till en half million, och residensstaden Kazan själf med cirka 100,000 invånare är till tredjedelen tatarisk. Af alla Volgastäder har också Kazan bäst bevarat sin tatariska prägel icke blott i storartade minnesmärken af vallar, torn och kyrkoruiner, utan ock i karakteren hos de *posady,* förstäder, som vuxit upp kring *Kreml,* den befästade, högt belägna kärnan, och till hvilka tatarerna hänvisats.

Kreml i Kazan.

Det gör ett odeladt godt intryck att se, huru väl de kazanska tatarerna bevarat de goda sidorna af sin karakter, trots dåliga inflytanden och föredömen. Ehuru de af ryssarna ofta behandlats och ännu behandlas föraktligt, äro de tjänstvilliga och vänliga mot främlingar och lojalt undergifna utan feghet eller kryperi; ehuru de i sin handel och vandel äro synnerligt förslagna och företagsamma, äro de i allmänhet ärliga och reella; under det att ryssen lätt förfaller i lättja och dryckenskap, hafva de strängt bevarat mohammedanens nykterhet, snygghet och ordningssinne; under det att regeringen icke blott icke främjat deras folkbildning, utan äfven försummat sin egen landtbefolknings uppfostran, hafva tatarerna ett rätt godt skolväsen, där deras naturliga läslust på bästa sätt näres. Medelstor och af smidig växt, igenkännes tataren lätt icke blott på den något brungula hyn och den mongoliska typens ansiktsbildning, utan ockpå sin halft orientaliska klädedräkt med långskjorta, kaftan och vidbyxor samt den mjuka hatten eller pälsmössan öfver *jermolkan* (kalotten), som skyler den tätt rakade hjässan. Kvinnorna, som på äldre dagar blifva allt annat än smärta, äro mestadels beslöjade på gatan, försköna sig på orientaliskt sätt genom att till exempel köttfärga naglarna eller svärta tänderna och hafva en äfven för kvinnokönet ovanligt stor benägenhet att smycka sig med ringar och andra nipper. Skramlandet af alla dessa ringar, pärlor och slantar förråder en förmögen tatariskas närvaro, äfven om man ej ser henne, och man får gå ända till det bulgariska bondlandet för att finna ett värdigt motstycke till detta glittrande och klingande kram.

Tatarer.

Då Volgatataren på grund af sin underordnade statsrättsliga ställning ej kan spela någon »officiell» roll i det ryska samhället, är han gifvetvis hänvisad till det privata näringslifvet. Men denna nödvändighetens dygd utöfvar han på ett vida fördelaktigare sätt än den judiske olycksbrodern vid Dnjepr. De mer bemedlade ägnaTatarer förrätta bön.sig visserligen uteslutande åt affärsverksamhet, och den tatariske gårdfarihandlanden påträffas litet hvarstädes i Ryssland; men den stora massan småfolk uppsöker gärna hvarje arbetsförtjänst, där händighet och fysisk arbetskraft kunna göra sig gällande. I Kazan lifnära sig tatarerna såsom handtverkare, kuskar, lastdragare, barberare, kypare — korteligen: i alla hvardagslifvets verksamhetsgrenar visa de sig användbara.

För öfrigt gör Kazan med sina breda gator, sina många promenadplatser och de regelmässiga, hvita tvåvåningshusen af sten ett ganska modernt intryck, och själfva skryta stadsboarna öfver sitt »lilla Petersburg». Någon betydande roll har det ej heller spelat i den ryska historien; men såsom en civilisationens utpost mot de asiatiska horderna har det dock haft sin aktningsvärda mission, och de bondeuppror, som haft Kazan till midtpunkt — att särskildt nämna det ryktbara Pugatjevska under Katarina II — tyda på att den stora social-agrariska frågan ingalunda varit främmande för Volgalandet. Och stadens läge vid den lilla Kazankas utlopp i Volga nära den från Ural kommande Kamafloden har gjort Kazan till en viktig handelsstad såsom station för den asiatiska karavantransporten. Här, likasom i Moskva och andra ryska storstäder, förenas den rysk-orientaliska basaren *(gostinny dvor)* med den parisiska »passagen» — båda ofta med samma tvifvelaktiga varuäkthet, men otvifvelaktiga prisdyrhet.

Ungefär 150 verst söder om Kazan ligger på den östra Volgastranden ett högt torn, som just genom sin enkelhet ådrager sig uppmärksamhet och bildar en skarp motsats till de ryska kyrkornas barocka stil och brokiga färgprakt. Detta torn utgör ett af minnesmärkena efter *Bolgoro,* de »hvita» Volgabulgarernas hufvudstad, hvars anor gå tillbaka till den allra första tiden af det historiska Rysslands grundande. Denna mäktiga, *finska* befolkning var utan tvifvel det dåtida Rysslands kulturelt mest framskridna invånare: de hade fasta boningsplatser, och ruiner vittna än i dag om deras rätt utvecklade arkitektur och konstnärliga smak. Men

historiskt känner man endast, att en ättling af Dzjingis-kan på 1200-talet ödelade denfolkrika staden och förvandlade den till en obetydlig tatarby, och då det kazanska konungariket föll, måste naturligtvis de ursprungliga bulgarerna dela de inkräktande tatarernas öde.

En vacker sommardag efter en skakande färd på steppen framskymtade några väderkvarnar, ett osvikligt kännetecken på grannskapet af en rysk by; inom kort syntes det täta flätverk, hvarmed byn *Uspenskoje* — liksom flertalet andra ryska byar — är omgärdad, och så rullade mitt åkdon in genom den historiska ortens byport. Gatorna, hvarpå hel- eller halfnakna barnungar idylliskt välta sig bland hästar, grisar och gäss, äro breda och regelbundna, och de små husen, alla envåningsbyggnader af trä med halmstoppade tak och gaflarna utåt, hafva den vanliga ryska stilen. En och annan förmögnare stuga gjorde ett behagligt afbrott i den gråa entonigheten genom de gröna eller röda fönsterkarmarna, och rätt prydliga ornamenteringar eller träsniderier vittnade fördelaktigt om den ryska husslöjden. Ett stenhus i denna träby och midt på denna skoglösa slätt öfverraskade i förstone, men fick sin naturliga förklaring däri att en fyndig bonde såsom byggnadsmateriel begagnat stenarna af en tatarisk ruin. Små, besynnerliga figurer på portar och gaflar gåfvo en svag antydan om hästar, yxor med mera, och den språksamme körsvennen upplyste, att dessa tecken utmärka de redskap, som hvarje gård är skyldig att äga och sköta i händelse af eldsvåda. Och himlen vete, att detta ofta är händelsen i Ryssland! Rambaud säger i sin »Rysslands historia», att landet »afbrinner hvart sjunde år», likasom ormen periodiskt ömsar hud, och en rysk eldsvåda är verkligen något mycket hvardagligt. Ovarsamhet med elden, särskildt vid rökning, talrika mordbrandsanläggningar, den starka sommarhettan och det lätt antändliga materialet i de hopträngda, torra husraderna plus en lättjefull fatalism i den ryske bondens religiösa uppfattning af sådana olyckor äro de naturliga förklaringsgrunderna till detta onda. Turgenjev talade en gång om att bönderna i hans by lugnt åsågo, huru *kabaken* (värdshuset) lades i aska — detta af pur glädje att deras krogreverser samtidigt brunno upp.En gendarm mottog mig och mina »papper», som jag hade att afskrifva. Af min upplysning, att jag var från Sverige, drog han den djupsinniga slutsatsen, att denna okända ort låg »i Tyskland», och den studentmössa, som jag då för tiden bar, betraktade polissoldaten med synbar respekt, förmodligen i tron att den bars af en utländsk tjinovnik.

Ordningens väktare, som tycktes ha godt om tid, erbjöd sig välvilligt att själf vara vägvisare och förde mig omkring till de gamla tatariska ruinerna, hvilka ännu trotsat tidens tand och mänskligt förstöringsraseri. Om Bolgoros äldre historia hade han sig ingenting bekant; han visste dock, att tatarerna rådt om byn, men blifvit *rättvisligt* förjagade. Ruinerna bestå af flere vallar, grundmurar af fästen, stommen af en kyrka, sexhörnig och kupolformad, samt det ungefär 70 fot höga, runda tornet, till hvars topp man kommer på en spiraltrappa. På tre sidor blickar man ut öfver den ändlösa steppen, som endast fläckvis skymmes af någon gles ek- eller talldunge med en by eller mindre stad här och hvar. På den fjärde sidan glittrar Volgas breda vattenband, majestätiskt slingrande sig fram längs efter den höga, branta stranden i bakgrunden.

Byn Uspenskoje har emellertid förstått att göra sig till godo det forna Bolgoros storhet genom att idka handel med — fornsaker. Vid plöjning i jorden hittas nämligen rätt ofta gamla tatariska silfver- och kopparmynt, stundom till och med guld samt ringar, husgeråd, vapen, verktyg med mera — fornlämningar som vittna om en ganska hög kultur. Ryktet om en främlings ankomst tycktes blixtsnabbt ha spridt sig öfver hela byn, ty inom kort fann jag mig belägrad af en hop larmande och skrikande barn och gummor, som ur gamla strumpor och andra märkliga gömslen drogo fram sina skatter och bjödo ut dem. Själfklart är att både sniket penningbegär och okunnig enfald spela en stor roll på denna antikvariska marknad. Så till exempel erbjöd mig en afskyvärdt ful käring (sådana finns det godt om i Ryssland!) för 50 kopek ett fragment af en — sönderslagen tallrik, som naturligtvis hittats djupt, djupt under jorden.Dessa sparsamma lämningar äro de enda antydningarna om den bulgariska kulturen, och själfva det bulgariska namnet är länge sedan utdödt i Ryssland. Men i ett annat slaviskt land skulle det med tiden vinna så mycket mer ryktbarhet: de »hvita» Volgabulgarernas finska bröder öfverskredo Donau och underkufvade de sydslaver, som tagit i besittning Balkansluttningarna. Fåtaliga i förhållande till de annekterade provinsernas slaviska befolkning, uppgingo de finska främlingarna snart i den förra nationaliteten, men de gåfvo dock sitt namn åt den nya staten, och i våra dagar har det bulgariska namnet fått en lysande återuppståndelse.

Den ryska dubbelörnen har spårlöst slukat Volgabulgarerna; af vissa tecken att döma, torde dess aptit ej heller försmå Donaubulgarerna. Dessa tidsrymder, som för våra ögon te sig så långa, äro endast obetydliga svängningar i världshistorien; det gångna återkommer i nya former, och endast små skärfvor eller remnande tornmurar bära vittnesbörd om de stormar, som sopat bort folk och stater. För föga mer än 500 år sedan föll det bulgariska riket för en på lägre kultur stående, men numerärt ofantligt öfverlägsnare invasion från östern — hvarför skall då möjligheten nu synas oss så ofattlig, att Europa på nytt kan hotas af en mongolisk störtflod?

***

Ryssen är kanske framför allt köpman. Vill man se typen af den ryske borgaren, bör man uppsöka dessa äktryska bodar eller stånd, där den groflemmade, frodige, skäggige köpmannen residerar med svart mössa öfver det tvärklippta håret, med mörk långrock utanpå den röda *rubasjkan* (skjortan) och de vida sammetsbyxorna instuckna i ett par blanka stöfvelskaft. Han kan knappt läsa eller skrifva, och om bokföring har han endast dunkla föreställningar. Men denna bildningsbrist ersättes genom medfödd affärsintelligens, och hans enkla räknebräde med de löst uppradade knapparna påde 14 à 16 ståltrådarna *(stjety)* i decimalsystem sätter honom i stånd att med snabb precision utföra hvilken additions- eller subtraktionskalkyl som helst. I religiös fromhet täflar han med bonden, till hvilken han ock i vanor och bildningsgrad närmast hör, och helgonbilden får naturligtvis icke saknas i affären. Denne obetydlige *kupets* är personifikationen af rysk anspråkslöshet; han är i regeln ytterst sparsam för egen del, och det är icke så sällsynt att inom denna grofva kaftan finna en med tusenrubelsedlar späckad plånbok. Och om ryska regeringen eller kyrkan i den ekonomiska nödens stund vädjar till det ryska folket, så skall hjälpen närmast komma — icke från det utarmade bondeståndet eller från en skuldsatt adel, utan från den kompakta, ganska lifskraftiga köpmanskåren. Och vill man bäst lära känna denna viktiga faktor i det ryska samhällslifvet, må man ej förbigå *världsmarknaden i Nizjny Novgorod.*

Redan om de gamla slaverna heter det, att de voro köpslagande, och ordet *torg* är ett slaviskt ord. En så mäktig kulturpolitisk företeelse som den novgorodska republiken hade ju sin styrka i handeln under varjagiskt inflytande och genom den växelverkan, som uppstod med hanseaterna. Under striderna för ryska rikets stadgande hade Moskvas regenter politiskt intresse af att genom vissa *torg* eller *marknader* fasthålla befolkningen och motverka afundsjuka grannars intressen, särskildt tatarernas. Redan vid nyare tidens början vardt en plats utsedd vid Volga för årliga marknader, *jarmarki (Jahrmarkt),* och genom tsariska privilegier på 1600-talet kom det *Makarjevska* klostrets marknad i rop öfver hela Ryssland. Men flodens öfversvämningar vållade stor skada, och då den ståtliga marknadskomplexen förstörts af eldsvåda, flyttades år 1817 den stora *Peter-Pavel-mässan* till det närbelägna Nizjny. Genom exploateringen af Sibiriens naturliga rikedomar och närmare beröring med det öfriga Asien fick marknaden ett ofantligt uppsving, som väl berättigade staden att bära samma namn som *Novgorod* Veliki vid Ilmen-sjön. Detta byggnadsföretag, som under en fransk ingeniörs ledning tog flere år i anspråk, slukade millioner rubel; men sällan hafva ryska millioner så fördelaktigt placerats: ensamt af skatter har kronan enårlig marknadsintäkt af minst en half million rubel, oafsedt den nationalekonomiska vinsten i och för det stora hela.

Vy af Nizjny Novgorod.

Och orten var lyckligt vald. I Nizjny, där det nordöstra järnvägsnätet tills vidare har sin ändpunkt, förenar sig Volga med Oka, hvarigenom hela det mellersta Ryssland står i naturlig förbindelse med Kaspiska hafvet, och ej långt därifrån sträcker Kama sin väldiga arm mot Sibirien.

Vi antaga att vi en vacker sommardag stå på Kreml i det synnerligt måleriskt belägna Nizjny Novgorod och blicka ut öfver den kolossala rundmålningen. Mindre fängslas vi dock af de ändlösa stepperna med sina byar och småstäder än af lifvet på de båda floderna, där otaliga ångbåtar och pråmar gå upp och ned; men själfva staden gör ett ödsligt intryck, ty nästan all handel och vandel har öfver den 900 meter långa flottbron på Oka förflyttat sig till den lågt belägna marknadsstaden, som om vintern är höljd af snö och om våren står under vatten, men nu är full af lif och rörelse. Redan i god tid på sommaren äro de 6,000 butikerna i de afsnörräta gator afdelade marknadskvarteren tagna i besittning; magasinen fyllas, och alla farkoster aflassa oupphörligt passagerare och

varor, som kanske behöft flere månader för denna marknadsresa. Men först den 15 juli öppnas officielt den sex à åtta veckor varande marknaden med kanonskott och högtidlig gudstjänst; flaggan hissas på hufvudbyggnaden, och guvernementets hela kansli jämte postkontor och andra institutioner flytta ner till marknaden.

Nikolai Mich. Baranov.

Den nuvarande guvernören i Nizjny, hans excellens Nikolai Michailovitj *Baranov* är icke det minst intressanta marknadsobjektet, ty han är ett lysande exempel på att en högtbetrodd tjinovnik verkligen duger till *allt;* han förenar rysk chauvinism och klerikalism med en obestridlig administrativ duglighet och praktisk energi; han är en frasmakare och effektsökare af första rang, på samma gång som han verkligen arbetar, och han uppskattar fullkomligt pressens betydelse, då det gäller att vinna popularitet. Född år 1836, började han sin praktiska bana såsom adjutant och föreståndare för marinmuséet i Petersburg. Under det rysk-turkiska kriget tjänstgjorde han såsom kapten på en mindre örlogsbåt, om hvars fintliga bragder många roliga historier cirkulerat i den utländska pressen, för apokryfiska att här återgifvas. Så vardt denne sjöman utställningskommissarie i Moskva och sedan guvernör i Kovno. Här måtte han hafva visat synnerliga prof på duglighet, ty han beordrades till Petersburg att bekämpa nihilismen. Men här föll han i onåd och sändes såsom guvernör till det fiskätande Archangelsk, tills han redan 1882 öfvertog guvernörsposten i Nizjny. Genom verkligt kraftiga åtgärdermot koleran stadgade han på nytt sitt rykte som idealet af en rysk landshöfding, och nu förflyter ingen årsmarknad utan att han mottager tacksägelsedeputationer och lyckönskningsadresser. Men så står han också väl med kyrkan, försummar ingen helgonprocession, håller braskande tal, behandlar köpmännen med faderlig gemytlighet och har alltid tid öfrig för förste bäste tidningsreporter. Ja, Baranov är excellent, och hans oskrifna historia väntar ännu *sin* Saltykov-Stjedrin.

Den, som med ens förflyttas till denna marknad från västerlandet, måste blifva alldeles öfverväldigad af detta sällsamma skådespel; har man åter tillbragt en tid i Moskva förut, blir man mindre öfverraskad af nationaliteternas brokighet än af den enorma frekvensen och varuomsättningen. Här finnas visserligen i talrik mängd perser, kavkazer, armener, judar, kineser, centralasiater och — framför allt — tatarer, men marknaden är dock en rysk-europeisk, äfven om råvarorna till större delen härstamma från Asien. I olika kvarter äro här uppstaplade massor af te, hudar, läder, sibiriska pälsvaror, siden, ull och bomull, järn från Ural, mineralier och metallarbeten. Särskildt underlåter väl främlingen ej att såsom minne medtaga något föremål af sibirisk bergskristall, malakit eller lapis-lazuli, och han dröjer gärna vid de förträffliga ciselerings- och filigransarbeten från Tula eller Jalta, hvilka skaffat den ryska konstindustrien ett namn i Europa. Förglömmas må ej heller den stora roll, Volgas fiskhandel spelar med sin kaviar-beredning och dessa häpnadsväckande störarter, som nå en längd af flere meter.

Att lämna några statistiska uppgifter vore en ganska vansklig sak, då det här är fråga om två månaders köpslut inom en affärskrets, som räknar sina medlemmar i hundratusental. En omsättning af 300 millioner rubel anses dock ej vara en öfverdrifven siffra. Svårigheten att hålla statistisk kontroll ökas därigenom, att affärer ofta afslutas från en marknad till den nästa, samt genom det stora kreditsystemet; själfva riksbanken diskonterar marknadsväxlar med goda namn på terminer, som en västerländsk banklag skulle anse brottsliga.Men trots det ofantliga vimlet går det alltid ordentligt till på själfva marknaden; hvarje kvarter har sin affärsspecialitet, och rökning är strängt förbjuden på marknadsgatorna. Om kvällen får marknadsstaden samma ödsliga utseende som Londons city, ty då flyttar sig lifvet till de omgifvande stadsdelarna, där kinesen och persen vid tonerna af en rysk restaurants polyorkestrion eller i ett tyskt *café chantant* få en försmak af den musikaliska civilisationen. Och om till exempel två svenskar under högt samspråk slå sig ner i ett sådant mer än tvetydigt konsttempel, må de icke bli allt för häpna, om en af dess sminkade, utskrikna damer räcker fram tiggartallriken med orden: »Jag talar svenska!» Nizjny plägar utgöra slutstationen för den kvinnliga utvandring, som ifrån Stockholm eller de finska kuststäderna går österut öfver Petersburg och Moskva, där de träffas lika ofelbart som de gula tändsticksaskarna och försvinna lika spårlöst som stickorna.

De nya basarerna i Nizjny.

Men då vi tala om den svenska exporten till östra Ryssland, må vi ej förgäta den präktiga kår af svenska eller svensk-finskaångbåtskaptener, ingeniörer och maskinister, som under de senare årtiondena hedrat det svenska namnet på Volga, och som i Baku skapat en storartad industri i den Nobelska nafta-fabrikationen.

Ännu står den nizjegorodska »världsmarknaden» i sitt kulmen, och 1896 års *jarmarka* hade mångdubbel dragningskraft genom dess förknippande med den stora ryska industriutställningen. Men marknaden hotas af en fara, som kanske en gång skall blifva dess bane: det är den *sibiriska järnvägen* med dess revolution i samfärdsel och ekonomi. Nu mera är det en gång så stolta Makarjev bekant endast genom sin obetydliga handtillverkning af — målade träkoffertar, och dottermarknaden i Nizjny kan i en framtid gå ett liknande öde till möte.

***

Icke minsta behaget äger Nizjny genom sin under marknaden väldiga flodfart, då Volga från Rybinsk till Astrachan plöjes af cirka 20,000 farkoster, af hvilka 600 ångbåtar uteslutande äro afsedda för persontrafik. Många af dessa hvita, grundgående hjulångare äro efter Mississippi-stilen försedda med höga öfverbyggnader och likna verkligen »flytande hotell». Men mot elegansen i fartygets främre del och på öfverdäcket, där första klassens passagerare hålla till, afsticker skarpt den smuts och otrefnad, som sprider sig bland mellandäckets och bakre delens brokiga resande — ett ganska tacksamt fält för etnografiska studier.

Det är också utan tvifvel intressantare att under den nära veckolånga färd, som ångaren behöfver för att tillryggalägga de 2,135 verst, som skilja Nizjny från Kaspiska hafvet, gifva akt på de religiösa och husliga sedvänjorna hos dessa asiatiska och halfasiatiska marknadsturister än att följa med landskapsscenerierna, hvilka äro något tröttande och enformiga. Volga, den »fuktiga» *(»blaga»),* är med sina 3,295 verst Europas största flod, såsom bekant, men den har föga af Donaus och Rhens natursköna scenerier, och ännu mindre af dessa floders landskapliga omväxlingar och romantik.Småstad vid Volga.

Omväxling saknas visserligen icke vid Volgas stränder, men den betingas företrädesvis af de klimatiska förhållandena. Mellan de båda stränderna, af hvilka den västra är skarpt kuperad och ganska brant, under det att den andra omedelbart utbreder sig såsom sandslätt eller buskig hed, slingrar sig jättefloden bredt, men trögt fram mellan de holmar och bankar, som vid biflodernas utlopp hämma och klyfva strömfåran. Ju längre ner man kommer, dess sydländskare blir ock vegetationen. I guvernementet Saratov, en hufvudhärd för den idoga tyska kolonisationen, som i många generationer troget bevarat religion, språk och lefnadsvanor och helst isolerar sig från den ryska befolkningen, frodas arbuzer, meloner och drufvor jämte ymniga trädfrukter. Därpå vidtaga de sterila salt- och flygsandstepperna, där kirgisiska kamelkaravaner dväljas, och söder om Astrachan vältar Volga medels 70, för större fartyg ofarbara armar sin vattenmassa i den salta jättesjö, som endast mottager, men ej lämnar synligt aflopp åt dessa flytande gåfvor. Astrachan — Rysslands hamnstad för Centralasien — erbjuder fenomenet af tropiskt heta somrar och isiga vintrar, hvilkas sanitära obehag ökas af ständiga flygsand- eller snöstormar.Den omständighet, att stränderna stå under vatten vid snösmältningen och vårflödet, förklarar till god del landets ödsliga utseende. På hela sträckan från Nizjny till Astrachan skönjer man från däcket endast fem städer af någon betydenhet, och de 30 stationerna *(pristani)* äro visserligen vid båtens ankomst fulla af väntande passagerare, tiggare och bönder, men hafva sällan människoboningar i grannskapet. Dessa *pristani* bestå af förtöjda pråmar med tak, hvilka rätta sig efter vattenståndet och möjliggöra landningen. En af dessa pråmar tjänstgör på samma gång som reservoar för nafta, detta tjärliknande bruna petroleumaffall, hvilket lämnar ett billigt bränsle — tyvärr med den påföljd att vattnet vid pumpningen förorenas och i hög grad fördärfvar det lönande fisket.

Men en Volgafärd saknar ingalunda sitt poetiska behag, helst en sommarafton, då båten glider stilla fram på denna majestätiska, i solnedgången skiftande vattenspegel, och anblicken af en rysk by eller småstad med dess gröna, hvita och ljusröda färgspel från kupoler och tak bildar ett angenämt afbrott i denna, i sin oändliga tystnad sublima öken. Och en rik njutning har man vid åsynen af ett måleriskt munk- eller nunnekloster, delvis skymdt i en ek- eller björkdunge på sluttningen af en kulle, eller af en tatarisk by med förvittrade murar och förfallna torn.

Sångerskan Nadina Slavjanska.

Om Volgasteppens stämningsfulla poesi har jag efteråt många gånger erinrats, då jag i flere europeiska storstäderhört det berömda ryska sångsällskap, som bildats af *Dmitri Slavjanski Agrenev* och numera ledes äfven af hans dotter *Nadina Slavjanska,* gift med en rysk officer Chljebnikov. I blandad kör af män, gossar och kvinnor, samtliga klädda i dyrbara nationaldräkter — männen med långa rockar, röda skjortor, höga stöfvelskaft och långt, tofvigt hår på båda sidorna af det breda ansiktet; kvinnorna i fotsida, röda och blåa klädningar med långa, hvita slöjor och blixtrande diadem — sjungas ryska folkmelodier, af hvilka särskildt två tillhöra Volga.

Burlaker (pråmdragare) vid Volga.
Efter tafla af Rjepin.

Den ena folkvisan heter *»Ej uchnem», burlakernas sång.* Burlaker kallas de män, som längs stranden släpa pråmar med rep uppför floden — ett företag som stundom blir en hel lifsuppgift för en arbetsduglig karl och som numera äfven på Volga börjar undanträngas af den mekaniska tekniken. Vid denna egendomliga melodi förflyttar man sig i fantasien lätt till jättefloden, som sakta välter fram sin vattenmassa längs den sanka stranden, långsamt uppstigande ur floden och sammansmältande med steppen. Burlakerna göra en kraftansträngning för att sätta i rörelse den med spannmål lastade skutan eller pråmen, hvilket drastiskt målas genom en inledande dissonans. Alla hala i det långa repet och streta med spända axlar; man hör de släpande tonerna långsamt närma sig; nu ljudade som ur tusen strupar, aflägsna sig sakta och dö bort i rymden. *E—ej uchnem!*

Den andra är den i Ryssland allbekanta *»Vniz po matusjke po Volge»,* »utför moder Volga», och i den ligger ett episkt motiv. Där den höga landåsen stupar nästan lodrätt ner, med en by inbäddad i en lund på den branta sluttningen, lägger en båt, bemannad med kraftiga roddare, i land. Den fagre, mäktige röfvaren, klädd i siden och sammet, klättrar uppför branten och klappar på dörren till ett hus, där hans käresta bor. Hon öppnar och låter slutligen öfvertala sig att göra en liten lusttur i hans båt. Färden börjar dock förefalla henne lång, och då en storm uppstår, ber hon gråtande att få vända hem. Men förgäfves! Det är ett brudrof, *bröllop* i dess ursprungliga mening. I sin förtviflan söker hon stjälpa båten, men äfven detta misslyckas, och hon föres med våld till den unge röfvarens hydda i skogen, där hon snart fogar sig i sitt öde att vara hans hustru.

Det är den *ryska folkvisan,* långsam och vaggande som moder Volgas bölja, drömmande och obestämd som den ändlösa steppen, rik som den svarta jorden, öfverväldigande som våröfversvämningen, vemodigt resignerad som det ryska folkets lott och kynne, men stundom äfven fri och klar som den höga landåsen och framför allt naiv och okonstlad som ett på kulturens lägre trappsteg stående naturfolk. Bland dessa ofta elegiska kärleksvisor från Sibirien och Vladimir till Kavkaz och Ukrajna känner hvarje ryss den urgamla: »O du vide! gröna vide!» — här dock ingen rysk Ofelias klagan, utan en flickas bekymmer vid pilträdet för att hennes båda *yngre* systrar blifvit bortgifta före henne —, och hvarje bildad europé har gärna lyssnat till den naivt sköna växelsången mellan den omtänksamma, erfarna modern och den blygt försagda dottern i *»Röda sarafan».*

Men äfven af det *religiösa,* som ligger på botten af hvarje folkdiktning, fick man en föreställning, då Slavjanski själf med sitt långa hår och yfviga, svarta skägg kring det något frodiga, men bleka ansiktet träder fram, klädd i en lång, guldstickad kappa och vid svagtackompanjemang af orgel såsom en öfverstepräst föredrager *bylinan* om Dobrynja Nikititj, en mollartad sång från elfte århundradet. Sedan han i recitativet bedt att få »tälja Eder, käre bröder, om den gamla goda tiden och om länge sedan svunna tilldragelser, hvaraf minnet går i arf från son till son», begynner den högtidliga balladen solo med svag kör i slutet af hvarje strof:

»Hvadan komma dessa obestämda toner? — Är det vinden som leker i grenarna af en med snö höljd björk? — Eller är det det gröna gräset, som susar på ängarna som oceanens böljor? — Nej, det är en ung hjälte, en jätte, som bugar sig mot jorden för att bedja om sin moders välsignelse.

»Denne jätte, hvars blotta namn väcker tatarernas skräck, är Dobrynja Nikititj, barbarernas förföljare, och nu knäböjer han, denne jätte såsom ett lydigt barn för sin moder, enär han icke förr törs rusta sig till kriget, än han

fått sin moders tillstånd.

»Min dyre son,» säger modern till honom. »Du vill åter lämna oss och utsätta dig för faror bland barbarerna? Står ditt beslut redan fast? Hvem skall skärma din gamla moders dagar? Din unga hustru och dina små barn, huru skola de värnas för fienden, om du ej återvänder? — Men, min son, jag håller dig ej tillbaka; följ ditt hjärtas maning! — Gå, jag håller dig ej tillbaka. Dina män vänta dig. Skulle en ärlig död bida dig hos tatarerna, skall jag sörja för dina faderlösa barn, och ditt fosterland skall gråta sin beskyddares död. Gå, gör dina förberedelser och tag din otröttliga häst, som otåligt väntar att få bära dig på sin rygg! Tag din tyngsta dolk och din skönaste dräkt! — Din moders välsignelse följer dig på din stråt!

»Och då han undfått moderns välsignelse, kysser jätten alla de sina och går roligt de tatariska horderna till möte.»

»Förnimmen» — heter det i slutrecitativet — »denna sägen, o åhörare! och prisen ett af vårt fosterlands berömdaste hjältedåd!» Och programmet slutar, likasom den ryske bondens tankar, med *Bönen om långt lif åt tsaren:* »Den klingar i vida Ryssland frånKavkaz till Sibiriens isar, från Amur till Dnjestr; ekot bär den öfver världen, och det ryska hurra't svarar på detta glädtiga rop af befryndade själar.»

Rysk ornamentik. Munkornament.

FEMTE KAPITLET.

Det ryska påfvedömet.

Ett helgonjubileum i Sergievska klosterstaden. — De dödas tåg på steppen. — Raskol-väsendet. — Herr Pobjedonostsev.

Då någon märkligare tilldragelse timar i Ryssland, känner man bäst, att den ryska nationens hjärta klappar icke i Petersburg, utan i Moskva, och i all synnerhet gäller detta om religiösa tilldragelser. Så var icke minst fallet, då det ryska folket med den ortodoxa kyrkan i spetsen för några få år sedan gick att fira det femhundraåriga minnet af den helige *Sergi'* död.

Och denne fromme munk från Rostov vid Don — ursprungligen hette han Bartolomei — var för visso en för sin tid mycket framstående man, hvars namn Ryssland har allt skäl att bevara i tacksam hågkomst, ty med detta är Rysslands befrielse från det tatariska oket förknippad: det var Sergi som välsignade Dmitri Donskoj, då denne drog ut till den kamp, som på Kulikovska fältet bröt hornen af det asiatiska förtrycket. Och kanske gjorde han sigännu mer förtjänt om fäderneslandet genom att på Dmitris dödsbädd trygga den enhetliga tronföljden åt dennes äldste son.

Men vardt denna historiska synpunkt särskildt framhållen vid det stora jubileet? Lämnade tidningar och häfdatecknare offentligt en från legender rensad lefnadsbild af den märklige mannen, för hvars storhet man icke behöfver taga sin tillflykt till undrets fabler? Nej! Strängade ryska efterklangspoeter sina veka lyror för att förhärliga fosterlandets frigörelse från barbariets träldom? Nej! Hade den akademiska ungdomen tillfälle att åhöra eller själf gifva uttryck åt någon festlighet, som betonade jubileets kulturella sida såsom en väckelse för framtiden? Nej! Det var från början till slut en bigott, på mänsklig enfald ockrande helgondyrkan.

Många veckor i förväg hade den ryska pressen med »Moskovskija Vjedomosti» i spetsen ordat om detta jubileums nationella betydelse, och en allmän vallfart till det 64 kilometer norr om Moskva belägna *Sergievska klostret* beslöts. För folket vardt festen en kärkommen anledning att lägga både armar och fingrar i kors, och alla skolor i guvernementet Moskva höllos stängda hela fyra dagar. Huru månget ryskt skolbarn skulle ej önska, att den helige Sergi doge litet oftare!

Sergi kallas *tjudotvorets*, det vill säga undergörare, och det förtäljes i heliga skrifter, huru han botade både blinde och besatte. Men nog hade han beredt Ryssland en ännu större välgärning, om han ställt så till, att hans

hädanfärd inträffat på varma sommaren och ej under en kall, blåsig senhöst. Ty då ett så märkligt jubileum skulle firas, kunde Kremls helgon ej vallfärda medels järnvägen till det alldeles vid stationen belägna klostret. Nej, tåget måste göras till fots — den helige Sergi själf hade ju aldrig anlitat en järnväg! Tidigt en måndagsmorgon i oktober satte sig jätteprocessionen i gång och först på torsdagens middag var den framme.

Det är ingalunda lätt att under denna årstid gå barhufvad tre och ett halft dygn, sjunga andliga sånger på landsvägen och bära de mycket heliga, men också mycket tunga redskapen: det behöfs minst tre man för att lyfta den trearmade stången medstandarplåten *(chorugv)*, och en *ikona* (helgonbild) kräfver minst tio par armar.

Rysk arkimandrit (klosterabbé).

Men som det anses för en ära att få bära ett helgon, hade deltagarna i pilgrimståget icke blott icke betaldt för sin möda, utan måste till och med erlägga tre rubel, för hvilka de dock hade fri förtäring och logis under fem dygn. Att göra färden till fots är också en ära, ty många tsarer hafva den vägen vandrat, och själfva kejsarinnorna Anna, Elisabet och Katarina nötte mer än en gång sina skosulor på denna märkliga stråt. Elisabet hittade dock på det knep, att hon gick till fots från Moskva till närmaste by; därifrån återvände hon i vagn till Kreml för att sofva. Dagen därpå åkte hon ut till byn, fortsatte därifrån till fots ett stycke och reste in till Moskva igen för att hvila ut. Så upprepades dessa finter, tills hon ändtligt nådde det sergievska klostret, och då kunde hon ju med godt samvete säga, att hon tillryggalagt hela sträckan till fots, såsom det en rättskaffens pilgrim ägnar och anstår.

Under en af dessa färder råkade Katarina II ut för ett nytt fromt bedrägeri à la Potemkin. Hon plägade eljes hafva med sigdricksvatten från Neva(!) — ett vatten som icke lär vara ohälsosamt, men icke dess mindre har egenskapen att hos den ovane främlingen framkalla symptom af cholera domestica! Denna gång hade emellertid förrådet tagit slut eller bortglömts, och då kejsarinnan i en by täcktes blifva törstig, fylldes hennes bägare med — »simpelt bondvatten». Hon drack däraf med välbehag och förundrade sig öfver att Nevas vatten höll sig så friskt. Först på hemvägen fick hon veta rätta förhållandet. Hon befallde då, att en vattenledning skulle byggas från denna by till Moskva, hvilket ock skedde. Sålunda har äfven i Ryssland »Ett glas vatten» spelat en historisk roll.

Rysk biskop.

Klockan sju på måndagsmorgonen begynte symfonien i Kreml, och en timme efteråt svällde tåget ut genom den trånga Nikolskijaporten. Först syntes ambulansen, marketenteriet och öfrig tross — sjuk- och forvagnar lastade med lifsförnödenheter, våtvaror, sängkläder och medikament; så följde befälet — poper, presbyterer, arkimandriter och biskopar, och i deras spår skredo regementena med standar — de helgonbärande pilgrimerna, tusen man starka. Maken till detta skådespel erbjuder endast en kejsarkröning. Hela prästerskapet hade mobiliserat, och de, som af lokal tjänstgöring voro hindrade att deltaga, hade fattat posto utanför sina högvakter och gjorde honnör för de förbitågande. En och annan from pilgrim ville i förbifarten kyssa den utställdahelgonbilden, men han rycktes med af den lavinlikt växande massan. Fjorton gendarmer till häst upptogo gatans hela bredd för att bana väg, och vid Sucharevtornet ville polisen hindra *profanum vulgus*, den icke legitimerade massan, att gå vidare; men denna gång var det polisens tur att själf bli skingrad.

Efter fyra timmars vandring hölls i en liten by den första rasten, ty pilgrimer äro icke lika otillgängliga för magens kraf som helgon. Hvarje kyrkoförsamling förde med sig sitt: öfver en manshög samovar lästes: *»De tolf Apostlarnes»;* på en kolossal vattentunna stod skrifvet: *»Ärkeängelns»,* och en bryggerivagn med kvasbuteljer bar inskriften: *»Kristi Frälsarens».* Himmelens fåglar kretsade lystet öfver detta fromma läger, och jordiska olycksfåglar smögo kring för att uppfånga några smulor från borden. En drucken bonde trängde sig närgånget fram; *»ty pjan, svinja!»* (»du är full, ditt svin!»), svarade en pilgrim mer sant än fromt och körde bort honom.

För att inte pilgrimerna själfva skulle komma fram onyktra, hade myndigheterna stadgat, att krogarna skulle hållas stängda, där de tusende tågade fram. Och föreskriften iakttogs samvetsgrant, ty en tung järnbom spärrade hvarje *»Vinnaja lavka».* Men den ena dörrhalfvan hade skjutits något inåt — kanske af ren tillfällighet! — och genom den öppning, som sålunda uppstod, langades brännvinsflaskor in och ut. På ett ställe såg jag, huru hela varulagret under stigande tendens realiserades på mindre än fem minuter.

Redan Karamzin, hvilken utförligt beskrifvit denna väg, omnämner, att byarna skulle kunnat blifva rika genom inkomster af vallfärdande, därest ej den fördärfliga åtrån efter brännvin förstörde många. Särskildt afsåg han byn Pusjkino, där nästan hvartannat hus prunkar med krogskylt.

Hela första dagsmarschen följde jag med — dock ej längre. All möjlig aktning för ryska helgon och pilgrimer, men såsom liggkamrater lämpa de sig icke. Från en kulle kastade jag en sista blick på den för ögat ändlösa processionen. Sommarens ljusröda färger i klädedräkt hade till största delen undanträngts af vinternssvarta och gråbruna, bland hvilkas mörka massa popernas mässhakar lyste som en ägg-gul strimma. De andlige fingo behålla sina hattar och sammetsmitror på hufvudet. Men alla andra gingo barhufvade. Dock måste en del skydda sig mot den kyliga blåsten genom att binda dukar kring ansiktet. Med blottade hjässor stodo ock alla skådelystna, som garnerade den breda chausséen. Jag erinrar mig än i dag en kvinna, som klättrat upp i ett aflöfvadt nyfikenhetens träd på godt och ondt — hon gjorde en rätt egendomlig figur i blåsvädret och kom mig att tänka på kvinnobilden på toppen af Segerpelaren i Berlin.

Processionens eftertrupp utgjordes af tiggare; till min glädje fann jag, att flere krymplingar kunde följa med rätt bra. Bland dem märktes ett uppriktigt original, som utan omsvep tiggde pengar till en sup: han visade mig nio kopek, som han hade i handen, och bad, att jag skulle ge honom en kopek, så att det räckte till en flaska!...

Det var minst fem tusen själar som tågade norrut. Då jag inemot skymningen vände åter till Moskva, var jag ensam; allt var tyst på steppen, och endast höstvinden klagade sin dofva visa och hviskade något åt de hvita björkstammarna, från hvilkas tunna grenar det ena löfvet efter det andra dansade ned. Jag tog med mig ett sådant torrt blad, som en gång svällt af vårens kraft och sommarens saft. Dess gula färg erinrade mig om de gulklädda poperna. Och äfven de äro förvissnade blad.

***

Den järnvägsfärd, som jag på torsdagen företog för att vara processionen till möte vid framkomsten, erinrade mig om en vandring, som jag samma sommar gjort i dessa nejder.

Steppens enformighet afbrytes endast här och hvar af små glesa ek- och björkskogar. Sädesfälten stodo afmejade, och de kägelformiga kärfvarna sågo på afstånd nästan ut som ökentält; åkrarnavoro alldeles tomma; de gråa, halmtäckta småstugorna i en by tycktes utdöda, och endast några skrumpna käringar eller smutsiga barnungar tittade fram ur de små fönstergluggarna. Utanför husen funnos små trädgårdstäppor, skuggade af en tunn björkplantering, men där frodades endast gula solrosor bland prästkrage och nässla, och den enda frukt, som lockade, var rönnträdets röda klasar.

Tystnaden i byn stördes endast af galande tuppar och råmande kor; tyst var det också på steppen, på hvilken rörliga skuggor aftecknade sig i långa rader, alla i samma riktning. Männens röda skjortor lyste bjärt i solskenet, men säckarna på deras ryggar skymtade i grått såsom grafstenar på en kyrkogård. Kvinnorna buro sina dibarn och bylten med sängkläder; då och då roade sig vinden med att lyfta deras hvita kjolar och blotta deras höga stöflar, som försvinna vid knäna. Det var en egendomlig tafla, något snarlik den tyske målaren Spangenbergs bekanta »Zug des Todes». Och en likprocession var det i sanning: döden gick osynligt i spetsen, och hungersnöd och kolera afslutade detta tåg af »döda själar».

Koleran i Ryssland — man behöfver ej anses feg för att känna en beklämning vid tanken på scenerna i Moskva år 1771, då pöbeln mördade ärkebiskop Ambrosius, därför att denne humane man ville föra bort en gudsmodersbild, vid hvars fötter de sjuke massvis gingo att dö och — sprida farsoten. Men hvarför gå så långt tillbaka i tiden? Under koleraåret 1892 blef en nitisk läkare i Chvalinsk bokstafligt söndertrampad och söndersliten af en fanatisk folkhop. I Moskva hade en präst samma år välvilligt uppmanat folket att lita på Gud och för resten iakttaga renlighet. »Det är lätt att tala om renlighet för de rike, men hur skall det gå med oss, fattige?» afbröts han härvid af en man. För sitt socialdemokratiska sinnelag slapp karlen undan med en månads fängelse.

»De dödas tåg» på steppen afsåg närmaste järnvägsstation för att genom bön och pilgrimsfärd afvända koleran

— hvem har då tid att tänka på skörd och hem? Tillströmningen vid bangården var så stor, att det bildades lång kö två timmar, innan biljettluckan öppnades. Antalet vagnar, som rymde hvar 37 man, var förstärkt,och det långa tåget drogs af två lokomotiv. Apotek och läkare saknades icke, och den hvita koleravagnen slank lustigt med.

Procession i Moskva för bekämpande af koleran.

Hvad skulle också de arma människorna taga sig till hemma i sin hjälplösa okunnighet? I en stor by, Bogorodsk, med en befolkning af *sjutton tusen* själar fanns under det sista svåra koleraåret hvarken en läkare eller ett sjukhus. Hvad hafva de i farans stund annat att göra än bedja? Själfva den upplysta »Mosk. Vjedom.» ansåg lämpligt och tidsenligt att bekämpa koleran genom att på ett par spalter återgifva metropoliten Filarets herdebref af år 1830 om kung Davids synder och annat gammaltestamentligt. Helt visst är det tillbörligt att äfven furstars syndaktighet påpekas; men då bör brefvet också få sin rätta adress.

***

Hvar gång ett järnvägståg mellan Moskva och Jaroslavl passerar Sergievska klostret, *Troitskaja Lavra*, resa sig alla i kupéerna ochSergievska klostret nära Moskva.göra korstecknet. Det är också en imponerande anblick: kupoler och murar skimra måleriskt på backsluttningen, och arkitekturen företer en profkarta på olika stilar, som dock uppgått i en rysk enhet. De hvita, långa, med gröna tak försedda murarna, hoplänkade genom fyra hörntorn af olika form, men med samma röda grundfärg, representera Rysslands romantik; hufvudtemplets fem kupoler peka tillbaka till Byzans och Rom; munkarnas *trapeza* (refektorium) med facettväggar har basilikan till förebild; det höga klocktornet på korintiska pelarafsatser bär senrenässansens prägel; obelisken på gårdens midt minner om det gamla Egypten, och den heliga springbrunnens kiosk erinrar med sina hästskobågar och arabesker om den moriska stilen.

Men denna internationella mångfald i rysk sammansättning försvinner dock i ryssarnas ögon för helgonbilden af klostrets grundare, den helige Sergi, hvilken på 1300-talet drog sig undan till dessa skogar för att i enslighet bedja, och hvars ben här jordats. Denna bild har spelat en stor roll i Rysslands historia: den så att säga räddade landet, då klostret i början af 1600-talet belägrades af polackerna och »skälmen från Tusjino», den falske tronpretendenten; den frälste Peter den stores lif två gånger från de sammansvurnes dolkar; den sändes år 1703 till grefve Boris Sjeremetev och bär sedan dess på baksidan bland annat namnet *Poltava;* år 1812 fördes den till det hotade Moskva; år 1855 var den nere på Krim, och 1877 följde den de ryska trupperna öfver Donau och Balkan. För mindre än så kan ett beläte bli heligt! Maxim Grek, den ädle reformsträfvaren, bibeltolkaren och humanisten, fann också en fristad i klostret, där han dog; men denna fristad var i själfva verket ett statsfängelse, och numera bryr man sig icke mycket om hans kvarlefvor.

Bland vanliga kyrkomålningar har klostret åtskilliga konstverk, som göra ett behagligt afbrott i den smaklösa enformigheten. Väggmålningarna i trapezans förhall med ämnen från skapelsehistorien förråda en viss originell fantasi, och att bland de fördömda i helvetet finna äfven präster (helt säkert jesuiter och andra »latinare») röjeren viss fördomsfrihet, som på den protestantiske kättaren verkar lika uppfriskande som afbildningarna af två helgon, hvilkas hvita skägg såsom en dubbelfläta hänger ner öfver den vinlöfskransade midjan till knäskålarna.

Det stora pilgrimståget från Moskva aflopp lyckligt, och endast sju sjukdomsfall rapporterades, ehuru många måst tillbringa de kalla nätterna under bar himmel vid lägereld. Till och med kyrkorna hade upplåtits för att gifva de frusna tak öfver hufvudet, och för att mätta de fromma skänktes många bidrag in natura: en fabrikant hyrde alla värdshus i en by och tillhandahöll gratis te och tevatten i obegränsad mängd, och Moskvas kommendant, general Kostanda, spenderade 4,000 kotletter och »biff à la Stroganoff».

Men att få en öfverblick af själfva festligheten var icke tänkbart — det vore som om ett ögonvittne ville ge en totalbild af ett fältslag, där man blott ser enstaka episoder och figurer i dessa kompakta massor. Då storfurst Sergej anlände från Moskva, rådde en sådan trängsel både inom och utom det vidsträckta klostrets murar, att man knappt kunde lyfta handen till korsets tecken. De, som ej hade minsta anledningen att rosa marknaden, voro aktieägarna i banan Moskva—Jaroslavl: under en veckas tid afgingo dagligen 12—16, till trängsel fyllda tåg, och

då var det sannerligen inte för mycket att bolaget bjöd Kremls vallfärdande helgon på fri återresa. Härtill kommo de legioner, som af både religiösa och ekonomiska skäl vandrat till fots från hela omnejden, från Volga i norr och öster samt ända från Don och Dnjepr i söder. För de minst bemedlade uppfördes ett gratishärberge af sten, tre våningar högt; salarna saknade stolar och sängar, och hvarje plats på det halmströdda golfvet var redan dagen förut tagen i beslag. Och med dessa folkmassor strömmade ett penningregn öfver det förut enormt rika klostret — allt ifrån dyrbara helgonprydnader till fattigmannens slitna kopparskärf. Om dyrbarheten i en enda *chorugv,* som skänktes, kan man göra sig en föreställning, då man får höra, att gifvaren var hela ryska köpmanskåren, representerad på nizjegorodska marknaden. Till och med serberna hade skrapat ihop till en minnespresent.Själfva kyrkohögtidligheten med relikprocessionen *(krestny chod)* varade fem timmar; röken från vaxljus och svängande kar *(kadilo)* lägger sig tungt öfverallt; de heliga fäderna blicka dystert fram ur sina hål vid det dofva mumlet af *»Gospodi, pomiluj!»*, som om de ville säga: *»Gud nåde er!»*, och flere vallfärdare svimma af matthet och öfveransträngning. Pilgrimerna hemförlofvas, och de svarta munkarna räkna ihop recetten af silfver- och kopparslantar — ad majorem Dei gloriam! Dessutom säljas i ett särskildt kapell undergörande droppar, hvilkas lukt erinrade mig om maskinolja. Gloria in excelsis!

Rysk pilgrim.

Men fysionomierna hos dessa pilgrimslegioner erbjuda ett intressant studium. Öfver flertalets hvilar en högtidlig andakt och enfaldig fromhet, som ej kan vara hycklad. Spörjer man till exempel en gammal bruten gubbe, hvarför han gråter som ett barn, svarar han, att det är af glädje att Gud låtit honom upplefva denna sköna dag. Nu är han redo att skiljas hädan, ty han har fått skåda *sitt* Napoli! Och alla dessa skrumpna, krokiga gummor, hvilkas hela lif varit en kedja af förödmjukande släp och slit — huru lätt ha de ej gått de många, många milen för att åtminstone i omedelbar närhet af helgonen få tillbringa en natt i vaka, fasta och bön och för att, om möjligt, bli delaktiga af de 20,000 vigda bröd, som poperna nu dela ut! Förtviflan spåras hos ingen afdessa elända, och i dessa ögon, röda af tårar eller svullna af sjukdomars härjningar, läses intet trots mot deras jordiska förtryckare, intet knot mot himlen. På sin höjd är det djurets slöa blick, en fullständigt passiv resignation i samband med lättjefullt fromleri.

Denna religiösa öfverspändhet kommer dock nära gränsen af fanatiskt vanvett, och denna ödmjukhet är stundom i själfva verket blott en täckmantel för andligt högmod. Jag gaf särskildt akt på en gammal man, som gick i spetsen för den frivilliga karavanen från Moskva — synbarligt en invalid. Hans ögon blänkte af stel glans, och på hans läppar spelade jämt ett fånigt leende af barnslig stolthet att gå främst i detta tåg af Guds utkorade. Helt visst höll han sig för en konung, och de hundrade, som skockade sig efter och kring honom, rättade sig med vördnad efter hans takt och sång.

För att slippa den värsta trängseln gick jag på eftermiddagen några verst öfver steppen till Bethania, ett berömdt annex till det stora moderklostret. Den taflan höll mig skadeslös: i en liten klar sjö speglade sig det idylliska klostret med gyllene kupoler, gröna tak, ljusröda väggar och hvita knutar; skarpt aftecknade sig björkarnas gulnade löfverk mot furornas mörkgröna bakgrund, och i den stora, vackra parken betade välfödda nöt. De äro sina herrar lika: de hvarken så eller skära, och ändå hafva de rikligt församladt i ladorna. Men alla de skaror, som vallfärdade äfven hit, hade säkerligen ej öga för naturens skönhet — för dem gällde det att knäböja i *Grottekyrkan*, hvars egentliga sal ligger under jorden efter förebild af Grotteklostret vid Kiev. Man kan visserligen komma dit ned utför breda, ljusa trappor, men det är inte älsklingsvägen för den grekiska kyrkan; man stiger från en annan byggnad ned på en trång, kolmörk stentrappa i en underjordisk labyrint, hvars dystra, skumma irrgångar skulle lämpa sig väl för vissa berömda ordenssällskap.

På återvägen till Troitskaja fästes min uppmärksamhet särskildt vid ett tiggande triumvirat, som placerat sig på vägen. Det omedelbara grannskapet tycktes genera dem för konkurrensens skull, så att de till sist försummade sitt »arbete» för att i allt annat änkristliga ordalag gräla på hvarandra. Den förste, en för resten grof, stark karl, var blind; den andre hade endast rudimentära händer och skalf i hela kroppen som ett asplöf; den tredje — nej! jag kunde icke se på honom: hela ansiktet var en varig köttklump. Slutligen blef den blinde så arg öfver de båda

rivalernas intrång, att han hastigt sprang upp med staf och bylte och gick ett stycke längre bort med fasta, snabba steg. Där inrättade han sig bekvämt på marken, intog den ödmjuka ställningen och utgöt i sorglöst lugn sitt jämmerliga ordsvall, hvilket visserligen icke föll på stenören eller i törne. På en sådan hedersdag delar fattigmannen i Ryssland offervilligt sin slant och sitt bröd med de ännu fattigare.

Rysk yrkestiggare.

Då jag återkom, erbjöd Sergievska staden en sällsam anblick. Månskenet och illuminationen göto floder af ljus öfver alla helgedomarna och dessa myriader myllrande människomassor, och högt upp i luften strålade en krans kring det höga klocktornet. Huru skulle ej den helige Sergi förvånats, om han stått upp från sin femhundraåra sömn och fått veta, hvem all denna härlighet gällde! Han skulle till sin glädje funnit, att hans kyrka gjort framsteg i makt och glans, som han aldrig kunnat drömma om under den försakelsens tid, då han med skogens björnar delade sin enkla måltid af rötter och svamp. Men till icke mindre glädje skulle han ock funnit, att det eljes är sig ganska likt i de ryska landen och att det i somliga stycken till och med gått ännu mer baklänges. Ovisst är dock, om han känt igen sin egen graf: hanjordades anno 1392 på en bykyrkogård, men enligt en legend hade hans ben ingen ro i denna fuktiga lera, utan började spöka om nätterna, tills stoftet ett par årtionden senare lades i en präktig kista inom klostrets mäktiga hägn.

Den helige Sergi’ kista.

Slika underverk förspordes ej vid halftusenårsjubileet, men väl lade det i dagen en ful sida af den mänskliga naturen, som ju till ondo benägen är: snikenhet. I Sergievski Posad (förstaden) begärdes ända till 150 rubel för ett rum; somliga bykommuner togo ändatill 40 rubel för att upplåta ett stort skjul för tekokning, och för sofplats i en bondstuga fordrades ända till 5 rubel.

I den lilla staden nedanför klostret ligger i halfmörker en gata med salustånd, vid hvars båda ändar beskedliga poliser posta. Här inbjuda larmande månglerskor till te och diverse annan förfriskning efter dagens gudeliga möda. När så en bonde kommer lallande och halfraglande fram, slåss kvinnorna och öfverösa hvarandra med skällsord under täflan om hvem som skall behålla bytet. Ljusen slockna efterhand i det märkliga klostret, men ännu ljuder den mäktiga klangen från de sex klockorna: »Tsar», »Godunov», »Stubbörat», »Svanen», »Perespor» och »Nikonovski» med sammanlagd vikt af 8,600 pud. De anropa den helige Sergi om förböner och hjälp mot kolera och missväxt och allt ondt. Ära vare Gud i höjden! frid på ryska jorden och tsaren en god vilje! Amen!

***

Men huru mäktigt det ryska påfvedömet än är, är dock äfven det utsatt för ett undermineringsarbete, hvarom man i utlandet har blott föga kännedom och som man i själfva Ryssland ännu rätt ytligt bedömer. Denna opposition mot den ortodoxa kyrkan kan sammanfattas under ett enda namn: *raskol,* sektväsendet, dissidenterna.

Om man tror, att denna rörelse är en summa af företeelser af nyare data, så strider detta både mot Rysslands historia och mot den ryska folkkarakteren. Raskol är kanske lika gammal som den ryska statskyrkan själf, ty den har sin rot i den ryske bondens tröghet, *»vis inertiæ»* — såväl i godt som ondt —, och den uppenbarade sig först i ett tyst motstånd mot de förändringar, som den ortodoxa kyrkan själf ansåg sig böra vidtaga. Den ryske bonden är, likasom hvarje annat lands bondestånd, framför allt konservativ: om nu staten allt för hastigt bedrifver det progressiva arbetet, kan denna konservatism blifva reaktionär; eller om kyrkan visar sig oförmögen att hålla något så när jämna steg med utvecklingen idet hela, kan denna konservativa seghet, som ju också är underkastad framhärdighetens naturlag, lätt få en rent af revolutionär anstrykning. Denna parallelism, som icke behöfver innebära en motsägelse, har sin förklaringsgrund i det ryska folkets dubbla väsen: å ena sidan ett »sens commun», en klar, praktisk omdömesförmåga, och å den andra sidan en naturlig böjelse för det mystiska, det öfvernaturliga, hvars på hedniska åskådningssätt hvilande grundval blifvit ytterligare befäst just genom den grekisk-katolska kyrkan själf med dess ringa didaktik och litteratur, men myckna känsloretande och förnuftsdöfvande liturgi.

Härmed hafva vi den dubbla riktningen i hela *raskol*-rörelsen gifven. Å ena sidan en *mystisk* strömning, som

företrädesvis slagit rötter i norra och östra Ryssland bland den isolerade, med finska hedningar och tatarer uppblandade befolkningen; å andra sidan en *rationalistisk*, som närmast funnit jordmån i södra och sydvästra Ryssland samt bland de tyska kolonisterna vid Volga genom västerländska inflytanden. Och båda äro lika farliga för Ryssland, ehuru i olika mening: den förra är kulturfientlig, nihilistisk och vådlig för hela utvecklingen; den senare, hvilken skulle kunna betecknas såsom en praktisk framtidsreligion, är farlig för det *nuvarande* Ryssland, det vill säga för den ortodoxa kyrkan och prästerskapet, den absoluta staten och det tyranniska samhällsskicket. Den förra har öfvervägande mörka sidor och måste anses såsom högst fördärflig och förkastlig; den senare är i allo beundransvärd och innebär förebudet till den morgonrodnad, som skall skingra Rysslands andliga natt.

En framstående svensk författare på det frireligiösa området, herr *J. Stadling*, har med rätta i sina skildringar från Ryssland dröjt vid dessa företeelser, för hvilka han haft en vaken blick och ett varmt hjärta. Ehuru syftet med denna bok ju icke är att framlägga resultat af bokliga studier, utan i koncentrerad form meddela egna iakttagelser, kan författaren ej underlåta att några ögonblick stanna vid detta intressanta ämne, enär det teoretiskt är högst viktigt för studiet af den ryska folkkarakteren och har praktisk betydelse såsom en afnycklarna till den ryska framtidens stora gåtor. Och det ryska sektväsendet är kanske mer karakteristiskt än något annat europeiskt lands, ty trots sin mångfald har det inga direkta beröringspunkter med liknande rörelser i utlandet, utan är en verkligt rysk produkt, på samma gång som det är äkta nationelt, folkligt genom sina djupa försänkningar i samhällets breda lager, hvilka oberoende af kejserliga ukazer, ekumeniska möten och diplomatiska skrifverier tyst och långsamt skapa *sin* historia, som i längden väl ändå visar sig varaktigast.

Rent historiskt går *raskol* tillbaka till slutet af medeltiden, då den lägre befolkningen med förfäran såg, huru kyrkan själf ändrade religionens former genom att revidera de liturgiska böckerna. Det uppstod tvistighet och söndrande meningsskiljaktighet, huruvida till exempel »halleluja» skulle sjungas tre eller två gånger, huruvida man vid procession skulle gå med eller mot solen, huru många fingrar skulle användas vid korstecken och huru ordet *Jesus* skulle skrifvas. Man akte sig väl att förlöjliga dessa småaktigheter: dylika bagateller hafva stått på alla kyrkomötens program och icke minst bidragit till de kristna statskyrkornas oförsonliga splittring! Öfverhufvud bör man ej vara *för* hastig i sin förkastelsedom öfver det officiella Ryssland, ty många af dess missförhållanden och abnormiteter äro kanske mer en grad- än en artskillnad från det öfriga Europas. Precis samma oegentligheter finnas i det mest civiliserade land både på det kyrkliga och det politiskt-sociala området; men de framträda där mindre bjärt än i Ryssland, där institutionerna antingen stelnat i onatur eller i sina konsekvenser dragits i det absurda med ytterst skarpa samhällskontraster.

Den i början dogmatisk-rituella rörelsen fick dock snart nog en genomgripande politisk karakter, i det att det dåvarande adelsväldet, *bojarerna,* begagnade sig af massans okunniga enfald och fromma konservatism för att bekämpa kronan. Den revolution, hvarigenom tsar Peter krossade Rysslands janitscharer och lade makten i den oansvarige regentens hand — i själfva verket vändpunkten i Rysslands historia —, tycktes visserligen kväfva denna konservativa opposition,men vardt i stället blott ett medel för rörelsens spridning och organisering. De af staten förföljda eller landsförvisade bildade i aflägsna landsändar små kommunistiska samhällen, som äfven rent politiskt måste hindra det ryska enhetsverket. Bland dessa dissidenter märktes särskildt de *gammaltroende, starovjery,* som sågo själfve antikrist i tsaren, hvilken var så gudlös, att han lät raka sig, drack brännvin med tyskar, rökte »djäfvulsört» ur en pipa — andra otäckheter att förtiga.

Kyrka för gammaltroende.

Så länge dessa gammaltroende höllo sig afsöndrade på obetydliga orter, voro de jämförelsevis oskadliga för staten och kyrkan i det hela. Men en del af dem, som under landsflykten fattat behag i det rörliga lifvet, togo detta kringströfvande lif yrkesmässigt ochbildade den märkliga sekten *»bjeguntsy»* (»löpare»). Då de ej hade en varaktig stad, undandrogo de sig skatte- och militärskyldigheten till förfång för staten, och enär gifvetvis många äfventyrare och före detta brottslingar sällade sig till dessa religiösa nomader, fick sekten ett radikalt element, som efterhand tryckte sin anarkistiska stämpel på det hela. I själfva verket ställde de sig utom samhället,

betraktade tsaren såsom antikrist och kyrkan såsom skökan, och då de icke ens tolererade den äktenskapliga formen för samlif, öppnades härigenom en vid port för självsvåld och osedlighet.

Gammal rysk bykyrka.

En driffjäder för hela den mystiska, frireligiösa rörelsen i Ryssland är utan tvifvel *andligt högmod* i förening med okunnighet, dådlöshet och de omgifvande tvångsförhållandena. Själfva ansågo de sig vara »Guds söner» och »Kristi likar», och i sin opposition mot en rå, okunnig och despotiskkyrka gingo de själfva till svåra öfverdrifter genom en vidrig mystik, en hejdlös, intolerant fanatism och ett onaturligt tvång, som icke ens skonade de närmaste. Liksom den Kievska Grottekyrkans grundare, pålade de sig själfmant asketiska försakelser och plågor, men de isolerade sig ej i celler, utan bildade hemliga ordenssamfund, hvilkas dunkla gärningar af ryktet än mer vanställdes. Samma gemenskapsanda finnes ju till exempel hos de mohammedanska dervischerna, hvilka dock från sina möten strängt utesluta allt kvinnokön. Här åter taga kvinnorna del i de vanvettiga ceremonierna, hvilket har till följd att dessa gisslingar och ursinniga danser uppreta dem till de vildaste könsutsväfningar.

Något för dessa fantaster gemensamt är ofta tron på världens undergång och det »tusenåriga» himmelriket, för hvilket de vilja förbereda sig eller hvars tillkomst de söka påskynda genom de gräsligaste medel. Här må blott erinras om *skoptserna* (stymparna), hvilka vunnit större utbredning än man någonsin kunde tro och hvilkas vansinne skulle anses otvifvelaktigt, därest det ej faktiskt befunnits, att många af dessa lemlästare äro praktiska, stundom rätt burgna affärsmän. Till deras kategori höra ock närmast *stryparna, själfhungrarna, de stumma* och *de korsfästa.* Korteligen: det finnes intet onaturligt våldförande mot sig själf som ej begås af dem i religionens och Guds namn, och man skulle tro, att uppgifterna härom vore sensationella tidningsnotiser utan grund, om ej dessa sekters existens bevisats genom många rättegångar i Ryssland. Hos somliga af dessa själfmartyrer måste man beundra det fysiska hjältemodet och principfastheten; många höra dock uppenbart hemma i dårhuset, och andra äro väl beklagansvärda offer för samvetslösa bedragare.

I så mycket fördelaktigare dager framträda däremot de *praktisk-rationalistiska* dissidenterna, hvilka i återgång till natur och sundt förnuft lägga hufvudvikt på den praktiska moralen och det sedliga lifvets fullkomnande. Ju hänsynslösare den grekiska kyrkan vardt i sin sträfvan, dess radikalare blefvo äfven de i sin, och äfven de äro mer eller mindre anarkistiskt anlagda, ehuru de i sin fredskärlek äro kloka nog att betrakta staten såsom ett *nödvändigt* ondt — om ejför annat så för att från samhället afvärja ett ännu större ondt. I kampen mot bigotteriet och bokstafsdyrkan framträda särskildt *duchobory, den helige andes förnekare,* hvilka förkastade alla yttre ceremonier, uppfattade treenigheten såsom en symbol af minne, förnuft och vilja samt i absolut jämnlikhet sökte skapa ett kärlekens himmelrike på jorden. Oppositionen mot det ryska prästerskapets dryckenskap och okunnighet födde *molokanernas* sekt, som vågade förtära *mjölk* under fastan, men iakttogo obrottslig nykterhet och återhållsamhet äfven i fråga om rökning. Deras motsvarighet bland Rysslands protestanter äro de bekanta *stundisterna,* hvilka genom nykterhet, frireligiös bildning och god hygienisk uppfostran intaga en hedersplats i Rysslands ännu oskrifna kulturhistoria.

I en by nära Moskva hade en pop för en begrafning fordrat 50 kopek. Som den fattige bonden ej kunde lämna mer än 30 kopek, företog han sig att själf begrafva sitt barn, och då popen åter infann sig för barndop, tog den oförfärade bonden fram evangeliet och visade, att Kristus först såsom fullvuxen låtit döpa sig. Han ville ej bilda någon ny sekt, utan blott lära människorna att vara sanna kristna i människokärlek. Han trodde hvarken på änglar eller djäflar och sökte ej bilda sig någon föreställning om lifvet efter detta. Denna bonde hette *Vasili Sjutajev,* och det var han som med sin oegennyttiga och praktiska urkristendom haft ett så väsentligt personligt inflytande på *Lev Tolstoj.*

Lev Tolstoj.

Efter porträtt af Kramskoj i Tretjakov-galleriet.

Lev Tolstoj är i den ryska litteratur- och kulturhistorien det mest storartade inbegreppet af allt, som sammanfattas i *raskol.* Hos författaren af »Kreuzersonaten» spåra vi något af mystikernas onaturliga asketism; med duchoborerna har han gemensamt en förnuftstro på kristlig, fredlig grund;

med de gammaltroende öfverensstämmer han i sina anarkistiska samhällsteorier; i likhet med molokaner och stundister omfattar han lifligt nykterhetssaken, som han tillämpar äfven i fråga om mat (genom måttlig, vegetarisk föda), och af Sjutajev har han lärt sig den praktiska filantropien. Tolstoj är den störste af Rysslands raskolniker, men därför ock den farligaste, och ur statsbevarande rysk synpunkt har väl ingen förtjänt galgen mer än den ädle människovännen på Jasnaja Poljana. Att regeringen icke ens krökt ett hår på hans hufvud, beror väl dels på det afgjordt fredliga och opolitiska i Tolstojs verksamhet, dels ock på hans litterära namn och socialekonomiska ställning — den allmänna opinionen och hänsynen till utlandets dom äro faktorer, hvarmed äfven Ryssland numera måste räkna. Kanske kommer det sig också till en del af censurens kortsynthet och dumhet? De lärda herrarna i Moskva inse kanske icke, att författaren af *»Hvari min tro består»* och *»Hvad är att göra?»,* denne fredsfantast, hvilken »ej står det onda emot» och behandlar alla människor som bröder, i själfva verket är Rysslands allra farligaste nihilist, hvars blotta namn är en spik i den kista, som småningom timras för att mottaga ett lik.

Den beundransvärda segheten hos de under århundraden förföljda och på alla sätt förtryckta raskolnikerna erbjuder den bästa garantien för en ljusnande framtid. Och ehuru rationalisterna till antal kunna synas försvinnande gent emot den stora massan af det okunniga folket, spela de dock genom sin ekonomiska duglighet en roll i den stora sociala frågan. De hafva lärt sig tålamodets konst, och ju mer de verka genom praktiska reformer, dess mer skola de lära bönderna, att bekännelsefrågorna icke äro ett folks enda ideal. Emellertid lärer nog Volga hinna gjuta ännu mycket vatten i det Kaspiska hafvets omättliga svalg, innan den ofvannämnda kistan är färdigtimrad. Och den ryska kyrkan är, långt ifrån att vara ett lik,en trots all förstelning ännu lefvande makt, som besitter en fruktansvärd myndighet just genom sitt sinnrika förbund med den världsliga makten. Denna förening af världslig och andlig makt sammanfaller icke blott i tsarens person, utan ock i chefen för hans högheliga dirigerande synod, hvilken enligt de ryska statuterna skall vara en lekman. Och i den nuvarande öfverprokuratorn har ryska statskyrkan haft sitt bästa stöd: han heter Konstantin Petrovitj *Pobjedonostsev.*

Pobjedonostsev.

***

Då man nämner detta namn såsom inbegreppet af statskyrklig intolerans och reaktionär klerikalism i äktrysk anda, tänker sig mången säkerligen Pobjedonostsev såsom en mumieartad öfverstepräst, prydd med det ryska påfvedömets alla insignier. Långt därifrån! Herr Pobjedonostsev står visserligen i 80-talet, men hans yttre har alls intet prästerligt, och han är ju icke ens prästvigd. En mager, slätrakad gammal herre med brillor på den spetsiga näsan och med ett pedantiskt, men på samma gång världsvant ämbetsmannasätt, gör den mycket heliga synodens chef samma solida, men torra intryck som en preussisk kultusministereller — hvarför icke? — en svensk ecklesiastikminister, hvars verkliga kollega han ju ock är.

Hvaruti ligger då hemligheten af herr Pobjedonostsevs ofantliga betydelse? Först och främst beror det på hans personliga egenskaper: han är vaksam och sträng i sin plikttrogna tjänst, är likgiltig för yttre ärebetygelser och förstår att imponera, vare sig det gäller en botfärd till ett kloster eller en galant konversation med damer eller en vetenskaplig dispyt. Dessutom är hans personliga lif fullt oförvitligt — något som man näppeligen kunde säga om hans ekonomiskt vinningslystne själsfrände *Katkov,* salig i åminnelse, eller om hans svärfar Engelhart, hvilken såsom hög tulltjänsteman i Kronstadt invecklades i en tråkig försnillningsprocess, som dock efterhand begrafdes i det ryska justitieministeriets dammiga arkiv.

Härtill kommer hans statsrättsliga bildning såsom före detta universitetsprofessor. Pobjedonostsev är, som sagdt, icke teolog, ehuru han besitter stor beläsenhet äfven i den dogmatiska litteraturen — han är *jurist* och anses helt enkelt såsom en af Rysslands bästa fackmän och kännare af det ryska lagverket. Då härtill komma en järnhård konsekvens och en personlig kraft, som ej vill veta af motstånd, samt en sofistisk, ensidig reflexionsfanatism, som står i jämnhöjd med Katkovs mästerskap att göra den tyska hegelianismen till ett argument för moskovitisk reaktion af gråaste art, kan man förstå hvad denna juridiska färdighet skall kunna vara kyrkan till gagn i dess

politiska segerkamp. Pobjedonostsev är den ryska kyrkans Nikolai I, men lyckligare än denne, ty han skall aldrig hinna upplefva ett Sevastopol, och han är så mycket farligare, som han är nog modern att icke rata de moderna bildningsmedlen, till exempel pressen, men använder dem i bildningsfientligt syfte genom sitt maktspråk och sin sofistiska bevisföring. Många kloster och få skolor — se där hans mål, och med allt detta kan han med samma tvärsäkerhet som Katkov försäkra, att han icke är en fiende af religionsfrihet. Han glömmer därvid dock bort tillägget, att denna religionsfrihet omfattar endast den *rena* lärans bekännare.Men utan en lycklig tillfällighet skulle hans inflytande näppeligen blifvit så stort. Han kallades år 1865 att undervisa tronföljaren i rysk statsrätt och förstod att vinna sin storfurstlige elevs oinskränkta förtroende genom sitt nitiska allvar och sin strängt vetenskapliga systematisering samt framför allt genom den för en personligt hederlig, men intellektuelt inskränkt tronföljare smickrande fundamentaldogmen om den ortodoxa absolutismen, grundad af Guds nåde och historiskt styrkt såsom den enda möjliga regimen för Ryssland.

Dessa läror buro frukt i den lojale lärjungens hjärna, och då denne såsom Alexander III besteg romanovska tronen, visade han sig icke otacksam mot sin forne lärare. Redan 1880 blef Pobjedo-nostsev såsom den heliga synodens öfverprokurator Rysslands fak-tiske kultusminister, i hvars hand undervisningsministern är blott ett verktyg, med säte och stämma i ministerkommittéen och riksrådet, och till god del under hans inflytande sönderref Alexander III det konstitutionsmanifest, för hvilket den duglige, men hänsynslöse uppkomlingen Loris Melikov redan vunnit den mördade företrädaren. Såsom synodens chef fungerar han omedelbart under kejsaren med stor fullmakt, utöfvar direkt kontroll öfver lärda samfund och seminarier och kan sätta sitt veto mot synodens öfriga medlemmar, hvilka äro: metropoliten af Novgorod, Petersburg och Finland, metropoliten af Kiev och Galizien, metropoliten af Moskva och Kolomna, exarchen af Grusien och ärkebiskopen af Cholm och Warschau, adjungerade af tre högre andlige.

Och Pobjedonostsev kan med godt samvete blicka tillbaka på ett synnerligt framgångsrikt arbete i den allena-saliggörande kyrkans tjänst: han har kraftigt motverkat katolicismen i Polen och Lill-ryssland, han har låtit byggandet af icke-ortodoxa kyrkor bli beroende af den ortodoxe biskopens samtycke, han har återinfört det ortodoxa doptvånget af blandade äktenskap i Östersjöprovinserna, han har förbjudit den utländska missionsverksamheten i Ryssland, och han har fört ett utrotningskrig mot judar och sekter. Han bärsålunda ej sitt namn förgäfves: Pobjedonostsev betyder detsamma som det grekiska Nikeforos — segerbringaren.

* Sfi

*

Jag erinrar mig en episod, som timade i byn Taraskova, då pilgrimerna från Moskva vallfärdade till Sergievska klostret. En gammal gumma vände sig till ett bondfolk och bad att få tillbringa natten på dess gård. Det skulle hon också få — för 15 kopek. Då hon förklarade, att hon ej ägde mer än fem kopek och tog fram kopparslanten, inföll värden:

»Fram med pengar bara! Gå att bedja Gud och inte ha pengar!»

»Kristus är mitt vittne, att jag ej har mer!» bedyrade gumman.

»Kan inte hjälpas. Vi ha väntat på den här dagen i fem hundra år/»

Det ligger en ohygglig sanning och en fruktansvärd ironi i denna dråpliga replik. Hela den ryska hierarkien har under rastlöst förstelningsarbete väntat ett halft årtusende, och den har ej väntat förgäfves.

Rysk munk vid skrifbordet. Efter en gammal rysk handskrift. Moskovskija Vjedomosti.

SJETTE KAPITLET.

Mörkrets makt.

Censuren och pressen. — Nihilismen. — Till Sibirien! — Ur den ryska förbrytarvärlden.

I enlighet med den ofantliga utsträckningen i rummet få för-i|l[hållandena i Ryssland större dimensioner än annorstädes och böra därför kanske mätas efter annan måttstock. Ryssland nöjer •sig ej gärna med halfheter, utan vill ta steget fullt ut — vare sig •det gäller att genom kyrkligt och världsligt maktspråk rotfästa det gamla systemet, eller då det å andra sidan är fråga om att genom moderna, radikala reformer eller förtviflade kraftåtgärder bana väg för nya idéer. Den »breda naturen» söker ta ut sin rätt, och hvad som än företages så i ondt som godt, i reaktionärt eller progressivt syfte — ofta blir resultatet något ovanligt, något säreget.

Tyvärr hafva förhållandena hittills legat och ligga fortfarande så, att detta resultat egentligen spåras i det negativa, i den reaktionära riktningen. På sin höjd kunna de goda ansatserna i utvecklingen märkas i ett visst segt motstånd mot de styrandes åtgärder, i den ryska bondens medfödda misstro mot byråkratien — en misstro som ingalunda är obefogad! — samt i en orubblig, till öfvermod gränsande tro på Rysslands framtid och på dess »världshistoriska mission», som uppenbarar sig dels i ett för den mänskliga kulturen ingalunda betydelselöst framträngande i Asien, dels i eneuropeisk panslavism, som vid sidan af ihåliga fraser och egennyttiga annekteringsmotiv innehåller äfven en ideell kärna, som redan burit frukter i de väst- och sydslaviska folkens berättigade självständighets-sträfvanden. Men af den opposition, den entusiasm, som fanns både på 40- och 60-talen, skönjes intet hos den nuvarande generationen. Den sköna litteraturen är mestadels svag, sjuklig, ointressant, och pressen i Ryssland kan gifvetvis ej ha samma betydelse för samhället som i andra civiliserade länder.

Men härmed vare ingalunda sagdt, att den ryska pressen är betydelselös. Fastmer är dess roll vida större än man i utlandet plägar föreställa sig, ty äfven i Ryssland är dock den offentliga meningen nu mera en sak, hvarmed regeringen måste räkna, och folkets tysta dom hör äfven här till dessa »imponderabilier», som tynga politikens vågskål. Här behöfver ju blott erinras om,

hvilket oerhördt inflytande Alexander Herzen med sin »Kolokol» i London ut-öfvade på den liberala politik, som vardt det Krimkrigets hälsosamma frukt; och då det olycksaliga polska upproret bröt Her-zens trollmakt och i nationalkänslans och patentpatriotismens namn öppnade porten för en hänsynslös moskovitisk reaktion, var det åter en tidningsman, som, utrustad med vida mindre bildning och talang än Herzen, men med vida

politik under en lång följd

större politisk klokhet och energi, dikterade Rysslands

Katkov.af år och med Pobjedonostsevs nåde till- och afsatte ministrar. Denne redaktör hette Katkov och tidningen — »Moskovskija Vjedomosti».

Men den landtliga okunnigheten och det stränga censurregementet vålla, att den ryska pressen ej kan få en så omfattande betydelse. Den ringa spridningen — en tidningsupplaga af 30,000 ^x. anses såsom något ovanligt mycket i ett land med 100 millioner invånare, t. ex. »Novoje Vremja» (»Nya liden») — och de dyra pri-

“Novoje Vremja“ (“Nya tiden“).

serna äro tvenne växelverkande faktorer, som gifva pressen en aristokratisk, en »öfverklass»-karakter, och enär landsorten med dess få storstäder står under den guvernementala styrelsens absoluta godtycke och i kyrkans våld, äro landsortstidningarna både få och tarfliga. Af Rysslands 500 periodiska tryckskrifter kommer sålunda det största flertalet på de båda hufvudstäderna, hvilkas tidningar sålunda få en stark prägel af riksbhd på bekostnad af den lokala karakteren.

Om den ryska censurens stränghet och öfver- eller missgrepp kan det vara öfverflödigt att orda. Vare det nog sagdt, att det finns ingen mänsklig dumhet som icke tagit sig uttryck genom den ryska •censurens röda penna eller nattsvart gapat fram i öfversvärtandets »kaviar», och alla kostliga historier, som cirkulera om ryska censuren, hafva i verkligheten öfverträffat den mest karrikerande fantasi. För öfrigt har det bildade Europa äfven härvidlag ej allt för godt samvete för att kunna sätta sig till doms öfver den ryska tryckfriheten. Om man i tyska

pressen gör sig lustig öfver att Ryssland af fruktan för »samhällsupplösning» förbjudit t. ex. uppförandet af operan »Wilhelm Tell» eller publicerandet af en vetenskaplig afhandling om »argon», enär »det nya ämnet icke var undersökt af polisen», så får man dock ej glömma, att Wien ä la fin du siécle förbjöd offentligt föredrag öfver Röntgens strålar, äfven-ledes just därför att denna upptäckt icke officielt godkänts, eller att Preussens polis under Wilhelm II:s nitiska regering förbjudit teaterstycken, i hvilka till och med en rysk censurkommittés mikroskop ej skulle kunnat upptäcka något vådligt. Det är löjligt, då en rysk censor, såsom faktiskt skett, förbjudit en tidningsnotis om — väderlekens föränderlighet, enär han misstänkte, att det politiska barometerståndet därmed afsågs; men det är sorgligt, då en tysk polisman upplöser ett möte, endast därför att talaren användt det obegripliga och därför misstänkta ordet tema! Det är komiskt, då i det barbariska Ryssland en hel tidskriftsupplaga makulerats, blott och bart därför att epitetet »kejserliga» råkat utelämnas framför ordet majestät; men det är tragiskt, när i det högt upplysta Tyskland ett i otill-räkneligt tillstånd uttäladr ord kastar massor af medborgare i undersökningshäkte för majestätsförbrytelse! Det är en både angenäm och nyttig sysselsättning att slunga sten på falska profeter och tyranner; men man bör då själf icke placera sig i ett glasskåp.

För resten är den ryska censorn en Mefistofeles, som vill det onda och dock måste gå det godas ärenden. Hans godtyckliga inkonsekvenser kunna icke behålla systemets snörräta linie; hans ringa bildning eller godmodiga enfald mäktar icke uppspåra alla försåtliga ställen i en bok, och understundom gör han — helst efter en god middag eller vid brännvinsflaskan — detsamma som den gode Homer: han sofver. Och all vaksamhet skulle ej kunna hindra, att tusentals förbjudna skrifter sprida sig öfver landet — det må gälla nihilistiska flygblad eller dessa lättfärdiga poem, som med och utan rätt bära en Pusjkins namn på titelbladet. Ju mer de för* bjudas, dess mer reta de aptiten, särskildt hos ungdomen, och de ryska boktryckerierna i London, Schweiz, Berlin och Leipzig hafva ej skäl att klaga öfver marknaden.

Dessutom har censurens brutala stränghet det goda med sig att till det yttersta skärpa den ryske skriftställarens publicistiska fint* lighet och färdighet. Mer eller mindre hindrad att uttala sig om Rysslands inre politik, kan han så mycket lifligare sysselsätta sig med utlandets, och i den skarpa kritik, hvarmed Petersburgs pressbedömer ett tal af Salisbury eller ett riksdagsbeslut i Wien, bör man icke blott se ett uttryck af rysk chauvinism och moskovitiskt öfversitteri, utan kanske snarare en säkerhetsventil för det inhemska missnöjet samt ett indirekt påpekande af motsvarande förhållanden i Ryssland eller af deras beklagliga frånvaro. Då en rysk tidning mindre får sysselsätta sig med fakta än med teorier, får den en viss värdig stilistisk hållning och en ganska gedigen spaltfyllnad icke utan en akademisk anstrykning — en tyngd som gör ett behagligt afbrott mot den kontinentala »kultur»-pressens moderna, konkurrenssjuka tendens att koncentrera sin andliga kraft på — pikanta rubriker och sensationella nyheter »för dagen» samt, i bästa fall, underhaltiga noveletter i den där bekanta »lördags»-genren. Den ryska pressens tyngdpunkt har man också att söka i *tidskriftslitteraturen,* som relativt, d. v. s. i förhållande till landets andliga genomsnittsnivå, är världens främsta och äfven absolut kan mäta sig med de brittiska reviewerna både i innehåll och omfång, men är öfverlägsen den tyska. Det är ett stort fält för etnografiska, sociala, ekonomiska och ästetiska undersökningar i dessa digra *»Vjestniki»,* som i upplagor af ända till 10,000 ex. söka sina läsare bland hela Rysslands och den slaviska världens »intelligens». Och äfven den ryska historien såsom vetenskap kan här ypperligt odlas. Historien kan till en tid kufvas af våldets vapen eller vanställas af fala skribenter; men kväfvas kan den icke. Det förflutnas orättfärdiga handlingar komma dock i dagen, och nu mera ligger Rysslands historia ända fram till detta århundrade tillgänglig för offentligheten såsom en uppslagen bok, om blott de ryska historieforskarna litet flitigare ville gräfva i klostrens och statsarkivens gömmor.

***

Hvad som förut yttrats om den ryska sekterismen, har till största delen sin tillämpning på *nihilismen:* härflytande ur samma källa, missnöje med det bestående och opposition mot auktoriteten,äro de blott olika sidor af i grunden en och samma sak; de yttra sig i analoga former och äro båda för närvarande lika vanmäktiga.

Men det är dock den väsentliga skillnaden, att under det den kyrkliga oppositionen sått ett frö, som ej kan utrotas och som med tiden måste bära frukt, ser det nästan ut som om den politiska radikalismen varit alldeles utan

positiv betydelse för den sociala utvecklingen i Ryssland. Och detta är i självfva verket ej öfver-raskande: för att verkliga reformer på det politiska området skola vara möjliga, måste den frireligiösa rörelsen hafva utfört ett förberedande bildnings- och upplysningsarbete, som skingrar det andliga mörkret och gör den stora massan mottaglig för nya sociala idéer. Men detta har, i stort sedt, den s. k. nihilismen icke gjort, och äfven i detta hänseende bär den ej förgäfves det namn, som genom Turgenjevs »Fäder och söner» vunnit burskap, innebärande ett negerande af allt häfdvunnet, ett nihil (intet), hvaraf ju intet kan blifva.

Termen nihilist, som för öfrigt aldrig fått litterärt erkännande i Ryssland — hvarken af motståndare eller af anhängare, är ännu mer sväfvande och obestämbar än uttrycket socialist i västerlandet, ty detta namns bärare hafva aldrig organiserat sig till ett verkligt parti med positivt program, och man har under nihilismens kategori hänfört hela den intelligenta oppositionen öfverhufvud — från moderat, konstitutionell liberalism till den blodrödaste terrorism. En utredning af »nihilismens» historia är för närvarande ej tänkbar, och, fattad i vidsträcktaste mening, blefve den ungefär liktydig med Rysslands inre historia under hela detta århundrade.

Men vill man lära känna nihilismen såsom en viss kulturströmning, såsom en litterär, halft vetenskaplig »skola», kan man utan tvekan peka på en man, hvars namn för den ryska akademiska ungdomen har samma profetiska klang, som Karl Marx äger för den tyska arbetarvärlden — han heter Tjernysjevski. Och det är samma förhållande i Ryssland som i Tyskland: en god del känner hvarken till Tjernysjevskis eller Marx’ skrifter, och ännu färre förstå dem riktigt; men deras blotta namn hafva blifvit en lösen, under hvilken det unga släktet samlat sig.Hvaruti ligger då det epokgörande i Tjernysjevskis verksamhet? Son af en pop, skulle han ägna sig åt dogmatiska seminariestudier, men fick lust för filosofi, och då hans »fria» åsikter hindrade hans fortkomst på lärarebanan, måste han uteslutande ägna sig åt skriftställeri. Han öfversatte Stuart Mill på ryska, författade anonymt några socialpolitiska flygskrifter mot lifegenskapen och nedskref under ett tvåårigt undersökningshäkte en samhällsroman *»Hvad är att göra?»* — ett ästetiskt monstrum af abstrakt filosoferande och sociologiskt teoretiserande. Romanens enkla fabel skildrar, huru en äkta man frivilligt rymmer fältet, då han märker, att hans hustru fattat böjelse för en vän i huset; han låtsas begå självmord, men flyr i självfva verket till Amerika. Efter några år kommer han tillbaka, finner de båda lyckliga och gifter sig själf med en annan i deras angenäma grannskap.

Tjernysjevskis “Bref utan adress.“

Tjernysjevski var såsom vetenskapsman ovanligt begåfvad, och hans roman innehåller många psykologiska finesser, som just i dag skulle kunna påräkna en tacksam läsekrets bland ett kulturlands öfre tiotusen. Men han var hvarken skald eller belletrist, och hans skönlitterära arbete kunde, trots de fria åsikter om äktenskap och samhälle, som medelbart predikades däri, ej hafva någon utsikt att menligt inverka på den tröga ryska massan. Men arbetet förbjöds, innan det någonsin hann publiceras, och följden vardt naturligtvis, att efterfrågan blef så mycket större. Och äfven Tjernysjevskis namn skulle kanske gått tämligen obemärkt förbi i den ryska historien, om ej regeringen i sitt ömkliga handlingssätt mot dennebegåfvade publicist begått mer än ett moraliskt brott — begått en stor politisk dumhet.

August Strindberg låter i en af sina »Utopier» en nihilist säga, att Tjernysjevski dött redan för 20 år sedan, d. v. s. på éo*talet. Denne nihilist var ej väl underrättad, ty Tjernysjevski afled först i slutet af 80-talet efter att kort förut hafva undsluppit ett 22-årigt sibiriskt fängelse. Då regeringen ej på rättslig väg kunnat fälla honom, hade man tagit sin tillflykt till smygvägar och falska vittnen, och först sedan han häktats, började man samla det synnerligt torftiga anklagelsematerialet. Han dömdes år 1864 till döden, men benådades på schavotten med lifstidsdeportation. Hans skrifter förbjödos, och än i dag får romanen »Hvad är att göra ?» ej nämnas i en rysk litteraturhistoria.

Men just denna brutala orättfärdighet skadade den sak, som regeringen ville främja. Genom den hemlighetsfulla rättegången var det allmänheten omöjligt att få någon klar bild af denna personlighet, af hvilken icke ens ett porträtt finnes kvar; men genom handskrifter och muntliga traditioner vardt den till en helig myt, ett nihilismens martyrhelgon, med hvilket det unga Ryssland förknippade sina obestämda framtidsförhoppningar, och just därför

att namnet ej fick uttalas, tänktes det så mycket oftare.

Det förhåller sig på liknande sätt med den ryska nihilismens popularitet. Just genom regeringens skuggrädsla och eget hemlighetsmakeri har den fått en nimbus, som den till god del näppeligen förtjänar, och har vuxit i den offentliga fantasien. De mystiska rättegångarna och undersökningarna hafva gifvit fart åt öfverdrifna rykten om den hemliga rörelsens art, organisation och storlek, och tidningskorrespondenter hafva ej varit sena att slå mynt af de onekligen sensationella tilldragelser, hvilkas trådar löpa dels till den hemliga polisens politiska kansli, dels till Sibiriens grufvor eller Schlüsselburgs kasematter.

Det finnes många karaktersdrag, hvari nihilismen liknar raskol-väsendet. Äfven nihilismen är en fanatisk kult, som smittat den bildade eller bildningssökande ungdomen, och den förenar sekt-väsendets ideella, veka mystik med en mycket skarp och krass realism. Man finner hos dessa individer understundom de ädlaste idéer och syftemål, för hvilkas ernående sådana gagn- och vettlösa medel tillgripits som t. ex. ett lönligt kejsarmord; men å andra sidan ser man ock, huru de djärfvaste och hänsynslösaste åsikter om stat eller familj uttalats af unga män och kvinnor, hvilkas moraliska vandel är fullt fläckfri och som i hela sitt uppträdande röja något kvinnligt vekt och känsligt. Denna skenbara motsägelse är ej en uteslutande rysk företeelse, det är sant; men ingenstädes har den framträdt så starkt och så bjärt som i det ryska skaplynnet.

Det ofruktbara i den revolutionära rörelsen beror icke blott på den ringa numerären eller den ofta ytliga bildningsgraden, utan måste företrädesvis tillskrifvas den både yttre och inre svårigheten af en gemensam organisation, den negativa karakteren i »programmet», planlösheten i arbetet samt oförlåtliga misstag vid val af medel. Ästetiskt och rent mänskligt sedt, äro många af dessa statsförbry-tare sympatiska, ädla naturer, men i den politiska verkligheten hafva de varit barn — i själfva verket voro de allra flesta ynglingar eller unga män på 20-talet eller därunder. Och då resultaten ej motsvarat de högt spända förväntningarna, har — i enlighet med det slaviska lynnet — den sangviniska hänförelsen lätt lämnat rum för en slapp förstämning och dådlöshet. Det är under en sådan kronisk modlöshet som Ryssland för närvarande lider. Och den värsta följden af den nihilistiska rörelsens »Propaganda der That» består, i Ryssland liksom annorstädes, däri att den gifvit den reaktionära regeringen ett slags lagligt sken af berättigande i dess skärpta tvångs-politik öfverhufvud, och med dynamitarderna har äfven den sansade liberalismen blifvit svårt lidande, ty just de element, som på intellektuell väg skulle kunnat befordra det progressiva arbetet, hafva under detta skräckregemente antingen oskadliggjorts på andra sidan af Ural eller nödgats gå i frivillig landsflykt till utlandet, där de gifvetvis saknat den intima reciprociteten med sina landsmän.

Man träffar hela kolonier af sådana »nihilister» i alla Europas centra. De åhöra universitetsföreläsningar i Berlin eller förtjänasitt uppehälle som teknici i Schweiz; de lefva ett bohemiskt boule-vardlif i Paris tillsammans med polska emigranter; de bilda i Londons förstäder små kolonier af skriftställare, att endast nämna den djupt bildade ytterlighetsmannen furst Krapotkin eller den mer moderate, nyligen aflidne Stepnjak, båda flyktingar ur ryskt statsfängelse. Hvad

dessa och deras likar uträttat för vetenskapen, skönlitteraturen och konsten genom sina djupa lifsin-tressen, sitt varma frihets-sinne och sitt talangfulla arbete i upplysningens tjänst, kommer dock endast medelbart och i ringa mån deras egentliga fosterland till godo, då de själfva och deras skrifter på det strängaste utestängas från Ryssland; och hvad föreningen »Free Russia» än må betyda såsom ett ideellt förenings-medel för ryska landsflyktingar, är den dock utan minsta inflytande på Rysslands inre politik och dess allmänna opinion. Mörkrets, det andliga mörkrets makt är ännu för intensiv för att kunna förjagas af dessa enstaka strålar.

Enligt den ryska officiella statistiken för 8o-talet har Ryssland med en folkmängd dubbelt så stor som den tyska blott hälften så många skolor som Tyskland, och denna missproportion framträder ännu bjärtare, då man sammanställer Tysklands 6 millioner skol-besökande mot Rysslands i million — att nu icke tala om bildnings-kvaliteten. Undervisningsministeriets budget förefaller visserligefiej obetydlig; men här kan man mer än eljes annorstädes fråga sig, hur mycket af dessa medel verkligen kommer folkbildningen till godo. Så t. ex. anslår kronan en blygsam summa af 300 rubel åt en kommun för underhåll af skola, men med villkor att byn själf

bekostar lärarboställe. Kommunen finner denna utgift »onödig», och

— de 300 rublerna ligga orörda, d. v. s. användas för andra ändamål eller hamna i tjinovnikers rymliga fickor, eller ock anförtros befattningen åt popen till yttermera fromma för kyrkans bildnings-kväfvande öfvermakt.

I själfva verket har »nihilismen», d. v. s. den revolutionära rörelsen, en af sina värsta fiender just i den ryska bonden själf, hvars ursprungligt sunda konservatism misstror alla reformförslag. Det är betecknande nog, att lifegenskapens upphäfvande hos den okunniga, uppskrämda och på sina ställen afsiktligt missledda massan framkallade en jäsning, som här och hvar bröt ut i formliga våldsamheter. Uttrycket »konstitution» vore naturligtvis platt obegripligt på bondlandet — i själfva hufvudstaden förväxlades af soldaterna vid ett myteri detta ord med »Konstantin», namnet på en storfurste

— och äfven inom den äktryska intelligensen har den konstitutionella idén föga eller ingen jordmån. Ingen rysk reform, icke ens en rättvisare och frikostigare omorganisering af miren, jordkommunen, har ännu utsikt att blifva realiserad, så länge den ryska bonden befarar eller anar, att detta förslag utgår från någon annan än tsaren själf: för bonden är tsaren lika kär som tjinovniken är honom förhatlig, och ett brott mot tsarens bud vore i hans ögon lika oförlåtligt som synden mot den helige ande. Historiskt skall man också finna, att de största sociala rörelser, som skakat Ryssland, t. ex. det anarkistiska interregnum vid slutet af 1500-talet eller Pugatjevs kosackuppror under Katarina II — ett bondekrig vid Volga — endast därigenom kunnat få stora dimensioner, att den dynastiska frågan ställdes i förgrunden, i det att samvetslösa äfventyrare eller djärfva lycksökare satte folkfantasien i rörelse genom rykten att de voro rätte arftagare af den ryska tronen, som inkräktats af någon oäkta pretendent.Emellertid är det lätt att inse, huru framåtskridandet i Ryssland oupphörligt måste hämmas på denna »obrutna mark», bestående dels i den ryska bondens af bigotteri och okunnighet härrörande passiva motstånd, dels i en hänsynslös tvångspolitik från regeringens (och kyrkans) sida, som skär öfver en kam alla frihets- och själfständig-hetssträfvanden, vare sig de segla under den konstitutionella liberalismens eller den agrariska socialismens eller den blodiga terrorismens flagg och som ur landet förjagar just de välmenande patrioter, som kunde vara nationens stolthet och bästa garanti för framtiden.

I Ryssland finner man ock en kriminalstatistik, hvartill näppeligen andra europeiska land äga motstycke. Den ryska rättskipningen är ej dålig i och för sig. Rysslands domarekår är i allmänhet intelligent och ganska duglig och åtnjuter anseende för relativ omutlighet. Men den ryska lagen är ännu ett otidsenligt, oorganiskt samlingsverk af ryska, romerska, tyska och franska beståndsdelar, lika inkrångladt som klumpigt, och hvartill båtar för resten all lag, om den när som helst kan annulleras genom en kejserlig ukaz, vare sig med eller utan ministeriell kontrasignation? En hälsosam motvikt mot den strängt bindande och dödande lag-bokstafven vanns visserligen genom införande af jury; men äfven härutinnan har Ryssland röjt sin anakronistiska svaghet. Sammansättningen af dessa jury-män, hvilkas rättsliga bildning ofta står på samma låga nivå som deras sedliga uppfattning, är förklaringsgrunden till dessa egendomliga domar, som stundom stå i strid både mot lagens ordalydelse och mot vanligt rättsmedvetande, såsom t. ex. då en politisk mördare frikännes eller slipper undan med ett jämförelsevis lindrigt straff. Ur liberal humanitetssynpunkt skulle man möjligen kunna gilla denna mildhet; men systemet har det väsentliga felet att icke vara ett verkligt system: det saknar en fast princip och blir, som så mycket annat i Ryssland, en lekboll för godtycklig inkonsekvens.

Med undantag af svårare statsförbrytelser äro i Ryssland inga brott belagda med dödsstraff, och den vanliga domen lyder: till Sibirien — ett straff, som äfven kan afkunnas på rent administrativFångtransport.väg, t. ex. för att förskona kommunen från besvärliga fattighjon eller lösdrifvare. Sibirien är ett ofantligt land, och lika många längdgrader som det omfattar från Ural till Stora oceanen, lika många latituder uppvisa äfven de sibiriska straffen. Det finnes ännu i östra Sibirien och på ön Sachalin fängelser och underjordiska tvångsarbeten, som vittna om att Dostojevskis »Döda hus» ännu i dag är sådant, som Kennan skildrat det i sina mörkaste färger eller såsom de polska skalderna utmålat detta jordiska helvete; men å andra sidan finnas där stora interneringsområden, inom hvilka den förvisade fritt kan röra sig och arbeta sig upp till ekonomiskt välstånd. Vidsträckta nejder äro upplåtna för ren kolonisation, och i den mån den sibiriska järnvägen nalkas sin fullbordan,

skall utan tvifvel Sibirien förlora allt mer af sin hemska, dofva innebörd och i stället blifva ett fält för mänsklig företagsamhet och kulturell förkofran.

Under en vistelse i Moskva hade jag tillfälle att uppfånga skymten af en större grupp straffångar, som för brott under försvårande omständigheter skulle transporteras med ångbåt, järnväg och till fots genom hela Sibirien till ön Sachalin. Det tättklippta håret och de gråa fångdräkterna utjämnade till stor del skillnaden i stånd och bildning mellan dessa samhällets olycksbarn, och i de flestas uppsyn lästes ungefär samma uttryck: snarare slö likgiltighet än hopplös förtviflan. Men just därför verkade denna tafla så mycket mer gripande, och ännu länge tyckte jag mig höra den dofva klangen af handklofvar och skönja glansen af de bajonetter, som omgåfvo den lifdömda karavanen.

Där var bland andra en ung bonde, som på själfva påsknatten — det gudeligaste dygnet af hela året i Ryssland — brutit sig in i ett hus, hvars ägare han visste vara borta för tillfället. Där hade han mördat den sjuka hustrun och ett par små barn, stulit några tusen rubel och slutligen tändt eld på huset för att sopa igen spåret efter sig. Emellertid vardt han röjd, bekände lugnt och skulle nu tillbringa 16 år på Sachalin med föga utsikt att någonsin mer skåda det europeiska Rysslands stepper. Till granne hade slumpen gifvithonom en f. d. posttjänsteman, hvilken såsom son till en högre officer fått en s. k. god uppfostran och därunder lärt sig lefva öfver tillgångarna. Med ett enda handgrepp lättar han postkassan på 75,000 rubel; men som det ryska postverket högst ogärna ser, att underordnade tjänstemän taga sig så stora friheter, måste han, trots faderns höga rang, i sex år idka grufarbete för kronans räkning.

En helt annan typ erbjöd en ung bonde, hvilken ännu stod under fanorna och som fattat så stor smak för krigaryrket, att han med kronans vapen illa tilltygade sin korporal, rymde och lefde på landsbygden röfvarlif ä la Stenko Razin. Slutligen vardt han dock öfvermannad och dömdes att under 12 år lära sig inse, att bajonett och pistol skapats af försynen för att användas mot teketurkmener, turkar och kineser samt möjligen ock mot tyskar, men ej mot landets egna inbyggare.

I de sibiriska fångtransporterna återfinnas ofta många förrymda straffångar, hvilka återsändas med förskärpt strafftid och en extra spöslitning. Som dessa rymlingar ej kunna försörja sig med ärligt arbete af fruktan att bli röjda, måste de bli lösdrifvare, hvarigenom stöldernas och brottens antal naturligtvis än mer ökas.

Ännu ett fall! En bonde hade för någon lindrigare förseelse dömts att »kolonisera» Sibirien, d. v. s. att såsom landtbrukare vistas på ett visst område, där ett jordstycke upplåtes åt honom. Men afskyn för detta framtidsperspektiv hade gripit honom så starkt, att han med en yxa huggit af sig alla tårna på ena foten, och under förhöret förklarade han, att han med berådt mod velat göra sig till krympling för att slippa bli sibirisk jordbrukare. Hellre mista hufvudet, bedyrade han, än resa dit! Men han vardt ömt vårdad i sjukhus på statens bekostnad, och Sibirien väntade gärna på honom ett halft år till nästa fångtransport.

Vackert och rörande är det att bland de arma brottslingarna finna äfven hustrur, hvilka med sina barn själfmant följa sina män för att dela deras tunga öde. Den ryska kvinnans historia är rik på sådana exempel af heroisk själfuppoffring och hängifvenhet, och äfven den ryska poesien har bevarat vackra prof däraf; Pusjkinssamtida, den blinde Kozlov, återgaf i Byrons anda historien om furstinnan Natalja Sjeremetevna, som i förra århundradet anträdde

Till Sibirien!

sin bröllopsresa med furst Dolgoruki till grufvorna i Tobolsk, och Nekrasov har ännu mer gripande besjungit furstinnorna Volkonskaja och Trubetskaja, hvilka frivilligt följde sina förvisade män efter den misslyckade decemberrevolutionen vid Alexander I:s död. Men170

namnen på alla de otaliga andra hjältekvinnorna har hvarken historien eller poesien upptecknat.

Men äfven den ryska staten ömmar på sitt sätt för de dömda, och då koleran härjar i Sibirien, förordna myndigheterna, att en särskild bakteriolog skall medfölja dödskaravanen af omtanke för fångarnas välbefinnande. Kunna de dyrbara lifven ej skonas, böra de åtminstone dö enligt alla läkarekonstens regler.

Underliga tankar väckas ock, då man på ryska järnvägsstationer och andra offentliga platser ser sparbössor för — sibiriska straffångar. Oafsedt motsägelsen däri att personer, dem staten med rätt och orätt beröfvar friheten och tillfälle till eget förvärf, skola vara hänvisade till den enskilda barmhärtigheten, grumlas glädjen öfver denna filantropi af tviflet: huru mycket af dessa fattiga slantar kommer verkligen fram den mångtusende verst långa sträckan utan att »tappas» på vägen? Intressant vore onekligen att få se en redovisning för användningen af dessa egendomliga bidrag.

Rättegångsafdelningen i den ryska pressen är icke dess minst intressanta och värdefulla sida ur psykologisk-historisk synpunkt, och det är väl mer än en tillfällighet, att den främste romanförfattaren på det kriminel-patologiska området är en ryss (Dostojevski). Väl kunde man frestas tro, att dessa ofta i skizzform utarbetade domstolsreferat vore fantastiska påhitt, så sällsamma förefalla de understundom; men rättegångsprotokollens torra prosa intygar sanningsenligheten.

En ung gosse, ännu ej 16 år gammal, hade kommit till hufvud-staden för att se sig om efter lämplig sysselsättning. Af kunskapsträdets frukter var det i synnerhet de onda som lockade honom, och bekantskapen med en tio år äldre dam från gatan vardt äpplet, hvari han bet. Men barnets goda natur hade ännu ej hunnit bli alldeles fördärfvad; han kunde inte utan vämjelse dricka sin andra flaska vin, och han var nog enfaldig att åt sin Eva anförtro sin reservfond af 65 rubel.

Pengarna försvinna lika fort som spårlöst, och lika spårlöst försvinner då äfven hon. Fadern vill ej mer skicka pengar åt sinson, som förtviflad och svältande irrar ensam kring på millionstadens gator. Då får han af en händelse återse henne, glömmer hennes trolöshet och är lycklig att hafva en, som han kan sluta sig till. De gå in på en af stadens finare restauranter, och när räkningen skall betalas, är gossen ännu nog naiv att tro, att hon med hans pengar skall betala åtminstone detta. Då hon svarar med hånskratt, rycker gossen fram en knif och dödar henne på stället. Af den oerfarne, vankelmodige ynglingen har med ens blifvit en hänsynslös, beslutsam man, som lugnt och kallt öfverlämnar sig själfmant i den mänskliga rättvisans händer. Under de sista dagarna, då han ensam svultit och lidit, har han till tröst burit på sig ett porträtt af Napoleon I, som »skulle följa honom i grafven». Hade han läst någon slipprig bok om förste konsulns ungdomsäfventyr? Hade han försjunkit i Raskolnikovs ohyggliga tankegång? Trodde han, att man genom ett mord och en kärlekshistoria blefve en Bonaparte, som stode utom och öfver den mänskliga samhällsordningen? På grund af sin ungdom undslapp han med ett års och fyra månaders cellfängelse, men måste för sitt återstående lif stå under ständig uppsikt. Kanske har han redan vid sitt tjugu-första år hunnit sitt Waterloo och S:t Helena.

En annan yngling af samma omogna ålder skulle för ficktjufnad eller annan lindrigare förseelse insättas i häkte, emedan han ej kunde ställa borgen för sig. Utan att vara berusad tillfogar han nattetid på gatan med knif ett dödligt sår åt en alldeles obekant kvinna, och inför domstolen förklarar han utan ringaste ånger eller rädsla, att han begått mordet för att få komma till Sibirien. Man tänke sig en sextonåring som med demoniskt trots slungar detta förfärliga ord i ansiktet på staten! Om han öfverhufvud återvänder från Sibirien — hvad månde varda af detta barnet?

Det lugn, hvarmed en rysk brottsling aflägger sin bekännelse eller mottar sin dom, är ett frappant drag i den ryska kriminalpsykologien. En tidningsman i Moskva, hvilken gift sig med en skådespelerska, hade omedelbart efter bröllopet gripits af nervös oro och blind svartsjuka och plågade henne inom ett par månadertill döds. Utan att söka fly eller göra motstånd öfverlämnade han sig efter mordet lugnt åt polisen, och i häktet tycktes han alldeles befriad från sin sjukliga oro och lättad som från ett öde eller tung börda. Att mordet ej var öfveriladt, framgick af hans egna anteckningar, som i ihålig, öfverspänd följetongsstil ä la Vetsera skildrade hans känslor af hat, förtviflan och öfverläggning. Den, som nu analyserade sin egen själsstämning, var själf tidningsman och hade kanske ofta fråssat i gräsliga mordreferat till landsortstidningar. Och hvad skulle han eljes skrifva om? Hvad som låg honom och millioner landsmän mest om hjärtat, det fick han ju inte behandla. Det är ominöst, att den ryska tidningscensurens kansli i Petersburg — åtminstone ännu för några år sedan — är inredt i samma hus som — fångvårdsstyrelsen.

Och ju längre ner man går på den ryska samhällsskalan, dess vidunderligare och gräsligare former antaga brotten. Rättegångar bringa ännu i dagen, hurusom finska folkstammar allt fortfarande efter rent hedniska traditioner anställa rituella människooffer med sugande af blod och andra vidriga ceremonier, och huru fanatiska sekter i fasa för »antikrist» lönligt offra både egna och andras lif genom eld och svärd, genom hunger och andra onaturliga dödssätt. Ett betecknande fall kan jag af närmare erfarenhet meddela.

I en by Znamenskoje hade bönderna misstänkt, att en 73-årig gumma var koldunja (häxa). Hvarför? Verkliga bevis hade de visserligen icke, men käringen hade »onda ögon» och —korna magrade. Dessa båda fakta måste stå i ett visst samband med hvarandra. Slutligen beslöto de att göra sig kvitt detta onda. Några bönder slogo kull den orkeslösa gumman och trampade henne på bröstet. Desjatkin (tiondemannen), ditlockad af bullret, började slå henne med en stör, då han fick veta, att det var en häxa. Ytterligare tre bönder kommo till och slogo den arma; till och med hennes sonson hjälpte till, och hennes egen syster såg lugnt på. Slutligen släpade de den halfdöda till en grop, där de med järnspett formligt sönderstyckade liket. Detta timade på 1890-talet tre mil från ryska hufvudstaden Moskva i en folkrik nejd, full af fabriker!Men det mest beaktansvärda i denna upprörande historia, som ingalunda står enstaka, är att de anklagade under rättegången gjorde intryck af att vara fredliga, beskedliga människor med godmodig uppsyn, och mot deras föregående lif fanns intet att anmärka. De svarade lugnt och ärligt på alla frågor och skildrade samvetsgrant alla detaljer med en känsla nästan af belåtenhet och trygghet, som om de i själfva verket begått en lofvärd handling. Det gräsliga i denna sak är icke den djuriska råheten — det är den ohyggliga okunnighet, som därvid blottats; det är den mörkrets makt, mot hvilken den ädle Tolstoj kämpar. Men hvar äro de andra? Hvar är prästen? Hvar är läraren?

»Mörkrets makt» är som bekant namnet på Tolstojs gripande bondetragedi, ett groft tillyxadt, men i sin hemska realism och träffande psykologi kanske allenastående konstverk inom den dramatiska litteraturen, en spegel hvari det ryska folket kan se sin okunnighet, lastbarhet och djuriska råhet och slöhet. Detta drama, som visserligen redan uppförts äfven i Ryssland i något modererad form, men på grund af ämnets beskaffenhet ej har utsikt att röna samma yttre framgång som Tolstojs harmlöst roande och satiriserande karak-terskomedi »Upplysningens frukter», hvilken många gånger spelats på de kejserliga teatrarna i Ryssland, blottar de tryska bondlifvets mörka sidor med brutal konsekvens och kulminerar i den bekännelse, som »hjälten» Nikita, med samma förfärande, iskalla lugn och drifven af samma inre nödvändighet som Raskolnikov, aflägger inför de samlade bröllopsgästerna: huru han förfört och svikit Marina samt begått mened, huru han förgiftat Peter och tagit dennes pengar, huru han förfört sin hustrus styfdotter och dödat det nyfödda barnet. Efter dessa förfärliga bekännelser känner han ej ånger eller fruktan, utan längtar blott efter dom och straff såsom en oafvislig försoning, såsom en oundviklig nemesis. »Gud skall hafva medlidande med dig» — är det enda som Nikitas fader kan säga till tröst åt syndaren — »ja Gud!» Det är det enda harmoniska slutackordet i denna skärande melodi.»Jag ser ingenting . . . Hvaraf kommer sig denna förfärliga, mörka natt? Morgonen var ju så klar, så skön . . . Hvarför har solen gömt sig?»

Dessa ord upprepas dagligen i dårhuset af en af Rysslands berömdaste novellister Gljeb Ivanovitj Uspenski, målsman för den nyaste ryska byskildringen ur dess mörkaste synpunkter. Efter en bitter kamp för journalistisk tillvaro och en eländig tillvaro såsom litteratör i Petersburg har den rikt begåfvade, men moraliskt svage Gljeb hamnat i en asyl för sinnessjuka.

Samhället påstår, att Gljeb är galen, och samhället har alltid rätt, så länge det har makt. Det finnes ju mången som påstår, att äfven Lev Tolstoj är tokig. Men lida de verkligen af galenskap* nog är det ändå en viss metod i galenskapen.

Och tänk, om det vore tvärtom, och om rollerna en vacker dag blefve ombytta! Det ryska samhället spärrades inom dårhusgaller, men Lev Tolstoj och Gljeb Uspenski ställdes såsom väktare och helbregdagörare! En Pososjkov, en Radistjev, en Tjaadajev — oförgätliga namn i den ryska litteratur- och kulturhistorien — blefvo ju också på sin tid förklarade för tokiga och oskadliggjordes med bepröfvade medel. Men framtiden gaf dem dock rätt i mycket: både lifegenskapen och byzantinismen voro ohållbara i längden.

Och liksom den världsliga lifegenskapen måste falla för den öfverväldigande opinionen och den moderna tidens kraf, så skall ock den andliga lifegenskapen, mörkrets makt, förr eller senare besegras af den naturliga sundhet och den rika människokärlek* som den svarta jorden bär i sitt sköte.Sibiriska fångar sjunga hemlandssånger. Efter en tafla af Wladimir Szereszewski. Trojka.

SJUNDE KAPITLET.

På steppen.

I kibitka. — Den ryska miren. — En sommar- och enn vinterbild på steppen. — »Hvem lefver lyckligt i Ryssland?»

Af alla sätt att resa i Ryssland är en färd i bondvagn det mest karakteristiska och därför intressantaste, ty härvid får man både se själfva landsbygden och lära känna något af det verkliga folket. Och i de allra flesta fall kan man vara viss på, att man i körsvennen har framför sig en äkta rysk bonde. Ja, icke ens det moderna stadslifvets nivelleringsarbete mäktar utplåna den i god mening ursprungliga bondskhet, som sitter kvar i kropp och själ hos de hundratusentals bondpojkar, hvilka flytta in till städerna för att skaffa sig uppehälle såsom åkare. När man får se izvostjikens låga, skinande hatt och rynkorna på hans slitna, blåa kaftan, eller när man på afstånd skönjer den halfkretsformiga selbågen, duga, då vet man, att man befinner sig i Ryssland.

Och hos denna izvostjik finner man ofta de bästa dragen af den ryska folkkarakteren: han är anspråkslös, godmodig, tålig, skämtsam. I störtregn och solgass härdar han med jämnmod ut på detlilla bräde, som föreställer kuskbock och hvarunder hans hopkrupna ben försvinna på ett outransakligt sätt. En del åkare äro så att säga fixa stjärnor, intagande en fast position på de punkter, som polisens försyn behagat utstaka; andra åter äro kometer, de där ständigt äro i rörelse med oregelbundna banor. Men alla likna de hvarandra i jovialiskt lugn och optimistisk resignation, och ingen yrkesafund stör det goda kamratskapet.

Anspråkslösheten framträder visserligen ej så starkt i fråga om prisfordringar; men denna svaghet att vilja sko sig på den kära nästans bekostnad är ej ett särskildt ryskt, utan ett allmänt mänskligt drag. För resten hugger kusken till i pris mer af gammal vana, ty han vet mycket väl, att den något så när förtrogne ögonblickligt slår af minst 33 1/3 procent, och han är belåten, om han kan stoppa hälften af den nominella kursnoteringen i den smutsiga penningpåsen.

Men fullt äkta ter sig dock ryskheten först på landsbygden, •och för den skull ber jag läsaren i mitt sällskap bestiga en kibitka i det sydvästra Ryssland.

En kibitka hör till de primitivaste inrättningarna i det konservativa Ryssland, och såsom prof på ett ociviliseradt folks industri skulle den på en etno-arkeologisk utställning bestämdt få guldmedalj. Kibitkan är en bondvagn med utseende af en aflång, öppen kista, som surrats fast på ett fyrkantigt treställ. Bänk eller sits finnes ej, utan nian inrättar sig så bekvämt som möjligt med utsträckta ben på den höströdda botten. Att luta sig bakut akte man sig väl

för, ty då skulle man snart vara sönderstött! Åkning i kibitka

är en konst, som inläres, lika väl som t. ex. ridt på åsnerygg, och kroppens rörelser rätta sig efterhand efter hjuldonets nyckfulla slingerbultar och skakningar. Är det riktigt fint, så har man en baldakin af flätverk eller duk, snarlik öfverklädnaden på en

^vagga; den är nog tät att hämma utsikten, men icke nog tät att

utestänga regn. Själf sitter kusken längst framme, antingen hopkrupen på korslagda knän eller balanserande på kanten med benen dinglande utanför.Vägen är, som bekant, lika med hastigheten gånger tiden. Men hastigheten rättar sig i Ryssland mer än annorstädes efter priset. Betalar man litet, sjunker hastigheten successivt ned mot noll; är man åter frikostig och ger små antydningar om »te» (= snaps-pengar) vid framkomsten, får hastigheten en

accelererad karakter. Bonden svänger oupphörligt sin korta, slöa piska och öser sitt ymnighetshorn af smek- och skällsord på de små och magra, men sega krakarna. Tror utländingen sig ha blifvit mäktig ryskan, blir han dock alltid bet, då det gäller att tolka en jamstjiks (formans) egendomliga, ofta metaforiska terminologi, än bestående af sinnrika liknelser ur djurvärlden, än hämtad ur den grekiska kyrkans rikhaltiga förråd af helgon — hon äger 137 »allmänna» helgon från och med Olga, hvilken kanoniserades 969, ända ned till den helige Tichon anno 1783, förutom en mängd lokala helgon. Den ena hästen, stadigt spänd mellan skacklor, representerar så att säga den centripetala kraften och följer tröghetslagen; den andra (stundom ock en tredje), löst spänd vid sidan, hoppar lekfullt och fritt, motsvarande det centrifúgala elementet. På järn har kibitkan eller tarantassen ingalunda öfverflöd; det mesta materialet består af trä, bast och tågstumpar. De ljud, som alla dessa friktioner åstadkomma, förråda frånvaron af olja och peka tillbaka till en tid, då dur- och mollskalörna ännu voro

okända. Rysk bonde.

Slavia. 12»Barin, pozjalusta/» (Var så god, herre!)

Så bär det i väg — icke på en vanlig landsväg, utan öfver stock och sten, genom ängar och busksnår. De stora, breda landsvägar, som Katarina II lät anlägga öfver hela riket, använder bonden ej gärna; den fria steppen lockar mer* och på bekvämlighetens bekostnad spar han helst in en verst, hvar han kan. Och af de vackra trädplanteringar, som gjorde eller skulle göra stora landsvägen till en lummig chaussée, äro ej många oskadade, ty människan har sköflat ännu mer än tiden. Det var ju så. bekvämt för bonden att använda träden vid dessa »onyttiga» körvägar till bränsle eller byggnadsmateriel, och för resten tyckte han nog, att de bara skymde utsikten öfver hans kära, fria stepp!

Kibitkan skramlar vidare, men vägens nyckfulla krökar erbjuda för ögat ständig omväxling i det eljes enformiga landskapet: än ljungbeväxta hedar, än ek- och talldungar, än ödsliga åkerfält. Ibland insveptes vi i moln af ett yrande damm, ibland sjönko de knarrande hjulen ner i en sumpig damm, så att vatten och smuts stänkte öfver korgtaket. Slutligen fingo vi sikte på en väderkvarn; kort därpå stucko några gråa hus fram mellan träd, och så rastade vi vid kabaken eller kortjma (krogen) i en by.

Den ryska bykommunen, miren (världen), lillryssarnas gromada och en frände till sydslavernas zadruga, har samma gamla, goda anor som vetje, den ryska folkförsamlingen i de forna republikerna, och är en intressant, äktrysk institution af största betydelse. Miren är moskoviternas nationella stolthet och betraktas väl med afundsjuk vördnad äfven af den nyeuropeiska socialismen. Ur teoretisk ideell synpunkt har miren många drag, som ej kunna annat än göra ett sympatiskt intryck på den frisinnade västerländingen, framför allt genom dess utpreglade jämnställighetsprincip samt dess respekt för individen och minoriteten, yttrande sig däri att hvarje beslut skall vara enhälligt, d. v. s. frukten af ett hänsynsfullt sammanjämkande. En så framstående kännare som Stepnjak är icke mindre beundrare af miren än den reaktionäraste moskovit, och den store italienske statsmannen Cavour, hvilken af den liberale slavofilen och national-ekonomen Kosjelev — ett namn som är olösligt förknippadt med kapitlet om den ryska bondeemancipationen — fick upplysningar om mirens väsen, har ju yttrat, att han däri såg ett skyddsvärn mot de sociala farorna i framtiden sådant som »intet annat land äger och hvartill Ryssland kan lyckönskas».

Men idé och verklighet sammanfalla icke i Ryssland; saken ter sig helt annorlunda på nära håll, och det vidunderliga kommer i dagen, att teorien stundom kan synas grön, men att lifvets träd är ganska grått och torrt — tvärt emot Goethes berömda sats. Det

By i mellersta Kyssland.

enkla sakförhållandet är, att miren i dess nuvarande form icke har en enda sida som icke erbjuder sårbara punkter, och erfarenheten har gifvit motståndarna allt för rätt i deras kritik af denna agrariska kommunism. Olyckan ligger dels i den ryska okunnigheten och lättjan, men framför allt kanske däri, att efter lifegenskapens upp-häfvande bönderna af den ofantliga arealen, som skulle kunna föda en flerdubbel befolkning, genom orättvisa vid jordskiftningen fingo för litet jord till förmån för adeln, hvars privilegier kronan ej vågade kränka,

hvaremot de samtidigt tyngdes med stora skatter och för inlösen af sin fria jord måste skuldsätta sig på det mest kännbara sättet. Miren är sålunda ett tveeggadt vapen: om den å ena sidantryggar bondens eganderätt och självstyrelse, har den å andra sidan varit en källa till social orättvisa och däraf alstradt missnöje, som nihilismen ej försummat att söka göra sig till godo med parolen »Zemlja i Volja» {Jord och frihet). Och den socialdemokratiska rörelsen, som i Ryssland öfvertager arfvet efter nihilismen, och som i Petersburg och de västra gränslänens industricentra redan uppenbarat sig i form af strejker, skall ej vara sen att till sin fördel begagna miren på både ena och andra sättet, då rörelsen sprider sig till landsorten.

Bondeemancipationen på 1860-talet, hvarigenom den ryska miren återinsattes i sin ursprungliga rätt, var en nödvändig reform, som dock mindre förestafvades af verklig omtanke för bönderna än af hänsyn till utlandets dom öfver det »barbariska» Ryssland samt af statsfinansiella klokhetsskäl. Men ett hade regeringen icke förutsett: den ryska bondens misstro mot reformer redan såsom sådana och hans underliga rättsbegrepp. Förut hade han visserligen varit lif-egen och därför blott ett kreatur i sin herres hand; men huru mycket bättre hade det ej varit att tjäna under en riddargodsägare, med hvilken han aldrig kom i beröring och som kanske blott en kort tid af året besökte sitt gods, än att såsom »fri» jordägare falla i händerna på samvetslösa brännvinsadvokater, som skuro pipor vid jordskiftena, eller ockrande judar, som mot orimliga räntor hjälpte honom ur en tillfällig betalningsskyldighets förlägenhet och från tjinovnikens pockande skattekraf, eller råa spekulanter från närmaste stad, hvilka i sitt landtbruk föregingo med ännu sämre exempel än den forne adelsmannen, hvars gods gått under klubban! Förut resonnerade bonden som så, att han var ägare af jorden, äfven om hans person och arbetskraft tillhörde adelsmannen; nu åter finner han sin öfverman i staten, i hela samhället, som utan hans hörande öfverlämnar dispositionsrätt på viss areal. Korteligen: den nya miren vardt blott en vrångbild af den gamla; den forna hade representerat en organisk samhällutveckling enligt dåvarande tidsförhållanden, den senare blef en konstlad produkt.Blotta känslan af att endast hafva dispositionsrätt till ett visst jordområde, som utskiftades genom koncentriska ringar och radier och som »reglerades» minst hvart tredje år, endast ökade den ryske bondens slöa passivitet och alstrade i förening med hans djupa okunnighet en misshushållning af värsta slag. Då han ju ändå visste, att hans söner ej skulle få odla samma teg, drog han största möjliga nytta af sitt anvisade jordstycke utan minsta tanke på framtiden, och sålunda kom en agrarisk vandalism att gå hand i hand med en allt mer förfäad pliktkänsla. Det missväxtelände, som nyligen hemsökt Ryssland och som hotar att blifva kroniskt, skulle ej varit så omfattande, om det ej stode i samband med hela den bondagrariska frågan. Hvilket land som helst kan ju drabbas af missväxt, men det behöfver därför ej falla offer för en akut hungersnöd.

Äfven villkoren vid jordskiftet, som företages dels efter antalet manliga hufvuden, dels efter antalet hushåll, hafva ock bidragit till att förfela mirens goda syfte. En fader med en son får t. ex. mer land att bruka än en fader med ett par döttrar. Efter faderns död blifva döttrarna utan jordlott, och som utsikten att bli försörjda genom giftermål därigenom förmörkas, drifvas de till tiggeri på landet eller prostitution i städerna.

Äfven talet om mirens »absoluta jämlikhet» och dess »aktning för minoriteten» är en chimär. Då enhälligt bifall kräfves för ett förslag, blir naturligtvis den praktiska följden af denna ideella politik, att oppositionen formligt pratas omkull eller skrikes ihjäl vid den allmänna omröstningen, eller ock oskadliggöres den i afgörandets stund med samma bepröfvade medel, som vid t. ex. de moderna parlamentsvalen i Serbien och Bulgarien tillgripas för att trygga en regeringsvänlig majoritet i kammaren. Och å andra sidan har historien visat, hvarthän detta enhällighetssystem leder: polackernas *liberum veto* är blott en annan sida af samma sak — till syftet välmenande, i verkligheten högst olycksbringande.

För belysande af hela den agrariska frågan i Europa är studiet af den ryska miren ett lika tacksamt som viktigt fält, och de stater,som tilläfventyrs ha råd att sända stipendiater till Ryssland för att i nykterhetens intresse taga kännedom om &mr-beredningen, borde ej heller försumma att genom kompetent person undersöka ett så stort samhällsproblem som den ryska miren, hvilken trots alla sina fel bibehållit mer äktrysk ursprunglighet än både duma (borgerskapets representation i städerna) samt zemstvo (landsting eller hushållningssällskap). Men när så stora missförhållanden kunna uppstå i ett så

Kvinnodräkter från norra Ryssland.

primitivt samhälle, som den ryska landsbygden allt fortfarande företer, innebär ej detta då en varning mot den agrariska statssocialismen för samhällen med högre kultur, större anspråk och behof samt skarpare brytningar mellan individernas tycken och viljor? Författaren endast framkastar frågan och skulle ej önska något högre än att hans tvifvel kunde skingras genom erfarenhetens motbevisande argument.

Är miren väl värd det allvarligaste betraktande, kan åter volost lätt bli föremål för ett harmlöst satiriserande. Volost är i självfaverket detsamma som miren, men sedd från den juridisk-admini-strativa sidan. Hvarje manlig medlem af miren har säte och stämma i volost, som under presidium a i starosta (byäldste) sammanträder under bar himmel :— vanligen efter gudstjänsten — för • att på enklaste sätt slita tvister om jordskifte och andra meningsskiljäktig-heter, förrätta utskrifning af nödigt antal rekryter samt ådöma straff för slagsmål och stöld (intill 30 rubels värde) m. m, Volost är sålunda ett slags landskansli och polisdomstol. Dessutom har kommunen den egendomliga rättigheten att utesluta misshagliga individer, t. ex. besvärliga fattighjon, och detta utvisande blir vanligen liktydigt med att — »kolonisera» Sibirien, d. v. s. formlig deportation. Ofta afgöras angelägenheterna vid brännvinsglaset; vodka har i Ryssland en underbar förmåga att påskynda ärendenas gång, och långt ifrån att öka parternas kif, bidrar det »lilla kära vattnet» fastmer till en ljuf försoning, hvari både domare och nämndemän deltaga, och utslaget behöfver då knappast ens afkunnas. Om två ryssar berusa sig, slutar samkvämet vanligen med att de kyssa och famna hvarandra i närmaste dike.

Detta burlesk-idylliska bylif ändrades visserligen på 1870-talet genom en nådig ukaz, att hvarje byäldste skall ställas under den guvernementala ispravnikens (kretsfogdens) omedelbara kontroll. Men det vardt sannerligen inte bättre för det: med ispravniken och dennes kanslister öppnades byporten på vid gafvel för det suveräna skrifvardömet med byråkratisk slentrian, protokoll och stämpel-afgifter samt mutningssystem, servilism och demoralisation uppifrån.

Mina tankar hade fått denna reflekterande riktning under färden öfver steppen, hvars ödslighet har sin förklaring just i miren med dess isoleringssystem af stora, enstaka bykomplex. Och anblicken af den gråa, entoniga byn med den snuskiga krogen gaf en antydan om den ryska bondekommunismens moraliska verkningar. För tillfället voro krogkunderna stillsamma och nyktra; de hade tydligt tråkigt och ondt om slantar.

»Pozjalusta, barin!»Åter skramlade kibitkan på den obanade stråten. Ehuru jag hyrt åkdonet, måtte min knipsluge körsven ha gjort hemliga aftal, ty under vägen upptogos utan vidare resonnement tre nya passagerare: en liten pojke, en bonde och en kupets (köpman). Den sistnämnde, hvilken blef min närmaste granne på höbotten, var i sin nästan fotsida kaftan och svarta mössa typisk för det merkantila mellanstånd, som i Ryssland arbetar sig upp till en rätt god ekonomisk ställning och »klassmedvetenhet». Den atmosfär, som närmast omgaf honom, röjde bekantskap med brännvin; men ur den klara blicken lyste både intelligens och godmodighet. Han teg envist, och jag nändes ej störa hans självbelåtna ro eller tysta kalkyler. Först efter en timme bröt han isen och sade på fullaste allvar, i det han pekade på de eländiga hjulspåren i lerjorden:

»Bra väg!»

Med dessa två ord hade han lättat sitt hjärta och försjönk åter i synbart mycket ljusa betraktelser. Efter ännu en timme började han röra på sig och tänkte sannolikt säga något mer. Men då voro vi redan framme, och han försvann lika tyst som han kommit, tagande hemligheten med sig.

* *

Det är på ett haf, jag vandrar i den nejd, dit jag nu för läsaren. Äfven om denna bild aldrig förr användts, skulle den osökt trängt sig på mig, under det jag trampade det vida slättlandet i guverner mentet Orel. Än ligger detta haf lugnt och jämnt, så att jord och himmel vid den fjärran horisonten sammansmälta till ett; än tyckes det svalla såsom långsamma jättevågor i form af uttänjda åsar och sluttningar, hvilka stundom skarpt afbryta synkretsen. Små ek- och björklundar här och hvar äro ju öar och holmar; färdemännen, som någon gång träda fram på denna yta, kunna gälla för seglare, och kyrkorna med hvita kupoler och spiror äro naturligtvis fyr-båkar, de där hafva att

leda de vilsefarande till den rätta hamnen och den säkra stigen.Kosacker.

Efter en tafla af Josef Brandt.185

Anblicken af steppen tröttar lika litet som åsynen af hafvet; den fria utsikten vidgar tanken, och det oöfverskådliga panoramat väcker en föreställning om naturens majestätiska oändlighet.

Det finnes i ryska språket ett egendomligt uttryck för gästfrihet: chljebosolstvo, som har sitt ursprung i den symboliska hälsning, då värden bjuder bröd (chljeb) och salt [sol). Den egentliga betydelsen skulle dock snart åter kunna komma till heders i Ryssland, ty flerestädes på landsbygden finnes det knappt mer än bröd och salt att undfägna en gäst med. För öfrigt har den nordslaviska gästfriheten, en gång mångfrejdad, börjat lämna rum för misstrogen njugghet, hvilket ej heller är att undra på. I forna tider var den vid jordtorfvan bundne på nåd och onåd prisgifven åt sin herres godtycke, och efter lifegenskapens upphäfvande har landtbefolknin-gen af de samvetslösa spekulanterna, skattefogdarna och brännvins-advokaterna lärt sig misstro hvarje gost (främling, gäst), i hvilken han nu mera ser en hostis (fiende). Det händer nästan aldrig, att en rysk bonde på landsvägen vågar hälsa först eller vill göra sig underrättad om målet för främlingens färd, och ber man honom träda närmare, smyger han sig försiktigt fram ungefär på samma lömska sätt, som en misshandlad hund lockas fram. Och denna bild kan fa gälla äfven i djupare mening. Han misstror sina danaer, äfven då de komma med skänker, och han gör i regeln klokt däri.

Men det finnes ett gammalt godt råd i Ryssland: »tala rubel med tjinovniken», hvilket äfven kan tillämpas på bonden: tala kopek med honom! Då öppnar han språklådan, lämnar äskade upplysningar och skiner af godmodighet. Han vill gärna höra talas om huru »tysken» har det, men naturligtvis är hans »Rus» (Ryssland) ändå det bästa land i världen! Visserligen händer det här som annorstädes, att om man frågar, huru långt det är kvar till närmaste stad, det svaras t. ex. tre verst; man går inemot en timme vidare och får af nästa odalman veta, att det är »bara fem» — att nu icke tala om ett sådant spratt, som en gurkätande rödskjorta en gång spelade mig, i det han af okunnighet, missförstånd eller illvilja nar-rade mig att gå åt rakt motsatt håll och därigenom stal en dag af mitt reselif.

Det är särskildt två intryck af den ryska steppen, som inpräglat sig i mitt minne och som jag vill söka återgifva med stålpenna — i brist på pensel.

Det är middag. Hela naturen tyckes sofva, och själfva solen ser dåsig och blek ut. Det är alldeles lugnt, och knappt en half-vissnad blåklint eller nejlika, som skonats af lien, rör sig vid en kvalmig vindfläkt. Varm och kvaf stiger ångan upp från de ny-mejade sädesfältens kärfvar, och det doftar starkt från de färskt upp-plöjda åkrarna. Ingen mänsklig varelse är inom synhåll, och på den ödsliga taflan är det blott en fast punkt, som ögat kan stanna vid: det är en telega (bondvagn), som står orörlig där borta. Den magra brunten hänger hufvudet resigneradt och har spärrat ut fram-benen för att stå så mycket stadigare. Utsträckt i vagnshöet, ligger en massa gråa paltor, repstumpar och bast, som omsluta en människokropp. Det är den gamla historien, som dock förblir evigt ny: bondfar har varit i stan och sålt varor, köpt brännvin i stället och supit sig dödfull, innan han hunnit hem till varma stugan. I detta tillstånd gör bonden skäl hvarken för benämningen musjik (man) eller krestjanin (kristen); nej, han är smerditj, den stinkande!

Andra bilden: Det är afton. Tjocka moln välta fram på fästet, men då och då bryter den nedgående solen fram i nästan blodröd glans. An skimra de gulhvita rågtegarna i bjärt belysning; än kastas långa slagskuggor öfver den svarta åkermullen, så att den ser ännu svartare ut. En frisk vind har blåst upp, och det går en rörelse genom de bruna hirs-axen såsom hafvets första krusning. På den breda chausséen, där de tjocka pilträden bilda gles häck, spränger en trojha fram. Den mellersta hästen trafvar stadigt under den höga dugan, under det att de halft lösa sprakfålarna springa lustigt på sidan. På långt håll höras slagen af hofvarna och smällarna af piskan, och snart uppfångas ljudet af jamstjikens maningar till sina »hvita dufvor» eller »fördömda grodor» att skynda undan ovädret. Där solen gått ner, skönjes en gul, kall färgreflex, somaflöses af en tunn, skär ljusslöja. De hotande molnen kantas nertill med silfver, hvaremot de öfre lagren te sig så mycket mörkare. Natten faller på, och det tändes ljus både i himmelen och på jorden. Trojkan har länge sedan försvunnit, men ännu förnimmas svagt

klatschar af knuten och dånet af hofvar, tills allt dör bort i nattens och steppens hemlighetsfulla tystnad.

»Trojkan flyger och flyger utan återvändo», lyder ett berömdt ställe i Gogols »Döda själar». »Det är som om en okänd kraft lyft dig upp på sin vinge; själf flyger du, och allt flyger: milstol-

Sydrysk by.

parna flyga, till möte flyga köpmännen i sina kibitkor, och på ömse sidor flyger skogen med sina mörka rader af tallar och granar, med sina yxhugg och sitt korpskrik. Hela landsvägen flyger — Gud vete hvart i ett försvinnande fjärran, och det ligger något förfärande i detta snabba skymtande, där de försvinnande föremålen ej hinna uppfattas, och där blott himlen däruppe och de lätta molnen och den därur framträdande månen synas orörliga. Ack, trojka, fågel-trojka, hvem har uppfunnit dig? Blott hos ett flinkt folk har du kunnat födas, på en jord, som ej låter skämta med sig och som lika jämnt breder ut sig öfver halfva världen ...»»Och jagar också icke du, Ryssland, såsom en flink, oupp-hinnelig trojkal Vägen dammar och ryker under dig, broarna knaka; allt lämnar du långt, långt bakom dig. Åskådaren stannar, slagen af häpnad öfver detta Herrens under. Är det blixten som slagit ner från himlen? Hvad betyder denna skräckinjagande rörelse? Hvad är det för okänd kraft i dessa i världen okända hästar? Hafven I hvirfvelvindarna i edra manar? Hafven I ett känsligt öra i hvarje eder åder ? Hafven I från ofvan förnummit en bekant sång, spännen I därför edra kopparbröst och flygen genom luften i rak linie utan att beröra jorden med edra hofvar hänförda af Gud? Ryssland, hvart jagar du? Gif svar! Men det gifves intet svar. Klockornas underbara klang utgjuter sig; det stönar i luften och växer till storm. Det flyger förbi allt, som finnes på jorden, och andra folk och riken vika åt sidan och lämna rum för dig ...» Det är den moskovitiska panslavismens inträde i den ryska skönlitteraturen.

* *

Två dagar och lika många nätter hade en fruktansvärd snöstorm rasat på slätterna i guvernementet Moskva, dit vi nu förflytta oss med . den moderna samfärdselns snabbhet och med en författares rättighet att i fantasien göra ett språng i tid och rum. Här och hvar tornade drifvorna upp sig ända till två meters höjd; lokomotiv sutto fast, och järn vägstelegrafen hade mycket att förtälja.

Men på den tredje dagen rann solen upp på en klar, ren himmel, och det glittrade och glänste på det hvita haf af snö, som skylde den svarta jorden och dess kommande skördar. De hvita kyrkorna kunde knappt särskiljas på denna entoniga tafla. Skatorna kretsade girigt kring de nakna träden, och de magra hönsen vågade sig utom husknuten för att krafsa på tunna halmstrån. Pumpar och brunnar sågo ut som förstelnade vattenstoder.

Eljes var landskapet dödt, ty den stränga vinterkölden höll män och kvinnor inomhus så mycket som möjligt. Och de få, som måste ut, tedde sig som rörliga pälsbylten.Två vinterdagar ströfvade jag kring på dessa snöstepper och gjorde därunder en rätt märklig iakttagelse: under hela tiden träffade jag på endast en tiggare, hvaremot jag under hemvägen från ban-

TTtdelning af bröd åt de nödlidande.

gården i Moskva till min bostad råkade ut för minst tjoget. De tiggare i Ryssland, hvilka bära sitt armod på läpparna, äro att söka i de stora städerna, vid kyrkorna och religiösa fester, d. v. s. tigge-riet står till god del i samband med lättja och religiöst hyckleri. Ett exempel ur högen må anföras.En ung, frisk man gick omkring i byarna på kryckor och tiggde, enär han fann detta vara en lätt och lönande födkrok. Detta kunde ju ha varit hans ensak, men han hade dessutom den ovanan att olofligt taga med sig något, då han lämnade en barmhärtig stuga. Äfven detta ofog hade kunnat fortgå än i dag, om ej två obehagliga fall timat: då tiggaren i en stuga ej fick, hvad han begärde, mörbultade han kvinnorna med sina kryckor, och en annan gång hämnades han på en njugg husfader genom att tända eld på hans boning. Han ertappades dock och dömdes att på ön Sachalin äta bröd i sitt anletes svett under hela tio år, hvarjämte han rönte det välförtjänta straffet att nödgas gå till fots genom hela Sibirien på sina båda friska ben — utan kryckor!

I Moskva gjorde jag bekantskap med en ung dam, hvilken under föregående vinter i en aflägsen by i guvernementet Simbirsk haft tillfälle att med egna ögon öfvertyga sig om de verkligt nödställdes elände. Många

tiggde visserligen, men icke de värst lidande: de sutto tysta i den iskalla izban och väntade lugnt på döden. Både Turgenjev och Tolstoj hafva i sina berättelser lämnat märkliga bidrag till det folkpsykologiskt intressanta kapitlet, huru den ryske bonden dör.

Emellertid var guvernementet Moskva ej i samma höga grad hemsökt af den missväxt och hungersnöd, för hvars afhjälpande Tolstoj grep in så energiskt. ' Omdömen, grundade på iakttagelser från Moskvas omnejd, kunna ej hafva allmängiltig betydelse, ty befolkningen sysselsätter sig där icke blott med åkerbruk, utan ock med husindustri. Ofverallt i byarna såg jag män, kvinnor och barn sysselsatta med väfnad, knyppling, stickning och träsnideri — näringsgrenar hvari den ryske bonden utvecklar rätt stor händighet och smak. Mycken inblick i detta husliga lif får främlingen dock icke, ty det är ej så lätt att slippa in i en rysk bondstuga om vintern. I bondens öga är den okände besökaren antingen tiggare eller tji-novnik eller »tysk», och mot alla tre hyser han samma grundade misstro. På ett par ställen vardt det alls icke upplåtet för mig, ehuru jag genom det lilla fönstret upptäckte de hemmavarande,» 191

hvilka förstulet mönstrade mig. Och på två andra ställen öppnade husfadern dörren försiktigt med orden: »Här finns ingenting!»r riglade så åter och vardt ej mer sedd.

Nej, där finns verkligen ingenting. Jag bekräftades i denna tro vid besök i ett par bykrogar. Det enda, som fanns att tillgå, var te, brännvin och svart, hårdnadt bröd. Knif, gaffel och sked begagnades inte, och hvitt bröd var okändt. Då värden skulle rengöra, ett teglas åt mig, försvann han med sitt tofviga, svarta skägg och hår under disken — en ästetisk hänsynsfullhet värd allt erkännande. Kring mina fötter smögo två utsvultna kattor på det smutsiga golfvet lika tysta som helgonbilden i vrån och det stora vägguret. Ucet står stilla; det har kanske aldrig gått och skall säkerligen aldrig gå. Men en klocka är det i alla fall: där finnes både visare och siffer-tafla. — Såsom en omväxling i denna dödslika stillhet kunde man betrakta de rörliga människofigurer, som krupit upp på ugnen tätt under taket, eller med blicken följa de tarakaner (kakerlackor), som promenera på väggarna — en rysk landsplåga.

Tyst och lugnt var det ock på den lilla kyrkogården bredvid,, där »Guds slafvar» (Bozji rab) jordats under de grofva, kistformiga stenarna. I ett hörn af kyrkogården stod en grof karl och högg med en yxa loss några trän, som frusit fast i den snötäckta ved-trafven. Det långa håret, skägget och kaftanen röjde bypopen, och den krokiga medelålders kvinnan vid kälken var prästmor själf. Då man ser en sådan tafla, gripes man af varmt medlidande med den okunnige, fattige och föraktade byprästen. Rår han för att de 30,000 svarta prästerna, munkarna, under religionens täckmantel utsuga folket och föreskrifva tvångslagar? Visserligen få »de svarta» ej gifta sig, men släktet dör ej ut för det, lika litet som popernas.

Den lilla kyrkan ligger i ändan af den långa, breda bygatan. Där bortom vidtar åter snöhafvet. Skaren är mestadels nog stark att bära, och blott undantagsvis försvinna benen i ett förrädiskt dike.

Blek och kall sjunker vintersolen tidigt ner bakom en röklik molnslöja. An en gång skimrar det svagt på korset, som kröner den gulhvita kyrkans blåa, stjärnströdda kupol, och ett ensamt trädpå steppen aftecknar sig tydligt mot den tomma bakgrunden. Så slocknar dagens stjärna alldeles bakom det gråa förhänget; det ensliga trädets konturer blifva allt grumligare, och den gråa slöjan i väster breder sig öfver hela himlen. Det mörknar hastigt, men steppens snö förlänar landskapet en skum, hemlighetsfull, grumlig färgton. Man får fantastiska hugskott på den ryska snösteppen, hvars mystiska kvällsdok blicken ej kan genomtränga; föremålen få bizarra

Nekrasov på sjukbädden.

konturer och sällsamma dimensioner, och ängsligt undrar man, huru bonden och popen tillbringa de långa, mörka vinterkvällarna i den tillbommade stugan.

»Hvem lefver lyckligt i Ryssland?» Den frågan uppställdes af proletärskalden Nekrasov i ett mycket karakteristiskt epos, hvars grundtanke är, att ingen i Ryssland kan vara lycklig på grund af fattigdom, okunnighet och dryckenskap. Poemet börjar med att några bönder från olika byar råkas och komma i tvist om hvemsom egentligen lefver lyckligt i Ryssland. Då de icke kunna få detta klart för sig, företaga de en studieresa för att med

egna ögon öfvertyga sig. Först träffa de på några forbönder och annat »simpelt» folk, men redan af deras yttre sluta de till att lyckan ej är till finnandes här. Så möta de en pop. »Säg, far lille, är ditt lif lyckligt?» fråga de. Popen svarar efter grundligt betänkande visserligen ja; men då de vilja veta, hvari denna lycka består och om den ligger i ro, rikedom eller rykte, måste popen tillstå, att han ej har en enda af dessa förmåner, utan fastmer en tung, ringaktad lott och stora ekonomiska bekymmer.

De komma så till en marknad, för resten ypperligt skildrad. Äfven om en och annan finner lifvet drägligt nog, är dock den verkliga lyckan omöjlig att upptäcka. Förvaltaren Oboldujev t. ex. kan ej förlika sig med de nya förhållandena och tänker med saknad på den gamla goda, patriarkaliska tiden, då egendomen värderades efter antalet lifegna »själar». Ur en annan synpunkt har lifegen-skapens upphäfvande en oförsonlig motståndare i en furste, hvilken hatar det nya samhällsskicket, därför att det beröfvat honom en de af hans rikedom och myndighet. Äfven bland kvinnorna är resultatet af efterforskningarna lika nedslående, ty alla hafva samma sorgliga öde: en glädjelös ungdom offrad åt männens begär och sedan ett ständigt trälande i mannens tjänst.

Skalden hann aldrig afsluta denna hemska satir, men diktens plan är bevisligt känd. De vetgiriga bönderna återvända missnöjda hem till sina små hyar med oförrättadt ärende. Från hvar och en af dessa byar leder en gångstig till den gemensamma krogen. Här påträffa de en med bast omlindad karl, som ligger och sofver ruset af sig. De släpa honom med sig in i krogen, och först nu — vid brännvinsglaset — få de af den druckne svaret på frågan: Hvem lefver lyckligt i Ryssland?

Slav ia.

13 Eremitaget i Petersburg.

ÅTTONDE KAPITLET.

Den moderna konsten och litteraturen.

Rysslands främste bildhuggare. — I Tretjakovs galleri. — Verestjagin och Skobelev. — Den ryska skönlitteraturens sjuklighet. — Vsevolod Garsjin. — Arfvet efter Lermontov och Gogol. Vetenskap och konst blomstra, tack vare de suveräna personernas omhuldande och förbud.11 (Ur ett tal af professor Reichel med anledning af Katarina II:s kröning.

Äfven för studiet af den ryska konsten är Moskva dden viktigaste orten. Petersburg äger visserligen många och dyrbara konstsamlingar, men representerar därför icke den ryska konstens hufvudstad. Eremitaget vid Vinterpalatset och Konstakademien på Vasiliostrov hafva en och annan *Ajvazovski,* den raffinerade och subtile, men ofta effektsökande marinmålaren, hvars kvantitativa alstringskraft ej fullt motsvaras af det inre värdet, samt ett par dukar afSiemiradzki, »slavernas Makart» (polack); där finnas ock flere historiskt intressanta verk af akademikerna Kotzebue, Briilow m. fl. — till innehåll lika onationella som konstnärernas namn. Men det stora flertalet taflor består af utländska mästare, bland hvilka i synnerhet nederländarne äro sevärda.

I ersättning äger Petersburg några plastiska verk af en sällsynt begåfvad konstnär: den i Vilna år 1842 födde M. M. ‘Antokolski. Då han såsom barn en gång i ett stereoskop fick se Lao-koongruppen, gjorde detta ett outplånligt intryck på den lille och öppnade för hans fantasi en ny värld. På inrådan af en entusiastiskkamrat begaf sig ynglingen till Petersburg, där han genom två i trä skurna hufvuden (af frälsaren och den heliga jungfrun) antogs såsom elev i akademien.

För sitt första arbete på utställningen 1864 (ett träsnideri föreställande en gammal judisk skräddare, som lutar sig ut genom fönstret för att träda på nålen) fick han lilla silfver-medaljen och kort därpå den stora för en skizz i elfenben (en girigbuk räknande pengar). Någon ledning eller väckelse rönte han dock ej från akademiens sida, och i en själfbiografi, som han offentliggjort i »Vjestnik Jevropy», talar han om, huru han under de ljusa sommarnätterna ströfvade kring i det fria, undrande hvar den sanna konsten vore att finna. »Men hvarken

stjärnhimlen eller Nevas mörka vågor, som brusade vid mina fötter, voro i stånd att lösa mina tvifvel och besvara de frågor, som tyngde mig.» Full af

Antokolski.förtviflan, stirrade han ofta på den mäktiga stensfinxen vid Neva-stranden utan att veta, hvarmed han skulle börja.

Redan tidigt intresserad för religiösa ämnen (»Tobias' botande», »Judas-kyssen» m. fl.), grep han sig nu an med en uppgift, som skulle bereda honom många bekymmer, men på samma gång visade den inneboende originaliteten. I relief-form framställde han en församling spanska judar under medeltiden, hvilka vid firandet af sin påsk öfverraskas af den stränge inkvisitorn, som med tjänare visat sig på en trappa. På väggen anbragtes ett fönster, hvarigenom ljuset bjärt belyser de skrämda judarnas ansikten. Men både professorer och allmänhet kritiserade obarmhärtigt denne unge, »sjuklige» konstnär, som var nog djärf att gå sin egen väg. Antokolski begaf sig då till Vilna med sitt olycksverk, som där drabbades af ett tragikomiskt öde: en piga begagnade nämligen konstverket såsom — hönsbur, och resultatet kan lätt tänkas . . .

Men utan att förkrossas af dessa motgångar samlade han sina krafter på en stor nationell-konstnärlig sak: han ville förkroppsliga Ivan den gruflige, denna sällsamma blandning af genialisk instinkt och bestialisk låghet, en produkt af medeltidens, från tataroket nyss befriade Ryssland. Olyckligtvis förkylde Antokolski sig lifs-farligt, och då han efter tillfrisknandet fått modellen färdig, kunde han ej ens förmå någon af professorerna att taga arbetet i betraktande, ehuru han hade sin atelier i självfva akademien. I sin nöd vände han sig till dess vice president Gagarin, hvilken lyckades intressera hertiginnan af Leuchtenberg för den unge bildhuggaren. En eftermiddag inträdde självfve Alexander II i den torftiga ateliern, och nu var Antokolskis framtid tryggad: gipsmodellen af Ivan inköptes för akademien, bilden göts i brons för Eremitaget, och den ny utnämnde medlemmen af konstakademien fick medel att företaga en rekreations- och studieresa till Italien. Från början af 8o-talet är Antokolski bosatt i Paris, men hans namn är kändt lika mycket i Berlin och München som i Petersburg och Paris.

Bland hans historiska verk märkas: Sibiriens eröfrare Jermak Timofejevitj med pansar och yxa, Jaroslav den vise med furste-kronan på det lockiga, majestätiska hufvudet, Kiev-munken Nestor, med pennan i hand tankfullt lutad öfver det lilla skrifbordet, samt den präktiga bildstoden af Peter den store, framställd med öfver-väldigande kraft och sanningstrohet i en brutal, genialisk skönhet, som imponerar föga mindre än Falconets djärfva ryttarstod. Den vänstra handen hvilar

på värjfästet och håller en kikare, den högra trycker energiskt en käpp mot marken.

Soldatrocken är dels tätt åtsittande, dels i fladdrande veck kastad tillbaka.

Men ännu kraftigare verkar Antokolskis mejsel såsom redskap för en ideel, sublim världsåskådning.

Det ondas princip har han förkroppsligat i skepnaden af Satan, sittande på en ödslig klippa med de knotiga kindbenen och de klo-formiga händerna stödda mot den uppskjutna Ivan den gruflige af Antokolski,

knäskålen. Fina och

rörande äro bilderna af den på grafven sofvande gossen och af Ofelia vid pilstranden. Från hans i en stol tillbakalutade Spinoza är steget ej långt till Sokrates döende, som i sin ordning pekar på den såsom haut-relief utförda bröstbilden Kristi sista suck och Kristus inför folket. Denne frälsare, som med händerna fastbundna vid höfterna utan knot låter all denna världens orätt gå öfver sitt hufvud198

och helt och hållet fylles af sitt gudomliga värf, är på samma gång en symbolisk apoteos af det veka slaviska lynnet i dess sublima resignation.

Antokolskis konstnärliga verksamhet präglas alltigenom af en glödande hänförelse för sitt kall, en orubblig tro på sin uppgift och ett energiskt sträfvande mot ett högt mål trots alla yttre och inre hinder. Nobel och äkta både såsom konstnär och personlighet, hatar han lika mycket den formella konventionalismen som den innehållslösa symboliken. Han kan sägas ha med sin mejsel löst det religiösa problem, hvarpå hans landsman Ivanov offrade

hela sitt lif med penseln, och han är den konstnärliga fulländningen af den ryske bonden, hvars händighet i träsnideri bäres af en varm religiositet. Likasom hos så mången annan rysk konstnär, sammansmälter hos Antokolski en plastisk realitet harmoniskt med djup idealitet, och han förenar på ett sällsynt lyckligt sätt det specielt ryska med det allmänt mänskliga, rysk individualitet med modern konstnärlighet. Antokolski är på sitt område Rysslands och kanske hela Europas främste nu lefvande konstnär af Guds nåde. *

*

Det är väl mer än en tillfällighet att den moderna ryska målarekonsten uppstod ungefär samtidigt med lifegenskapens upphäfvande. Den 9 november 1863 beslöto fjorton s. k. »genrister» med den unge Kramskoj i spetsen att bryta med akademiens »historiska», psevdoklassiska slentrian och utträdde ur de heliges samfund, omedelbart sedan vice presidenten förkunnat täflingsämnet för nästa år: »Gästabud i Walhall. På tronen Oden omgifven af gudar och hjältar; på hans skuldror två korpar. På himlen månen bland moln genom Walhalls slottsbro (regnbågen). I bakgrunden vargar» o. s. v.

Dessa modiga unga män, hvilka ställde sig utanför akademiens trånga »klassiska» lagar, visade snart, att de verkligen dugde till något, och deras sträfvanden uppmuntrades från flere håll, så attsjälfva akademien till sist måste gifva ett halft erkännande åt de unges förbund. Och hvad alla ryssars själfhärskare ej kunde berömma sig af att äga — nämligen ett fosterländskt konstgalleri, den äran tillkom innehafvarna af en stor klädes- och manufakturfirma i Moskva, bröderna Tretjakov, af hvilka särskildt den ene med ofant-

1

lig rikedom förenade mecenatens frikostighet och konstvännens blick för talangen.

Vill man studera Ryssland närmare, är ett besök i Tretjakovs galleri allt annat än öfverflödigt; men för den, som vill göra bekantskap med den ryska konsten, är det oundgängligt nödvändigt. Galleriet ligger vid en liten, stillsam

gata »på andra sidan floden», såsom man uttrycker sig i Moskva, och för främlingen är det ej så lätt att hitta in i denna konstens undangömda helgedom, som genom testamentariskt förordnande öfvergått i stadens ägo med uttryckligt villkor att galleriet äfven på söndagarna skall hållas kostnadsfritt öppet för allmänheten. För åtskilliga år sedan hade det händt, att ett par dyrbara taflor »propali» = »kommit bort», d. v. s. stulits af någon konstälskare eller spekulant, hvars namn allt fortfarande är en olöst gåta, och efter den betan hade Tretjakov sett sig nödsakad att låsa sitt helgonskrin. Men genom personlig bemedling har galleriet alltid varit tillgängligt äfven för skandinaviska turister tack vare konsulatens välvilliga förord — för Sverige och Norge handlanden Winkel och för Danmark prof. Thor Lange, den utmärkte skaldetolkaren.

Det är tjugu salar, fulla af idel ryska taflor, hvilka lämna det totalintryck, att den ryska målarkonsten följt ungefär samma utveckling som den ryska vitterheteh från och med Gogol. Den är

Kramskoj.stark i karakteristiken (porträttet); den är realistisk utan att förirra sig i effektsökande experiment (historiemålningen), och den besitter en utomordentlig förmåga att på ett fint sätt behandla hvardagliga eller ömtåliga ämnen, där andra lätt skulle förfalla till torr, osmaklig fotografering eller såra den sedliga känslan eller nedsjunka i pjunkig, sipp sentimentalitet (genren). Här saknas å ena sidan den ideella romantik, som gärna vidlåder den polska konsten, men så finnes ej heller å andra sidan något af den banala hårdhet, som hvilar öfver t. ex. en god del nordtyska målningar.

Galleriet ger en öfversikt af rysk natur och ryskt lif i färger med denna rikedom och omväxling, som det stora landet erbjuder. *Sjisjkin* för oss till de tysta, djupa skogarna, där björnar husera; *Sudkovski* visar oss hafsstränder i stiltje och storm, och *Kuindzi* återger med utmärkt naturtrogenhet den poetiska stämning, som vid månsken ligger öfver de gräsrika stepperna vid Dnjepr och Dnjestr. *Ajvazovski* saknas ej alldeles här, men hans bild »Svarta hafvet» är fri från den onaturliga svulst, som kännetecknar t. ex. hans »Pusjkin vid hafsstranden» på Vasili-ostrov eller hans »Brinnande stad vid hafvet» i Moskvas Rumjantsev-museum.

Verestjagin.

Ensamt afdelningen *Verestjagin* upptager flere salar. Man glömmer ej lätt hans ihjälfrusna förpost såsom illustration till Skobelevs telegram *»Allt lugnt i Sjipka-passet»* eller *»Krigets apoteos»,* en pyramid af grinande, gapande och glittrande dödskallar. Men alla dessablodiga snöfält och episoder ur fältlifvet under och efter drabbningen i skonlös verklighetstrohet kunna dock näppeligen öfverträffa hans orientaliska interiörer och landskap. Det är en frapperande karakteristik i dessa porträtt-skizzer, och hans mohammedanska figurer och väggar verka med illusorisk styrka.

General Skobelev.

Man har kallat Verestjagin en »tendensmålare», men detta omdöme är så mycket mer oberättigadt, som det kan innebära ett förringande af hans rent konstnärliga storhet. Verestjagin må hata kriget såsom sådant, men han gläder sig som ett barn åt dess måleriska kontraster; hans ovanliga färgsinne älskar blodet på snön eller solglittret på en dödskalle, han älskar färgen själf. Verestjagin är ej en kolorist i vanlig mening, och han breder ej onödigtvis på med starka eller bjärta färger för effektens skull. Han njuter af hvarje orientaliskt stoff utan att fråga efter dess ästetiska verkan på duken, och han målar *ljuset,* det rena ljuset så, att man tycker sig andas självfva luften och njuta orientens sorglösa tillvaro. I viss mening kan man sålunda säga, att väl få konstnärer varit så föga »tendensiösa» som just den kraftfulle, af lif och hälsa strålande Vasili Vasiljevitj Verestjagin.

Såsom bekant, hade Verestjagin tillfälle att såsom målare medfölja det ryska högkvarteret under de senaste fälttågen i Centralasien och på Balkanhalfön, där han knöt en intim bekantskap med den populäre generalen *M. D. Skobelev* junior. I sina memoarer har han på ett icke alltid fördelaktigt sätt skildrat detta strategiska snille, som erinrar mer om Suvorov än om Napoleon och mer omNapoleon än om Moltke, och som, trots många olikheter, var med värjan hvad Verestjagin är med penseln. Denna äktryska natur, full af temperament, energi och egensinne, än ursinnig till råhet, än lugn och munter i stridsvimlet, älskade kriget för krigets egen skull, men kunde gråta öfver sårade; han, som under ett kritiskt ögonblick midt för turkarnas ögon fick det originella påhittet att kommendera sina *»rebjata»* (*barn,* soldaterna) till paradexercis endast för att lära dem lugn disciplin, var i fredstid en fredsvän, därtill rättvis, rättfram och rätt bildad, och han, som i sin hvita uniform och på sin hvita häst aldrig ängslats för ett mördande kulregn, vardt i blomman af sin ålder och på höjdpunkten af sin ryktbarhet starkt gripen af tunga dödsaningar.

Såsom egendomligt må här upprepas, huru Verestjagins kamrat Skobelev ändade: tidigt en morgon år 1882 befanns han död i ett hotell i Moskva — troligen af hjärtslag, endast 39 år gammal. Han hade aftonen förut besökt Ivan Aksakov, till hvars panslavism han bekände sig, men den dam (eller de), som han tillbragt lifvets sista ögonblick med, råkade vara — en *tysk* kokott. Skobelevs ömkliga slut erinrar om den narraktige Boulangers. Men då man glömt Skobelevs mänskliga svagheter och hans dåliga logik i den »tyskhatande» politiken, skall man ännu minnas hans varma patriotiska »hjärtepolitik», hans stränga rättskänsla och jublande mod, och detta eftermäle skall Boulanger ej få af historien. Ty det är den skillnad mellan den franska och den ryska generalen, att »le brav' général» var en mycket liten man, Skobelev var — *man.*

En annan konstnär i Tretjakovs galleri är ej mindre ryktbar, ehuru han är raka motsatsen till Verestjagin — det är *Alexander Ivanov,* Rysslands Hamlet i måleriets historia. Tjugusju år tillbragte han i Rom och under hela tjugu år arbetade han på en enda tafla, som spelat en större roll i litteraturen än i konsten och som vann berömdhet, innan den någonsin blifvit utställd. Underlig till lynnet, kunde han, under inverkan af sin vän Gogols sjukliga mystik, vid anblicken af några roliga karrikatyrer plötsligt kväfva sin munterhet med orden: »Kristus har aldrig skrattat!», och länge vankelmodig,vände han sig till Thorvaldsen med den löjliga frågan: »Hvilken konstriktning bör jag sluta mig till?» Men om ämnet var han icke tveksam; han skulle framställa Kristus. För den skull gjorde han årslånga bibliska och arkeologiska studier och reste till Tyskland enkom för att träffa Strauss, författaren af »Jesu lif», hvilken under samtalet, som af Ivanov fördes på italienska, af Strauss på latin (!), trodde sig hafva en galning framför sig. Ämnet vardt aldrig fullt utfördt, och man ser i behandlingen dualismen mellan den rättrogne ryssen och den realistiske konstnären, likasom hos Gogol. Inemot 200 skizzer, hvaraf många fylla en sal i

Tretjakovs galleri, bevisa, hvilken otrolig möda han nedlagt på sitt verk: »Kristus uppenbarar sig för folket». Självfva hufvudtaflan, som förvaras i Moskvas Rum-jantsev-museum, framställer frälsaren skridande allvarsam och dyster fram ur bakgrunden af ett ökenlandskap. Hufvudpartiet visar Johannes Döparen, omgifven af gubbar, män och ynglingar med torra och hårda, men på samma gång kraftiga och originella ansiktsuttryck. Men Ivanov var lyckligare än Gogol: då han genom besök hos Herzen i London och bekantskapen med Turgenjev förlorat tron på Gogols reaktionära mystik och för första gången återkom till Petersburg år 1858 med sin på förhand omåttligt beundrade tafla, dog han plötsligt af kolera, 52 år gammal.

En framstående grupp hos Tretjakov utgöres af porträtt (af Kramskoj, Rjepin, Perov), så mycket intressantare som man här har framför sig de personer, som gjort den ryska skönlitteraturen världsberömd. Här synes en mager, men starkt byggd gubbe med fotsid kaftan, gråhvitt skägg och underlig glans i de genomträngande ögonen — hvem känner ej genast igen Lev Tolstoj? Där är en medelålders man, hvars bleka drag och tärda kinder tala om svåra lidanden och själsstrider. Det tunna skägget är ljusrödt; ögonen nästan gulgröna, och blicken skygg, inåtvänd; men pannan är hög och ren — det är Dostojevski. Och den gamle mannen med de klara, regelbundna dragen, ett tankfullt, nästan drömmande utseende och en ovanligt sympatisk, hjärtegod och själfull blick — Ivan Turgenjev.Här äro vidare två typiskt ryska hufvuden: bred, tjock näsa, grofva, öppna anletsdrag, klar blick, yfvigt hakskägg och slätstruket hår; den ene ser godmodig, nästan jovialisk ut — det är slavofilen *I. Aksakov,* den andre åter barsk och sträng — den skonlöse satirikern Saltykov. Där äro två unga män, spensliga och bleka, intelligenta och allvarliga — det är Rysslands finaste och ädlaste kritiker: Bjelinski och Dobroljubov. Här se vi en mager herre med polisonger, yfvigt hår och små, fuktiga ögon och med pince-nez i handen — det är Grigorovitj, banbrytaren för Turgenjevs bynoveller; den ståtlige, vackre mannen i pälsmössan med den frimodiga blicken — det är den lillryske lyrikern och målaren Sjevtjenko, hvars barnsliga lefnadslust hvarken lifegenskap eller förvisning mäktade kväfva; den aftärde, lidande skalden på dödsbädden är den sociale indignationsdiktaren Nekrasov. Och se där en något korpulent herre med stripigt hår, rödbrusigt ansikte och sprakande ögon — det föreställer Alexander Herzen, på sin tid Rysslands mest fruktade man och litteräre diktator.

J. Aksakov.

Dessutom finnas många porträtt af samma mästare föreställande män, hvilka tillhöra den politiska historien, men hvilkas namn den tjänstvillige vaktmästaren ej kan eller får yppa. Det är unga män med torftiga kläder, tofvigt hår och vårdslöst knutna halsdukar, hårda, energiska anletsdrag och fanatisk eld i blicken — det är framstående nihilister. En af dem är afbildad i fängelset natten före afrättningen, då han hånfullt afvisar den tröst, som en pop vill bringa honom. Förut lära äfven deras namn ha stått på taflorna, men regeringen, som ej gärna kunde förbjuda Tretjakov att samlakonstverk, lät omtänksamt borttaga dessa obehagliga namn — sannolikt af fruktan att galleriet eljes skulle blifva ett tempel för nihilist-kult!

Den humoristiska genren är mycket rikhaltig: Fedotovs komiska akvareller, Kosjelev (gårdfarihandlare i en rysk bondstuga), Perov (den nyantagna guvernantens inträde hos den landtliga familjen, bondfolk vid åsynen af det första lokomotivet m. m.) samt Makovski, af hvars 150 taflor (1873—95) prof. Det är en sund realism och saftig humor i dessa bilder, som i sitt slag kunna mäta sig med Gogols bästa skapelser. Och Makovski är lill-ryss liksom Gogol, med hvilken han har gemensamt »skrattet genom tårar», den »rosenröda sorgen».

Och går man till den stora historiemålningen, påträffas sådana namn som Surikov och Rjepin — att särskildt nämna den senares stora duk, där Ivan den gruflige, gripen af vansinnig ångest och ånger, kastat sig öfver sin äldste son Ivan, hvilken ligger på golfvet döende af det sår, som fadern i ett utbrott af vrede tillfogat med sitt järnskodda spjut. Rjepin var född kosack, såsom Stepnjak, och han började i handt-verkslära såsom Antokolski. Till Petersburg kom han 1863 med några rubel i fickan, men bröt sig jämte Kramskoj en väg trots akademiens hinder, ty han måste.

Det är i synnerhet två taflor, som oförgätligt inpräglat sig i mitt minne och vid hvilka jag länge dröjt under mina besök i Tretjakovs galleri. Den ena är Kramskojs »Otröstlig sorg», föreställande en kvinna i enkel sorgdräkt. Den frånvarande blicken är stelt riktad framåt; ögonen äro röda af sinade tårar och ögonlocken

detta arbete innehåller åtskilliga

Makovski.svullna. Med ena handen trycker hon en näsduk mot munnen, och med den andra håller hon i ryggstödet af en stol, hvarpå står en låda med blommor. Man ser ingen kista, inga sörjande anhöriga, intet häftigt känsloutbrott. Bara de där svullna ögonen och den hvardagliga rörelsen med näsduken! Dörren till ett rum bredvid står öppen, och där synes intet, men den dämpade belysningen ger en aning om flämtande vaxljus. Åt den sörjande kvinnan har konstnären lånat sin hustrus anletsdrag, och han arbetade på detta verk under intrycket af förlusten af sina två små söner. Han skref själf därom: »Jag sökte länge efter en ren form för att uttrycka denna moderssorg, och efter två år har jag nu (1884) stannat vid detta. Om taflan ej blir såld, skall jag lugnt vända den mot väggen och söka glömma den. Jag har gjort mitt.» Och Ivan Nikolajevitj Kramskoj gjorde sitt ända till det sista: hunnen till 50 års ålder efter umbäranden och sjukdom, greps han år 1887 vid penseln af döden. . ,

Den andra bilden är Rjepins »Den förvisades återkomst». Genom en öppen dörr, bakom hvilken tjänstefolket nyfiket tittar fram. har en mager man i grof, sliten öfverrock stigit in och stannat, just som den lilla familjen mer anar än igenkänner, hvem den skygge främlingen är. Den äldre flickan vid klaveret ser nästan förskräckt på den dystra uppenbarelsen; de båda yngre barnen, en gosse och en flicka, se undrande upp från sina läxor, men i gossens uppklarnande drag kan man skönja, att han nästan känt igen sin fader, under det att hustrun rest sig upp och med ängslig tvekan stirrar in i hans insjunkna ögon. Näppeligen kan man på duken få se en dramatisk spänning så lyckligt löst utan att stelna eller urarta i sceniskt effektsökeri. Det är en stor konst i dessa båda taflor. Nej, det är inte längre konsten, utan verkligheten jag har framför mig: ett helt lif af fröjder och sorger, af lång bidan och stumma lidanden drager här förbi. Det är den stora naturen själf i konstens hölje, likasom Eleonora Duse på tiljan.

Taflor böra ses med egna ögon, ej med andras, och dessa rader hafva troligen större intresse för författaren än för läsaren, ty deerinra mig om mina njutningsrikaste stunder i Ryssland. Och nöjet har visserligen icke minskats däraf, att jag under de ostörda vandringarna i Tretjakovs galleri sluppit både helgon och poper, både tsarer och vapenskrammel. Här är natur, sanning, medmänniskor!

*

Under min sista vistelse i Moskva ville jag ej försumma att göra personlig bekantskap med en veteran bland de ryska lyrikerna, hvilken ock gjort sin lilla insats i den ryska glansperiodens poesi.

Han heter Afanasi Afanasevitj Sjensjin, men är i ryska litteraturhistorien mest känd under namnet Fet. Då han vid 17 års ålder (år 1837) skulle inträda i Moskvas universitet, uppstodo oväntadt formella svårigheter med hans legi-timationspapper, hvarför han antog moderns släktnamn: Fet. Först anno 1875 fick han genom en allerhögsta ukaz af nåder rättighet(l) Sjensjin-Fet.

att bära sin faders namn: Sjensjin.

Född och uppfödd på ett gods mycket nära Turgenjevs hem, har han varit intim vän med Turgenjev, Lev Tolstoj m. fl. och under sin 72-åriga lefnad lifligt intresserat sig för vitterheten.

Det var sålunda i förhoppning att få höra ett och annat af litterärt värde som jag uppsökte den gamle skalden i hans fristad i en af Moskvas förstäder. Men hvad fann jag? Fet, den ypperlige tolkaren af Faust och antikens elegici, damernas förklarade gunstling och Petrarca-svärmaren, tedde sig för mig i skepnad af en gammal, bruten gubbe med gråhvitt, långt skägg, insjunkna kinder och rosslande andedrag. Tydligen fägnad af min uppvaktning och afhälsningen från Thor Lange, sökte han tala; men orden voro svåra att urskilja. Han mumlade, att Turgenjev — hade dött — i Frankrike, och att han — också skulle dö — snart . . . Jag skyndade taga afsked för att inte plåga den gamle. Ett par månader därefter läste jag, att han var död.

Stilla som hans sångmö varit, sjönk denne, näst L. Tolstoj siste ättling af Bjelinskis lysande skola i grafven och i glömskan. Hans veka lynne hade gjort hans diktning främmande för tidens och landets stora frågor och fri från all tendens, all opposition. Genom den ovanliga formtalangen har hans namn därför fått en viss officiell klang; han bar titeln »kamerger» (= Kammerherr) och »Still auf gerettetem Kahn

treibt in den Hafen der Greis.»

En annan, ännu lefvande rysk författare är raka motsatsen till Fet: det är den förut omnämnde Gljeb Uspenski, »det ryska proletariatets homer». Föraktande de vackra rimmen och det vackra talet om konstens »intresselösa» självändamål, har han från och med 6o-talet vigt sin penna till försvar för de små, de arma, till blottande af bondeståndets moraliska och ekonomiska förfall. Hans många arbeten läsas och värderas, men personligt har han alltid varit ringaktad och obelönad; hans lif bland Petersburgs litterära »bohémer» har varit en ständig kamp mot fattigdomen, och utan relationer, utan inkomster samt äfven utan nödig karaktersstyrka har han allt mer glidit ner på det sluttande planet. T början af 90-talet vardt den populäre Gljeb, hufvudstadens mest ansedde novellist, intagen på hospital för obotligt sinnessjuka. Det onda, han lider af, kallas alkoholism

Härstammande från en byklockare i guvernementet Tula, hade han en kusin Nikolai Uspenski, af hvars författarskap den skandinaviska litteraturen äger prof genom Thor Langes vårdade tolkningar. Formelt mer talangfull än Gljeb, men mindre gedigen i innehållet, skaffade han sig tidigt ett litterärt namn, tills äfven han föll i den ojämna kampen. På 80-talet förde han en eländig tillvaro i Moskva och lifnärde sig till sist med att spela dragspel vid järn-järnvägsstationer, ledsagad af en minderårig dotter, hvilken var klädd som gosse. Ändtligen gjorde han slut på alltsammans: den 26 oktober 1889 skar han halsen af sig.

Det hvilar något tungt, förfärande öfver de flesta ryska skriftställares lif, och på dem har sagan om »Ärans törnestig» sin fullaste tillämpning. För att klargöra detta, må den ryska skönlitteraturens utvecklingsgång under detta århundrade med några få ord antydas.

Zjukovski.

På Paul I:s korta, militärstrama despoti följde en period af social lättnad och politisk liberalism under förra hälften af Alexander I:s regering, och det aristokratiska samhället visade sig vara en faktor i det offentliga lifvet. Den intima litterära beröringen med Frankrike, hvars kejsardöme rests på den stora revolutionens spillror, förde friare litterära fläktar från västerlandet; det stora befrielsekriget mot Napoleon vardt en stor nationell väckelse, och inom poesien gjordes vackra landvinningar af tysk-romantikern *Zjukovski,* »den ryska skönlitteraturens Columbus». Men snart kom det reaktionära bakslaget under inflytande af den s. k. Heliga Alliansen och madame Krüdeners »mysticism», och resultatet vardt ett politiskt missnöje. De ryske officerare, som med de förbundnes härar intågat i Paris, återvände därifrån med moderna idéer, »upplysningstidehvarfvets» och revolutionens frukter, och fingo på vägen genom Tyskland smak för frimureri och »dygdeföreningar». Det förtröt dem, att det stora Ryssland, »Europas befriare mot Napoleon», ännu bibehöll lifegenskapens nesliga arf från slaviskt barbari, ochdärför framskymtade redan nu frågan om en bondeemancipation för att aldrig helt försvinna från det sociala reformprogrammet. De svärmade för konstitution och frihet och därför voro de politiskt nog okloka att bland sina önskemål upptaga äfven återupprättandet af konungariket Polen — samma ödesdigra polska fråga som på 60-talet förflyttade opinionens tyngdpunkt från Herzen i London till Katkov i Moskva och vardt en kär förevändning för rysk ortodoxi och tsarisk reaktion.

Men detta missnöje, saknande då, ännu mera än i dag, allt verkligt fotfäste hos det egentliga folket, visade vid december-upproret sin vanmakt, och självfva den bildning, som det nya århundradet mottagit, var så ytlig och skef, att hela systemet måste blifva ohållbart. Under inflytande af Byrons förnäma pessimism tog dikten sin tillflykt till naturen, till hjärtat och blef nationell, men på samma gång aristokratisk och karakterslös. I detta tecken framglänste två väldiga meteorer på sångens himmel: *Pusjkin* och *Lermontov.*

Lermontov.

Hvarken byronism eller aristokratisk liberalism hade mäktat uttala det lösande ordet. Skulle filosofien kunna lösa. samhällsgåtan? Hegels »förnuftiga världsidé» föresväfvade den unga intelligensen, som studerat i Berlin och som nu på god tro ville omplantera den tyska filosofien på rysk jordmån utan att närmare göra sig reda för de historiska betingelserna för en sådan öfverflyttnings möjlighet och framgång. Kring det sväfvande programmet samlades element, som i självfva verket hade föga beröringspunkter med hvarandra, och som måste sprängas, så

snart de abstrakta teorierna skulle tillämpas i verkligheten. Här var den unge *Alex. Herzen* med sinlutning åt Saint Simon och G. Sand; här stodo ursprungligen Chomjakov och Konst. Aksakov, hvilka snart nog såsom slavofilernas banérförare skulle stå i diametral motsats till Turgenjev och den fine Stankjevitj. Ur sin brittiska statsvishet och tyska filosofi arbetade sig magister Michael Katkov fram till den ursinnigaste mosko vitism; men vid hans sida märktes i början en ung f. d. artilleriofficer från ett gästfritt och älskvärdt hem i guvernementet Tver, i hvars intelligenta sällskapskrets äfven damer togo del och gåfvo umgänget en urbanare ton än eljes — det var den såsom de europeiska revolutionärernas »enfant terrible» sedan världsberyktade Ba-kunin, nihilismens nihilist.

Utan tvifvel har dock detta germanska kulturinflytande på Ryssland verkat vida djupare än all den sa-longsbildning, som Katarina II lämnat i arf åt det nya århundradet. Upplysningen vardt mer demokratisk, mer bred och fick inom skönlitteraturen sitt storslagna uttryck i Gogol, den realistiska romanens moderna grundare. Utan att veta det, hade Gogol brutit det bann, som hvilat öfver Ryssland: aukto-ritetstron och den blinda subordinationen, och samma år som »Revisorn» först gick öfver tiljan (1836), publicerade Pusjkins ungdomsvän, en f. d. officer vid namn Tjaadajev, sitt beryktade »Filosofiska bref», som påvisade det anakronistiska i Rysslands ställning till det öfriga Europa, dess sorgliga, barbariska förhistoria, dess apatiska karakterslöshet, dess brist på grundlighet och metod samt dess skenbara framskridande på en sidoväg, som aldrig kunde föra till målet.

GrogoLOch under tiden uppväxte en kritiker, *Bjelinski,* hvilken vardt den nya tidens litteräre uppfostrare. Under hans direkta ledning debuterade sex unga författare, hvilka icke äro okända för det öfriga Europa: *Grigorovitj, Dostojevski* (med förstlingsromanen »Fattigt folk»), *Gontjarov* (författare af den äktryska romanen »Oblomov»), *Turgenjev* (med sin jägarberättelse »Chor och Kalinitj»), *Saltykov-Stjedrin* och fru *Chvostjinskaja* (psevdonymen *»W. Krestovski»*). Återstår sålunda endast grefve *Lev Tolstoj,* hvilken då ännu studerade vid universitetet i det aflägsna Kazan, och vi ha hela den berömda »plejaden» fulltalig.

Gontjarov.

Den filosofisk-litterära kampen flyttade sig därpå öfver på det politiskt-historiska området. Krimkrigets utgång väckte en social reformrörelse, som gjorde poesien tendensiös och satirisk, och två generationer, fäder och söner, stå mot hvarandra. Hand i hand med en hänsynslös radikalism i pressen går en underström af krass reaktion, som blandar sitt segerjubel med det blödande Polens sista kvidan; den anklagande litteraturen omsättes i nihilismens skräckdrama, men skalden själf försjunker åter i en nedslagen pessimism, som med Turgenjev flyr till utlandet eller med Tolstoj söker en ersättning i det lermontovska Kavkaziens storslagna, renande natur eller med Nekrasov tvinar bort på den inhemska sotsängen.

Revolutionsåret 1848 är vändpunkten i det litterära Rysslands yttre historia. Förut hade skaldekonsten varit dels lärd hofpoesi, dels en romantisk lyrik, och så länge den behöll sin panegyriska och aristokratiska karakter, voro skalderna omhuldade på högre ort eller åtminstone ej illa sedda: Lomonosov blef professor, Derzjavin minister; romantikern Karamzin fick af kejsaren 60,000 rubel försitt historiska arbete om Ryssland, och hans änka en årlig pension af 20,000 rubel; Nikolai betalade »kammarjunkar» Pusjkins skulder med 100,000 rubel; Gogol erhöll årligt skaldegage, och den gamle Zjukovski, hvilken öfverlefde hela den pusjkinska perioden, ehuru han redan i Pusjkins barndom var erkänd poet, bodde i självfva Vinterpalatset.

Men efter 1848, då litteraturen blef självständig och demokratisk, kastade vinden om, och de stora skalderna bemöttes med förakt, fattigdom, förvisning: Dostojevski, född på ett sjukhus i Moskva, där hans fader var fattigläkare, invigde med sin förvisning till Sibirien denna förnedrings-period, och Gljeb Uspenski slutade i sjukhuset i Nov-gorod Veliki. Den andliga lifegenskapen hämnade fädernas missgärningar allt intill tredje och fjärde led, och skönlitteraturen behärskades af den sjukliga mysticism, som bröt fram i senare delen af Gogols »Döda själar».

Typisk för detta sjukliga är den bekanta novellisten Vsevolod Garsjin, h vars berättelser till största delen införlifvats med den svenska litteraturen. Redan från barndomen behäftad med sjukliga symp-

1 o öarsjin.

tom, måste han, efter svåra

blessyrer i rysk-turkiska kriget, gång på gång föras till hospitalet. Våren 1888 dog han vid 33 års ålder genom att i ett anfall af svindel eller sinnesrubbning kasta sig utför en hög trappa i Petersburg.Vi minnas hans »Attalea princeps», den allegoriska sagan om palmen, som flyttas från sitt tropiska hem till ett drifhus i Petersburg, där den spränger glastaket, men af kalla vindar och rå snö tvinar bort och nedhugges såsom oduglig. Hvarje rysk författare, genomträngd af västerlandets friare idéer, har mer eller mindre varit en sådan Attalea: Dekabristerna, Lermontov, Bjelinski, Tjer-nysjevski, Herzen, Turgenjev m. fl. De hafva blifvit oförstådda af själfva folket, nästan betraktade såsom fosterlandsförrädare. Men de, som i valet mellan tsarisk, nationell patriotism eller västerländsk progress stannade vid det förra alternativet, hafva antingen blifvit okritiska panegyriker såsom en Pusjkin eller ensidiga svärmare såsom slavofilerna eller ock mystici med panslavistisk anstrykning, t. ex. Gogol och Dostojevski.

Detta är den inre, djupare förklaringsgrunden till det ryska skriftställarlynnet och dess öde; men det finnes också en historisk, som Garsjin utvecklat i följande fabel:

Tordyfveln, myran, gräshoppan, hästen, snigeln, flugan och kålmasken underhålla sig en varm sommardag med djupsinniga samtal om lifvet och dess ändamål. Tordyfveln berömmer sig af sitt arbetsamma lif i gödselhögen för familjens bästa, under det att myran mot denna egoism ställer samhällsplikten. För gräshoppan ter sig hela lifvet som en lek; snigeln prisar den husliga härden; brunten skryter öfver sin världskännedom, och kålmasken tänker på lifvet efter detta, då man blir en fjäril med brokiga vingar. Ödlan, som hittills tyst åhört all denna visdom, vill ock ha ett ord ined i laget/ men just som hon öppnar mun, kommer drängen för att hämta hästen. Ödlan trampas på stjärten, och det öfriga sällskapet sönderkrossas af de tunga klackarna utom den tysta flugan, som flyger tillbaka till skafferiet för att suga ur den syltburk, där hennes salig mor drunknat. Men då man sedan frågade ödlan, hvarför hennes stjärt blifvit så ful och stubbad, svarade hon blygsamt: »Den stympades, då jag en gång stod i begrepp att säga min ärliga mening».Så har det gått och så går det med det fria ordets män i Ryssland. Deras tunga rycktes ut, då de ville uttala det förlösande ordet, och de oskadliggjordes vid första resningsförsök. Och de svaga, veka, känsliga naturer, som insågo kampens ojämnhet och misströstade om sin egen kraft, föllo i förtid offer för en inre •disharmoni, som alltför ofta mynnat ut i dryckenskap och utsväf-ningar. En litteraturhistorisk uppslagsbok lämnar exempel i massa endast under förra hälften af detta århundrade:

Koltsov.

Skalden Rylejev dog på schavotten vid 31 års ålder och hans själsfrände furst Odojevski i landsförvisning vid 37 års ålder; Gribojedov vardt vid 35 års ålder ihjälslagen i Persien; Pusjkin och Lermontov stu-Bjeiinski. pade i duell; romantikerna Batjusjkov

och Kozlov samt Gogol blefvo vansinniga, och Tjaadajev förklarades officielt för tokig; Pusjkins samtida Jazykov, Polezjajev och den folklige Koltsov, »Rysslands Burns», blefvo självmördare genom dryckenskapslast. Bjelinski dog lyckligtvis af lungsot, 40 år gammal, dagen innan han skulle hämtas af den hemliga polisen år 1848, och då först tog det reaktionära skräckregementet vid.Med ofvan antydda psykologiska och historiska omständigheter sammanhänger den för den ryska skönlitteraturens realism ingalunda främmande mystiken, den öfvernaturliga fantasien. Sjuttonhundratalets största komiker, Vonwizin förirrade sig i mysticismens, labyrint; Alexander I:s medeltidsromantik vandrade samma dunkla väg; Tjaadajev drunknade själf i den romersk-katolska kyrkans känslo-haf; Gogols öde är bekant, och både Nekrasov, Turgenjev och, Dostojevski, ja själfve L. Tolstoj hafva såsom tungsinta grubblare-eller visionärer skattat åt hemlighetsfulla själsmakter.

Och i ingen modern litteratur har väl döden spelat en så stor roll som i den ryska, och ingenstädes har tanken på döden så djupt rotfäst sig som hos de ryska skalderna. Den narraktigt vidskeplige Pusjkin lär ha blifvit spådd, att han skulle dö en våldsam död; den äfventyrlige, demoniskt trotsande och glödande Lermontov hade i Kavkazien ofta känt fläkten af dödens vinge; Nekrasov hade en försmak däraf, då han höll på att svälta ihjäl på Petersburgs,

gator. Huru kunde döden vara främmande för Dostojevski, hvilken stått på schavotten jämte 34 olyckskamrater och måste tillbringa sju fruktansvärda år i »Det döda huset»? Den älsklige, men vankelmodige gamle ungkarlen och drömmaren Turgenjev återvänder i sina »Senilia» oupphörligt till döden såsom en ohygglig gåta; L. Tolstoj, hvilken sett tusen dödar från Sevastopols fjärde bastion, talar om att han redan såsom barn fick en så stark förkänsla af döden, att han köpte pepparkakor för alla sina slantar för att hinna, njuta af lifvet så mycket som möjligt; och den lifssjudande Sonja. Kovalevskaja hade i sitt minne inpräglat George Eliots ord: »Det är tron på döden som gifvit mig mod att lefva».

I Lermontovs bekanta roman »En hjälte från våra dagar» — en hjälte som, i förbigående sagdt, går igen i hela ryska romanlitteraturen allt ifrån »Eugen Onegin» — finnes följande beaktans-värda ställe: »Jag betraktar vår generation med smärta; dess framtid är tom och dyster. Den skall åldras i overksamhet och förlamas under bördan af tvifvel och en fruktlös kunskap. Lifvet tröttar oss som en lång resa utan mål. Vi rusa mot grafven utanlycka och ro, och före vårt slut kasta vi ännu en blick af bittert förakt på vårt förflutna. Vi äro såsom dessa brådmogna frukter, hvilka såsom faderlösa hittebarn förirra sig under blommorna och falla af, just som de borde mognat. Vi sopas obemärkt bort från jorden såsom en dyster, tyst och snart förgäten massa. Vi skola ej lämna efter oss något åt våra efterkommande — hvarken fruktbärande idéer eller ett andligt verk —, och eftervärlden skall skymfa vår aska med den föraktliga smälek, hvarmed en ruinerad son läxar upp sin slösaktige far.»

Men Lermontov misstog sig dock: byronismen har haft en mer än blott öfvergående betydelse för den ryska, liksom ock för den polsk-tjechiska litterära utvecklingen, och i Lermontovs egen, trotsigt sjudande skepsis och ästetiska nihilism låg en lifskraft, som lofvade godt för framtiden, äfven om — för att använda Gogols ord i slutet af »Döda själar» —

»byggandet (af det nya sam-hällsverket) ännu ej kunnat begynna, enär ännu ingen plan uppgjorts af arkitekten och emedan medarbetarne ännu voro i svårt tvifvel».

Utan att helt instämma i den optimistiska mysticism, som t. ex. hyllas af Brändes, då han i Ryssland vill se det stora, pånytt-födande framtidslandet för hela vår kultur, behöfver man därför icke öfverskatta olyckan af den apati och sterilitet, som kännetecknat det sista årtiondets ryska skönlitteratur (undantagande L. Tolstoj) och hvari en sådan medelmåttig talang som novellisten Tjechov framstår så mycket högre. Tjernozem, den svarta humus, som välsignat Ryssland med härliga skördar, är för närvarande nästan obrukbar

Dostojevski.på grund af skogssköfling och vattenbrist och har i förening med annan misshushållning alstrat den fruktansvärda missväxt, hvars följder endast årtiondens rationella arbete skall kunna utjämna. På samma sätt har den andliga växtligheten, bildningen och framåtskridandet, i Ryssland hämmats genom den hänsynslösa litterära sköflingen. Men låt ungskogen vara i fred och han skall växa

upp för att vattna sinande floder och nära utsugen mylla. Där finnas andliga möjligheter, naturliga resurser och denna optimism, som tillhör en ung, i själfva verket lifskraftig nation. Och där finnes en ungdom, kanske mer entusiastisk, dådlysten och varmblodig än det unga släkte, som i Tyskland hälsar det nya århundradet.

Då Dostojevski år 1881 begrofs, ville studenterna efter kistan bära de bojor, han burit i Sibirien. Då detta förbjöds af polisen, skrefvo de unga till änkan: »Aldrig skola Dostojevskis ord bli glömda. Från släkte till släkte skola vi låta dem gå i arf som en dyr kvarlåtenskap från vår store, älskade lärare. Han skall alltid stå lysande för oss i vår lifskamp; vi vilja alltid minnas, att det var han som lärde oss möjligheten att bevara själens renhet oberörd i hvarje lifsställning och under alla omständigheter.» Turgenjevs hem i Spasskoje.

NIONDE KAPITLET.

I Turgenjevs och Tolstojs hem.

I Turgenjevs Spasskoje. - »Rök.» — I Jasnaja Poljana. — Den unge och den gamle Tolstoj. — Tolstojs

folkskola.
Sommaren 1892 hade jag på väg till Kursk stigit af vid den 310 kilometer söder om Moskva belägna staden Mtsensk i orlovska guvernementet vid den lilla floden Zusjas måleriska stränder, hvarifrån jag öfver steppen företog en vandring af blott 20 kilometer till byn Spasskoje, som genom Ivan Turgenjevs namn vunnit europeisk ryktbarhet. Efter att hafva följt en trädlös väg på dessa bördiga, delvis ganska kuperade och omväxlande slätter upptäckte jag i en dalsänkning skymten af en skogsdunge, ur hvilken ett klocktorn sköt upp, och ju närmare jag kom, dess tydligare framträdde de små gråa och halmtäckta, men jämförelsevis snygga stugorna, som till ett antal af 60 regelrätt ordnats på båda sidor af den mycket breda, snörräta bygatan. Vid dess ända låg den lilla kyrkan jämte skolhuset, och där bakom vidtog själfva herregodset med dess lummiga park af björkar och ekar.Det finnes många likhetspunkter mellan Turgenjevs Spasskoje och Tolstojs i nästan omedelbart grannskap belägna Jasnaja Poljana. Båda ligga idylliskt inbäddade i landtliga vildparker; båda hafva ungefär samma arkitektur i rysk villastil; båda utgöra endast moderniserade kvarlefvor eller flyglar af stora, slottslika byggnadskomplex, som för många årtionden sedan blifvit lågornas rof, och båda hafva på samma egendomliga sätt kommit i de berömde författarnes ägo: Lev Tolstojs fader, hvilken ruinerat sig genom spel, hade kommit i besittning af Jasnaja Poljana genom giftermål med den rika, men hvarken fagra eller unga furstinnan Marja Nikolajevna Volkonskaja; Ivan Turgenjevs fader hade likaledes genom ett spekulationsäkten-skap med en ofantligt rik, men allt annat än vacker och ungdomlig kvinna, Varvara Petrovna Lutovinova, blifvit ägare af Spasskoje. Men under det att Jasnaja Poljana är härden för ett ovanligt lyckligt familjelif och utgångspunkten för ett storartadt, välsignelse-rikt arbete, är Spasskoje hemfallet åt förgängelsen och glömskan, och Ivan Turgenjev, den siste legitime innehafvaren, dog i främmande land såsom ungkarl, den siste af frejdad ätt, lämnande åt samvetslösa spekulanter och pietetlösa förvaltare en förfallen herregård.

Namnet Turgenjev omtalas redan i sextonde århundradet och leder sitt ursprung från den tatariska Gyllene Horden. Släkten har haft att uppvisa flere i den ryska historien bekanta namn, särskildt skriftställare, men hade efterhand råkat i ekonomiskt obestånd genom misshushållning och lättsinne — ett arf som äfven tillföll Ivan Turgenjev —, och dess gods Turgenjevo i guvernementet Tula hade krympt ihop till en förmögenhet af blott ioo »själar», d. v. s. arbetsföra, manliga lifegna, efter hvilkas antal jordegendomen taxerades i Ryssland före bondeemancipationen.

Jag nalkades Spasskoje särskildt med tanken på »En jägares anteckningar» och på den underbara naturmålningen »Skog och stepp» — en plastik i den klassiska periodbyggnaden, en smältande musik i de smidiga ljudsammanställningarna, en målerisk färgnyansering och dramatisk rörlighet i den rika ord- och formbildningen som blott i originalspråket komma till sin fulla rätt. För att fånärmare upplysning om det gamla adelsgodset gick jag in i första bästa bondstuga. Då jag steg öfver tröskeln, fick familjefadern brådt .att ramla ner från den hvilobädd under taket, där han i sommarvärmen legat och värmt sig bredvid den heta spiselmuren. Hans ansikte skiftade i spektralanalytiskt skimmer, men brännvinet hade oj alldeles kunnat kväfva en viss intelligens, som lyste ur de godmodiga ögonen.

Under samvaron vid samovaren fick jag veta, att herregården råkat i främmande händer, men att den alltid stod obebodd, så att det nog inte mötte svårigheter att få se den. Min språksamma värd hade endast ett flyktigt minne af >

Ivan Sergeitj (Turgenjev), men prisade honom efter hörsagor såsom en god och gifmild barin (husbonde).

Och detta med allt skäl!

Hvarje sommar Turgenjev kom till Spasskoje, hade han för bönderna en fest, hvar-vid det gick ganska rundligt till. Två stora brännvinsfat sattes i det fria till allmän förplägnad och voro snart tömda under glam och dans. Det kunde väl ock hända, att den sextioårige Turgenjev, hvilken eljes ej kunde tåla pianospel, lät spela upp en mazurka, som han själf öppnade.

Men då min värd, sänkande sin röst till en nästan förtrolig hviskning, anförtrott mig, att Ivan Sergeitj »left tillsammans med en kvinna» i byn, blef han synbarligt mycket snopen, då han fick höra, att jag redan kände till

den halfsekelgamla nyheten om den vackra lifegna Avdotja Jermolajevna, som Turgenjev för 700 rubel köpt afsin egen kusin i Moskva! Stackars Turgenjev! Den vackra Avdotja kunde han aldrig lära läsa innantill, och af sin dotter, som i början hemligt vistades i Spasskoje, hade han föga fadersglädje: hon blef efter en god uppfostran gift med en fransman, som behandlade henne illa och kostade svärfar många utgifter.

Sedan förvaltaren lagt råd med starosta (byäldsten) och kastat en sista granskande blick på min person, beslöts att jag skulle få se det gamla herresätet. Vi gingo genom en ovårdad, men just: därför så mycket stämningsfullare vildpark af hängbjörk, där vi välkomnades af några hundar — icke vanliga bestialiska byrackor eller gårdvarar, som med ursinnigt skall visa tänderna, så fort man närmar sig en rysk bondstuga på ett stenkasts afstånd, utan välartade fyrfotingar hälsande med sympatiska viftningar. Kanske flyter ädelt jaktblod i deras ådror? Måhända härstamma de i rakt nedstigande linie från »Pegasus» eller andra präktiga stöfvare, som genom sin herres skogsvandringar vunnit litterär ryktbarhet?

Snart äro vi vid målet: en låg, mycket lång och oregelbunden,, hvit envåningsbyggnad med torn och platt, grönt tak. Nyckeln gnisslar i det rostiga låset, och den dammiga dörren knarrar, då portarna låtas upp till minnenas ljusa undervärld.

Men hvilken dyster, nedslående anblick därinne! Utan hänsyn,, utan aktning för den store företrädarens gamla arfvegods hade man låtit allt förfalla i de 12 låga, men ljusa rummen, som till allra största delen voro tomma. Damm hade lagrat sig på väggarna, och golfvet var på sina ställen uppbrutet. I sofrummet, där skrifbordet placerats i en fönsternisch, hängde i ett hörn en bild af Kristi ansikte på Veronikas svettduk, infattadt i en guldgloria — måhända var det ett personligt minne. Ett par rum fyllas dock af Turgenjevs bibliotek, såväl rysk som västerländsk litteratur, hufvudsakligen poesi och kulturhistoria. Där hänga ock kvar några tyska landskaps-gravyrer samt porträtt af Bjelinski, åt hvars minne Turgen jev ägnat »Fäder och söner», och af skådespelaren Stjepkin.

Bland de rätt intressanta oljefärgstaflorna, föreställande förfäder och farmödrar ä la Louis XV, pudrade, dekolleterade och snördavmärkes ett porträtt af skaldens fader Sergej Nikolajevitj såsom ung officer vid regementet Orel. I den hvita kavalleriuniformen kan man förstå att han på sin tid kunnat väcka uppseende såsom »Rysslands vackraste karl näst Alexander I»; men hans något kvinnliga väsen och de smäktande ögonen röja Turgenjevs veka påbrå på fädernet.

Men ännu mer dröjer betraktaren vid en bröstbild i naturlig storlek af en ung flicka med ett ovalt, fint ansikte och svärmiska drag, utslaget, mörkt hår och dunkla, men snarare milda ögon — det är skaldens moder Varvara Lutovinova såsom sorglöst, oerfaret barn. Något annat porträtt äger man icke i Ryssland af denna kvinna, som blifvit typisk för den »patriarkaliska» tidens despotiskaT nyckfulla husmödrar; men enligt hörsagor skildras hon i medelåldern såsom en något framåtlutad kvinna af medellängd med stor, tjock näsa och djupa porer, liknande koppärr, med mörk hy, elak blick, afmätt hållning och befallande åtbörder — ett okvinnligt yttre, som framträdde ännu skarpare genom den sträfva rösten och de manliga laterna.

Det är psykologiskt intressant att studera, huru denna kvinnas ovanliga egenskaper öfverflyttades på sonen — i alldeles motsatt, negativ riktning. Varvara Petrovna var, trots all vansinnig slösaktighet i personliga tycken, mycket ekonomisk och sträng, då det gällde godsens förvaltning; Ivan Turgenjev, hvilken efter henne ärfde tio byar med 10,000 »själar», förstod sig ej det minsta på affärer och lät godmodigt lura sig af dåliga vänner, samvetslösa förvaltare och bedrägliga egendomsköpare. Varvara Petrovna behandlade sina underhafvande sämre än djur; Ivan Turgen jevs första åtgärd såsom egendomsherre var att gifva de lifegna friheten, och hans hänsynsfullhet mot bönder och tjänare var så stor, att han tog af sig hatten vid en hälsning eller t. ex. själf borstade sina skor efter en jakt för att ej onödigtvis besvära andra. Varvara Petrovna var raffineradt grym och känslolös; Ivan Turgenjev hade, med all passion för jakt, en ytterst finkänslig, vek natur, som ej utan rysning kunde se ett kräldjur eller tänka på lidandet eller en smittosamsjukdotn. Varvara Petrovna var med all sin kvinnliga oberäknelighet en manlig karakter, som hänsynslöst genomdref sin vilja; den älsklige Ivan Turgenjev var en svag, handlingströg natur, hvars goda hjärta ej kunde säga nej och därför flere gånger bragte honom i

konflikt med löften och föresatser.

Öfvergifven och hatad dog Varvara 1850 och begrafdes i tysthet i familjens grafkapell på kyrkogården, omgifvet af gamla träd och frodigt ogräs. Själfva grafkam-maren ligger under golf-vet af kapellet, hvars små pelare och låga kupol halft förvittrat. Dörrarna hafva gulnat af rost, och korset på toppen sitter snedt, som om det vore fallfärdigt. »Icke för allt i världen»

— sade Turgenjev själf

— »ville jag hvila där.

En gång var jag där inne,

och aldrig skall jag glöm-

Kapeiiet i Spasskoje. ma det intryck, jag förde

med mig ut af fukt, förruttnelse, spindelväf, ärgiga väggar och unken grafluft.»

Bland Spasskojes öfriga erinringar finnes ännu biljarden med

ärofulla ärr fiån de bataljer, som Turgenjev och hans gode vän,

skalden och litteraturcensorn Polonski, här levererat. Och i ett rum står »Slumraren», en bred, bastant soffa, som Turgenjev försett med nytt läderöfverdrag och som han särskildt höll i helgd, därför att hans moder lär ha dött på den. Detta hindrade dock ej atthan helst tog sin vanliga middagslur därpå, och jag kan själf af erfarenhet intyga, att den lämpar sig förträffligt för hvila — helst efter en 20 kilometers promenad.

Men hvad finns där för öfrigt kvar? Ingenting! Endast vemodets minne af vemodets skald, af sitt ryska sudba (öde) dömd att lefva i frivillig landsflykt och att dö i fjärran land. Sedan Tur-genjev efter Gogols död fått göra en obehaglig bekantskap med öfvercensorn i Moskva, grefve Mussin-Pusjkin, vardt han i nära två år »internerad» på Spasskoje; men då han i slutet af 1854 med ett resepass, som kostade 500 rubel, fick lof att resa utomlands, töfvade han ej att vända Spasskoje ryggen. Först längre fram besökte han tämligen regelbundet sitt gods om somrarna — sista gången år 1881 —, och de landtliga smårummen lifvades då af glada middagar, som den enögde trotjänaren Zachar arrangerade för sådana gäster som Tolstoj, Fet, Polonski, Garsjin m. fl. En gång, då Tolstoj var middagsgäst, hade kocken supit sig dödfull, så att Tur-genjev i komisk förtviflan själf gick ner i köket för att rensa rötter och hacka köttbullar. Själf fodrade han kreaturen, matade sparfvar och fick här tillfredsställa sin passion att snusa — ett nöje som ej Tar honom förunnadt i Paris’ salonger.

Men nog kan man fatta det outsägliga vemod, som måste gripa Turgenjev och hans diktkonst, då han trampade den jord, där han växt upp under så tryckande förhållanden och med så dystra minnen -af lifegenskapens värsta skuggsidor. Och här hade han blifvit uppsökt af Fets kusin, Nadezjda Sjensjina, hvilken, efter några års vistelse i utlandet och ett olyckligt tvångsäktenskap, i half sinnesförvirring tiggde honom om den kärlek, som han i hjärtat bar till madame Viardot, »drottningarnas drottning». Hennes själssjukdom öfvergick till obotligt vansinne, och hon afled på dårhus i Petersburg, efterlämnande en son, vid hvilken Turgenjev lifligt fäst sig och hvars uppfostran han lofvat främja. Men den lille Peter dog, och författaren af »Fäder och söner» stod åter ensam, ensam med bittra barndomsminnen och vemodiga ungdomserinringar.

Slavia.

5Och äfven jag greps af denna ryska *chandra* (melankoli), då jag den kvafva sommardagen stod vid den lilla kyrkan i Spasskoje och betraktade Varvara Petrovnas grafkapell. Ingen vänlig hand har rensat ogräset från kullen, och ingen efterlefvande bevarar hennes namn i kär hågkomst. Ivan Turgenjevs fädernegård Turgenjevo är nu mera en — bad- och tvättstuga, och mödernearfvet Spasskoje ett förfallet hus, som knappast finner en köpare. Ingen visste, hvad det blifvit af hans franska dotter eller hans trotjänare; hans ende broder Nikolai förlorade under en och samma vinter sina tre små barn. Alla borta! Allt spårlöst försvunnet, likasom vårböljor förrinna i sanden, likasom en rök fördunstar i rymden! Men den ädles minne lefver, och Ivan Turgenjevs odödliga verk

vittna om honom.

Därutanför, i den lilla byn, var det *prazdnik* (helgdag). Männen ha samlat sig på gatan i samspråkande grupper, och de äro snygga och ordentliga, ty de ha ännu ej hunnit dricka sig onyktra. Samovaren puttrar hemtrefligt vid de små öppna fönstren. Solen glänser varmt på den lilla kyrkan och smeker de högtidsklädda kvinnornas röda sarafaner, pärlband och spännen. Vid anblicken af denna tafla faller tanken på den idylliska miniatyrmålningen »Byn» i Turgenjevs »Senilia», och då glömmer man både kolera och hungersnöd, både tsariskt och prästerligt förtryck. Allt ser så förnöjdt ut, så gladt och så inbjudande.

Men så är det ej heller alla ryska byar som haft och hafva sådana husbönder som Ivan Sergejevitj Turgenjev eller Lev Nikolajevitj Tolstoj, till hvilken senare jag nu ber läsaren vara mig följaktig. Afståndet är endast 100 kilometer, och det är mindre än ett tuppfjät i Ryssland, helst då man blott vid närmaste järnvägsstation har att invänta det uppgående tåget till Tula.

***

Mitt enda varaktiga minne af den goda guvernementstaden Tula är att jag midt i natten väcktes af ett argt bultande på dörren ihotellet, och jag hörde en röst i korridoren spörja, hvart jag ämnade resa. Då jag naturligtvis redan aflämnat mitt mångstämplade pass till polisen, svarade jag vresigt, att jag inte alls ämnade resa, utan bara ville sofva i fred. Men rösten upprepade sin fråga med uttrycklig motivering, att mitt närmaste reseprogram måste anmälas för myndigheterna. Sanningsenligt uppgaf jag då, att mitt mål var *Jasnaja Poljana.*

Tak-s (jaså!) — ljöd det doft i korridoren; men i det uttänjda tonfallet låg en viss högtidlig respekt. Och hvilken ryss känner ej detta namn, ordagrant betydande *det ljusa fältet!*

Under min vandring från Tula i sydlig riktning råkade jag komma i samspråk med en godmodig bonde, hvilken fick höra min bestämmelseort. »Åh, jag vet!» mumlade gubben, och hans ansikte sken af belåtenhet och stolthet, då ordet Jasnaja Poljana nämndes.

Chausséen, som leder till denna egendom, nämnvärd i världshistorien, är en ovanligt angenäm promenadväg med omväxlande stepper, kullar och skogar. Efter en regnskur kändes luften frisk och ren, och svampplockare i ekdungarna gjorde goda skördar.

Emellertid kom jag att tänka på, att icke ens en så äkta rysk företeelse som Tolstoj har ursprungligt ryska anor. Ordet *tolstoj* betyder *tjock,* på tyska *dick,* och *Dick* hette i själfva verket den Tolstojska släktens stamfar, en tysk, som inflyttat till Ryssland och med vistelseort äfven ändrade namn. Detta utländska inflytande är för öfrigt icke enstaka i ryska litteraturen. Den förste ryske konstpoeten furst Kantemir var född i Konstantinopel af en hospodar-släkt från Moldau; Derzjavin, Karamzin och Turgenjev voro af tatariskt ursprung; Zjukovskis moder var turkinna; Pusjkin härstammade på mödernet från en neger; Gribojedovs förfäder voro från Polen; Lermontov leder sina anor från de skotska högländerna; Vonwizins namn pekar direkt på Tyskland, och Gogol var lill-ryss, d. v. s. tillhörde en språkligt fullt själfständig stam, hvars rätt att existera såsom sådan den storryska staten med obarmhärtig konsekvens förnekat. Härmed är ju ingalunda sagdt, att icke dessa varit äkta ryssar; det egendomliga sakförhållandet må dock särskildt påpekassåsom en hälsosam motvikt mot det ensidiga ropet »Ryssland åt moskoviterna».

Vid tanken på allt hvad jag hört och läst om Tolstojs demokratiska vanor föll det mig också in, att Tolstojs börd visar åt en helt annan riktning. Stamfadern, Peter Andrejevitj, hvilken under Peter den store beklädt den viktiga posten såsom sändebud i Konstantinopel och ledsagade tsaren på utländska resor, utnämndes till grefve år 1724, och sedan dess har den vidt grenade släkten lierat sig med Rysslands förnämsta adelsätter: Lev Tolstojs moder var furstinna Volchonskaja, hans farmor furstinna Gortjakova och hans mormor furstinna Trubetskaja. I salen på Jasnaja Poljana finnes ett porträttgalleri af Tolstojska förfäder med ordnar och band: furstar och grefvar, generaler och statsråd. Hvilken kontrast att bland dessa »lysande» anor få se denne allt annat än krigiske och politiske arbetare, hvilken gift sig med en tysk doktors dotter, likasom hans son äktat en svensk läkares!

Efter att hafva tillryggalagt ungefär 15 verst från Tula såg jag på högra sidan af landsvägen en stympad pyramid, krönt med kejserlig örn — det gamla adelsgodsets gränsmärke. En mindre väg, som betecknas af hjulspår, viker af på den sluttande slätten; genom två små runda, hvita stentorn kommer man in under en hög dubbelrad af hängbjörkar förbi några ankdammar och står snart inför herregården, en enkel, hvit tvåvåningsbyggnad med grönt tak.

Lev Tolstojs fader, öfverstelöjtnant Nikolai Ilitj, hvilken deltagit i 1812 års fälttåg och återgifvits i »Krig och fred», hade efter stora förluster vid spelbordet fått Jasnaja Poljana såsom hemgift med furstinnan Volchonskaja. På 1840-talet brann slottet ner till god del, och den yngste af de fyra sönerna, Lev, hvilken fått det på sin arfslott, brydde sig aldrig om att bygga upp det igen. De två flyglar, som skonats, syntes honom tillräckliga att härbergera både den talrika familjen själf (9 barn) och gäster från olika håll. Ty för den, som klappar på den porten, honom varder upplåtet — utan hänsyn till stånd eller nationalitet.Jag lämnade mitt kort åt en ung dam, hvilken på engelska presenterade sig såsom grefvens dotter, och under det hon gick in därmed, hann jag kasta en blick på omgifningen: bersåer och gräsmattor — allt enkelt, men vårdadt. Krocketringar och velocipeder antydde tillvaron af en lifskraftig ungdom — en aning som stegrades till visshet, då några ynglingar och gossar larmande skyndade förbi med bössor.

Tolstoj på 1870-talet.

Genom ett stort förrum, tjänstgörande som bibliotek, infördes jag i ett litet rum och behöfde ej vänta länge, innan jag stod inför en af samtidens märkligaste författare. Han kom emot mig och tryckte min hand med okonstlad vänlighet.

Hvad Tolstoj ser gammal ut!

Det långa, hvita, stripiga skägget, den något framåtlutade hållningen, den gulbleka »ryska» hyn, de djupt liggande ögonen och den nationella bondkaftanen, omslutande en mager gestalt, gåfvo den då sextiofyraårige mannen utseendet af en profet, en gammaltestamentlig patriark. Och hvad annat är Tolstoj nu mera?

Han hade ena armen i band och ett finger omlindadt. På min fråga, om han var sjuk, svarade han blott, att han fått ondt i armen och inte visste, hvad det var. Nej, det visste han inte, och han skulle nog aldrig få veta det, ty läkare och apotekare äro ej Tolstojs vänner, ehuru hans egen svärfar var den tyskfödde doktor Behrs i Moskva.Tolstoj har en klar, välljudande stämma, och han talade med långsam tydlighet — troligen mindre af hänsyn mot mig än af folkpedagogisk vana. Endast ett par gånger anlitade han tyska eller engelska uttryck för att förklara något mer inveckladt, men han tycktes ej göra det gärna. »Ich habe mich abgewöhnt», sade han i en ton, som snarare tydde på inre motvilja än på lingvistisk minnessvaghet.

Plötsligt afbröt han med frågan, om jag ätit middag. På mitt halft afböjande svar, att jag frukosterat i Tula, inföll han: »Då *måste* ni vara hungrig» och skyndade ut genom en liten dörr.

Man har rätt mot sig själf och skyldighet mot läsare att vara en smula nyfiken, då man första och sista gången befinner sig i en stor mans sof- och arbetsrum. Det var lågt i taket, högst enkelt möbleradt och otapetseradt — ungefär som ett studentrum eller ett landtligt »sommarnöje». Säng och toalettbord voro af primitivaste art, måhända tillverkade af ägaren själf. På de hvita väggarna hängde två kartor (öfver Ryssland och guvernementet) samt en tafla: »Kristus bland syndarna»; på det lilla skrifbordet lågo en rysk kalender, en »kladd» och ett ryskt arbete: »Kampen med västern i den ryska litteraturen», författadt af Tolstojs vän Strachov, med hvilken jag då fick göra personlig bekantskap.

Om en liten stund kom han igen och bad mig stiga upp i matsalen. Vi gingo uppför den höga trätrappan och trädde in i ett stort, ljust rum. Midt på golfvet stod det långa matbordet, afsedt för många munnar, och väggarna voro garnerade med trästolar. För öfrigt utgjordes inredningen af ett stort piano, ett enkelt divansbord med ryska tidskrifter på, familjeporträtt på väggarna samt i hörnen två byster: af den äldste brodern Nikolai och af — Schopenhauer.

För att göra mig sällskap, slog värden sig själf ner vid bordet och var den förste att med synbar aptit ta för sig af den enkla anrättningen: oskalad varm potatis, äggläda och svart surbröd. »Jag är vegetarian,» anmärkte han öfverflödigt, i det han med fingrarna bröt itu en potatis och behändigt sög ut innehållet. Därpåföljde starkt, svart kaffe. Tolstoj hatar, som bekant, tobak — nu mera, och därför tände jag blott i andanom den cigarrett, som låg mitt hjärta så nära.

Hvilken skillnad mot för 30—40 år sedan! måste jag tänka för mig själf. *Då* den djärfve artilleriofficeren, hvilken för sitt dödsförakt på Sevastopols skansar ådrog sig uppmärksamhet af själfve kejsaren, som befallde, att han skulle förflyttas till ett mer aflägset batteri, på det att författaren af *»Sevastopol i december»* ej onödigtvis skulle riskera sitt lif; *nu* denne fridsälskande man, som icke tål se en droppe blod gjutas, gällde det ock mänsklighetens heligaste sak! *Då* den lefnadslustige adelsmannen, *»le jeune homme comme il faut»,* den där tog lifvet lätt bland tsigenerskor (hans broder Sergej vardt gift med en sådan); *nu* »Kreuzer-sonatens» puritanske sedlighetspredikant! *Då* den elegante grefven, som med dyrbar öfverrock och bäfverkrage, fladdrande lockar under en glänsande cylinderhatt, spetsiga mustascher och spanskt rör promenerade på »Kuznetski most» i Moskva; *nu* den ryske musjiken med kortklippt hår och långt skägg! *Då* den lättsinnige slösaren, som för dåliga affärers skull tvangs att lämna Moskva och som ännu på 60-talet måste åt Katkov för 1,000 rubel sälja sin novell »Kosackerna» för att klarera en gammal spelskuld! *Nu* denne enkle arbetare, som trots sin ofantliga gifmildhet, men tack vare sin makas praktiska ordningssinne förtjänat en förmögenhet på sina skrifter, äger jord i flere guvernement och eget hus i Moskva!

Sedan kaffet druckits, steg han upp och började gå af och an. »Sitt kvar,» sade han vänligt, då jag gjorde en rörelse; »jag är van att gå så här.» Och så började han tala.

Hvad Tolstoj ser ung ut!

Först nu lade jag märke till, att det ej fanns ett grått hårstrå i det täta, svarta håret. Den spänstiga gången och de breda axlarna tydde på ovanlig vigör. De gråblåa ögonen med den underliga glansen voro än den grubblande sanningsökarens, än den dådlystne reformatorns, än det naivt frågande barnets. Men den höga pannan med den groft skurna näsan var den *ryske* författarens profil.Helst ville han tydligen tala om sociala frågor. Han ansåg det naturligtvis orätt, att alla ej hade lika del i jorden, ty de ryska böndernas små jordlappar räckte knappt till att lifnära en talrik familj. Äfven för nästa vintrar befarade han nöd, ty jorden är dålig och försommarens långa torka farlig. Politiken berördes visserligen föga, men han gjorde ingen hemlighet af sin sympati för den brittiska författningen såsom en statsrättslig motvikt. Äfven de anarkistiska företeelserna tycktes han följa med särskildt intresse, och han sporde, om det fanns någon anarkistisk litteratur hos oss. Hvad jag härpå svarade, behöfver allmänheten ej veta. Öfverhufvud intresserade han sig mycket för de skandinaviska länderna, hvilkas befolkning han hört skildras såsom välmående — något som jag ej hade hjärta att bestrida. Genom en rysk tidskrift hade han gjort bekantskap med Kiellands »Fortuna», som intresserade honom. Ibsen kunde han däremot alls icke med.

Vi talade något om den ryska litteraturen, och för att sätta hans ästetiska nihilism på prof frågade jag, hvad han tyckte om *Korolenko,* författaren af »Den blinde musikern» samt andra fina stämningsbilder och psykologiska studier. Tolstoj stannade tvärt med korslagda armar: »Han ljuger; han är sentimental och affekterad.» Därpå fortsatte han sin promenad, och vi öfvergingo till andra ämnen.

Poesien, d. v. s. versformen har alltid varit Tolstoj en styggelse, och hans eget författarskap har ju under det sista årtiondet tagit en egendomlig riktning. Han påminner därvid om en viss rysk litteraturkritiker, som fann »ett par stöflar mer värda än alla Pusjkins dikter». Detta kan ju ock vara sant — från *en* synpunkt; men den, som uttalar en slik paradox, har därmed ock frånkänt sig all rättighet att fälla omdöme om poetiska alster. Och det hade varit frestande nog att påminna Tolstoj om att han själf i Sevastopol skrifvit en soldatvisa, som vardt mycket populär!

Jag erfor bland annat, att han aldrig varit internerad. Höga vederbörande söka nog göra honom lifvet så surt som möjligt genom att motarbeta utgifvandet af hans skrifter och tiga ihjäl dem i pressen, men gynna motkritiker, utan

att han och hans anhängareLev Tolstoj.öppet kunna försvara sig. Allt, som är riktadt mot honom, tillställes honom samvetsgrant, men det sympatiska undanhålles. Detta antydde han utan minsta bitterhet; blicken var lugn, och ett tunt leende röjde den personliga storhetens medömkan med en skugg-rädd regerings vanmakt samt medvetandet af att människokärlekens spira sträcker sig vida längre än den i sitt eget Gatjina »internerade» tsarens. Och huru vinnande och hjärtligt var ej hela hans sätt! Huru hjälpte han mig ej att utfylla de tungrodda ryska

Tolstoj vid plogen. Tafla af Rjepin.

satserna, och med hvilket förstående sökte han ej sätta sig in i min främmande tankegång. Först om ett par timmar kom jag att tänka på att äfven den ryska gästfriheten har en gräns, och att Tolstojs tid är för dyrbar att offras åt första bästa utfrågare. Han följde mig till tröskeln, och jag fick ännu en gång trycka denna hand.

Det har skrifvits om och öfversatts af Tolstoj så mycket, att därom föga nytt är att säga. Men en sida af hans rika verksamhet torde ej nog ha uppmärksammats i den svenska litteraturen: hans intresse för den ryska folkskolan.Då Lev Tolstoj efter afslutade studier i Kazan öfvertagit godset, hade han där redan år 1849 inrättat en skola, ehuru en lag af 1828 förbjöd privatskolor i Ryssland — något som Tolstoj då var i lycklig okunnighet om. Försöket afstannade emellertid snart, huf-vudsakligen på grund af utländska resor — vi minnas t. ex. huru han på ett hotell i Luzern år 1857 genom ett samtal med en stackars tyrolare öfvertygades om nödvändigheten af en social reform, af naturliga lagar gent emot den nuvarande kulturen. Särskildt studerade han pedagogiken i Tyskland, gjorde bekantskap med Fröbel m. fl. och kom till ganska egendomliga resultat af sina undersökningar på detta område. Hela den föregående undervisningen i kulturländerna hade, menade Tolstoj, varit ändamålslös och ofruktbar. Men som människan af naturen är god och ofördärfvad, hade man häri en god grundval, hvarpå det nya kunde byggas.

Återkommen till Jasnaja Poljana, vid hvilket han blef varaktigt fäst genom sitt giftermål år 1862, återupptog han sin radikala uppfostringsplan med ökadt intresse, och som han ungefär samtidigt valts till »mirovoj posrednik», d. v. s. kommunal skiljedomare vid ordnandet af de nya förhållanden, som inträdt genom lagen om lifegenskapens upphäfvande den 19 februari 1861, fick han tillfälle att träda i närmare beröring med själfva folket och sänka sig till dess nivå, för att efterhand höja det upp till sin egen. »Det har» — yttrar Tolstoj på ett ställe — »syndats så mycket och så svårt mot det stackars okunniga ryska folket, att ingen förtjänar lefva, som ej bidrar till att godtgöra den orätt, som förfädren begått. För att äfven teoretiskt utveckla sina pedagogiska idéer utgaf han år 1861 — samtidigt med folkskolans inrättande — en månadsskrift »Jasnaja Poljana», hvari han lämnade redogörelse för undervisningen och polemiserade mot de vetenskapliga kritiker, som af andra pedagoger i Ryssland gjordes mot hans system. Denna tidskrift, hvars första och enda årgång nu mera är en stor sällsynthet i den ryska bokvärlden, och som har det betecknande mottot: »du tror dig flytta, men blir själf flyttad», ligger till hufvudsaklig grund för denna framställning.Till lokal inreddes ett mindre hus i närheten af herregården; undervisningen fördelades på två klassrum, två små rum anvisades dt lärarna, och en kammare förvandlades till ett slags fysikaliskt kabinett. En hyfvelbänk och några redskap i förstugan utmärkte ufdelningen för slöjd och gymnastik.

Undervisningen skall vara kostnadsfri och får ej förekomma under sommaren (från och med maj till oktober). Under denna ferietid lät Tolstoj barnen leka, gå i skogen och bada; förekom muntlig undervisning, skedde det under sommaren endast i den form, att Tolstoj på sitt klara, målande sätt berättade episoder ur sitt händelserika lif, t. ex. om Krimkriget eller om sin fångenskap bland tatarer. Någon viss skolålder var naturligtvis icke stadgad; vanligtvis voro barnen 7—13 år gamla, men det förekom ej sällan, att äfven fullvuxna uppsökte Tolstojs skola för att inhämta, hvad statens bristfälliga skolväsen försummat.

De ämnen, hvilka Tolstoj upptog på sitt program, voro: skrif-ning, läsning, grammatik, biblisk historia, Rysslands historia, ritning, sång, naturlära och religion, och kurserna — försåvidt man kan använda detta oegentliga uttryck om Tolstojs fria metod — voro fördelade på tre klasser: den högsta i det ena rummet och de båda lägre i det andra. Gemensamma undervisningsämnen för alla tre klasserna voro religion och teckning.

Förutom af Tolstoj själf, sköttes undervisningen af ett par studenter, som Tolstoj hämtat från Moskva.

Grundprincipen för Tolstojs pedagogiska sträfvande var: frånvaro af allt tvång och af all minnesläsning. Till skolan skulle barnen medtaga hvarken böcker, papper eller läxor, utan blott — sig själfva, fullt uthvilade till kropp och själ, fulla af vetgirighet och åstundan att fa det lika trefligt i skolan som dagen förut. Om någon kom för sent eller skolkade, fick han därför ingen tillrättavisning, och kroppslig aga fick under inga förhållanden förekomma. Bannor fingo ej heller användas från lärarnas sida, och om någon visade uppenbar och illvillig ouppmärksamhet, bestod straffet endast däri, att den olydige beröfvades sin griffeltafla — något som i all-mänhet hade åsyftad verkan. Å andra sidan förekommo ej heller belöningar eller beröm, och betyg sattes naturligtvis icke.

De af pojkarna, som hade längsta vägen till skolan, fingo vanligtvis under den kalla årstiden ligga kvar i skolhuset öfver natten i tur och ordning. Vederbörandes åliggande var i så fall att vid 8-tiden på morgonen ringa i den stora klockan, som hänger i förstugan, för att därigenom kalla de andra barnen till skolan. I regeln kommo de ganska punktligt, fastän de visste, att inga förebråelser väntade dem för senkomst. Då läraren inträdde i klassrummet, gjorde han ej ett tecken för att bringa dem till tystnad, utan lät stimmet och pratet dö bort af sig själf. De små visade sig också så intresserade och vetgiriga, att de ej behöfde någon särskild tillsägelse, utan skyndade fram till skåpet, där böckerna och griffel-taflorna voro inlåsta. Hvar och en tog hvad han helst ville ha: en ropar på Koltsovs dikter, en annan begär bibeln o. s. v.

Och så begynner »lektionen»! Barnen sätta sig, hvar de själfva vilja: en på golfvet, en på en bänk eller stol, och en änträr upp på fönsterbrädet, under det att Tolstoj eller hans kolleger stå eller sitta i midten af denna otvungna krets. Vanligtvis slöto sig gossarna i en krets för sig själfva och flickorna för sig. I regeln skulle det undervisas från 8 till 12 f. m. och 1—3 e. m., men då det ej fanns några bestämda kurser, kunde det ej gärna bli tal om bestämda timmar. Barnen frågade och svarade om hvarandra; flere läste innantill samtidigt, och om ett ämne var af särskildt intresse för de små, utsträcktes lektionstimmen långt öfver den bestämda tiden.

Sedan Tolstoj under flere månaders tid förfarit på detta tvånglösa sätt och noga studerat sitt systems verkningar på det ofördärf-vade barnasinnet, ansåg han sig kunna uppställa följande pedagogiska satser:

1:6) Allt, som förut gjorts på folkundervisningens område, har endast ledt till afvägar; 2:6) Ju bättre undervisningsmedlen äro för läraren, dess sämre äro de för lärjungen; 3:6) Böcker och metoder äro förkastliga.På lysande undantag, som Tolstoj funnit under sitt experimenterande och teoretiserande, var han nog djärf att bygga upp ett helt pedagogiskt system, hvilket sammanfattades i följande satser: Bildningens enda metod är erfarenheten, och dess enda kriterium är frihet. Bildningen är fri, följaktligen laglig och berättigad, hvaremot statens vanliga uppfostran är våldsam, därför olaglig och oberättigad. Bildningen har ej heller något att skaffa med boklig kunskap. Det moderna uppfostringsväsendet aflägsnar människar allt mer från urbilden af harmonien i det sanna, goda och sköna, och alla pedagogiska teoriers villfarelse ligger däri, att vi blott söka främja utvecklingen af en viss framstående sida af barnets väsen, men icke själfva utvecklingens harmoni. Den moderna kulturens uppfostran fördärfvar människan i stället för att förbättra, och ju mer fördärfvadt ett barn blifvit, dess mer behöfver det frihet för att fullkomnas efter den naturliga, goda instinkten. Vi, de s. k. bildade, skola lära oss af folkets barn, icke de af oss, och vi söka vårt ideal framför oss, då det i själfva verket ligger *bakom* oss. Det är den rousseau'ska hörnstenen i Tolstojs pedagogiska byggnad.

Att den ryska regeringen, hvars uppfostringssystem visserligen icke är ägnadt att väcka till fritt tänkande, med oblida ögon skulle åse Tolstojs folkskollärareverksamhet, är naturligt. Men han mötte äfven skarpt *sakligt* motstånd från ryska pedagoger, hvilka med allt erkännande af Tolstojs ädla syften förnekade riktigheten af hans teoretiska förutsättningar och den praktiska utförbarheten af hans slutsatser i större skala. Den liberale, förut nämnde skriftställaren Tjernysjevski medgaf, att Tolstojs system var förträffligt i praktiken, men falskt i teorien, enär människonaturen öfverskattades: fullkomlig frihet är omöjlig eller måste vara skadlig, om den verkligen funnes. Och en annan framstående rysk pedagog, Markov, tillstår, att folkskolan i Jasnaja Poljana var den bästa, han sett. Men, säger M., detta bevisar ingenting, ty framgången af Tolstojs verksamhet bland böndernas barn

beror därpå att det ej är en skola i vanlig mening, utan en familj, och att Tolstojs fria uppfostringsanstalt har en undantagsställning, såsom varande ledd af en ovanligt ädel,varmhjärtad och förtroendeväckande personlighet, hvilken därtill är ekonomiskt oberoende — allt personliga egenskaper, som ej kunna finnas hos hvarje lärare.

Någon större utbredning hafva Tolstojs pedagogiska idéer gifvetvis ej kunnat få, och själf tyckes han hafva lämnat dessa experiment å sido. Öfverhufvud ligger hans sociala betydelse väl mer i hans ädla sträfvan och hans ovanliga personlighet än i teoriernas värde och argumenteringens styrka, och hans öde är, såsom en svensk essayist påpekat, i viss mån tragiskt: hvad han mest eftersträfvat, det har han aldrig helt nått; men hvad som för honom varit en bisak, det innebär hans oförgängliga storhet. Och för egen del har han efter strider och sökande funnit lyckan i en lidelsefri, religiös världsåskådning och en varm kärlek till mänskligheten.

Då jag till fots anlände till närmaste hållstation på banan Tula—Kursk, drack jag te hos banvaktarens familj i afvaktan på tågets ankomst. Under det husmodern framsatte samovaren på den bländhvita bordduken, frågade jag, om de kände Tolstoj personligt. »Skulle vi inte det? Honom, vår välgörare! Han har stått fadder för ett af våra barn.»

Denna folkets röst var det bästa vitsord, jag kunde önska, och den trefna ordentligheten i den lilla stugan var ett återskimmer af den humanitet och välvilja, som utstrålar från Jasnaja Poljana och som gör Tolstojs gods värdigt att bära namnet det ljusa, det klara fältet.

Epilog.

Snö! Bara snö . . .

Tåget brusar västerut genom glesa furudungar i en ödslig nejd, som nu är tyst, men som en gång kan blifva skådeplatsen för fruktansvärda scener i ett krig mellan Ryssland och Tyskland. Bakom mig ligger redan Alexandrov, den sista ryska stationen från Warschau, och framför mig skymtar något, som jag tror vara ett kejsarmonument, men som vid närmare betraktande afslöjas såsom en väderkvarn med fällda vingar. Vid den första preussiska stationen Ottlotschin glänser den tyska pickelhufvan — den sol i kejsar Wilhelms rike som aldrig går ner! —, och vid den andra stationen, Thorn, vidtaga »karantän» och tullrevision. Pytsar med desinfektionsvätskor bäras genom kupéerna: fjärde klassens brokiga passagerare stängas in i ett särskildt hus för att tvättas, och öfriga resande äro beroende af tjänstemännens mer eller mindre nonchalanta godtycke. Teglasen hafva lämnat rum åt biersejdlarna, och steppens snö smälter bort på sumpiga skogsmarker och hedar. Men öfverallt är det en ordning, en snygghet och punktlig säkerhet, som gör ett högst angenämt intryck, då man kommer österifrån.

Ryssland ligger helt och hållet bakom mig, och af alla de intryck, jag medtagit från fyra varjagiska färder, är det egentligen en hufvudbild, som står fullt klar för mig och kring hvilken de andra gruppera sig. Det är det underbara, glänsande Kreml i Moskva, om hvilket det med rätta sagts, att det sinnebildar sammanslutningen af stat och kyrka i Ruriks rike. Jag ser tydligt denna hvita, röd-rödbruna och guldglittrande massa af kyrkor och palats, som de åldriga murarna innesluta, och vid denna syn återvänder fantasien till den ej aflägsna tid, då tsaren vid högtidliga tillfällen skred in genom Spasskaja-porten med blottadt hufvud. Han leder en åsna, och på den åsnan sitter en öfverstepräst — ärkebiskopen af Moskva.

Det är just denna förening af världslig och andlig makt som utgör Rysslands styrka och på samma gång det svåraste hindret för framåtskridandet. Då Peter den store upphäfde sig till den heliga synodens påfve, skedde det helt visst för att underordna kyrkan under staten; men med tiden har kyrkan fått öfvertaget. Gällde det blott det världsliga, hade Ryssland kanske för länge sedan fått åtminstone en papperskonstitution, likasom det tvangs att upphäfva lifegenskapen, ty Rysslands politiska samarbete med det öfriga Europa förutsätter ovillkorligt en viss progression, för att det ej skall komma för mycket på efterkälken »im Zeichen des Verkehrs». En rysk »självhärskare» är dock ej mer än människa, och en Peter III:s, Paul I:s och åtskilliga andra ryska monarkers

ändalykt bevisar bäst, att den ryske tsarens person ingalunda är skyddad mot palatsrevolutioner och omstörtningsplaner. Äfven i Ryssland vore en Caligula på tronen ohållbar i längden, och där ingenting finnes att ta (t. ex. ur en finansportfölj), där har kejsaren förlorat sin rätt, och då *måste* man tillgripa vissa samhällsreformer.

Nej, progressismens farligaste fiende i Ryssland är den grekiska kyrkan. Det är hon som upphöjt legenden om ryska själfhärskardömet till ofelbarhetsdogm; det är hon som hindrar upplysning och fritt tänkande; det är hon som förföljer och utvisar de frisinnade fosterlandsvännerna och som förbjuder en förnuftig tideräkning såsom »kättersk». Och då »Mosk. Vjedom.» gång efter annan bjuder sina läsare på »statsrättsliga» ledare om det ryska själfhärskardömets gudaingifna nödvändighet, skrifna med Katkovs oförsynthet, men utan Katkovs talang, så vet den klerikala tidningen väl, att hon icke blott pratar mot det sunda förnuftet, utan ock förfalskar historien; hon låtsas icke om att det i Ryssland funnits sådana för det slaviska lynnet naturliga institutioner som den socialistiska *miren,*de demokratiska handelsrepublikerna och enhetliga folk- och ståndsrepresentationer, och hon blundar för alla de egenmäktiga våldshandlingar, hvarigenom Rysslands tsarer under kyrkans hägn tillskansat sig den åtminstone nominella allenamakten.

Hvad är då att göra? Skulle det ryska folket ej hafva nog intelligens och kraft att följa det öfriga Europa på framåtskridandets olika fält? Den ryska skönlitteraturen, den naturvetenskapliga forskningen, de lärda tidskrifterna och det asiatiska kulturarbetet visa motsatsen. Och spörj Tolstoj om det lägre folkets bildningsförmåga! Gif i Moskva akt på studenternas entusiasm för goda skådespelare, hvilka på förmiddagsrepresentationer i teater Korsch inropas ända till tjugu gånger! Se, med hvilket intresse bönder och skolgossar om söndagarna trängas att komma in i Rumjantsev-museets etnografiska afdelning eller i den kostnadsfria läsesal, som bär Ivan Turgenjevs namn!

Hvad är att göra? Det är den stora frågan, hvarpå Rysslands ädlaste andar grubblat, tills de försvunnit antingen i vansinnets och mysticismens dimmiga träsk eller i Sibiriens mörka grufvor. *»Hvad är att göra?» (»Sjto djelat?»)* var ju namnet på en social roman af Tjernysjevski, och vi erinra oss, huru det gick med honom.

Jag minnes en scen från Rumjantsev-biblioteket i Moskva. En student hade antingen af okunnighet eller på spe inlämnat en skriftlig ansökan att få låna den ofvannämnda romanen. Den finnes naturligtvis, men får ej utlånas åt studenter, är ännu förbjuden i bokhandeln och nämnes ej i den »officiella» litteraturhistorien.

»Sjto djelat?» frågade tjänstemannen med sarkastisk betoning, i det han för bibliotekarien framvisade den hädiska papperslappen. *»Nitjevo» (ingenting),* svarade denne med betydelsefullt leende.

Nitjevo — se där de sista årtiondenas officiella kurs i Ryssland! *Nitjevo* — se där den grekiska kyrkans lösen! Och som denna kyrka flätat sig samman med den världsliga makten, kan den ena ej rubbas utan att den andra också skakas i sina grundvalar. Tsaren går hand i hand med ärkebiskopen genom Spasskaja-porten, och den toppridna åsnan — det är det ryska folket. Vid Nikolai II:skröning, som slukat milliontals rubler, fick det goda folket genom »pålitliga» deputationer räcka honom salt och bröd såsom tecken på sin underdåniga tillgifvenhet och offervillighet; men det vardt uttryckligt förbjudet att frambära några önske-adresser eller petitioner.

Och med det ståtliga Kreml sammansmälter för mitt minne Troitskaja lavran. Jag kan ännu höra skramlandet af penninge-gåfvor, och jag känner ännu den döfvande doften af rökelsekaren; »Grottekyrkan» blir en »Grottekvarn» . . .

Tåget brusar vidare västerut, och dunkelt som nattens mörka skuggor lägga sig de ryska erinringarna på mitt sinne. Plötsligt ryckes jag upp ur mina drömmerier vid ljudet af några bekanta ord: »Bahnhof Friedrichstrasse. Aussteigen /»

S:t Andreas-orden. Obelisken och krigsdepartementet i Warschau.

FÖRSTA KAPITLET.

Det förlorade Polen.

Warschaus »modernisering». — Den lagliga ordningen i polisens tecken. — Polsk intelligens och social förryskning.

Näst de båda hufvudstäderna, är *Warschau* den största staden i det ryska riket, och det är en stad som växer: ännu i början af 70-talet hade det icke 300,000 invånare; nu har antalet fördubblats — tack vare det industriella uppsvinget i Kongress-Polen. Men den andliga utvecklingen har icke hållit jämna steg därmed; det fordom så glada och lysande Warschau har blifvit en af det kontinentala Europas intresselösaste storstäder.

En af orsakerna därtill ligger redan i Warschaus ringa ålder såsom hufvudstad. Först under Sigismund Wasa vardt nämligen det polska residenset flyttadt från Krakau till Warschau, och då hade Polen redan glidit in på det sluttande planet. Det finnes sålunda föga af den historiska, arkitektoniska stämningsfullhet, som ännu hvilar öfver Krakau, och hvad som funnits af verkligt nationell art, ha ryssarna efter bästa förmåga sökt utplåna eller vanställa.

Där finnes visserligen ännu i dag en mängd stilfulla byggnader i italiensk renässans eller barock med ursprungligt klingande namn, t. ex. palac Radziwill, Potocki m. fl.; men modernt restaurerings-arbete och geschäftligt skyltande ha jämmerligt förstört den ästetiska effekten. Somliga palats ha förvandlats till ryska regeringskanslin,. och andra hafva öfvertagits af herrar Bloch eller Epstein eller Kronenberger — en utveckling, som visserligen ej saknar historiskt intresse, men gör hvarken patrioten eller konstvännen glad till mods.

De kungliga byggnaderna stå visserligen kvar, men ha förlorat sitt egentliga värde, sedan konstskatterna förstörts eller förts till

Petersburg, och ur arkitektonisk synpunkt hafva de föga betydelse. Det af Sigismund byggda slottet är en plump, trivial stenmassa^ hvars inredning nu mera motsvarar det kejserliga ändamålet: en pösande, men själlös galavåning för den kejserliga familjens räkning samt en privat våning för generalguvernören i förnäm, men torr stil. Och i stället för att på väggarna finna några spår af polska konungaminnen, upptäcker man endast porträtt af kejsare i kröningsdräkt samt olje-bilder af Polens generalguvernörer från storfurst Konstantin ända fram till general Gurko, företrädaren till den nuvarande, f. d. ryske ministern i Berlin, grefve Sjuvalov, med hvars diplomatiska taktfullhet och humana sinnelag en liten, allt för behöflig lättnad synes hafva beredts åt det ryska Polen.

Ganska skonsamt har man förfarit med det idylliskt täcka lustslottet Lazienld — antagligen därför att detta polska Sanssouci, långt ifrån att ha varit en nationell helgedom, fastmer sinnebildar Polens djupaste förnedring. Byggdt af Polens siste skenkonung, den svage

General Gurko.och af ryska diplomatien snärjde Stanislaw August (Poniatowsky), vittnar det med sin ljusa roccoco om konungens fina smak, men ock om hans vekliga njutningslystnad. Man behöfver blott kasta en

Kejserliga lustslottet Lazienki vid Warschau.

blick i den yppiga badsalongen eller på väggarnas kvinnoporträtt, »liksom herdinnor högtidsklädda», för att bilda sig en föreställning om denne polske Louis XV, hvilken kort före Polens andra delning ännu hade tid och lust för sådana reformer som att införa — italiensk balett vid hofvet. Särskildt erinrar jag mig en tafla, föreställande »Konung David hyllar Batseba». Hvilket mene tekel!. . .

I slottsdammen utanför det sköna Lazienki, hvars tystnad endast afbrytes genom någon rysk storfurstes sommarbesök, simma svarta svanor. Svarta svanor! . . . Huru passa de icke till den elegiska höststämningen, då popplarnas löfverk glesnat och ekarnas blad gulnat! Denna tafla är en bild af det sörjande och tynande Polen i Ryssland.

Men i själfva staden får man leta ganska länge efter nationella minnesmärken undantagande de katolska kyrkorna, hvilka dock äfven vandaliserats. På ett litet torg står visserligen Thorvaldsens staty af Kopernikus; men

om detta i Thorn födda och på latin skrif-vande snille verkligen var polack, är väl ej så alldeles säkert — en för öfrigt löjlig tvistefråga, då det gäller en man, hvilken såsom den astronomiska vetenskapens moderna grundare öppnat så väldiga synvidder för mänskligheten. Men ej långt därifrån tronar på en präktig piedestal »fursten af Warschau », grefve P&iÄa^-Eriwanski, kufvaren af det polska upproret 1831. Själf af ursprungligt polsk börd, ser bronsgrefven så belåten ut som endast den, hvilken är medveten af en väl fylld plikt . . . Och ej långt därifrån reser sig den stympade obelisk, som Nikolai I hånfullt lät uppföra öfver de få polska generaler, hvilka år 1830 »förblefvo det ryska fosterlandet trogna»!

Jo, där finnas verkligen två bildstoder af polska regenter. Den ene är Jan Sobieski, Wiens räddare 1683, hvars häst under hofvarna trampar en kosack och en turk — en ståtlig bild, tyvärr undanskymd af Lazienkis alléer. Den andre är Sigismund III, hvilken däremot synes så mycket mer, ^eftersom Gustaf Wasas sonson placerats på toppen af en • hög marmorpelare på själfva slottstorget. På det breda postamentet tyckes denne gudfruktige konung utföra en löjlig krigsdans med kors och svärd i händerna. Den smaklösa figuren restes af Sigismunds son, Wladyslaw IV, och det var utan

Slottet och Sigismundpelaren i Warschau.tvifvel omtänksamt af sonen, ty någon senare regent hade näppeligen kommit på en sådan idé. An i dag tala polackerna med förakt om den svenske jesuiten på Jagiellonernas tron.

Den allvetande Bsedeker betonar särskildt det »eleganta, muntra och animerade» gatulifvet i Warschau. Under en längre tids dagliga studier hade jag tyvärr ej kunnat upptäcka något af detta muntra och animerade — antagligen beroende på närsynthet. Elegans saknas visserligen icke på den bullrande stadens förnämsta gata Nowy Swiat (»den nya världen»!), där smidiga polskor sväfva fram i sina lätta pälsverk och under de koketta, hvita pälsmössorna kasta icke blott icke upproriska, utan fastmer vänliga, stundom inbjudande blickar på den förbigående. När det kommer till kritan, är kanske <leras ekonomiska kredit redan förlorad, så att de hemma måste nöja sig med »vattenledningsvatten» såsom grefvinnan i »Tiggarstudenten». Quimporte? De äro ändå af gammal adel med en gloria af katolsk feodalromantik, och de förstå konsten att dansa fram sitt lif. För resten inskränker sig det animerade och muntra till ett oupphörligt rasslande af åkdon på knaggliga gator och till det halfkväfda stimmet af halfrusiga sällar, som efter midnatt leta sig hem.

Warschau erbjuder det konstanta fenomenet af en storstad, som ej har verklig kommunalstyrelse, utan står under regeringens och polisens omedelbara kontroll. Detta förklarar ock delvis stadens likgiltighet för egen försköning och dess brist på nationell karakter. Det är en militärisk industristad, där det polska i det yttre lifvet sammansmält med det rysk-tysk-judiska.

»Ordningen i Warschau är återställd!»

Detta officiella budskap, som rapporterades till Petersburg med anledning af att en polsk resning »lyckligt» kväfts, har sin tillämpning än i dag. Warschau är i viss mening Europas ordentligaste stad: där råder en sådan ordentlighet, att man knappt törs öppna munnen ens för att ge luft åt sin förtjusning, och där härskar en andlig stillhet, ljuflig som grafvens. Vid hvarje gathörn ses en, ofta två poliser vaktande och ingripande på mångfaldigt sätt: än gällerdet att rensa gatan för en antågande skvadron kosacker, än att hindra en bondvagn från att köra på de »fina» gatorna, än — naturalia sunt turpia! — att undanrödja alla fula spår af hästarnas framfart. I sistnämnda fall rusar en polis genast till närmaste port och ringer ursinnigt i klockan för att kalla ut gårdsdrängen med kvasten. Alla ingångar till Sachsiska trädgården bevakas af polissoldater — närmast för att hindra judar att komma in. Och ali denna militära ordning får behörigt eftertryck genom de femton forten, som omgördla Warschau.

Redan efter några dagars vistelse i Warschau hade jag hunnit sammanfatta mina reflexioner i följande önskan: om jag vore hund t Hundarna äro nämligen de enda varelser i Warschau som slippa munkorg. Hästarna hafva visserligen samma undantagsprivilegium, men de få i stället slita spö dess mer. Men för resten står allt lefvande under censurens och polisens omedelbara och ständigt ingripande uppsikt. Man är här fånge i sitt eget hus, ty icke ens husvärden själf får hafva portnyckel: denna klenod är anförtrodd åt en stroza (concierge), hvilken inför polisen är ansvarig för den »lagliga ordningen» inomhus. Redan klockan 8 på aftonen sitta, dessa husväktare på

en liten bänk utanför porten, lurande och spionerande på alla, som komma eller gå. Klockan 10 stänges porten, och den, som vänder hem efter denna tid, måste hafva. drickspengar i beredskap, om han eljes vill slippa in en annan gång. Mitt ljufvaste minne af Warschau är, hurusom jag vid afresan i mörkret lönade min ogine stroza med en handfull falska io-kopek-slantar, som kypare vid växling lurat på mig och som jag ej på. hederligt sätt lyckats bli kvitt, tröstande mig med att dvorniken nog skulle laga, att tennstyckena cirkulerade vidare till nominelt pris. Dessa falska småmynt förekomma i otrolig mängd — den ryska polisen har dock viktigare saker att tänka på.

Nästan hvarje morgon mötte jag på »Nowy Swiat» ett ekipage, som, kördt af en rysk kusk, pilsnabbt rullade förbi. I det öppna åkdonet vräkte sig en medelålders rysk officer med generals rang och ett kraftfullt, energiskt utseende — det var öfverpolismästarenKleigels, hvilken nu mera såsom polisprefekt i Petersburg har än bättre tillfälle att för tsaren visa frukterna af Gurkos administrativa skola. Jag blef så van vid detta möte, att jag rent af saknade honom, om han (eller jag) råkade komma för tidigt eller för sent. Och jag påmindes om hans tillvaro så mycket mer som allt vittnade om hans alle-städesnärvaro.

Min första uppgift i Warschau hade varit att skaffa en utförlig handbok om staden på polska. Den innehöll nästan 300 sidor fulla af torra uppräkningar af gator och märkligare hus, men inte ett ord om den polska hufvudstadens historiska minnen.

Den gaf visserligen en antydan om hvad svenskarna destruktivt uträttat vid Weichsel under Karlarnas fälttåg, men icke ett jota om de lokala verkningar, som ryssarnas ankomst medförde. Då jag kastade en blick på annonspelarna, stannade den ovillkorligt vid de stora dödsplakaten — en katolsk sed att offentliggöra ett dödsfall. Denna ständiga påminnelse om vår dödlighet passade här så bra i stycket: det var som en symbolisk antydan om hela den polska natio- „

x Gata 1 Warschau.

nens öde.

För öfrigt upplysa både ryska och polska affischer om hvad som spelas å teatrar och varietéer. Båda dessa konstarter stå naturligtvis under censurens och polisens direkta kontroll, i synnerhet teatern — icke blott därför att den delvis har statsanslag, utan ock därför att dess verksamhet är mer väckande, mer instruktiv och följaktligen mer farlig. Med varietéerna är det däremot ej så noga,ty den tvetydiga publik, som där samlas efter klockan 10, vill bara roa sig och berusa sig, och slika individer misstänker polisen ej för social och politisk vakenhet. Någon gång afbrytes denna teatraliska annonseringsenformighet genom plakat om en tenors eller divas ankomst, ty Warschau är en mycket rik och mycket musikälskande stad. Men för öfrigt? Offentliga möten få alls icke förekomma och offentliga föredrag endast undantagsvis enligt rigorösa bestämmelser och med stora svårigheter. Andra offentliga meddelanden af mer privat art, t. ex. merkantila reklamer, tyckas polackerna ej böjda för, enär ju äfven dessa kräfva den ryska polisens medgifvande plus den obligatoriska stämpelskatten.

För den polska teatern har en relativ lättnad beredts, sedan förbudet mot polska styckens uppförande åter upphäfts. Denna lättnad är dock i själfva verket tämligen obetydlig, enär fortfarande inga skådespel med ämnen ur Polens egen historia få gifvas. Måhända har detta inskränkande tvång bidragit att öka polackernas lust för komedier och främjat det nationella lustspelet — en konstart hvari polackerna äro öfverlägsna de andra slaviska folken. Och att de med sitt lifliga temperament och lätta sinne älska sin teater, är under sådana omständigheter lätt förklarligt. Redan anblicken af de synnerligt smakfulla och glänsande nationella kostymerna i en opera af den föråldrade *Moniuszko* eller i en operett kan sätta deras patriotiska strängar i dallring. Första gången jag såg en polsk opera i Warschau, förundrade jag mig öfver den ursinniga applåd, som skakade salongen, då corps de ballet med stålprydda skor, skramlande som kastanjetter, utfört en *»krakowiak»* eller mazurka, den senare uppkallad efter det forna vojvodskapet *Mazury* (Masowien) i distriktet Kalisch. Jag insåg dock snart, att bifallet mindre var ett ästetiskt erkännande af den graciösa dansen än en patriotisk hyllning åt ett ännu icke förloradt Polen.

För att i det offentliga lifvet återfinna polskheten i Warschau tar jag min tillflykt till en nationell restaurant. Äfven här vakar dock censurpolisens osynlige ande, närmast försinnligad i skepnad af ett stort plakat, som

tillkännager, huru långt på natten man får sittadär — allt efter klingande koncession. Köket är förträffligt, förenande rysk gedigenhet med västerländsk snygghet, och buffeten med de många likörflaskorna och de läckra tilltuggen försonar säkerligen mången polack med den jordiska tillvaron. Men å ena sidan saknas den otvungna glädtighet, som lifvar de kontinentala kaféerna, och å den andra sidan finnes ej heller något af detta gemytliga sorl och nationella *glädjerus,* som fyller en äktrysk »traktir». Kunderna sitta isolerade vid små bord, föra halft hviskande samtal och berusa sig i tysthet. Det är hvarken ryskt eller tyskt eller österrikiskt-polskt, utan ett tråkigt, färglöst mellanting. I ett sådant »konditori» *(cukiernia)* uppsöker man rökrummet för att få läsa en utländsk tidning: nästan från hvarje nummer af »N. Fr. Presse» eller »Berl. Tageblatt» stirrar censuren läsaren till möte med sin kolsvarta »kaviar», som smetats öfver det kanske mest läsvärda. Och ryska tidningar finnas ej talrikt i Warschau, ty regeringen har ändå ej kunnat tvinga polackerna att köpa och läsa ryska blad.

Men den polska pressen? Tidningar från Posen och Galizien komma i regeln ej öfver gränsen, och Warschaus egen press får gifvetvis ej innehålla annat än det, som är regeringen täckeligt. Ännu i dag strykas ofta ur manuskript eller korrektur sådana ord som »frihet» eller »fosterland», äfven i harmlöst sammanhang. Till och med den rent historiska benämningen *konungariket* Polen i en skizz ses högst ogärna; då föredrager censuren snarare det trefliga ordet *»rzeczpospolita»* (samhället, adelsrepubliken). Efter någon tid tröttnade jag på att läsa »Kuryer Warszawskis» enformiga teaternotiser eller telegram om ryska storfurstars resor, och det kunde gå en hel vecka, innan jag såg skymten af ett tidningspapper. Det egendomliga är, att jag vande mig vid denna brist och att denna vana bekom mig mycket väl!

Mot det polska språkets talande på gatorna lägges naturligtvis intet hinder i vägen, men det förbjuder sig självt på alla guvernementala platser, som till god del innehafvas af ryssar; vidare i universitetet, hvars allra flesta katedrar nu mera rensats från polska lärarekrafter, samt i *alla* skolor, där *all* undervisning sker på ryska.En polack i Warschau, icke mäktig det ryska språket, är nu mera helt enkelt en omöjlighet.

Rådhuset i Warschau.

Jag råkade bevista en professorsinstallation, hvarvid alla medlemmar af den filosofiska fakulteten passerade revy, klädda i den alltid obligatoriska fracken med blanka knappar, något som på afstånd gaf dem likhet med vaktmästare. Jag tillstår min förlägenhet — icke därför att jag befann mig bland så många professorer, hvilka på närmare håll ju inte se så fruktansvärdt olympiska ut som på katedern, utan vid tanken på de politiska motiv och nationella lärdomsmeriter, som skaffat dem en för resten ganska knappt aflönad befattning såsom den polska ungdomens undervisare i rysk anda. Mig runno härvid i sinnet de ord, som professor Kljutjevski i Moskva å Historiska föreningens vägnar uttalade till den aflidne tsarens minne: *»Kejsar Alexander III har räddat den europeiska (!) civilisationen från undergång och af Ryssland gjort en kulturstat. Vetenskapen skall säga om Alexander III, att han i sanningens namn vunnit den offentliga meningen för sig, att han befordrat det goda och lyft den historiska vetenskapen i Ryssland.»* Då detta gällde Moskva och den monark, som förbjudit en af Rysslands främste historieskrifvare,professor Bilbasov, att fortfarande forska i och publicera Katarina II:s historia, kan man ungefärligen tänka sig, huru den humanistiska vetenskapen måste krypa och slingra sig i Warschau, där en enda muntlig Öfverträdelse- eller underlåtenhetssynd kan medföra tjänstens förlust.

Dess mer lärde jag högakta de få polska lärare i Warschau, hvilka oklanderligt fullgöra sin ämbetsplikt utan att därför offra personlig värdighet och polskt sinnelag. Huru försiktiga måste de ej ständigt vara! Huru lätt utsätta de sig ej för misstro från båda parterna! Här är t. ex. professorn i polsk litteraturhistoria — ett ämne som ändå inte kan strykas, men — föredrages på ryska. Nu kan han gifvetvis icke . jämt idissla t. ex. den period, som ungefär motsvarar vår Stjernhjelmska, eller docera den franska stilriktningen, utan bör ock behandla den polska litteraturens glanstid. Men som •den råkar infalla efter Polens tredje delning, kan man förstå, huru stympad och torftig framställningen måste bli. Eller om han publicerar några fullt korrekta, men ingalunda fullständiga studier öfver Mickiewicz, så bemötes han af den store nationalskaldens i Paris bosatte sön, Wladyslaw M., med en skarp kritik, grundad på rikare «tudier och gynnad af yttrandefrihet. Hvad skall professorn göra? Han måste tiga och spela okunnig därom för att inte riskera afsked.

I ett polskt bibliotek hade jag tämligen godt tillfälle att se verkningarna af censurens sax, ty ur många böcker voro hela ark och afdelningar bortskurna. Och det besynnerliga var, att man stundom ej visste hvarför. Det föreföll nästan som om censuren ville ta skadan igen för att den någon föregående gång af dumhetens, lättjans eller okunnighetens »misstag» råkat godkänna ett misshagligt verk. En gång skulle biblioteket trycka en katalog. Censurens röda penna strök i korrekturet en boktitel, ehuru själfva boken för länge sedan •officiellt godkänts. Biblioteksamanuensen rasade som en ursinnig, ty tryckningen brådskade, och han måste tränga sig fram till öfver. •censorn för att ändtligen få rätt i en solklar sak. Huru gagnlösa äro dock icke alla dylika åtgärder! Man skall i ett välförsedt polskt bibliotek finna nästan alla förbjudna böcker; i ett polskt hem görvärdfolket sig ofta en ära af att visa det »hemliga facket»; i privata salonger gör man sig lustig öfver både en och annan rysk svaghet; den polska bokhandeln i Warschau är, trots allt, mycket stor, och Warschau betraktas allt fortfarande såsom den polska intelligensens, hufvudstad. Här bor Polens störste nu lefvande författare Henr. Sienkiewicz, hvilken bland mycket annat skrifvit den präktiga histo-riska romanen »Med eld och svärd».

Men totalintrycket vardt dock, att den polska nationalandan håller på att försvinna i Warschau. Frågar man en bildad polack,, skall han entusiastiskt eller indigneradt förneka detta, och han kan ha rätt så till vida som det är fråga om honom och hans stånds-likar. Men en samhällsklass är dock ej hela samhället, och den kulturens blomma och frukt, som den litterärt bildade får njuta — öppet eller i smyg —, är icke liktydigt med kulturens stam och kärna. Faktiskt vinner ryskheten dagligen terräng i Warschau af lätt förklarliga orsaker. Alla »misstänkta» polacker utvandra eller förflyttas till det inre af Ryssland, och deras platser intagas af ryska tjänstemän och inflyttare. Ryska språkets obligatoriska inlärande vid alla skolor underlättas betydligt genom den slaviska frändskapen, helst som polacken ur rent fonetisk synpunkt har lättare att lära sig ryska än ryssen polska; militarismen gör sitt till att draga åt banden, och då de polacker, som ej ha ekonomiska eller andliga förutsättningar att följa med skönlitteraturen, aldrig få höra sitt modersmål offentligt utom i kyrkorna och aldrig kunna värma sina sinnen vid anblicken af fosterländska minnen, måste nationalkänslan med tiden försvagas.

Det är visserligen sant, att den religiösa skiljaktigheten fort-farande är en stark skiljemur mellan Ryssland och Polen; men den är dock ej oöfverstiglig eller oförstörbar, ty folket behöfver i våra dagar något mer än blott predikningar, och den internationella socialismen gör sitt bästa att underminera statskyrkans grundvalar. Och den reella skillnaden mellan de båda kyrkornas helgondyrkan är ju ej större än att den af det lägre folket småningom kan förväxlas. Under min vistelse i Kiev gaf jag akt på en gubbe, som andäktigtknäfallit i en grekisk kyrka, ehuru han var romersk katolik — han hade själf talat om det under järnvägsresan. Då jag vid utgåendet på ett taktfullt sätt påpekade hans konfessionella misstag, gaf han lugnt det dogmatiskt indifferenta, i rörande enkelhet vackra svaret: »Jag visste det nog, men jag hoppas, att samma Gud hört mig äfven här.»

Den viktigaste orsaken till polskhetens aftynande i Warschau ligger dock hos polackerna själfva och i deras historias grundfel, som mer än de yttre nederlagen vållade undergången: det bristfälliga stats- och samhällsskicket. Under adelsrepublikens storhetstid fanns det intet verkligt fritt, medborgerligt bondestånd eller något själfstyrande borgerskap — en lucka som fylldes af judarna, hvilka med sin rasegendomlighet och under trycket af osäkra, rättslösa förhållanden nästan uteslutande bekymrade sig blott om sig själfva. Och då Polen ändtligen beslöt sig för en tidsenlig konstitution, hade redan första delningen beseglat dess öde.

Det vore ju nästan orimligt begärdt, att den obildade, arme bonden skulle mäkta inlägga ett energiskt försvar för en stat, som i praktiken värnat endast klass- och partiintressen. Huru skulle han djupare kunna reflektera öfver de politiska förhållandena? Hufvudsaken Sw. Jan-katedralen i Warschau.

Slavia.

17är ju, att hans lif blir skonadt och att hans teg ej sköflas. Faktiskt har han det ej sämre såsom rysk undersåte än såsom polsk; ja, öfverhufvud är den ekonomiska välmågan nu större och, framför allt, bredare än under det polska valrikets glansdagar.

Med Warschau förknippar sig minnet af den smutsiga, tråkiga judeförstaden Praga på andra sidan af Wisla

(Weichsel), sorgligt ryktbar i den polska historien. Den långa bro, som förenar de båda stränderna, gör med sitt öfverbyggda gallerverk nästan intryck af en tunnel eller ett fästningshvalf — den har ju också för Polens bästa söner varit bryggan till det aflägsna, före kosacken Jermak oupptäckta landet bortom Ural, hvarifrån man blott sällan återvänder. Ej långt från bron står utanför en katolsk kyrka en kolossal staty af Kristus, dignande under korset; den ena armen är sträckt österut,, mot stepperna bortom Praga, som om han ville säga: se där lidandets väg! Och öfver Pragas gaturuckel glänser guldet af en rysk kupoL

Trögt slingrar sig Wisla fram mellan sandiga bankar förbi de båda f. d. hufvudstäderna Krakau och Warschau. Mycket blod och mycket tårar har Wisla vältat i hafvet, där de försvunnit lika spårlöst som Polens politiska maktställning. Och lika litet som dessa strömmar af blod och tårar återvända till sin källa, lika fåfängt återeröfras Polen i Warschau. Här äro polackerna »resurrecturi* i skaldernas fantasi, men »morituri» i den politiska verkligheten. Ty frågan om ett nytt Polen berör så lifligt icke blott Rysslands ömtåligaste integritetskänslor, utan ock de båda andra annekterande kejsarmakternas kännbaraste intressen, att den näppeligen skulle kunna förverkligas annorlunda än vid och genom en allmän socialpolitisk krasch, då hela det gamla statssystemet i Europa ramlade i spillror. Den tanken tillhör väl en så aflägsen framtid, att, om den dagen en gång randades, hela det tilltänkta konungariket vore öfver-flödigt därigenom, att nationalitetsfrågorna då lämnat rum för de stora internationella samhällsproblemen.

Hvad detta Polen har varit glänsande och lefnadslustigt! Hvad det har varit olyckligt och lidande! Hvad det är lärorikt för Europa! Allmän vy af Lemberg.

ANDRA KAPITLET.

Bilder från Galizien.

Okunnigheten och armodet i Galizien. — Etnografisk utställning i Lemberg. — I Wieliczkas saltgrufva. — Krakaus romantik och prosa.

Om man från öster kommer till Galiziens hufvudstad, finner

man skillnaden med Ryssland ej synnerligt bjärt, och anländer

man till Lemberg västerifrån, är öfvergången ej heller synnerligt skarp. Lemberg intager en förmedlande centralställning icke blott i geografiskt hänseende, och dess karakter kan närmast betecknas såsom lillrysk, hvilket den ju också ursprungligt varit. Staden grundades nämligen af en lillrysk furste, hvilken öfverlämnade den åt sin son Lew. Af Lews stad, Lwi horod, vardt genom tyskt inflytande Lew-burg eller Löwenburg och så Lemberg, det polska Lwöw.

Först från en af de omgifvande kullarna får man en föreställning om att stadens läge i själfva verket ej är så fult på den tämligen kuperade och bördiga högslätten. Men trots några prydliga gator och vackra nybyggnader, är den för turisten ointressant och tråkig. Lemberg saknar framför allt den aristokratiska romantik, som ännu hvilar öfver Krakau, ty dess historia såsom hufvudstad går blott tillbaka till den tid, då Polens egen historia upphörde i självständig politisk mening. Det har landtdag och universitet samt en litterär Mickiewicz-förening, men en för resten genomgåendetorr, merkantil prägel, likasom dess yttre. Där stryker visserligen en liten flod fram, men den har ingen nu lefvande sett, ty dess sinande ådra är länge sedan öfvertäckt af jord. Och dock hafva Lembergs köpmän ej brustit i tapperhet och polsk patriotism: både ryssar och turkar och tatarer hafva fåfängt belägrat dess vallar, och det vardt först en svensk konung förunnadt att såsom segerrik fältherre där göra sitt intåg — Karl XII.

Men man saknar i Lem bergs yttre fysionomi icke blott den polska nobelheten, utan ock denna lättrörlighet, som ligger i det polska blodet. Detta polska kommer vida mer till uttryck i Krakau och i det preussiska Posen eller det ryska Warschau, trots det yttre förtrycket, och det är en egendomlig skickelse, att den stad, som kan betecknas såsom det moderna Polens hufvudstad, eftersom landt-dagen där sammanträder, är en modern lillrysk judestad

med polsk tillsats. Redan vid en blick på skyltarna finner man, huru polskan omväxlar med lillryska ord (ryska typer) och med hebreiska — alltifrån det internationella baschar till långa ramsor, nu mera för mitt öga lika oläsliga från vänster som från höger.

Judarna äro ungefär lika många i Lemberg som i Krakau (något öfver 30,000), men de göra sig i den förra staden märkbarare därigenom att de äro mer spridda öfver staden. Här går den i sidenkaftan svepte köpmannen med skinande cylinderhatt öfver de ringlade öronlockarna; där skriker en »hausirer» med trasig mössa hängande ned öfver det mörka ansiktet; i portgångar och på trappor stå små flockar af kvinnor i hafsiga kläder. Man märker, att Lemberg är en stad utan social milieu, och denna brist yttrar sig som i ryska städer: dyra priser och eleganta lefnadsvanor å den ena sidan — skäliga priser och snusk å den andra.

För så vidt ett land kunde igenkännas medels blotta luktorganen — hvilket nog ej är så otroligt! —, måste ett andeväsen med subtilt väderkorn genast urskilja Galizien på lukten af lök, lika som Ryssland stinker af brännvin eller Ungern af paprika. Löken är helt visst en hälsosam krydda på lifvets bord, och den har ju hjälpt till att bygga både Egyptens pyramider och Nevas granit-kajer. Men att ständigt påminnas om dess oumbärlighet, att med eller mot sin vilja, mätt eller hungrig, insupa den skarpa doften — det är osmakligt och otrefligt i längden. Redan vid den första middagen i Galizien mönstrade jag en matsedel, genompyrd af löklukt; då det afgörande valet skulle ske, anmärkte en svartmuskig kypare med ett älskvärdt leende, som afväpnade alla invändningar: »Gulyasz (gulasch) ist fertig. Ist vielleicht Gulyasz angenehm?» Och den kom — icke utan lök. Men därtill kom ock krumple, och däri fann jag så att säga en landsman, nästan ett svenskt ord, liktydande med vår hederliga potatis.

Införandet af denna jordfrukt, som är mecklenburgarens stolthet, och som vi i Sverige använda till så många nyttiga ändamål, har i de slaviska språken tagit sig uttryck på mångahanda sätt. Ryssarna införlifvade utan vidare det ryska kartoffel med sitt språk; serber och kroater hittade på ordet krumpir (»Grundbeere»), likasom österrikarna använda uttrycket »Erdeple», hvartill svenskan ju har motsvarighet; polackerna följde exemplet med sitt krumple jämte formen gruszki (»päron»); tjecherna införde, vid sidan af det vanliga zemcete, det konstiga ordet brambory (= brandenburgare!); slovenerna begagna bland annat uttrycken repica (rofva!) och kostanja, under det att slovakerna kallade det tyska födoämnet för sjvabki (= schwabare).

Det behöfs ej lång vistelse i Galizien för att finna, huru mycket polackerna i Österrike ännu stå efter tjecherna i allmänbildning och näringsflit. De större kyrkorna i Galizien äro ständigt fulla af bedjande och knäfallande, under det att de böhmiska templen nu mera blott besökas vissa veckodagar allmänt. Detta ofantliga, något om Ryssland erinrande kyrkonit hos polackerna skulle ju kunna vara bevis på fromhet, men tyder ock på fromleri, bigotteri, lättja och deras följeslagare: okunnigheten. Och om den förfärliga okunnigheten i Galizien talar den österrikiska statistiken för år 1890 ett tydligt språk. Af Lembergs hela folkmängd, som är ett tusental större än Göteborgs, kunde 19,000 manliga och 25,000 kvinnliga personer hvarken läsa eller skrifva, d. v. s. 36 procent af invånarna i en stad, som har universitet och är sätet för en lagstiftande folk-församling, äro analfabeter, »hedningar». Men af hela Galiziens befolkning (cirka 6 millioner) äro sjuttiotvå procent analfabeter! Ännu helt nyligen hände det i Bukowina, att föräldrarna 1 en afliden sons likkista lade — hans militärpass, för att han »utan trakasserier skulle slippa in i himlen».

För dem, som tilläfventyrs tro, att upplysning och bildning med nödvändighet stå i direkt proportion till den konfessionella och dogmatiska utvecklingen, må det sakförhållandet vara nog mot-

Landtdagsbyggnaden i Lemberg.

bevisande, att Lemberg är den enda stad på hela jorden som består sig med lyxen af tre ärkebiskopar: en romersk-katolsk, en armenisk-katolsk och en. grekisk-katolsk. Lägger man härtill den ofantliga judeförsamlingens synagogor och en luthersk kyrka, är Lemberg — för att använda ett krönt kvickhufvuds uttryck — en ort där hvar och en kan bli salig på sin facon med prästerlig välsignelse. Men högt öfver alla dessa tempel reser sig den rysk-ortodoxa metropolitan-kyrkans ståtliga kupol på den helige Georgs kulle midt emot den höjd, där den österrikiske ståthållaren residerar.Okunnigheten verkar äfven på annat sätt. Omedelbart utanför en kyrka i Lemberg, uti hvilken de andäktiga trängdes, såg jag en gång en mängd arbetare, arbetslösa och tiggare vid ett

plank, där man uppklistrade ett rödt plakat med ordet: »Proletärer!» i kolossala bokstäfver, ledsagadt af en uppmaning till demonstrationsmöte. Detta vare sagdt uteslutande för att objektivt påpeka, hvart folkets okunnighet måste leda, då kyrkan ej längre kan hålla massorna i bann, och huru naturligt det är, att dessa trasiga, hungriga hedningar med glupskhet skola kasta sig öfver en materiell lycksalighetslära, som bjudes dem, om de blott räcka fram handen — med eller utan vapen. Socialdemokratien såsom ett politiskt agitationsparti är här i sin goda rätt, och ju.mer skrikande de sociala missförhållandena äro, dess skarpare ljuder dess stämma såsom samhällets onda samvete. Och ju mer Galizien under påverkan af det schlesiska grannlandet dragés in i den moderna industrien, dess lättare skola dess okunniga millioner sugas upp af socialdemokratien och bilda en ny fara för Österrikes enhetliga bestånd, på samma gång som de polska nationalitetsbanden slakna och de historiska traditionerna blekna. Den polska kulturen såsom sådan löper därigenom fara att bli reaktionär och, ställd mellan rysk ortodoxi och preussisk protestantism, — katolsk-klerikal. Den socialistiska polska förening, som grundades 1877, konstituerade sig 1882 till partiet »Proletariat» under ledning af Louis Warynski, hvilken vid 29 års ålder dog i Peter-Paul-fästningen. Och i Berlin utges en socialdemokratisk tidning på polska.

. Det är ett beaktansvärdt kulturdrag, att äfven de hittills så godt som okända småstaterna i Europas »oroliga hörn» börja framträda på den internationella konkurrensens vädjobana med expositioner, som naturligtvis icke på långt när kunna mäta sig med världsutställningarnas maskinhallar och industripalats, men som i etnografiskt och kulturhistoriskt afseende äro ej mindre intressanta och påsamma gång mer äkta och underhållande än de exotiska »midway-plaisances», som tjäna till relief för millionstädernas brokiga ut-ställningsbasarer. Under loppet af de senaste åren hafva sålunda sex utställningar hållits i smärre slaviska länder, om hvilkas själf-ständiga utveckling »Europa» knappt vetat något: två tjechiska utställningar i Prag, en kroatisk i Agram, en bulgarisk i Filippopel, en polsk i Lemberg och nu senast en sydslavisk-bosnisk vid det ungerska tusenårsjubileet.

Den polska utställningen kunde på intet sätt mäta sig med Prags vystava, lika så litet som den polska nationens välmåga kan jämföras med tjechernas. Och å andra sidan saknade Lembergs utställning det orientaliska behaget i Filippopel och den sydländska färgen och värmen, som förgyllde Agrams. Men så till vida var Lembergs exposition mycket lärorik, som den visade, huru äfven Galizien allt mer insnärjes i den moderna industriens nivellerande arbetstäflan — naturligtvis till förfång för den polska kulturen såsom sådan.

Som syftet med min resa till Lemberg ju var att lära känna det karakteristiskt polska, som ännu finnes kvar i det österrikiska kron-landet, kunde jag med största samvetslugn bortse från internationella redskap och tekniska uppfinningar, lyxhandelns värdelösa dussinkram, reklamens luftballonger, elektriska rutschbanor och demimon-dens toaletter. Och såsom fallet oftast är med utställningar, lämnade äfven denna en ideell bild af kulturens ståndpunkt: man fick se det bästa, men ej det hvardagliga; man fick veta, huru det borde vara, men ej huru det är. Så t. ex. hade det galiziska undervisningsväsendet samlat ett förträffligt material af modeller, kriaböcker, skol-mönster o. d. Huru utmärkt tar sig detta ej ut i Galizien — på papperet!

Den etnografiska afdelningen hade nästan utseende af en äkta by. Här var en halmtäckt bondstuga från Karpaterna, där en annan från trakten af Dnjestr. Millennium-utställningen i Budapest hade vid sin »nationalitetsgata» också ett ruteniskt (lillryskt) hus från den galiziska gränsen, där halfva befolkningen i tre ungerskakomitat (län) är polsk. Den ytterst primitiva byggnaden står fritt på gården med långsidan parallelt med gatan — i motsats till den hos slaverna eljes vanliga seden att förlägga husens smalsida åt gatan och ingången från gården. I stället för sten- eller lergrund är det ruteniska huset stöttadt på bjälkar, liknande slädmedar. På gården stå fyra stänger, hvilka uppbära det halmtak, som skyddar höet och som efterhand sjunker ner mot marken, i den mån som förrådet minskas. Inredningen är synnerligt torftig; men de högresta typerna med hvita pälsjackor och de väl vårdade mustascherna bevara ännu något af den forna polska stilfullheten. Eldstäder, väfstolar, korgar m. m. vittnade, att den polske bonden ej år oerfaren i handtverk och slöjd, och målningar på påskägg (»pisanki»), pipor, bröllops-kakor o. d. röjde konstnärlig originalitet och sinne för ornamentik. Broderier och färgsammansättningar påvisa ock den andliga fränd-skap, som förenar de slaviska folken innerligare än både germaner och romaner sins emellan.

Som många kojor beboddes af sina verkliga ägare, fick man ock en inblick i den polske och ruteniske bondens husliga lif, hvilket fullständigades genom några tiotal vaxfigurer i nationella dräkter. Gruppen föreställde ett bröllopståg, mycket brokigt och pittoreskt. Musikanter med gigor och pipor öppna processionen, som tänkes hafva återvändt från kyrkan och vid hemmet mottages af brudparets föräldrar med »brändevin» och bröd. Taflan har ock sin lustiga person i byns rolighetsmakare, hvilken är krönt med en mössa af halm, har en halmgördel kring lifvet och med en piska af halm håller hundar och andra obehöriga på afstånd.

Öfver dessa hyddor och stall och tröskverk reste sig en träkyrka, som af tio ruteniska bönder byggts på några veckor och efter utställningens slut flyttades till en by i Kossow-distriktet, där den nu mera gör tjänst. Dess konstruktion och många kupoler äro karakteristiska för den grekisk-katolska kyrkan (cerkiew) i Polens sydöstra språknejder, där man redan i det yttre kan spåra öfvergången från den rysk-byzantiska stilen till den västerländsk-katolska. Sammalillryska prägel hvilar öfver kyrkans inredning, ikonostasen, väggmålningarna, monstranserna och de uppslagna evangelieböckerna.

Grekisk-ortodoxa katedralen i Lemberg.

Särdeles prydlig var jaktpaviljongen, som lämnade en öfverskådlig bild af det lif, som rör sig i Galiziens djupa skogar, där inga andra mänskliga varelser än herden och jägaren dväljas. Där funnos praktexemplar af uppstoppade björnar, älgar, vildsvin, lon, ulfvar, vildkattor och annan, mer eller mindre roflysten fänad. På en vägg hängde ett jaktbyte, värdigt en jaktutställning af Wilhelm II i »Ruhmeshalle» — det ärevördiga hufvudet af en veritabel uroxe, hvars furstlige ägare är en Liechtenstein. Portaler och väggar pryddes med jaktredskap, horn, nät, fanor och hudar, och midt i salen stod ett trehundraårigt träd, i hvars skugga den härliga scenen ur Mickiewicz' »Herr Tadeusz» åskådliggjorts: Wojski har jakthornet i handen, och vid hans fötter ligger den fällda jättebjörnen, vaktad af ett par hundar:

»På nytt han blåste. Hornet med styrka som hundra begynte gny och skälla och tjuta och dundra som människor och djur, och till sist lyftes luren och stämde upp en lofsång till himlaazuren.Här afbröt han; dock tonerna därför ej veko, Man trodde, att han spelte än, men nu var det eko. Så många horn det fanns uti skogen som trän, ty oupphörligt flödade tonerna hän. Musiken sig vidgade och bredde tusenfaldt allt saktare och renare, tills den till sist försmalt långt bort uti fjärran vid himmelens tröskel.»

Polsk dräkt.

För ett i allmän kultur så lågt stående land som Galizien kan en industriell utställning ej vara synnerligt betecknande, och där saknades i Lemberg det nödiga förståendet och sambandet mellan konsten och publiken. Och för så vidt polackerna ville gifva den en slavisk karakter, kunde syftet till god del anses förfeladt. På de officiella kartor, som det galiziska undervisningsväsendet utställt, prunkade i stora bokstäfver ordet *konungariket (królestwo)* Polen på de ryska guvernementen norr om Galizien; hvarje dag spelade orkestern »Hej, slovane!», men ingen hand rörde sig, och ännu mindre brydde man sig, förstås, om den ryska kejsarhymnen. Polackerna i Ryssland fingo ej komma till utställningen, åtminstone icke med något slags officiell prägel; de öfriga slaverna lyste med tendensiös frånvaro, ju mer ungrarna strömmade dit för att blanda sina »eljen»-rop med polackernas *»zdrowie»,* och en minnesfest af polacker från Sibirien vardt inställd. Den ende, mer berömde slavist, som besökte utställningen, var den tjechiske skalden professor JaroslavVrchlicky, hvilken valdes till hederspresident vid den litterära kongressen och under jubel föredrog en dikt till Polens ära.

Men ett par bilder i Lemberg buro vittne om att äfven i dessa aflägsna landsändar polskheten ännu är lefvande. Den ena var ett panorama »Slaget vid Raclawice 1794», måladt af Jan Styka och Wojciech Kossak, hvilken senare utfört det ståtliga Beresina-panoramat i Berlin i förening med Falat, Matejkos efterträdare såsom direktör för galleriet i Krakau. Man ser, hur Tadeusz Kosciuszko till häst med dragen värja anför och uppmuntrar de med liar beväpnade bönderna, hvilkas gråhvita långrockar bjärt sticka af mot ryssarnas granna uniformer. Bakom en till lasarett förvandlad lada hafva de värnlösa sökt tillflykt. Gubbar och krymplingar, kvinnor och barn stå rundt omkring den knäfallande spelmannen, med hvilken de förena sina böneröster; endast en gammal veteran blickar

dystert framför sig af harm att ej få vara med i elden. — Det var dock nästan intressantare att betrakta det galiziska landtfolkets andäktiga beundran än konstverket självt. Samma rundmålning var utställd i Budapest vid »Millennium»-utställningen, liksom om den indirekt velat tjäna magyarerna till varning och maning, om de en dag behöfva resa sig till en ny kamp mot en slavisk fiende och vädja till en ny Kossuth-Kosciuszko, som i spetsen för en fri bondehär räddar det ungerska landet från ett nytt, ännu farligare Mohacz.

Den andra bilden var en plastisk grupp af Juliusz Beltowski. Under bördan af ett väldigt stenblock dignar en fastlåst man, hvars ena hand lyfter korset, under det han med den andra stöder sin hustru, hvilken har ett barn vid sitt bröst. En äldre gosse bredvid betraktar tankfullt inskriften: »Hundra års fångenskap och dock ej döda!»

Äfven utställningens industriella sida erbjödo flere för Galizien karakteristiska näringsgrenar, däribland petroleum-produktionen, hvar-till man i Gamla världen finner ett större motstycke endast hos bröderna Nobel i Baku vid Kaspiska hafvet. Redskap, profver och modeller åskådliggjorde denna industrigrens historia och tillverkning, som årligen uppgår till 1,200,000 metercentner och sysselsätter 3,000arbetare. Dessutom hade man anlagt pumprör och en primitiv grufva, där vetenskapliga borrningar ända till 600 meters djup före-togos för att utröna, om jordens innandömen hysa någon för Lemberg välbehöflig vattenådra.

Och icke mindre intressanta äro två besläktade industrier, nästan uteslutande privilegium för Galizien. Den ena är jordvax, hvaraf 5,000 arbetare årligen bringa 60,000 metercentner i dagen. Man klättrade ned för en 11 meter lång rad lodräta stegar till en 30 meter lång tunnel, där säkerhetslampor mystiskt belyste de dels äkta, dels imiterade lagren af jordvax. På liknande sätt är den galiziska ^r^/i-produktionen framställd. För en resande erbjuder dock en sådan miniatyrartad imitation mindre intresse, ty han underlåter väl ej att besöka självfva saltgrufvan vid Wieliczka, världens åttonde underverk. Och som läsaren ej torde hafva något emot att följa exemplet, lämna vi Lemberg för ett ögonblick och förflytta oss till denna underjordiska värld, belägen ej långt ifrån Krakau.

Äfven i den polska historien har kvinnan spelat en rätt framstående roll och haft mer än en Blenda — icke minst under de båda resningskrigen. Redan om Wanda, dotter till Krakus, den halft mytiske grundaren af Krakau, täljer en sägen, att hon kastat sig i Weichsel såsom frivilligt offer, på det ingen furstlig friare måtte hemsöka hennes land med hämndekrig för hennes skull — hon hade nämligen aflagt kyskhetslöfte. Och längre fram skall en drottning Kunigunda hafva sänkt sin förmälningsring i en djup hrunn. Om detta skedde för att glömma ett förhatligt äktenskap eller för att antyda den djupa sorgen efter en afliden gemål, kan vara oss tämligen likgiltigt. Men viktigare är att man började anställa gräfningar i jorden efter den försvunna klenoden och därvid stötte på saltlager. Den första, som gjorde den märkliga geologiska upptäckten, lär ha varit en herde vid namn Wieliczek — ett namnsom fortlefver i det europeiskt bekanta IVieliczka, dit ånghästen från Krakau når på en timme.

Som Wieliczka årligen besökes af minst 7,000 turister, blir främlingen föga bespejad af de 7,000 polacker och judar, som utgöra saltstadens befolkning, och på de stillsamma, ovanligt rena gatorna har den resande ingen aning om att han går öfver en underjordisk stad: ingen rök, intet slammer antyder arbetet i jordens innandömen. Tre gånger vandrade jag förbi ett litet trähus, innan jag fick klart för mig, att det var stadens enda hyggliga värdshus; där inmundigades en stek, som vid efterforskningar befinnes vara vildsvin och som nedsköljes med en flaska ungerskt (»nullum vinum nisi hungaricum!») för att underlätta nedstigandet.

Dessförinnan hade jag dock haft tillfälle att i den friska, klara höstluften taga en öfverblick af landskapet från en hög kulle i grannskapet, krönt med en gammal, arkitektoniskt säregen träkyrka. Den kuperade omnejden med staden i förgrundens dalsänkning och med Karpaternas utlöpare vid synranden erinrade något om Böhmen. Det låg något af vårstämning öfver de plöjda åkrarna, och lövträden hade åter börjat skjuta skott. Men »la seconda primavera» norr om alperna är bedräglig: de lifskraftiga träden veta ej, att det är november, Listopad (d. v. s. den månad, då bladen falla), och att en snar frostnatt obarmhärtigt skall afkyla deras ungdomsglöd.

Redan ingången till grufvans öfverjordiska område väcker stämning, ty det är inhägnadt af murar, tillhörande ett gammalt slotts-komplex, där statens saltförvaltning har sina ämbetslokaler. Därifrån visas man till en af de tio schaktöppningar, som sammanbinda de båda världarna, och vårt lilla sällskap får särskilda ytterplagg och

hufvudbonader. En korpulent wienerTru lyckades till sist också draga på sig den nästan fotsida, tätt åtsittande linnerocken, och stämningen vardt ej tråkigare för det.

Wieliczkas saltlager öfverraska ej genom sitt djup, ty det är endast 280 meter, men dess mer genom sin utsträckning (3,800 meter i längd och 950 meter i bredd). Men har man att trampa 370 trappsteg ner, tycker man sig vara tillräckligt djupt sjunken.Och hela detta rum är korsadt af en labyrint af gångar, hvalf och trappor, som hafva en totallängd af 80 kilometer.

Det intressantaste af ett besök i Wieliczka — just det ästetiska intrycket — hör till de ting, som måste ses med egna ögon och som ej ens penseln kan återgifva. Redan den långa raden af skuggor, svagt belysta af lyktor och bloss, som röra sig framåt och nedåt i de mörka gångarna, är ju en tafla, som kan sätta inbillningen i rörelse. På något afstånd se saltväggarna svarta ut; men när ett bjärt eldsken faller därpå, skifta de plötsligt färg: än gnistrande som bergskristall, än blänkande som stenkol, än dämpadt skimrande i silfverglans. Och då här och hvar bengaliska eldar flamma upp — naturligtvis på gästernas bekostnad och efter graderad taxa! —, te sig feeriska scenerier med sällsamma konturer och färgeffekter. Där har den utsväfvande fantasien fritt spelrum.

Och staten har sörjt för att öfverraskningar ej saknas under denna promenad, som varar tre timmar. Här kommer man t. ex. in i det gröna Antonius-kapellet, hvars väggar och inredning naturligtvis bestå af idel saltmaterial, därtill uthugget direkt ur självfva klippan af en enda grufarbetare för två hundra år sedan. Kapellet vittnar mer om arkitektens fromhet än om hans konstnärliga smak; men man tänke sig, hvilken möda han haft för att i detta ganska spröda materiel arbeta ut dessa nästan fristående figurer och detaljer! Såsom ett monolitiskt verk för handen är det väl allenastående.

Eller man träder in i en af Wieliczkas 70 underjordiska salar — den är 40 meter hög. Då bloss plötsligt tändas på effektfullt verkande ställen, skymta och glimma kandelabrar, pelare, vapensköldar, spiror, kors och en väldig takkrona — allt af salt. Man tycker sig till och med upptäcka en orgel i den kolossala väggens bakgrund, och man bedrar sig ej alldeles: bakom dessa väl imiterade »orgelpipor» är doldt ett harmonium, som välkomnar med bergmännens psalm och naturligtvis efterföljes af Haydns sköna kejsarhymn.

Så kommer man åter in i labyrinten, hvars korridor har en kägelbanas bredd och är nätt och jämt så hög, att man kan gåupprätt; trappor upp och trappor ned; ciceronerna stanna och öka belysningen för att visa, att man än vandrar på en träbro öfver ett svart svalg, än går längs efter en kant, under hvilken man godt kan tänka sig den hemskaste afgrund. Idel öfverraskningar!

Interiör från Wieliczkas grufva.

Men det bästa kommer alltid sist: vägen hejdas plötsligt af en svart sjö, ett dödt haf. I *den* natten få fiskarena intet! Blossen sprida intet ljus öfver sjöns bakgrund, och en förare talar automatiskt om att den största af Wieliczkas underjordiska sjöar är 4 meter djup, 146 meter bred och 250 meter lång. Ett förslag afsällskapets kvickhufvud (troligen en handelsresande från Wien eller Pest) att vi skulle simma öfver detta hinder, vann ingen majoritet, •och för resten vardt en färja snart synlig.

En båtfärd 200 meter under dagsljuset — medge att det är ett pikant nöje! Den ljudlösa långsamhet, hvarmed pråmen släpades fram, endast ökade stämningen (till och med godtköpskvickhufvudet vardt tyst!), och man väntade bara att från andra stranden af Styx höra ett trehöfdadt hundskall eller mötas af Charon själf. Men lyckligtvis voro dessa gräsliga farhågor ogrundade! Obolen är redan •erlagd där uppe på jorden, och fader Charon har här iklädt sig en galizisk tjänares ödmjuka skepelse. Och till yttermera visso fägnas man på andra sidan dödssjön med en jordiskt läcker restaurant. För behaget att en gång få sitta till bords i Plutos rike betalar man gärna några kreuzer mer för ett glas pilsener, äfven om man själf oj råkar vära en Plutus.

Uppstigandet till dagsljuset skedde på en annan väg. Efter all denna själsspänning följde en reaktion, och då vi passerade den stora danssalen, kände ingen lust att ta en sväng. Men för hvarje trappsteg vi närmade oss jordytan, tilltog ett graflikt stönande: det kom från den tjocka wiener-frun, och detta vare henne i sanning förlåtet!

Detta är den teatraliska, den ästetiska sidan af Wieliczka; men det finnes ock en annan, som undandrar sig allmänhetens blickar, och där det underjordiska lifvet ej längre är lek, utan hårdt allvar: det är de fyra understa grufvåningarna, där det arbetas och dit ingen främling får tillträde. Men det är en lönande verksamhet: årligen brytes ur Wieliczkas innandömen en million meter-centner, och förrådet uppskattas ännu till minst 500 millioner meter-centner. Följaktligen kan kronan vara lugn ännu ett halft tusen år.

Om de socialekonomiska förhållandena i Wieliczka sporde jag några vägledare, men fick ingenting veta. Förmodligen äro de förbjudna att yppa »geschäftshemligheter», och mycket af hvad de kunde ha att tälja vore kanske ej ljusare än grufvan själf. De sparsamma upplysningarna måste jag därför inhämta från enskilda håll. Arbetet

Slavia. 18i Wieliczka är ju på långt när ej så hälsofarligt som lifvet i en stenkolsgrufva. Här finnas inga explosiva ämnen, och luften är äfven på djupet ovanligt ren och torr. Materialet är på samma gång fast och sprödt, och maskintekniken har gjort sitt bästa att underlätta grufdriften. Sju ångmaskiner befordra mineralen till jordytan, där järnvägen omedelbart tar vid, och under jorden finnas järnskenor af tillsammanlagdt 40,000 meters längd för godsets förflyttning.

Men redan arbetarnas yttre antydde, att deras ekonomiska ställning är allt annat än god. Klockan 5 på morgonen begynner arbetet med en kort rast för frukost och middag, som består af kall matsäck, och klockan 5 på aftonen återvända arbetarna — inalles 800 man — till jordens yta. För denna i alla händelser stränga tjänstgöring får en vanlig arbetare blott en gulden om dagen för sitt och de sinas uppehälle. Af de mångtusentals gulden, som årligen inflyta genom turistströmmen, kommer intet arbetarnas sjuk-eller ålderdomskassa till godo, ty denna inkomst går direkt till statskassan och förvaltningen. Jag såg själf, huru arbetarnas fickor undersöktes vid uppstigandet, på det vederbörande finge öfvertyga sig om, att ingen smugglat någon saltbit med sig! Däremot visiteras ej grufhästarna — detta af det enkla skäl, att de äfven om natten dväljas där nere i de mörka stallarna. Att strö salt i deras höspiltor torde vara tämligen öfverflödigt.

Men då ju salt är lifvets allra nödigaste krydda, hvilken lycka för Galizien att äga en sådan outtömlig guldgrufva, som naturen gifmildt skänkt! utbrister kanske någon människovän. Ja, det kunde så tyckas, men det är icke så. Naturen ville det goda, men människor hafva vändt det till ondo. Hvad som varit eller kunde vara en välsignelse, det har blifvit till förbannelse.

Saken är nämligen den, att det oumbärliga näringsmedlet salt är monopol i Österrike (likasom åtskilligt annat), så att varans tillgång, försäljning och prisreglering ligga uteslutande i statens hand. Och staten, som behöfver pengar för mångt och mycket, har, långt ifrån att göra saltet till en billig artikel, tvärtom satt priset orimligthögt. I självfva Wieliczka måste den fattige för ett kilo salt betala 12 kreuzer (18 öre), då man i Sverige kan köpa utländskt salt för 5—8 öre pr kilo. Hvilken gräslig socialekonomisk ironi! På den plats, där den fattige trampar på väldiga saltlager, måste han betala mångdubbelt mer därför än i länder, där det icke finnes! Det är det protektionistiska systemet drifvet in absurdum, det är en hemsk vrångbild af den egennyttiga lagstiftningen för »nationelt skydd». Strängt taget, borde dock dessa företeelser icke öfverraska, ty samma förhållanden råda ju på andra områden: köper månne den tyske arbetaren sitt bröd billigare under goda skördeår, om den agrariska lagstiftningen lyckas utestänga den utländska tillförseln? Har den brittiske arbetaren sitt bränsle för en spottstyfver, därför att han med ständig dödsfara hugger stenkolen ur de väldiga lagren ? Men aldrig har jag mer upprörts af dessa sociala orättvisor än i det fattiga Wieliczka.

Hela Galizien är af naturen ett rikt land och fortfarande det folkrikaste af Österrikes kronländer. Där finnas bördiga åkrar och villebrådsrika skogar, ehuru folket är utarmadt dels genom krig, dels genom en judisk mellanklass, som här visat sig från sin ofördelaktigaste sida, dels genom statens skattesystem, i det att monopolets despot dikterar priserna i statsfinansielt, ej folkekonomiskt syfte. Från intet österrikiskt land är utvandringen så stor som från Galizien, och hemliga agenter göra där formligt geschäft med lefvande människovara i både ena och andra formen — ett ämne som ofta bragts på tal i wiener-parlamentet och uppenbarat sig i vidriga rättegångar. Och ingenstädes i hela Österrike har jag sett så mycket elände och fattigdom

som i Galizien, skådeplatsen för polskt slarf och slöseri samt judisk utsugning.

Och när den dag kommer, då Wieliczka mister sitt salt, hvarmed skall det arma galiziska folket då salta?Från Breslau brusar tåget i sydöstlig riktning fram öfver rimfrostglittrande slätter, hvilkas entonighet här och hvar afbrytes af smärre skogsdungar; rökpelare från höga skorstenar och eldslågor ur masugnar röja, att vi äro midt inne i en af Centraleuropas viktigaste härdar för järnindustrin: Ober-Schlesien. Gränsstationen ligger snart bakom oss, och med den den lilla landremsa mellan två små vatten, hvilken spelar en stor roll i vår världsdels historia. Just på denna punkt råka nämligen Europas tre kejsardömen stöta samman, och till yttermera visso bevakas denna korspunkt oaflåtligt af ryska, österrikiska och tyska skiltvakter med laddade vapen. Ve den, som beträder denna ort utan stämplade papper — han slungas som en skottspole från det ena landet till det andra och kan lika gärna söka hemortsrätt på någon annan planet!

Visserligen fick jag ej med egna ögon från kupéfönstret skåda denna märkliga punkt, men jag såg den i andanom så mycket tydligare, och med känslan af ögonblickets betydelse föll det mig in, huruvida icke dessa tre militärmakter hädanefter borde kunna afgöra sina dynastiska, diplomatiska och koloniala intressen, hvarmed själfva folken ha bra litet att skaffa, genom att låta sina representativa väktare fäkta eller fördrifva tiden med annan täflan, hvarpå den lycklige segraren framflyttade gränsmärket så och så många centimeter. Idén är lika originell som enkel och billig.

Så snart gränsen passerats, tyckes naturen plötsligt ändrad: den industriella idogheten är nästan som bortblåst, och de stora slätterna öfvergå till ödsliga skogstrakter, där den nakna björken vågar en ojämn brottning med den mäktiga tallen. Och ännu större är den folkliga skiljaktigheten. Man saknar vid bangårdarna de goda, snygga restauranterna och måste hålla till godo med hvad huset kan bjuda af gammalt bröd och dålig ost — det var åtminstone på gränsstationen Szczakowa det enda ätbara, jag fann under en half timmes uppehåll. Vidare saknar man det barska, högljudda, befallande, som i allmänhet kännetecknar preussiska ämbets- och tjänstemän, men man tar på samma gång afsked af den disciplinära ordningen, punktligheten, snyggheten och — ärligheten.Banbetjäningen i Österrike är vänlig och förekommande, men i detta godmodiga drag ligger på samma gång något ödmjukt och drickspenningetiggande, som skvallrar om små lönevillkor. Och de högresta, blonda germanerna hafva till största delen ersatts af små, svartmuskiga figurer med lifliga, men något listiga ögon, tunna mustascher och stripigt eller tofvigt hår, klädda i grofva stöflar och läderpälsar af tvetydig färg och obestämd ålder.

Torget i Krakau.

Få städer torde gifva anledning till så olika omdömen som *Krakau,* Polens ärorika hufvudstad, full af skärande motsatser. Där finnes, likasom i Wien, kring den gamla staden en gördel af raserade vallar och fyllda löpgrafvar, hvilka förvandlats till rätt prydliga, ljusa boulevarder, under det att flertalet gator äro trånga, mörka och stinkande såsom i det gamla Prag. Där finnas några mycket eleganta kaféer och restauranter mot den stora massan af kaffehus och krogar, hvilkas glas kanske aldrig diskas, och där man måste äta med fingrarna; där finnas flere präktiga badhus, hvilka för resten ännu spela samma tvetydiga roll i sedligt afseende som Budapests på sin tid, hvaremot invånarnas stora flertal går smutsigt och trasigt;Vy af Weichsel vid Krakau.

där finnas ännu magnater, som bo i präktiga palats, under det att den stora massan packas ihop i trånga kyffen eller mörka hyreskaserner.

Furst Czartoryskis palats i Krakau.Och vill man se ett socialt elände i dess smutsigaste form, bör man uppsöka den stora förstaden *Kazimierz,* där kristendomen och judendomen ingått ett inbördes ljuft, men för främlingens luktorgan och ästetiska sinne högst oljuft förbund. Kanske är det med hänsyn till denna kontrast som äfven spårvagnarna i Krakau försetts med olika klasser. Att en spårvägslinie finnes — därför måste man känna sig djupt tacksam, ty stenläggning och gatusmuts trotsa all beskrifning.

Florian-tornet i Krakau.

Men det kvarstår dock såsom ovedersägligt, att Krakau hör till de städer, som Bædeker med rätta utmärker med

»stjärna». Redan inträdet genom det gotiska Florian-tornets hvalfbåge, prydt med den hvita örnen på rödt fält, sätter främlingen i stämning, och han stannar ovillkorligt för att beundra ett litet palats, hvars långsida för tanken till dogernas palats i Venedig — det är furst *Czartoryskis* dyrbara nationalgalleri och ypperliga bibliotek. Stora torget med Tyghallen *(Sukiennice),* den gamla gotiska kyrkan och det fristående tornet af det forna rådhuset samt ornamenterade husgaflar bilda en tafla, som öfverträffar Altstädter-Ring i Prag. Det gamla och det nya Jagiellonskauniversiteten äro, hvart för sig, mönster af härlig gotik i äkta och moderniserad form, och de ålderdomliga gatorna med tunga porthvalf och grofva murstöttor lifvas pittoreskt af den torghandlande landtbefolkningen, hvars röda och hvita nationaldräkter gifva omväxling och lif åt det hela. Och från fönstret af mitt rum försummade jag ej att vid solnedgången låta ögat fråssa af den purpurglans, som göt sig öfver *Wawel,* slottsberget med katedralen och det ärevördiga kungaslottet, där kanske mer än ett skelett af Karl X Gustafs och Karl XII:s »bussar» fredligt multnat — lika fredligt som den österrikiska garnisonen nu huserar på den rymliga borggårdens exercisfält. Näst Gyllene Prag erbjuder ingen stad i Österrike en historiskt så stämningsfull bild.

Slottsberget i Krakau.

Och Krakau är utan gensägelse Polens intressantaste stad. Härifrån utsträckte Jagiellonerna sitt välde till Östersjön i nordväst och till Dnjepr i sydöst. Och äfven sedan regeringens säte flyttats till den nordligare Weichsel-staden, förblef dock Krakau kröningsstad, likasom Moskva för Ryssland. Ja, ännu efter Polens sista delningfortlefde Krakaus självständighet: efter Wiener-kongressen upprättades nämligen republiken Krakau, som under delmakternas »skydd» vardt en härd för de nationella frihetssträfvandena. Dessa undertrycktes dock på 30-talet, och 1848 införlifvades den lilla staten med Galizien; men ännu i dag läsas öfver ingången till slottsfästningen de stolta orden: SENATUS. POPULUSQUE. CRACOVIENSIS.

Vid Krakau förknippar sig särskildt minnet af *Tadeusz Kosciuszko.* En sten på *»Rynek»* (torget) utmärker den plats, där frihetshjälten aflade ed på den lofvande, men tyvärr dödfödda folkförfattningen; bland relikerna i museet finnas äfven några på svenska skrifna rader, som erinra om Kosciuszkos flyktiga vistelse i Stockholm, och i själfva kungakryptan hvilar hans stoft vid sidan af Jan Sobieski, Adam Mickiewicz, Josef Poniatowski och Wladimir Potocki, en år 1812 fallen grefve, hvars sköna ynglingagestalt mejslats af Thorwaldsen.

Kosciuszko-kullen vid Krakau.

Men intressantast är *Kosciuszko-kullen,* belägen ett stycke utom staden. Från toppen af denna kulle har man en fri, storartad utsikt öfver Weichsel-dalen och Krakau med dess 70 kyrkspiror samt Karpaterna vid synranden, och man får här en föreställning om huru starkt staden på senare tid befästats — icke genom murar,som förr eller senare måste dela den tatariska invasionens öde, utan genom försåtliga gräsvallar och jordskansar. Och här trampar man en i sanning historisk mark: den 30 meter höga kullen uppfördes nämligen med människohand af jord från alla delar af det polska konungariket samt af mull från Amerika, där Kosciuszko begynte sin krigarbana såsom Washingtons adjutant, och från Schweiz, där republikanen slöt sitt lif (i Solothurn 1817).

Mitt vackraste minne af Krakau är det sätt, hvarpå Alla dödas (alla själars) dag firas den 2 november — en religiös högtid, som i Polen sträcker sina rötter ända till den hednisk-lithauiska forntiden. Med blommor och kransar gick stadsbefolkningen man ur huse ut till den vackra kyrkogården, där tända ljus på grafvar och monument spredo röda, blåa, gula och gröna flammor genom de färgade glasen och ökade den andaktsfulla mystik, som genombäfvade de höga granarnas susande grenar. Allas hufvuden blottades vid de unisona tonerna af den nationella sorg- och hämndesången *»Z dymem pozarow»:* hyllningen ägnades åt veteranerna från 1830, hvilka jordats under ett gemensamt monument, samt åt martyrerna från 1863, öfver hvilka en ståtlig obelisk blifvit rest.

Den pietet, hvarmed polackerna fasthålla vid de gamla minnena och traditionerna, är lika förklarlig som vacker. Under den s. k. Mickiewiczveckan, då man med sång och föredrag firade årsdagen af skaldens död, hade jag också rikt tillfälle att beundra denna nationella entusiasm — särskildt hos skolungdomen. Och intet tvifvel, att känslan var äkta.

Men i den praktiska verkligheten är det lika farligt för nationen som för individen att *allt för* mycket hängifva sig åt sorgen öfver hvad som farit eller att berusa sig af den glans, som varit. Man glömmer då lätt både det närvarande och det tillkommande, som måste bedömas med helt andra ögon än då t. ex. Mickiewicz siade sitt lands historia och dess »martyrmission» i Europa. Tjecherna äro helt visst icke mindre patriotiska och entusiastiska, men det är den väsentliga skillnaden, att de söka idealet *framför* sig och att de *arbeta* mot vissa, upphinneliga mål efter bestämdplan. Polackerna åter söka idealet i det förflutna och drömma i stället för att handla. Och verkningarna hafva icke uteblifvit: man jämföre det lifskraftiga, blomstrande Böhmen med det dåsiga, utarmade Galizien!

Om polackerna i Galizien mer energiskt hade de reella krafven för ögonen och bättre tillämpade satsen att »inom Österrikes gräns eröfra Polen åter», kunde mycket vara annorlunda. De hafva sannerligen ingen anledning att vara missnöjda mer än något annat slaviskt folk i den habsburgska monarkien; tvärtom hafva de vida bättre: två polska universitet, polsk landtdag, oinskränkt polsk skolundervisning och uppfostran i nationell anda. Och i Wien spelar det polska partiet nu mera en af de första fiolerna både i österrikiska riksrådet och i den cisleithanska regeringen, hvars nuvarande chef (Badeni) och utrikesminister (Goluchowski) båda äro polacker till börden. Men nu befinnes det, att de polska riksdagsmännen — likasom deras kolleger i Berlins båda parlament — med slug diplomati i den gamla skolans stil gå den klerikala reaktionens ärenden, och hvad blir då öfrigt för den folkliga frigörelsen? Ord, ord, ord! Bakom de hetsiga tjechiska riksdagsmännen står ett helt, solidariskt folk, handlingskraftigt och radikalt i sin demokratiska kamp för jämnställighet såväl i fråga om folkstammar som samhällsklasser och individer.

Ofta hade jag tillfälle att reflektera öfver den polska stagnationen, då jag i min krakowska »Stammkneipe» (ett djupt källarhvalf som på 1400-talet lär ha varit kyrka!) betraktade eller sällskapade med dess personligt älskvärda, men såsom karakterer energilösa stamgäster. Där var t. ex. en gråhvit gubbe, som tillbragt femton år i Sibirien efter det sista resningsförsöket. Med intresse och varmt deltagande lyssnade jag till hans dystra skildringar; han var god som ett barn, men också lika naiv. Han *kan* ej bedöma Ryssland fördomsfritt, och det är förklarligt från hans synpunkt. Men för det verkliga lifvet duger han ej; han är en gengångare från ett oåterkalleligt förloradt tidsskede. Eller där är en annan, som efter några minuters bekantskap talade om för mig, att han halfdödframdrogs under en hop lik på ett slagfält — detta är hans lifs stolthet och fåfänga. Han upphörde i själfva verket att existera 1864, och sedan dess går han bara omkring sysslolös och småslarfvande, men barnsligt stolt öfver sin grefve-titel och sina släktförbindelser.

Älskvärda barn! Stora barn!

Krakau kan liknas vid en utblommad skönhet, som i sin ungdom haft många friare och gjort ett godt parti, men efter mannens död kommit på utförsbacken och nu står på öfverblifna kartan. Gumman sminkar sig ännu ibland, tar allt emellanåt fram sina helgonskrin, går naturligtvis alltid i kyrkan och svärmar för heroisk romantik. Men som man i slutet af nittonde århundradet ej kan lefva af bara fromhet och romantik, måste man antingen svälta eller skuldsätta sig. Och det senare förstår man både i Warschau och Krakau på det älskvärdaste och mest nonchalanta sätt.

Det gamla rådhustornet i Krakau.

TREDJE KAPITLET.

Det ännu icke förlorade Polen.

Ett Kosciuszko-jubileum i Posen. — Den svensk-polske grefven. — På polska landsbygden. — Matejko och den polska konsten. — Litwas krona och en rutenisk lyra.

Öfver ett ödsligt landskap skyndar lokomotivet österut från Berlin; vårgröna ängar och gråbruna åkrar af brytas

här och hvar af lågväxta barrskogar eller ännu nakna löfdungar, hvilkas hvita knoppar och mörka blomhängen längta efter sommarens sol. Samtalen i kupén få allt mer en slavisk-polsk karakter. Tåget ilar förbi en stad, om hvilken man verkligen kan öfvertyga sig, att den ligger vid en flod, hvars namn den braunska löjtnanten ej visste, då han blef tillspord om Frankfurt an der Oder. Efterhand börja de enformiga och melankoliska väderkvarnarna aflösas af rökande fabriksskorstenar, och slutligen stannar ånghästen vid stationen *Posen.*

Det första intryck, man får af Posen *(Poznan),* är att det är en preussisk garnisonsstad, omsluten af grönskande fästningsvallar, bastioner och den naturliga graf, som Warthes förgreningar bilda. Spårvagnen rullar in genom en massiv hvalfport, hvars tunga järndörrar förtroendefullt hållas öppna i denna välsignade fredstid. Men allt bagage skulle undersökas, och en preussisk tullman sporde, om jag hade — kött i den blygsamma resväskan. Då jag sanningsenligt svarade, att jag principielt aldrig smugglar kött, togs minförsäkran på god tro, och vagnen fortsatte obehindradt in på de breda, moderna hufvudgatorna.

Och soldater, pickelhufvor och bier-stugor röjde nogsamt, att man befann sig i det moderna Hohenzollernthum. Posen har inga natursköna omgifningar, inga stora historiska erinringar, ingen monumental arkitektur. Allt är vid första påseendet regelrätt, propert, nyktert, torrt, och man förundrar sig alls icke öfver att på stadens vackraste plats finna den eleganta, men kalla bilden af Wilhelm den gamle i brons.

Posen har dock vid närmare betraktande något af den stämning, som gärna finnes i katolska samhällen. Katedralen och de öfriga kyrkorna erbjuda utvändigt visserligen intet synnerligt beaktansvärdt, men inom deras väggar mötes man af katolicismens mystik och konst, och Posen har ju varit sätet för den stridande och lidande, men i landsflykten segrande prelat, för hvars statskonst själfva. Bismarck slutligen måste gå till Canossa — kardinal *Ledochowski.* Grafkoren prydas af historiska och religiösa reliefer och taflor; radbanden vridas af fromma händer under suckar och knäfall. Vid biktstolarna mumlas och hviskas det hemlighetsfullt; jag minnes ännu, huru en ung, beslöjad dam länge lutade sin mun mot den unge, skägglöse patern, hvars öra stack ut genom gallret, likasom åsnans öfver båset. Jag skulle gifvit åtskilligt för att få veta, hvad hon hade att förtro honom; men om jag hört *denna* hennes hjärtas bikt, hade jag dock kanske ej blifvit visare.

Slutligen finner man, att Posen äfven i det yttre har en delvis slavisk karakter. Butikskyltar använda både tyska och polska; jämte ölknejper finnas talrika vinstugor; jämte statyer af Guds moder och den helige Nepomuk upptäckas bildstoder af Adam Mickiewicz och af Jan Kochanowski, den polska renässansens litterära banbrytare. Man hör det vackra, men veka polska tungomålet öfverallt, och de mörka typerna — särskildt de kvinnliga — förråda ett annat temperament än det germanska. Och en hel stadsdel, genom hvars låga fönster man ogeneradt kan titta in i rummen eller genom de smala, långa förstugorna uppfånga en skymt af mörka, stenigagårdar, är uteslutande polsk. Af stadens 70,000 invånare äro i själfva verket inemot två tredjedelar af slavisk nationalitet, och mot tre dagliga tyska tidningar stå sex polska blad.

Det ligger en förunderlig seghet i detta undertryckta och splittrade polska folkelement, som, långt ifrån att förminskas, icke blott behåller sin position, utan ock gör nya landvinningar, t. ex. i det preussiska Schlesien. Den siffra af inemot 20, hvarmed polackerna äro representerade i tyska riksdagen och preussiska Abgeordnetenhaus, visar snarare en tendens att stiga, och om man inom Berlins socialdemokrati träffar massor af polska arbetare, förneka dock icke ens de sitt polska blod. Ja, äfven en så modern författare som *Stanislaw Przybyszewski,* en god kännare af den skandinaviska litteraturen, har ingalunda kunnat kväfva sin slavisk-polska individualitet.

I Posen pulserar verkligen ett polskt lif, och ehuru det ej kan röra sig så fritt som i Österrike, käns och märkes detta tvång naturligtvis ojämförligt mindre än i det ryska Polen. Och konkurrensen med de idoga, praktiska tyskarna har haft det goda med sig att vänja polackerna i provinsen Posen af med deras nationella arfsynder, slösaktighet och lättja.

Rivaliteten mellan preussare och polacker tager sig ständigt uttryck på mångahanda småaktiga sätt. De tyska tidningarna förtiga »grundsätzlich» allt, som kan främja de polska nationalitetssträfvandena, och taga icke ens notis om den polska teaterns spellista. Å sin sida framdraga de polska bladen allt, som kan vara förklenande för

tyskheten och använda polska benämningar för de tyska gatorna (Bismarckstrasse, Wilhelmsplatz) o. s. v. Det händer väl ock understundom — liksom i Prag — att polacken sätter en ära i att tala tyska så dåligt som möjligt, om han tvingas att tillgripa »det slaviska universalspråket», såsom tyskan skämtsamt kallas efter den tragikomiska erfarenhet, som gjordes vid den slaviska kongressens språkförbistring i Prag 1848.

Huru mycket polackerna än hata Ryssland, äro de dock i själ och hjärta icke vänligare stämda mot tyskarna. Till slavernas misstro mot germanerna sällar sig de preussiska polackernas antagonismmot deras herrar, som vid alla tre delningarna räckte sin ryska motståndare handen och ryckte åt sig först storhertigdömet Posen och sedan — till en tid — själfva Warschau. Mot alla den preussiska regeringens kolonisations- och nivelleringsförsök sätta de ett ihärdigt, både öppet och hemligt motstånd, som ingalunda varit ofruktbart. Preussens millioner mark slukas i denna afgrund; de tyska kolonisterna själfva slaviseras i tredje eller fjärde led genom giftermål eller därigenom att barnen glömma bort den tyska, som de *måste* lära sig i folkskolorna, och af den bismarckska utrotningspolitiken återstår föga mer än — ett hundratal preussiska kolonisationskommissarier, som för egen del hafva goda löner...

Thadeus Kosciuszko.
Efter ett kopparstick af Anton Oleszcynski.

Och den polska aptiten växer i Posen. Polackerna hafva redan fått sin vilja fram, att polska rekryter kunna få stanna i polska språkområden i stället för att flyttas till rent tyska orter; i skollagstiftningen i samband med religionsundervisningen hafva de redan ernått vissa förmåner, och upphäfvandet af 1886 års kolonisationslag i provinserna Posen och Westpreussen är kanske blott en tidsfråga. För att motverka denna polska separatism hafva nationalliberala och konservativa kretsar i Tyskland bildat en särskild förening. Och härom är intet att säga; dock tyckes föreningen misstaga sig om medlen, och den är föga konsekvent i sin logik, då den klandrar polackerna för den fosterlandskärlek, som den själf är så ömtålig om. Ty icke är väl denna patriotiska förening nog naiv att tro, att fosterlandskärlek är möjlig utan kärlek till och frihet för modersmålet.Under vistelsen i Posen hade jag tillfälle att se ett vackert prof på den polska entusiasmen med anledning af att ett hundra år då förflutit sedan *Kosciuszko* såsom folkdiktator uppträdde på torget i Krakau med det konstitutionella programmet i handen. Skulle festen hafva hållits såsom uttryck för framgången af den sak, för hvilken den folklige krigaren stred och blödde, skulle den varit ett enda verop. Men ej med klagan vardt den tappre firad, utan med ett jubel, som i Preussen höll sig inom den politiska konvenansens gränser, men i Galizien gaf den österrikiska polisen anledning att inskrida. Och om polackerna i Warschau ej gåfvo luft åt sina känslor, underläto de det visserligen icke af brist på sympati.

Man firade i Kosciuszko-minnet icke den af öfvermakten slutligen besegrade fältherren, i hvars mun de bevingade orden *»Finis Poloniæ!»* med orätt lagts, utan soldaten, som i spetsen för några tusen bönder vågade trotsa ryssarna; fosterlandsvännen, som lofvade att värna hela folkets fri- och rättigheter, och människan, som ej lät locka sig af den yttre maktens glans; som efter den ryska fångenskapen vägrade mottaga understöd af tsarens rubler och som ej hade öra för Napoleons falska förespeglingar och egoistiska frestelser utan fulla garantier för en fri statsförfattning och återställande af konungarikets område före 1772.

»Zwei Kaiser und ein König ist für Kosciuszko zu wenig»

hette också det enda tyska citatet i de polska festtalen, som måttfullt prisade Kosciuszkos medborgerliga dygder och folkliga sinnelag.

En episod från denna fest skall jag alltid erinra mig med rörelse. Under en paus, då en operasångare stod i begrepp att föredraga en patriotisk ballad, hördes plötsligt en ton från den fullpackade salen. I *ett* ögonblick hade församlingen rest sig upp och instämde med tusende munnar. Det var gnistan i raketkistan; det var ett instinktivt, elektriserande, äkta känsloutbrott, då man ovillkorligen gripes och *måste* sjunga med, och då både politisk prosa och nykter verklighet och klar logik draga åt fanders som uselt kallprat. Till ochmed den öfvervakande polislöjtnanten rycktes med af denna hänförande störtflod. Det var en bild af det varma, ädla, ideella Polen, och

för mina ögon koncentrerade det sig i gestalten af en ung, smärt kvinna, som stod på första bänken och hvars sopran genomträngde detta kaos af stämmor. Hon var blek och svartögd; vid den hvita klädningen var fäst en skär ros, och mot det mörka håret aftecknade sig skarpt en liten bukett af liljekonvaljer, som tycktes med sina svängningar markera den afmätta takten i Polens frihetsbön, *»Boze, cos Polske»,* komponerad af Kurpinski i förra hälften af detta århundrade:

»Gud, du som i så många sekler flydda hägnat vårt Polen med din makt och ära! Du som i nåder täckts att det beskydda ifrån fördärf, som varit oss så nära! Inför ditt altare höjas våra böner: Återgif frihet, Gud, åt Polens söner!»

Och af icke mindre gripande verkan var den därpå följande unisona sången *»Z dymem pozarow»,* författad af den gamle skalden *Kornel Ujejski* i Galizien. Men i denna koral ligger det något mer än ett ofritt folks ödmjuka bönesuckan till konungarnas konung — det är förtviflans dofva rop på hämnd för sköflade hem och gjutet brödrablod. Denna skräckdikt skrefs också med anledning af ett blodbad på 40-talet, då bönderna i Galizien af oförstånd och genom österrikiska regeringens lömska taktik buro hand på adelsmännen.

Förmodligen af klokhetsskäl drefs den patriotiska demonstrationen ej till sin spets genom sjungande af *»Jeszcze Polska nie zginela»* (»Ännu Polen ej gått under»), denna populära sång, som uppstämdes första gången år 1797 af general DabrowskisUttalas som franska D*on*browski. polska legioner, då de i Lombardiet göto sitt blod för Bonaparte för att sedan ömkligt förintas på S:t Domingo, och som general Steinmetz under det fransk-tyska kriget lät spela för de polska soldaterna för att underlätta stormningen af Spicheren. Det sades mig, att denna dityrambej är uttryckligt förbjuden i Posen, och jag fick sedan i ett enskildt samkväm höra den. Men för främlingens öra har den föga musikaliskt intresse: det är en trivial text till en militärisk gåpå-marsch, afspeglande polackernas sangviniska sorglöshet.

Vid samma tillfälle lärde jag känna en man, hvars anor, börd, uppfostran och sympatier äro lika mycket svenska som polska: grefve L. Stan. Benzelstjerna von Engeström, den därvarande konstföreningens generalsekreterare. Grefvens farfader var den bekante statsministern grefve Lars von Engeström, en son af lundabispen Johannes Engeström, som på mödernet var befryndad med den från ärkebiskop Erik Benzelius härstammande släkten Benzelstjerna.

Då den gamle rättrådige, själfständige och personligt älskvärde, men för det nya statsskicket föga lämplige excellensen lämnade den politiska banan år 1824, flyttade han till Polen, där han redan 1791 fått indige-natsrätt såsom polsk adelsman genom giftermål med en Chlapowska. Dessutom hade han såsom Sveriges siste minister i Warschau (1787) kommit i personlig beröring med den polska nationen, och denna svenskens sympati

för Polen varade ej blott till hans egen död (1826), utan har ock

genom fyra släktled bevarat sig än i dag. Hans äldste son, f. d. svensk öfverstelöjtnant, vardt nämligen också gift med en polska (grefvinnan Gajewska), och dennes båda söner, af hvilka den yngre är den i Posen bosatte, äktade äfvenledes polska grefvinnor. Ochicke nog härmed — grefve Engeströms dotter är gift med en polsk grefve i Posen, och hans son (en yngre son stupade i duell i Krakau såsom österrikisk officer) är gift med en polsk dam. En innerligare och följdriktigare sammanflätning af svensk och polsk nationalitet kan ej gärna tänkas, och det egendomligaste är, att ingen nationalitet under ett helt århundrade fått afgjordt öfverhand: grefven är svensk undersåte och fideikommissarie, på samma gång som han är en af Polens varmaste patrioter och finaste konstkännare.

Först vid 36 års ålder lärde sig grefve Engeström de svenska förfädernas tungomål, som han obehindradt talar, ehuru något långsamt och med detta tonfall, som återfinnes på andra sidan af Bottniska viken. Hvarje sommar besöker han sitt ursprungliga fädernesland, hvars litteratur och folk han älskar, och bebor då det gods, som förvaltas af sonen. Innan han flyttade till Posen, där han vistats nära 20 år, knöt han i Dresden vänskapsförbindelse med Ibsen och har med synnerligt nit öfverflyttat mycket af den svenska poesien till polska: metriska tolkningar af Tegnér, Malmström, Snoilsky m. fl., hvarjämte han publicerat polska skrifter om Sverige:

om jubelfesten i Upsala 1877, Resebilder från Sverige och från Gotland samt afhandlingar om Tegnér, Karl XV, Linné, Berzelius, Ibsen m. m.

Det var en historisk stämning och en ästetisk njutning att i den svensk-polske grefvens hem vid Posens förnämsta torg se dess stilfulla inredning och höra denne gamle, varmhjärtade, enkle ädling, som med den raka hållningen och det hvita pipskägget hade en nästan ungdomlig elegans och vigör, trots 65 år på nacken. Men då han talade om sina skandinaviska minnen, och om blicken bland de klassiska konstverken dröjde vid Masreliez' bröstbild af Karl XII, kunde man tro sig förflyttad långt tillbaka i tiden. Och är icke den noble värden själf en politisk gengångare i detta ords goda, poetiska mening från en svunnen storhetstid, då ett konungarike Polen ännu fanns på Europas karta, och då Sveriges diplomati vid utlandets hof hade att bevaka andra, mer lysande, men mindre varaktiga intressen än nu?Under Kosciuszko-festen spelades tre kvällar å rad i den polska teatern patriotiska stycken, hvilkas kulturhistoriska värde gifvetvis är större än deras rent dramatiska, samtidigt med att Kadelburgska produkter uppfördes i Posens tyska teater, som af Wilhelm I fått ett anslag af 60,000 mark mot villkor att inga polska original där månde upptagas. Under mellanakterna af Kraszewskis »Tredje maj», »Kosciuszko vid Raclawice» och Jan Zalegas »Kilinski» sjöngs den polska frihetsbönen upprepade gånger af den stående publiken, som fyllde salongen i grefve Potockis trädgård så när som på några tomma loger i första raden. Från Galizien förmältes ock, att den högre aristokratien (likasom prästerskapet af påfvens nåde) lyste vid festligheterna med sin frånvaro. Men så var Kosciuszko ju ock en folkets man, och det billiga priset af *en* mark för parkett gjorde dessa historiska tablåer till en verkligt folklig underhållning. Kosciuszkos roll utfördes af en skådespelare, hvars ansikte af naturen erbjöd stor likhet med den trygge generalens uppnäsiga, godmodiga fysionomi. Såsom bevis på stämningens allvar kan till sist den episod påpekas, att en jude i ett af skådespelen uppträdde såsom patriotisk hufvudperson, likasom Mickiewicz i »Herr Tadeusz» lägger glödande fosterlandskärlek i juden Jankiels mun. Detta kan läsas i ett historiskt arbete eller i ett stort ögonblick framställas på scenen; men i vanliga fall skulle det nu mera hafva en komisk verkan, ty polacken i Posen är rätt starkt smittad af den socialekonomiska rörelse med religiös bakgrund, som fått namnet antisemitism. Härpå fann jag flere slående exempel på landsbygden, dit jag slutligen ber läsaren vara mig följaktig.

***

Öster om Posen finner man först, huru väldiga dimensioner denna fästning har — försvarsverk som göra staden till en af Tysklands strategiska hufvudorter. Och att fortifikationerna hufvudsakligen gälla den östra sidan, är naturligtvis ingen tillfällighet; Posenär i självfva verket nyckeln till Berlin österifrån, likasom Spandau är det västerifrån. Äfven landskapet åt den ryska gränsen till verkar något nedslående: det säges, att den preussiska och ryska regeringen en gång enat sig om en direkt järnvägslinie Posen—Warschau för att undvika omvägen öfver Thorn; Preussen grep sig också verket an i rakt östlig riktning, men den ryska banan har stannat på papperet, så att järnvägen plötsligt afbrytes i omedelbar närhet af gränsen. Med den bekväma långsamhet, som tillkommer en bana, stående utan direkt samband med den öfriga samfärdseln, går tåget fram genom ett tröstlöst landskap. Omsider stannar det vid en station, där min polske värd, en läkare, var mig till möte och ledsagade mig till en by eller småstad, där han tydligen var den ton-gifvande samhällsmedlemmen.

Från fönstren i mitt rum såg jag små, torftiga hus, ett marknadstorg fullt af svin och icke mindre än tre kyrkor, en katolsk, en protestantisk och en synagoga. Och för hvarje församling fanns en särskild distriktläkare, som i Posen ej är officielt aflönad, utan får slå sig fram med enskild praktik. Den judiske läkaren kom aldrig i beröring med sina kristna kolleger, hvilka senare tolererade hvarandra på neutral mark — t. ex. å stadens enda krog eller hos den politiserande apotekaren, men hade åtskilligt att förtälja på hvarandras rygg. Den tyske läkaren, typen för en bier- och duellvan berlinsk studiosus, förtrodde mig, att han tjänstgjort som militärläkare någonstädes i Afrika, och beskyllde i löndom den polske ämbetsbrodern för »landsförräderi». Min värd åter — polsk entusiast ända ut i fingerspetsarna — yppade för mig, att den tyske doktorn på grund af kreditorers portförbud ej sluppit öfver gränsen och därför hamnat i denna aflägsna landsända, där han behöfver minst ett år för att kunna språka med sina patienter.

Den polske läkarens hem var ett mönster af gästfrihet och hjärtlighet. Hans unga, vackra fru — med ögon som diamanter i stenkol och hy som smultron i grädde! — var en polsk adelsdam och hade tydligen bemödat sig att glömma det tyska språkförråd, hon lärt sig i skolan. En enda gång hade hon besökt Berlin ochtänkte med fasa på denna barbariska stad! Tacka då att bo på det kära polska bondlandet! De två små barnen fingo naturligtvis endast lära sig modersmålet i hemmet: den ena flickan läste fromt en bön till den gode Jesus, som »dödades af judarna», och den -andra kunde sjunga en polsk visa, som dock befanns vara en öfver--sättning af den tyska:

»Auf der griinen Wiese

hab’ ich sie befragt...»

Till samkvämet hade inbjudits en landtlig grefve och den katolska församlingens herde, i hvilken min värd lofvade mig en äkta polsk patriot. Tyvärr var den gamle, gode dekanen hindrad af krankhet; men grefven kom åkande från sitt gods i närheten. Något frusen efter resan, begärde han genast en snaps, som vi samtliga •smakade ur samma glas, och så slogo vi oss ner i rökrummet, hvars vägg var prydd med Polens vapen (den hvita örnen i rödt fält) samt Lithauens (nationalhjälten Pogon till häst på blå bakgrund). Några angenäma timmar förflöto, och den älskvärda värdinnan såg oupphörligt till att de ungerska vinkrusen ej glömdes.

Denne landtjunkare var en intelligent och personligt älskvärd man, men föreföll med sina goda och svagare sidor såsom en typisk representant för detta anakronistiska polska adelsvälde, hvars för-mögenhetsvillkor ej längre tillåta dessa ädlingar att lysa på stor fot i en hufvudstad, och hvars äkt-polska sinnelag gör dem omöjliga för det parlamentariska lifvet, hvarför de föredraga att i den obemärkta landsorten dväljas såsom jordbrukare med den urblekta glansen af stolta anor och med patriarkaliskt husbondeskap från lifegenskapens dagar. Med vanlig slavisk öppenhjärtighet talade han oåtspord om både ett och annat. Starkt agrariskt sinnad, fäste han dock ingen synnerlig vikt vid ett handelsfördrag med Ryssland, sedan tyvärr •det protektionistiska gärdet uppgifvits genom traktaten med Österrike-Ungarn. Aldrig skulle han sätta sina söner i preussisk statstjänst! Den äldste skulle öfvertaga godset, och de båda yngre inträda i österrikisk krigstjänst. Men då han tilläde, att preussiska officerarehade goda utsikter att avancera i Galizien, gaf han ofrivilligt ett erkännande åt den tyska militarismens disciplinära öfverlägsenhet och teoretiska utbildning.

Öfverhufvud hördes i Posen många häftiga ord om det »skurkaktiga» Preussen och »uppkomlingen» Berlin. Men särskildt ett namn är nog att försätta en polack i raseri — det är Bismarck. Man kan delvis förstå detta hat, då man erinrar sig, att det var den tyske järnkanslärn som med brutal hänsynslöshet genomdref mass-utvisningar ur Posen och andra tvångsåtgärder — en statskonst som till god del förfelades, i det Bismarck underskattade hos polackerna just den egenskap, hvarpå han själf grundade den tyska riksenheten: den nationella solidaritetskänslan. Och klart är, att ett århundrades förödmjukelser och lidanden måste göra polacken bitter mot den stat, hvars medborgare han nolens volens är.

Men med allt detta måste dock sägas, att polackerna hvarken kunna eller vilja bedöma sakernas tillstånd opartiskt. Den polska frågan har allt ifrån början, d. v. s. äfven af polackerna själfva* behandlats såsom en makt-, icke rättsfråga, hvars nuvarande konsekvenser ej kunna rubbas utan en revolution i hela det politiska systemet, och Bismarcks blick bedrog sig ej, då han fasthöll vid uppfattningen, att Preussen genom eftergifter aldrig skulle vinna polackernas tack eller vänskap. I detta fall är det med dem som med socialdemokraterna: hvad de få eller kunna tilltvinga sig, betrakta de ej såsom en gåfva eller positiv vinst, utan endast såsom räntebetalning på en länge sedan förfallen hedersskuld. Och ehuru förbudet mot den polska språkundervisningen i de östra provinserna visade sig vara ett både orättvist och ändamålslöst missgrepp, kan ingen förtänka Preussen dess rätt att göra tyskan obligatorisk i folkskolorna. En jämförelse med det österrikiska Polen är härvidlag skef dels med hänsyn till Galiziens enhetligt polska befolkning, dels på grund af Österrikes egendomliga sammansättning.

Till denna polackernas ensidighet i politiskt hänseende kommer en annan svag sida i deras karakter: deras omotiverade förakt för de mäktiga delstaterna, deras afsiktliga okunnighet om Tysklandsoch Rysslands verkliga kultur och styrka samt deras ömtålighet om yttre anseende i världens ögon.

Härpå har jag sett många prof. Af berättigad harm, men dessutom icke utan dåligt samvete se polackerna naturligtvis ogärna, att deras adelsnamn lånats åt den europeiska operettens »Korniski»-typer. När Sudermann i »Ära» understöd sig att ge en tvetydig salongsfigur ett polskt namn, hämnades den kränkta nationalfåfängan, då stycket gaf^ första gången i Galizien: på programmet stod i stället för det polska namnet — Otto von Schonhausen! Återigen ett barnsligt hugg i vädret mot Bismarck! — I ett polskt sällskap sporde jag en gång, om ej Max Halbes »Ungdom» vore ett godt grepp ur det idylliska landtlifvet i Posen; men svaret vardt ett allmänt nej: författaren var ju tysk, och skådespelet var kantänka enkom skrifvet för att nedsätta och förlöjliga det polska folket! Inför en sådan narraktig misstänksamhet upphör all logik.

I Posens tafvelgalleri finnes en liten skizz »Den ryske Amor», föreställande en rysk bondpojke på ryggen af en björn. Karrikatyren är verkligen så lustig, att polackerna gärna må skratta däråt. Och äfven på den polska teatern kunna de ju ej låta bli att draga på mun åt »moskalernas» tölpaktighet eller andra ryska drag, som förlöjligas. Men detta hånlöje måste hafva sina gränser. Det har visserligen varit ett historiskt sakförhållande, att den polska kulturen varit ofantligt öfverlägsen den ryska; men att ännu i dag fasthålla vid denna mer inbillade och i alla händelser vanmäktiga själföfver-skattning tjänar endast till att än mer förvärra polackernas ställning i de ryska Weichsel-guvernementen. Och att polackernas okunnighet om det ryska folkets verkliga naturell och om den ryska litteraturens uppsving är så stor, kommer sig uteslutande af bristen på god vilja att söka det goda, som verkligen finnes hos andra, hos politiska motståndare. På liknande sätt hafva tyskarna i Böhmen långliga tider förhånat tjechernas språk, historia och litteratur, men — alle Schuld rächt sich auf Erden! Och Polens skuld i historiens räkenskapsbok är icke ringa. Man måste både för Europas och Polens egen skull beklaga, att det rika, mäktiga Polen ej bättre för-stått att fylla den civilisatoriska förmedlingsroll mellan östern och västern, hvarför det hade så stora språkliga, geografiska och historiska förutsättningar, och att det ej långt förut lämnade åsido de småaktiga adelsintressena för att enas i de stora, ädla uppgifter, som förde Jan Sobieski till kristenhetens undsättning mot turkarna och som ställde Kosciuszko i spetsen för en från lifegenskapen befriad folkhär. Straffet kom fruktansvärdt, och det verkar ännu — icke blott politiskt, utan ock moraliskt och socialt.

Men huru det polska folkets framtidsöden än styras, skall det dock alltid äga ett fosterland, som det aldrig lärt sig älska varmare än sedan den politiska självständigheten gick förlorad: det är Polens sköna språk, dess stora historiska minnen och dess skönlitterära skatter. Detta fosterland skall ingen våldsmakt kunna utplåna, och i den meningen skall man alltid kunna säga: »Jeszcze Polska nie zginela /»

Om den stora roll, Polen en gång spelat i kulturelt och politiskt hänseende, vittna dess vackra poetiska litteratur och konst, den senare yngre i tiden och därför mindre karakteristisk, men båda afspeglande det romantisk-aristokratiska drag, som skiljer polackerna från öfriga slaver. Äfven om den moderna konsten därigenom blir något föråldrad och ensidig, så hafva historikern, kulturhistorikern och skalden så mycket mer att njuta af i ett polskt nationalgalleri, där porträtt, legendariska stoff och historiska motiv tala med färgernas omedelbara språk om ett stort lands ära och nederlag, dess drömmar och lidanden. I detta afseende visar Polen också, hvad det religiösa ännu betyder för konsten, då det uppbäres af en äkta, lefvande tro.

På grund af de politiska förhållandena måste de polska konstnärerna nu för tiden mer än andra tillämpa satsen »ubi bene, ibi patria», och i samma mån som de i Berlin, München ocb Paris troget följt den moderna utvecklingen, har det nationella trängts ibakgrunden. En polsk utställning af moderna målare är därför mer än andra kosmopolitisk, och härvidlag gjorde Lembergs med sina 800 taflor intet undantag.

Å andra sidan finnes dock i de polska museerna så mycket af en äkta polsk konst, att en samlad utställning däraf erbjuder ovanligt mycket af historiskt intresse, och det bästa har man att söka i Krakaus *»Sukiennice»* (tyghallen), en egendomlig, fristående byggnad af hög ålder, hvars nedre botten utgör en handelsbasar, men hvars öfre våning är full af dessa patriotiska, lidelsefulla, ideella dukar, hvilka lämna en öfversikt af den polska konstens historia från 1764, d. v. s. från den konstälskande Stanislaw Augusts tronbestigning in i den nya period, som betecknas med namnen *Artur Grottger* och *Jan Matejko.*

Sukiennice i Krakau.

Matejko anses med rätta såsom Polens största nationella målare; men likasom de stora polska skalderna var han i sin patriotism ensidig, och för Polens historia förbisåg han både naturen och det verkliga lifvet. I harmen öfver att de yngre landsmännen i utlandetfrigjorde sig från de gamla historiska traditionerna, lämnade han år 1890 den befattning, han allt ifrån 1873 innehaft såsom direktör för akademien i Krakau; först genom ministeriell bemedling förmåddes han att återtaga platsen, som han trots ögonsjukdom verksamt skötte till sin död i oktober 1893, efterlämnande en ofullbordad tafla »Johan Kasimirs ed», den sista länken i en stor kedja historiemålningar af den 53-årige mästaren.

Siemiradzki.

Att redogöra för Matejkos alstring allt ifrån 1867 vore nästan detsamma som att skrifva Polens historia. Den har därigenom blifvit mindre känd och förstådd af utlandet, men intresserar patrioten och historikern så mycket mer. Inom glas och ram förvaras hans penslar och palett såsom historiska reliker, och ett Matejko-museum grundades vid Lemberg-utställningen. Han har icke sin landsman *Siemiradzkis* djärfva fantasi, varma kolorit och dekorativa elegans, och han tröttar något med de enformiga, om ock karakteristiska, och historiskt mycket trogna massgrupperingarna. Och skillnaden mellan Matejko och Siemiradzki är himmelsvid: Matejko kände sig alltid såsom polack och endast som polacken före 1794 eller 1830; Siemiradzki är bosatt i Rom och lefver med sin fantasi i den antika världens plastiska skönhet och österlandets färgprakt.

Från utställningen i Lemberg minnes jag Matejkos självporträtt i kopparstick: de godmodiga anletsdragen röjde naiviteten i denna rena, oerfarna konstnärssjäl, men den skarpa profilen med det yfviga helskägget antydde den oböjliga energien hos denne man, hvilken aldrig bekvämade sig till att använda det tyska språket, och som med sin pensel kämpade för sitt fosterland likasom skalden SlowackiKosacken Wernyhoras profetering om Polens framtid.
Efter Jan Matejkos tafla.ined sin penna. Men vida lugnare och vida mindre fantastisk än den sjuklige Slowacki, hade han endast blick för Polens storhet och frammanade på duken endast segrar och triumfer: än måste ryska sändebud böja knä för Stephan Bathory, än måste hertig Albrecht af Preussen förödmjuka sig för Sigismund I, än står Jan Sobieski såsom Europas räddare utanför Wiens murar, än proklameras den polska maj-konstitutionen, än segrar Kosciuszko vid Raclawice. Lycklige Matejko! Kortsynt och naiv som Mickiewicz! Han var visserligen olyckligare än Mickiewicz, så till vida att han upplefde året 1863; men han var lyckligare, ty han fick dö i den polska hufvudstad, som sett honom födas, hvaremot Mickiewicz drog sin sista suck i Konstantino-pel, öfvergifven, bil-tog, missförstådd och missförstående.

På tal om den polska konsten må ej heller glömmas den konst- och fornminnesförening, som under namnet »To-warzystwo Przyjaciol Nauk» stiftades i Posen år 1859 och som genom årliga bidrag af 400 medlemmar, gåfvor och stiftelser nu mera förfogar öfver ett stort, präktigt hus och värdefulla konstsamlingar, däribland 500 taflor af 170 polska konstnärer. Af dessa erinrar jag mig en kopia efter okändt original af Sigismund III i svensk kunga-

Jan Matejko. Självporträtt.dräkt och Swierzynskis framställning af samme konung på katafalken samt två mycket intressanta porträtt af Kopernikus, det ena en kopia af ett original, som med inskriften »Rom 1505» befinner sig i engelsk ägo, det andra af en okänd mästare, framställande honom vid en glob med en cirkel i handen. Där finnes ock kopian af en i Krakau förvarad duk af den medeltida »Dödsdansen» med ka-

Unionen i Lublin (1569). Efter Jan Matejkos tafla.

rakteristiska ståndsdräkter samt Eliasz' tafla » Twardowski », skildrande huru denne lefnadslustige, allt annat än metafysiskt anlagde polske Faust tvingar Mefistofeles att bada i vigvatten. Af de historiska ämnena intresserar särskildt den dramatiska lifligheten i January Suchodolskis »Slaget vid Raszyn» (mot österrikarne 1809). I förgrunden ses polskt artilleri, och på en kulle står prins Jozef Poniatowski med sin stab. Midtelpartiet upptages af en helgonpelare, vid hvars fot några krigare omgifva den döende Cypryan Godebski, de polska legionernas sångare.

Men af alla minnen från Posens museum har intet så lifligt inpräglat sig hos mig som den gåfva, som den polske

författaren Kraszewski vid sitt jubileum år 1879 fick från Lithauen. Bland prun-LITWAS KRONA.

305:

kande adresser och dyrbara lagerkransar, däribland en praktfull af silfver från Bukowski och andra polacker i Stockholm, samt fotografi af en runsten, som rests till Kraszewskis ära på fideikommisset Altuna Göksbo i Västmanland, lade jag märke till en krans utan inskrift, flätad af sträfva, hvassa törnekvistar — det var gärden från Lithauen, Litwa.

För en polack har namnet Litwa ungefär samma historiska och poetiskt djupa klang som »vårt land» Finland för svenska öron, och-många likhetsparalleler skulle kunna dragas: Utan att hafva samma språk, har Lithauen ett halft årtusende troget följt och uppgått i Polen, delat dess segrar och nederlag, dess förhoppningar och sorger; likasom Finland måste det i främsta rummet blifva lidande genom den östra grannens framträngande åt väster; likasom förhållandet länge varit med Finland, hade Lithauen i skuggan af sin mäktiga broder och länsherre till största delen förlorat sin nationella individualitet och delat stridernas faror utan att få njuta af segrarnas yttre glans; och likasom en i Finland född man vardt det svenska tungomålets störste skald, har den polska poesien att söka sina båda främsta diktares vagga i Lithauen — Mickiewicz och Slowacki.

Det är närmast Lithauens historia, folk och traditioner som Adam Mickiewicz förhärligat i ett af den slaviska litteraturens och hela århundradets största epos, »Herr Tadeusz eller Den sista inridten i Litwa». Men om han däri med episkt lugn målat sin hembygds

Adam Mickiewicz.enkla natur och skildrat det polska adelsväldet i dess karakteristiska smådrag, likasom Runeberg i »Älgsky ttarne» gifvit en bild af finskt hvardagslif, har han i ungdomsdikten »Dziady» (Dödsfesten) återupptagit folkliga sagostoff med en subjektiv, lidelsefull styrka, mot hvilken »Svartsjukans nätter» förbleknar, och däri förenat mystik, patriotism och elegisk erotik till ett underbart, om ock fragmentariskt helt. Det är lidandets törnekrona, som kröner Lithauen i tredje delen af »Dziady», skildrande skräckscenerna i århundradets början, då Wilnas ungdom och skalden själf spärrades i ryska fängelser och tortyrkamrar. Den jäsning i sinnena, som dessa upprörande våldshandlingar väckte, mognade vid juli-revolutionen; men efter nio månaders frihetskamp var Litwas öde beségladt med det egentliga Polens, tills det efter det vanmäktiga försöket på éo-talet förlorade sista skymten af nationell själfständighet. Ur tusen sår blöder hjältens, d. v. s. skaldens hjärta i »Dziady» — dem tillfogade honom fosterlandets fiender. Men det smärtsammaste såret, som han bär på pannan, hade han gifvit sig själf. Under den mystiska besvärjelsescenen på kyrkogården på Alla själars dag frammanar siaren, guslaren, ännu en vålnad ur en graf, där en herdinna satt sig. Utan ett enda ord pekar den blott på sitt blödande hjärta, sitt sargade bröst och aflägsnar sig ej ens, då Faderns, Sonens och Andens namn åkallas.

Hvad Mickiewicz härmed velat uttrycka, skulle blifva för vidlyftigt att här utreda. Men är det icke som om också Litwa vore en sådan vålnad, som namnlös och okänd följer herdinnan (Polen), då hon af de andra föres bort? Och i den namnlösa törnekransen bland den firade polske skaldens stolta minnen är Litwas öde för-kroppsligadt. Ödmjuk, stum, namnlös kommer denna krona med en hälsning från ett lidande brödrafolk. Utan att grönska, men också utan att vissna håller hon sig lika med armodets nakna stjälk och lidandets bittra taggar — ett ständigt sörjande tecken, likasom brudgummen, modern och väninnan hvarje dag gråta på den lithauiska flickan Marylas grafkulle i Mickiewicz’ ballad.

I en annan ballad har Mickiewicz behandlat en gammal sägen om en stad, hvars män dragit bort för att värna sin furste, men därvidomkommo. Kvinnorna bådo då, att staden skulle förvandlas till en sjö, hvilket ock skedde, och själfva blefvo de näckrosor, dem ingen nändes röra. Så är det ock med den polska poesien och de polska minnena: sedan historien och historiens nemesis med rå hand sköflat •det verkliga polska lifvet, har poesien blifvit en helgedom, som af ingen profan hand får oskäras. Då den polske skalden Wincens PoVs »Den gamle ulanen från Strassburg» åtspörjes af en gumma: »hvad skall Gud säga om att du lämnat Polen?», då kastar han sin mössa på marken, lindar sin sårade arm i en söndertrasad polsk fana och går ut i världen utan att veta hvart — han har ju intet hem, intet fosterland! . . .

Men jag erinrar mig ock en episod från den vackra park i Lemberg, som uppkallats efter Kilinski, en skomakare som ledde •den tillfälligt framgångsrika resningen i Warschau 1794. Där satt •en hvithårig, hvitklädd gubbe på vägkanten och sjöng till sin lyra. Ej många hörde på honom, och ännu färre lade en skärf i hans mössa. Jag gick fram dit, närmast lockad af instrumentets egendomliga klang och utseende.

Stommen hade formen af en vanlig fiol, öfver hvilken tre grofva •strängar voro spända. Grundtonerna frambragtes genom gnidning mot en träskifva, som gubben vefvade med ena handen, under det han med den andra tryckte några träpinnar mot strängarna för att variera temat. Föredraget var recitativartadt och erinrade om den montenegrinske guslarens spelsätt — det primitivaste som tänkas kan, och lyrans toner voro lika sträfva som de ljud, hvilka kommo från gubbens skälfvande läppar, då han föredrog en klagande rutenisk folkvisa. Det var en lefvande illustration till Mickiewicz' ballad »Spelmannen»:

»Gärna man kom och hörde på låten; men jag förstods ej af världen.

Kväfvande sucken, torkande gråten, längre bort styrde jag färden.»

Men jag dröjde där en god stund, och då jag lämnade gubben, var jag en smula fattigare i kassan, men mycket rikare i hjärtat.

Slavia. 20Jag hade förnummit folkets egen, okonstlade och klagande stämma* som äljes kväfdes af den moderna orkestermusikens banala toner* och den gamle sångaren, hvars brutna röst ännu kunde frambringa hörbara melodier, vardt för mig sinnebilden af det olyckliga Polen* som, trots allt, ännu icke anser sig förloradt.

“Från ett hundraårigt lidande“ 1794—1895. Ur det politiska skämtbladet “Djabel“ i Krakau. Slovakiskt landskap (från Karpaterna).

FJÄRDE KAPITLET.

På Tatra-bergen.

Det slovakiska landets natur och folk. — Den slovakiska folkvisan. — Karpatiska tsigenare. — Magyarisk liberalism. — »Matica Slovenska» och »Narodny Dom». — Det slaviska lynnets grunddrag.

Till *Tatra* — så kallas på slovakiska (polska *Tatry*) Karpaterna, denna väldiga bergarm, som den centraleuropeiska alpjätten slagit kring Ungerns bördiga slättland — kom jag första gången från västern, från de mähriska skogs- och bergsnejderna, där kristendomen först predikats af de slaviska apostlarna Kyrill och Metod från Salonichi; där hussitkrigen rasade fruktansvärdt vid medeltidens slut, och hvarifrån *Jan Komensky* vid 30-åriga krigets utbrott utvandrade för att såsom *Johann Amos Comenius* vinna europeisk berömmelse.Resans närmaste mål gällde slovakernas litterära centrum, den lilla staden *Turciansky Sväty Martin*, belägen i en karpatisk dal i norra Ungern (komitatet Turoc) vid den lilla Turiec-floden. Uppkallad efter den helige (*sväty*) Martin, har staden på järnvägskartan ett annat namn, som de ungerska myndigheterna behagat fastställa: *Turócz Szt. Márton.* Denna station på den stora stråkvägen Oderberg—Budapest passeras årligen af tusentals turister, hvilka ej hafva en aning om det lilla samhällets (blott 3,000 invånare) etnografiska och kulturella betydelse. Ja, själfva det slovakiska folket på Karpaternas sluttningar i norra Ungern samt i trakten kring Pressburg är väl knappt mer än till namnet kändt i Europa, enär magyarerna gjort sitt bästa att antingen kväfva eller åtminstone för världen dölja denna slaviska nationalitet, som aldrig haft en självständig politisk historia.

Sväty Martin i Ungern.
Slovakernas litterära hufvudstad.

Det var midt på sommaren. Mellan höga, blånande berg breda sig torftiga, men dock odlingsbara dalar med nordisk vegetation. På sluttningarna måste de stolta barrträden dela makten medlöfbuskar, och nere på landsvägarna lämna pilar, lindar och rönnar nödtorftig skugga. Mellan bergpassen porla små rännilar, hvilka

förena sig till den grönklara, hurtigt brusande *Turiec*-älfven, en biflod till Vah (Waag), som vid Komorn gjuter sig i den sköna, blåa Donau. De för odling brukbara dälderna besås med hvete, råg, potatis, lin och vallmo, och de steniga backarna äro betesplatser för får och getter. Det berömda ungerska vinet går ej så långt upp, lika litet som tobaksplantan och majsen.

Det är en karg natur med stränga vintrar, som tvingar till arbete i anletets svett. Men klimatet har det goda med sig, att folket blifvit härdadt och flitigt, och slovaken anses ock som den bäste arbetaren i hela Ungern. I söder, vid Theiss' och Donaus floddal, skänker naturen ymnigt sommarens och höstens rika skördar; men då vintern kommer, äro de magyariska och slavoniska bönderna utan arbete och förfalla lätt till dryckenskap och lättja. Slovaken åter kan ej uteslutande med åkerbruk och boskapsskötsel förtjäna sitt uppehälle, utan måste se sig om efter annan arbetsförtjänst, som de djupa skogarna lämna, dels genom jakt, dels genom trädfällning och timmerkörning. Dessutom står husindustrien aktningsvärdt högt hos Tatra-folket. Och då den fattige slovaken måste utvandra — vare sig till mellersta och södra Ungern eller till det tjechiska brödrafolket eller rent af till Amerika, där det slovakiska elementet lär uppgå till ett par hundra tusen själar, bär han på ryggen sina primitiva fabrikat, mestadels bestående af käppar och ståltrådsarbeten. Ja, icke så sällan förirrar sig till Skandinavien en sådan där nomad med långa mustascher och det stripiga, svarta håret benadt midt i pannan, med gråhvit slängkappa, grofva filt- eller bastskor och en låg, rund hatt, skuggande det solbrända ansiktet, för att med några brutna ord på tyska bjuda ut sina råttfällor, träflöjter, korgar och piprensare.

Men landets omväxlande utseende med dess grönskande dalar och muntra bäckar, dess mörka skogar och majestätiska fjälltoppar intill 2,600 meters höjd är också ägnadt att väcka slovakernas ästetiska sinne. I dessa nejder föddes den slaviske historikern *Safarik*och den förste skönlitteräre panslavisten *Jan Kollar,* och öfver hela Tatra hvilar ännu ett skimmer af idyllisk poesi, som hvarken magyariskt förtryck eller internationell hyperkultur mäktat skingra. Slovaken älskar sitt fattiga Tatra mer än allt annat, och då ödet kastar hans lott till fjärran land, är det dock ständigt hans innersta önskan att med en sparad styfver få återvända till sin hembygd.

Och näppeligen är hos något annat folk, icke ens hos sydslaverna, *folkvisan* ännu så lefvande som hos slovakerna — det är en sjungande nation. Visan är oftast vek som de öfriga stamfrändernas, men mindre entonig och mollartad. I en karpatisk by känner jag en lärare, som på kort tid själf samlat mer än 600 melodier, och den samling, som med fullständig text och noter är under utgifning i Sväty Martin, hade år 1895 hunnit betydligt öfver det första tusendet. Och mer än en gång har jag själf lyssnat till denna naturens och hjärtats poesi, då jag gästat en slovakisk familj, samlad vid vinbordet under den lummiga linden ute på gården. Barnens och kvinnornas gälla toner smälta harmoniskt samman med männens djupa basar än i liflig, munter takt, än i långsamt förklingande ackord. Och när så rönnbären glöda i solnedgångens glans, och det hvita vinet blänker i glasen vid sidan af det färska, hembakade brödet och den läckra Liptau-osten, känner man sig lifligt manad att följa Schillers goda råd:

»Wo man singt, da lass' dich fröhlich nieder: Böse Menschen haben keine Lieder!»

Ur denna folkvisa har ock hela den slovakiska skönlitteraturen framgått, och på denna grundval är själfva litteraturspråket byggdt. Närmast besläktade med tjecherna, kalla slovakerna sig själfva för *slovener* (under hvilket namn man dock eljes vanligen sammanfattar *slovinerna* i södra Österrike), och de äro med rätta stolta öfver att de, trots folkvandringarnas och hussitkrigens och magyarernas stormar, i dessa karpatiska asyler kunnat så ursprungligt och ungdomsfriskt rädda sin slaviska nationalitet, som är afgjordt renare än tjechernas i Böhmen. Trots en viss afundsjuk hegemoni fråntjechernas sida, där man velat göra slovakiskan till en tjechisk dialekt, är slovakiskans språkliga själfständighet fullt tryggad genom en egen litteratur och press; mindre skiljaktig från tjechiska än t. ex. norska från svenska, är den dock vida mer välljudande än systerspråket och närmar sig ryskan i fulltonig klarhet och kraft — oafsedt att den östra dialekten i flere stycken verkligen påvisar nära frändskap med Ryssland.

Slovakernas centrala ställning i såväl geografiskt som filologiskt hänseende har under påverkan af det

magyariska förtrycket också gjort, att de mer än andra slaver tyckas hänförda af de *panslavistiska* lärorna, hvilka dock här tagit en mycket harmlös, idealistisk form, och att de känna sig dragna till Ryssland, som ju af både egennyttiga och oegennyttiga bevekelsegrunder öfvertagit den ganska dyrbara och för resten tämligen otacksamma rollen såsom »befriare». Jag känner många slovaker, som vallfärdat både till Petersburg och Kiev, men jag erinrar mig ingen, som varit i det närliggande polska Krakau.

I min hågkomst står ännu en scen från en sommarutflykt på Lilla Tatra. Det hade redan blifvit mörkt, och skimret från månens horn trängde blott svagt genom granarnas täta grenar. På en bred stenhäll hade vårt sällskap tändt en *vatra,* d. v. s. ett bål af kvistar, löf och barr. Gnistorna sprakade i den saftiga veden; den gråhvita röken försmalt i den ljumma luften, och de uppflammande lågorna belyste bjärt ett tjog män, som stodo rundt omkring kasen och sjöngo den slovakiska sång, som blifvit en samslavisk lösen: *»Hej, slovane! este nasa slovenska rec zije»* (»Ja, slovaker! Ännu vårt slovenska språk lefver»). — *Ja* heter på slovakiska, likasom i tjechiska, vanligen *ano.* Men som detta tvåstafviga ord är något obekvämt i hastigt hvardagstal, händer det ej så sällan, att äfven den värsta ungtjech låter ett otäckt tyskt *ja* undslippa sina läppar. Slovakerna åter hafva undgått denna våda genom att upptaga det folkliga *hej,* hvilket ock för svenska öron ju har en väckande och sporrande klang.

Och allas hufvuden blottades andäktigt, då denna något triviala melodi i marschtakt efterföljdes af den ståtliga ryska kejsarhymnen*»Bozje, tsarja chrani!»* Det var stämning i denna tafla, som nästan kom mig att tänka på de forna slavernas offerfester i en helig lund; och hvad man eljes må ha för mening både om tsaren och om Rysslands befriande mission, måste man för ögonblicket ryckas med af denna vördnad och entusiasm, hvarmed dessa genomhederliga naturbarn blicka upp till den hvite tsaren i Petrograd. Och den ryska tsarhymnens toner äro i sanning så majestätiskt sköna, att icke ens Haydns österrikiska koral kan mäta sig därmed — att då icke tala om den utslitna »Heil Dir in Siegeskranz!»

***

När jag andra gången besökte de gästfria slovakerna, var det midvinter. Jag hade lämnat bakom mig det smutsiga Galizien och inandades med välbehag den rena Tatra-luften. Bergen blefvo allt högre och naturen allt friskare; de buskiga hedarna och kullarna växte till skogar och fjäll, och snart voro vi midt inne i Karpaternas bergslabyrint, där vägens oupphörliga krökar öppna det ena panoramat efter det andra och inbjuda till jaktens och slädfartens och kälkåkningens stärkande nöjen. Tåget har passerat gränslinjen mellan Östersjöns och Svarta hafvets vattensystem, och nu te sig fria synvidder öfver de slovakiska floddalarna. Bakgrunden af denna storslagna rundmålning utgöres af Tatra, hvars snötoppar hopsmälta med de tunna, ljusa skyarna. De bländhvita snösluttningarna under de svarta klippbranterna utbreda sig såsom ett haf af ljus, på hvilket små skogsdungar och byar simma såsom holmar. Det är en underbart vacker tafla, snarlik en hägring.

Vid Oderberg hade passagerarnas antal ökats med ett halft hundrade emigranter, som från Amerika återvände till sina hem i Ungern. Deras ganska ruskiga resdräkter passade föga till de massiva guldringar, som många skrytsamt tagit på de grofva fingrarna. Till nationalitet hufvudsakligen judar och magyarer, tycktes de ganska likgiltigt hälsa sitt barndomsland, som de ej sett på så många år,och några hade till och med glömt bort modersmålet(!). Tillspordes de om lifvet på andra sidan atlanten, gåfvo de tämligen sväfvande svar, som utmynnade i den resignerade reflexionen: »den som kan stanna hemma, gör bäst däri!»

Slovakiska.

Från denna julvecka bevarar jag i särskildt god hågkomst en färd, som företogs från Sväty Martin till *Sväty Mikulas* (i komitatet Liptau). Vägen följde floden Vah, som hejdlöst bröt alla isens skrankor och stänkte sitt skum på snöiga tufvor. På flodens enasida reste sig branta, kala berg i nyckfulla slingringar med fantastiska konturer, och på den andra sidan sträckte sig Höga Tatras kedja med de stora skogarna, där vildsvin, hare, björn, lo och gems husera •och öfver hvilka gamen och örnen kretsa. Men ännu dimmig af juloset, stod bergsjätten Krivan dold i töcken för nyfikna blickar, •och endast sällan lyfte en vindpust på den ogenomträngliga slöjan. När man så rastar i ett litet värdshus vid vägen, lockar vinkruset ej mindre än tobakspipan till gemytligt samtal med

värdfolket och -de öfriga kunderna. Och har man så lyckan att vid framkomsten mottagas af vänliga människor vid ett godt bord, så byter jag för min del ej ut denna hjärtliga gästfrihet »mit Wein, Weib und Gesang» mot den läckraste supé eller en utsökt konsert-afton i en världsstad.

Och bland slovakerna, som själfva kunna behandla både herdepipan och gigan, finnes ett vandrande släkte af muntra musikanter, som tryckt sin musikaliska prägel på hela Ungern — det är tsigenarna, som återfinnas öfverallt i östra och sydösta Europa, ända från Volga till Adria och Bosporen. En gång hade mina slovakiska vänner sport, om jag ville höra tsigenarmusik. Jag svarade naturligtvis »hej!», och vi gingo in i stadens kafé, dit tsigenarkapellet rekvirerades midt i natten. Men huru de spelade — dessa mörka, vilda naturbarn under ledning af första fiolen och cymbalisten med sina båda hammare! Jag gnolade efter bästa förmåga en svensk melodi, och om en liten stund var den harmoniskt arrangerad för sex fioler, hvilkas ägare knappast kunna läsa noter. Men så har också just detta tsigenarkapell konserterat i själfva Prag under en utställ-ningssommar och fått beröm af en sådan kännare af strängaspel som Ondricek.

Tsigenarna äro en verklig landsplåga, outrotligare än de egyptiska gräshopporna, och de besitta så många dåliga egenskaper som möjligt: en lättja som hatar äfven det ringaste kroppsliga arbete så när som på lättare smidesarbete, en tjufaktighet som röjer en total okunnighet om egendomsrättens enklaste postulat, en lögnaktighet som ej längre kan skilja mellan sant och falskt samt en osedlighetaf så naiv art, att den ej längre kan mätas med vanlig etisk måttstock och länge sedan kommit »jenseits von Gut und Böse», förty den vet själf af ingen synd. I ty fall passar det mörka höljet utmärkt såsom beteckning för själfva varan, lika svart som det egyptiska mörker, hvarur tsigenarna själfva påstå sig vara komna.

Spelande tsigenargosse i en csarda (ungerskt värdshus).

Men man gjorde orätt, om man frånkände tsigenarna hvarje god egenskap. Tvärtom äro de ur ästetisk synpunkt rent af sympatiska och afundsvärda varelser, och tsigenaren har ju i alla tider varit ett älsklingsstoff för den skaldiska fantasien — att nu icke tala om Pusjkin, hvilken under sin vistelse i Bessarabien tillbragte några dagar med en tsigenartrupp af flyktig böjelse för en tsigenerska. Men Webers »Preciosa» och Victor Hugos »Esmeralda» eller Viktor Rydbergs »Singoalla» hafva säkerligen icke haft sina lefvande förebilder i den karpatiska tsigenartypen, som mestadels är svart som synden och smutsig som svinstian, och dess läger är allt annat än inbjudande trots dess pittoreska vildhet: en jordhåla med lerväggoch halmtak, ett smutsigt tält samt en öppen eldstad af sten med kokgryta och spett.

Emellertid besitta dessa naturbarn en gladlynthet och oförbätterlig sorglöshet, som vittna icke blott om ett lätt sinne, utan ock om en i viss mening ofördärfvad och sund optimism, som kultur och kyrka eljes göra sitt bästa för att kväfva. För den minsta kopparslant kan man få en tsigenarpojke att stå på näsan i en dypöl, och för ett nickelstycke kan han springa flere kilometer. De äro besvärliga och efterhängsna som kardborrar, men aldrig verkligt oförskämda; de snatta och stjäla som om de hade tjugu fingrar på hvarje hand, men de råna icke. Och till blodsutgjutelse från tsigenarnas sida kommer det aldrig, därest ej svartsjuka är med i spelet; men då äro de vanligen i sin goda rätt, och de känna ingen annan lag än näfrätten.

Ästetiskt och psykologiskt skarpt skild från juden, har Kams förmente ättling med Sems det gemensamt, att han lätt inpassar sig i det lands yttre seder, språk och förhållanden, där han dväljes, på samma gång som han dock med otrolig seghet bevarar sin ursprungliga rasegendomlighet. Han vet, att han är fågelfri i det land, där han ströfvar, och därför betraktar han det nuvarande tillståndet endast såsom något tillfälligt, öfvergående. Och han *vill* ej vara annat än fågelfri. Den ungerska regeringen har både med lock och pock sökt göra tsigenarna till bofasta åkerbrukare och medborgare, men förgäfves: från det jordstycke, som tsigenaren fått till fri odling, har han rymt dagen därpå för att hellre svälta, tigga och stjäla i hejdlös frihet.

Det är mer än en tillfällighet, att tsigenarna hedrat företrädesvis Ungern med en relativt konstant närvaro: magyarernas eget dunkla, exotiska ursprung måste sympatiskt beröra dem, likasom ock deras obändiga frihetslust och nomadiska tendenser, och i slovakernas primitiva lefnadssätt kunna de lätt göra sig hemmastadda; icke mindre än de bördiga floddalarnas feta majsfält och ljufva vingårdar locka de karpatiska skogarnas härliga

gömslen, och magyarens frikostiga lättsinne bereder angenäma och bekväma inkomstkällor påbåde ena och andra sättet. Men framför allt hafva tsigenarna i Ungern vetat att göra sig oumbärliga genom sin musikaliska talang.

Först i sextonde århundradet lära tsigenarna hafva dykt upp i Ungern, men förstodo från första början att genom sin glänsande imitationstalang tillägna sig och konstnärligt utbilda den ursprungligen enkla och enformiga melodi, som af »fahrende Leute» spelades och sjöngs i *csardan,* det ungerska värdshuset, hvilket ock gifvit sitt namn åt självfva musiken. Och så som dessa csardas spelas med ändlösa löpningar och smältande ackord, än långsamt svällande som breda hafsvågor, än sprittande som bäckens sorl, än brusande som en sjö i storm, tills de plötsligen afbrytas af en vild, stötvis forcerad slutsats, är det icke längre *ungerska* »rhapsodier», utan äkta tsigenar-musik. Ja, själfva den populära siebenbürgska Rakoczy-marschen, som blifvit magyarernas nationalhymn, är komponerad af en tsigenare. Men huru många kompositioner hafva ej gått förlorade! De flesta hafva aldrig uppttecknats, och än i dag spela tsigenarna äfven i Budapests finare kaféer efter gehör och utan grundligare förberedelse. Huru många af dessa musikanter kunna månne läsa noter? Däremot bjuder tsigenaren aldrig främlingen på sina egna nationella låtar; dessa äro dock tråkiga och entoniga och lämpa sig lika litet för instrumentalmusik, som den ungerska csardan skulle duga till solosång. Men det är ett nöje redan att *se,* huru de spelande helt uppgå i sin konst och tydligen spela upp sig själfva till ett musikaliskt känslorus, hvarunder de glömma både omgifningen och den vanligen högst torftiga inkomsten. Det är ett stycke äkta konst af äkta konstnärsnaturer.

***

På lika många timmar, som svenskarna kanske skulle behöfva dagar och engelsmännen veckor, hinner man i ett slovakiskt samkväm bli inbördes förtrogen vid ett vinpokulerande, som trots ymnigheten aldrig öfverskrider anständighetens gräns. Med dengästfria enkelheten parar sig otvungen öppenhjärtighet; man finner hos slovakerna en naivitet som aldrig urartar till dum beskedlighet, en resignation som ej utmynnar i veklig klagan eller sentimentalitet och ett sant demokratiskt sinnelag utan ungtjechernas stundom allt för hetsiga radikalism och storordighet. Och framför allt öfverraskas man angenämt af en religiös tolerans, som gör att slovakernas katolska flertal står på god fot med den protestantiska minoriteten, likasom de ock af politiska skäl hysa en hemlig sympati för den grekiska kyrkan. Äktenskap mellan olika trosbekännare höra icke till ovanligheten, och i Sväty Martin hafva de båda kyrkorna gemensam kyrkogård. Hvarför skulle de ej fördragas efter döden, då de hållit trofast samman i lifvet? Så innerligt hafva de nationella banden förenat dem — tack vare det magyariska förtrycket.

Den magyariska allenastyrelsen i Ungern är högst märklig, därför att den i den politiska praktiken bevisat möjligheten af att fem à sju millioner magyarer officiellt lyckas trycka sin stämpel på dubbelt så många slaver och romaner — alldeles som i vissa land ett mindretal i socialt afseende mäktar gifva sig sken af att vara ett uttryck för hela folket. Men under det att magyarerna genom ypperlig statskonst politiskt icke blott spela herrar i hela Ungern, utan ock öfva tryck på den österrikiska regeringens inre politik, hafva de genom dåligt affärssinne kommersiellt råkat i judarnas händer — en ekonomisk utveckling som en gång skulle kunna medverka vid den slaviska underminering af den »kringflutna» magyariska staten. Polen och Lithauen erbjuda härutinnan nedslående jämförelsepunkter.

Och denna ungerska statskonst, som själf inför Europa kallar sig *liberal,* är så hänsynslös just af fruktan att genom svaghet och eftergifter släppa det kufvade flertalet sig in på lifvet, ty det är i själfva verket en *kamp för tillvaron,* där försvararen af goda taktiska grunder genast gripit till offensiven. Både kroater och serber och rumäner hafva sura erfarenheter däraf; men intet folk har drabbats grymmare och orättfärdigare än det slovakiska, som än i dag lider värst under detta system.Om man t. ex. rådfrågar den magyariska (officiella) statistiken, får man veta, att slovakerna äro ej fullt 2 millioner. Faktiskt uppgår dock antalet till minst 2½ millioner, oafsedt emigranterna, d. v. s. minst 12 procent af hela kungarikets befolkning, och dock hafva dessa millioner själar icke *en* representant i riksdagen i Pest, icke en nationell förespråkare hos regeringen i Buda! I Sväty Martin och andra slovakiska orter finnas ej andra magyarer än enstaka ämbetsmän; men domstolarnas

språk är det magyariska, och alla offentliga skyltar (post m. m.) äro affattade *endast* på magyariska. De slovakiska tidningarna, hvilka inalles uppgå till ett dussin, kunna gifvetvis icke förbjudas (men väl åtalas i hvarje särskildt fall och konfiskeras!). Men i Budapest utgifves på slovakiska en tidning för främjande af magyariska syften, likasom den tyska »Politik» i Prag verkar för tjechernas sak, ehuru med den väsentliga skillnad att »Politik» ej har hemligt statsanslag såsom det psevdo-slovakiska bladet. Och naturligtvis saknas det hvarken *»magyaroniska»* skribenter (»renegater»), som sålt sig, eller ungerska rättslärda och historieforskare, som med latinska citat klart och tydligt bevisa, att magyarerna ha rätt i sin Monroe-doktrin.

Slovakiska gårdar.

Vid 1896 års för öfrigt mycket lyckade »Millennium»-utställning i Budapest, som firade Ungerns tusenåriga tillvaro i Europa, fanns vid den etnografiska afdelningens nationalitetsgata äfven en liten slovakisk bondstuga med halmtäckt tak, den hvita husgafveln åt gatan, små fönstergluggar och den målade helgonbilden på väggen. Och om man fördjupade sig i den magyariska speciallitteraturen, kundeman äfven få veta en smula om den slovakiska folkbildningen. Men någon slovakisk afdelning ville magyarerna ej veta af, och om någon slovakisk kultur sökte de tydligen hålla främlingen i okunnighet. Detta förfuskningssystem, som en nation, den där själf kallar sig *stor,* ej borde och behöfde låta komma sig till last, är en så mycket större underlåtenhetssynd, som just slovakerna genom sin slaviska ursprunglighet ge Ungerns etnografi ett särskildt värde, och enär denna kultur, som nu undertryckes i den magyariska frihetens namn, till någon del satt sin prägel på magyarernas språk och sedvänjor. »Millennium»-utställningen i dess helhet gaf ett eklatant bevis på, att det bästa i Ungern icke är magyariskt, utan tyskt, slaviskt och romanskt långods.

När en nationalitetskongress år 1895 hölls i självfva Budapest af rumäniska, serbiska och slovakiska ombud, var polisen *klok* nog att icke förbjuda den; men den tysk-judiska pressen i Wien och Pest gjorde sig lustig öfver »tillställningen», och några tidningar skydde icke att skrifva »kvickheter» om det landtliga folkets utseende och dräkter. Då vid den sista parlamentskongressen i Belgien nationalitetsfrågan kom på tal, förklarade de magyariska ombuden, att de *principiellt* voro mycket liberala, men att de *i hvarje särskildt fall* undanbåde sig »främmande inblandning i interna angelägenheter». Och om man besöker någon af de större karpatiska badorterna, skall man i societetshuset lättare finna en tidning från Australien än ett slovakiskt blad, ehuru hela omnejden är rent slovakisk och änskönt flertalet badgäster äro af polsk-tjechisk nationalitet! Men rent *politiskt* kan man godt förstå denna ängsliga försiktighet och hänsynslöshet, som i självfva verket är en yttring af — mindretalets svaghet. Magyarerna veta, att om slaverna på nytt finge öfverhand i landet mellan Donau och Tatra, Stefans konungadöme skulle drabbas af ett nytt, vida farligare Mohacs, än då Ungern öfversvämmades af de turkiska plundringshorderna. Revanchen blefve helt visst ej ringa, ty efterräkningen är ganska stor, och då den kvitterats, återstode kanske till ett nytt millennium hvarken i Europa eller Asien något af det krigiska nomadfolk, som ursprungligenbebott Jugorien mellan Ob och Irtis och som med de bulgariska kozarerna upptogo ett turkiskt språkelement midt ibland slaviska idiom.

Denna egennyttiga, trångbröstade quasi-liberalism är ganska betecknande för hela den österrikisk-ungerska bourgeoisien, och i intet annat land torde den parlamentariska liberalismen ha urartat och undergräft sin egen ställning mer än i den habsburgska monarkien, där den klämmes mellan sköldar: å ena sidan de unga, lifskraftiga, radikala slavernas nationella frigörelsekamp, å andra sidan en halsstarrig reaktionär klerikalism samt å den tredje en demagogisk antisemitism, ett slags kälkborgerlig socialdemokrati, om hvars råa Lueger-öfverdrifter världen nogsamt blir underrättad, men hvars delvis ganska berättigade och förklarliga motiv och kärna man först på ort och ställe kan fatta. Det är också en historiens ironi, att den tysk-magyariska *liberalismen* i sin nu mera defensiva kamp mot das Slaventhum måste uppträda såsom motståndare till den folkliga bildningen genom att motsätta sig slavernas naturliga kraf på egna undervisningsanstalter. Hvilka bittra fejder utkämpades icke i riksrådet i Wien om ett sloveniskt gymnasium i Cilli (Steyermark) eller ett polskt i Teschen (Schlesien), ehuru den statsfinansiella frågan blott gällde några tusental gulden! Här segrade slaverna omsider; men annorlunda gick det med slovakerna i Ungern.

Sedan den slovakiska utvecklingen hämmats genom 1848 års reaktion, begynte det nationella lifvet åter pulsera i början af 60-talet: slovakerna grundade tre gymnasier, byggde ett föreningshus och bildade en litterär-patriotisk förening *»Matica Slovenska».* Men snart nog inträdde en ny förföljelseperiod, som kväfde denna kulturella knoppning: de tre gymnasierna stängdes för alltid år 1874; »Maticas» vackra byggnad i Sväty Martin förvandlades till magyariskt tingshus, likasom ryssarna i Warschau tillgodogjorde sig gamla polska adelspalats, och sällskapets kapital å 100,000 gulden — en ofantlig summa för ett fattigt folk — konfiskerades. Åtgärden mot det slovakiska undervisningsväsendet motiverades öppet med vådan för »panslavistische Umtriebe»; tillgreppet af pengarna har däremotaldrig »rättfärdigats», och det behöfs ju ej heller, så länge makt går före rätt.

Dessa hårda åtgärder innebära sålunda intet mindre än att den bildade och bildningssökande slovaken inför sin öfverman måste förneka sitt eget blod, sitt eget språk och sina egna historiska traditioner. I folkskolan, där undervisningen varar sex år, är slovakiska visserligen grundspråket; men magyariska är obligatoriskt såsom ämne och upptar en god del af en därigenom förspilld undervisningstid, och i slovakernas närmaste läroverk sker *all* undervisning på ungerska och naturligtvis i magyarisk anda. *»Tot nem ember»,* »slovaken är ej människa» — lyder en gammal magyarisk sats.

Men ett folks heligaste goda kan ej förintas genom yttre våld — det visar både slovakernas och polackernas historia. På det sista tiotalet har en lofvande skönlitteratur ånyo begynt gro; en litterär tidskrift *(»Slovenske Pohl'ady»)* utgifves, och genom enskild offervillighet byggdes i Sv. Martin ett hus, som i själfva verket är en efterträdare till »Matica». På den ena gafveln läses det enda ordet DOM, en förkortning af den officiellt ej tolererade titeln *»Narodny Dom», Folkets hus* eller — såsom det lämpligare bör öfversättas för undvikande af den socialdemokratiska anstrykning, som detta namn fått — *Nationens* hus.

Här samlas hvarje afton den slovakiska intelligensen vid vin- och ölglaset. Här läsa de tidningar och samspråka oförbehållsamt; här söka sig de äldre till preferansborden och de yngre till schackspelet, biljarden eller ett mer harmlöst kortspel. Här hafva de ett, om ock ännu rätt anspråkslöst bibliotek och grundvalen till ett etnografiskt museum, och här gifvas flere gånger om året konserter och teatraliska föreställningar med frivilliga krafter. *Dom — kasinot* som det ock kallas i hvardagslag — är en nationell klubb, en enda stor familj, där inga »magyaroner» eller spioner tålas. Endast på nyårsaftonen göres ett undantag från denna stränga politiska regel, och då få till och med medlemmar af den judiska handelsvärlden i Sv. Martin tillträde till den vanligen harmlöst uppsluppna soiréen, hvars slutnummer dock lätt få en politisk satirisk bismak. För restenspela judarna en mindre social roll här än i det öfriga Ungern, ty de uppsöka hellre de stora städerna och de bördiga slätterna än det karga bergslandet.

Efter ett par års mellantid återfann jag Sväty Martin med dess breda hufvudgata och de små, hvita, snygga husen i samma idylliska skick. Och i Narodny Dom syntes idel bekanta ansikten: den gamle, hederlige protestantiske pastorn med sin grofva kaftan och långa pipa: den af magyarerna afsatta kretsdomaren, en sjuttioåring med barnets goda leende, ynglingens friska spänstighet och mannens obrutna kraft; mina närmaste värdar, redaktörerna, och de gemytliga advokaterna, hvilka spela en framstående politisk roll; den unge läkaren, hvilken suttit i fängelse, därför att han efter Tol-stojs teorier vägrat aflägga militäreden, och nu försörjer sig med enskild praktik i byarna. Och här är slutligen den förnämste nationalskalden Svetozar Hurban (psevdo-nymen Vajanski), son till en af slovakernas ädlaste patrioter, d:r Josif Ljudevit Hurban, drifven i landsflykt (*}- 1888). Äfven sonen, hvilken är född år 1846, har pröfvat på det ungerska statsfängelset i Szegedin och måste göra disciplinär krigstjänst i Hertsegovina, hvilket hade det goda med sig att göra hans sångmö bekant med Adria och

Svetozar Hurban-Vajanski. Slovakernas nationalskald.Ragusa. Då skalden-romanförfattaren återkom hem, mottogs han med stora ovationer, som än i dag kunna spåras i Sv. Martin: på husknutarna äro med beck ristade orden: »Slava Hurbanovi!» (Hell Hurban!). Från rumäner i Siebenbürgen mottog han en silfverkrans och af landsmän i Amerika en minnesring. Hans yngre dotter uppfostras i en pension i Petersburg, hvarigenom de ryska sympatierna naturligtvis få ökad näring.

Och så länge denna panslavism rör sig på det ästetiska och rent litterära området, är den lika berättigad som ofarlig. De små slaviska nationerna, som länge varit och delvis ännu äro ofria, känna sig instinktivt dragna till det ofantliga Ryssland såsom naturligt stöd mot »barbarerna», de må heta turkar eller tyskar eller magyarer. Men i den politiska realiteten är panslavismen en utopi — åtminstone lika oklar som »den eviga freden». Det lösa band, som sammanhåller slaverna, är deras misstro mot »barbarerna» — den må vara grundad eller icke. Men så fort en viss själfständighet ernåtts, är det slut med den inbördes harmonien: bulgarerna se snedt på serberna och vice versa; serber och kroater lefva som hund och katt; polackerna hata ryssarna och slovakerna polackerna. Den panslavistiska statsidén är en dunst, ett abstrakt slagord, eller en täckmantel för panrussism. Det må ock konstateras, att de slaviska nationerna ännu känna hvarandra alldeles för litet; slaven på Balkan bryr sig ej om att genom verkligt studium eller genom resor lära känna brodern i norr eller tvärtom; gamla sagor eller moderna tidningspolemiker tagas för klingande mynt, och politiken blir mer en momentan känslosak än en produkt af det beräknande förståndet.

Ingenstädes, icke ens hos Montenegros tappra, hederliga bergsfolk, har jag funnit den slaviska typen så ren, så koncentrerad och sympatisk som hos Tatra-folket. Är slaven mindre originell, mindre grundlig och energiskt handlingskraftig än germanen, har han i stället företrädet af större naiv friskhet, ungdomligare receptibilitet, lifligare temperament och mer personlig hjärtlighet. Och så länge slaven förblir sig själi trogen och afpassar sig efter den västerländska odlingen utan att smittas af den moderna kulturens blaserade ellerraffinerade öfverdrifter, är han ett okonstladt, sympatiskt naturbarn, som både känner djupt oth tänker högt. Denna varma renhjärten-het jämte en sund uppfattning af naturen och lifvet äro förvisso förtjänster, som de stora s. k. kulturländerna ej hafva i öfverflöd, och dessa goda egenskaper skall den välvillige främlingen finna på Tatra.

Slovakisk dräkt. Vy af Hradschin.

FEMTE KAPITLET.

Gyllene Prag.

Det ålderdomliga Prag. — Judestaden och Beth Chajim. — En promenad på Karlsbron och en gudstjänst hos den helige Nepomuk. — Det moderna Prag.

På den 320 meter höga Petrinkullen vid Moldau-floden reser sig ett Eiffel-torn af nästan samma ansenliga höjd som berget. Då man hunnit till tornets topp — med hiss eller på spiraltrappa —, lönas man af en utsikt, som i naturskönhet ej kan täfla med Mose-backe, men som öfverträffar genom historisk stämningsrikedom och ett yppigare landskap. Rundt omkring omväxla skogiga kullar med bördiga tegar, vid synranden kransade af blånande berg; midt igenom landskapet slingrar sig en flod, och djupt under åskådarens fötter utbreder sig en målerisk stad på kullar och dalsänkningar med oräkneliga tornspiror och gråbruna tak. Detta land är Böhmen; floden heter Vltava (Moldau) och staden är Zlata Praha, det gyllene Prag.

Få städer äro så ålderdomligt intressanta och på samma gång dock så modernt sevärda som denna stad, där det trettioåriga krigets blodbad begynte och afslutades. Man återser gärna de gamla sevärdheterna och påträffar ständigt nya, och därför har hvarje besök iPrag nyhetens friska behag. Det är med Prag som med en flaska vin eller en tobakspipa: det »ligger till sig» och endast vinner på att man en tid håller sig därifrån.

Jag har sett Prag i högsommarskrud, då »vinbergen» och holmarna i Moldau lett och grönskat i solglans; jag har sett det i höstlig kväll, då månskenet täflat med ljusraden på den prydliga Franz-kajen och belyst de båda tornen på den åldriga Tmz-kyrkan, där Tyge Brahes stoft hvilar; jag har sett det i midvinterdräkt, då isen fjättrat den breda floden, och då snö och rimfrost glittrat på Yeit-katedralens tornspiror och Hradcanys (Hradschins) slottstak — alltid har det varit en njutning för ögat och en lyftning för sinnet. Den, som är klentrogen, må på ort och ställe själf öfvertyga sig! Och den som ej ens då vill medge, att Prag är en af Europas mest sevärda orter—honom vore bättre, att en kvarnsten bundits vid hans fot, så att han icke alls kunde resa!

Turisten skall här kunna tillfredsställa alla rimliga anspråk: en vacker omgifning med berg och skog och vatten, ett rörligt folklif, en intressant arkitektur och en rikedom på historisk romantik. Där finnas gator, t. ex. Wenzelplatz och Gråben, som i bredd och elegans kunna mäta sig med många moderna storstäders; men där finnas också i den gamla stadsdelen kvarter, som äro lika svåra att med åkdon passera, som för kameler att gå genom ett nålsöga.

Tein-kyrkan i Prag.Svenskarna under Königsmark storma Prag.
Efter Petrin-tornets diorama.

Denna ålderdomlighet, som Prag bibehållit trots både spårvagnar och annonsväggar och ny- eller ombyggnader, röjer sig framför allt i arkitekturen med dess mörka hvalf och portgångar, arkader och gulbruna stenmassor, omslingrade af rankor och akasieblad. Medeltidens prägel hvilar fortfarande öfver dessa trånga gränder och den ärevördiga Karlsbron, som byggdes snedt enkom för att kanoner och andra skjutvapen ej skulle få fritt spelrum. Den smutsiga judestaden förblir, hvad den var, ehuru den nu mera till god del bebos af schackrande kristna, och kastar man en blick genom den öppna dörren till en butik i Altstadt, kunde man tro sig förflyttad till skråväsendets protektionistiska guldålder. Eller går man i skymningen förbi Nepomuk-stoden eller Mater Dolorosa, svagt upplystaaf ett rödt lampsken, behöfves ej mycken fantasi för att i minnet återkalla den stormiga tid, som återgifvits i Petrin-tornets diorama, då svenskarna 1648 störtade fram öfver bron från »Lill-sidan», men tillbakaslogos af Prags borgare. Till och med smutsen i Prags återvändsgränder kan — på vederbörligt afstånd — betraktas med samma ästetiska intresse som på en tafla, och om man i närheten af den gamla synagogan antastas af en trasig individ, som på underlig tyska erbjuder sig att visa den gamla stadens »intressante Wirthschaften», kan man knappt förarga sig öfver det godmodiga sätt, hvarpå detta »intressanta» ciceronskap påtrugas och hvarpå det vägrande svaret mottages.

Vid det stora *Ring*-torget i den gamla staden ligger det ålderdomliga, gotiska rådhuset, hvars märkligaste prydnad är det af magister Hanusch förfärdigade astronomiska uret från slutet af 1400-talet. Bland mycket annat kan det vid ett visst klockslag visa liemannen, skakande på hufvudet och vinkande åt en gubbe, som räcker fram en späckad börs. Den kristna folktron gaf figuren namnet: *juden,* och troligen hade hon därmed gissat konstnärens mening.

Judarna i Prag — det ämnet fyller ett helt kapitel i det mänskliga lidandets och eländets foliant. Redan år 1124 hade de den första af de 23 synagogor, som vuxit upp i Josefstaden, och från denna tid vet historien ock att tala om judeförföljelser från de kristnas sida, hvilka kröntes med att judestaden lades i aska. Men upp stod hon igen med sina trånga, smutsiga, krokiga »Gässchen» och återvändsgränder, sina stinkande bakgårdar och spetsgaflade hus. Och samma lif sorlade åter inom dess murar, hvilkas nio portar hvarje kväll stängdes *utifrån,* tills Maria Teresia utdref alla judar, till och med de sjuka och lytta. De beskylldes grundlöst för att ha stått i hemligt förbund med fransmännen och Bayern under successionskriget, och det var glömdt, att judarna hjälpt till att försvara Karlsbron mot Königsmark. De anklagades med rätta för ocker, men det förbisågs, att de genom sin rättslöshet och affärsrisk nästan tvungos till höga räntefordringar; de hade utestängts från landtbruket, som adeln slagit under sig; från den bokligabildning, som var prästerskapets och universitetets monopol; från handtverket, som borgareskråna organiserat för sig, och i krigets blodiga handtverk höllos de goda nog blott såsom kanonföda.

Och så stod judestaden alldeles öde hela två år. Man föraktade judarna själfva, men — man behöfde deras guld, och därför fingo de återvända — mot en löseskilling af 300 gulden pr hufvud. Så vardt Josefstaden åter hvad den är än i dag: ett kaos af mörker, smuts och kram i denna stenlabyrint, där hvarje hus hade flere ägare och hvarje rum ofta flere hushåll. Det är än i dag samma handelsvaror, språk, sedvänjor och klädedräkt — man frestades säga: samma kläder, som hvarje morgon i tunga bylten vandra till *Tändelmarkt,* trasbörsen, för att på kvällen åter stufvas in i de mörka kyffena. Ännu stå dessa ruskiga butiker i porthvalfven och dessa nedsölade stånd under de uppspända bomullsparaplyerna, där magra, svartmuskiga män och brunögda, tidigt vissnade kvinnor under oafbrutet ordsvall söka locka slantar ur de förbigåendes fickor genom sina läckerheter: mer eller mindre friska äpplen och päron, rökt fisk och persikor af tvetydig renhet, lås utan nycklar och nycklar utan lås, rostiga spikar

och gamla hästskor, fragmentariska klockor och skosulor, pepparrot (»kren») och cigarraffall. Likasom för sekler sedan tumla halfnakna, smutsiga barnungar omkring i rännilar, dit ingen solstråle tränger, och än i dag finnas dessa »intressante Wirthschaften», där lifvet tar vid, sedan det somnat i den öfriga staden, men ligger i dvala, då det öfriga Prag arbetar.

Men hvad som aldrig sedan fått lif — det är judarnas gamla kyrkogård, *Beth Chajim, »de lefvandes stad»,* som i dubbel mening blifvit de dödas, ty aldrig mer öppnas dessa portar, hvarpå följande inskrift läses på hebreiska och tyska: *»Vördnad för ålderdomen, aktning för egendom, frid åt de döda!»* Sida vid sida i hopgyttrad massa stå i tusental de gamla grafstenarna med förvittrade inskrifter och tecken för de olika stammarna (två händer = Arons stam, drufvan = Israels, kannan = Levis o. s. v.), alla lutande åt sidan, som om en stormvind gått fram. Den yngsta hällen bär årtalet 1787, men den äldsta — 5547 »efter världens skapelse», hvilket blir ungefärliktydigt med 1200-talets midt. Hade de aflidna ej fått njuta ålderdomens vördnad eller egendomens rätt, fingo de åtminstone frid i döden, ty här är tystare än på någon annan kyrkogård, enär de tjocka murarna utestänga allt larm. Men här finnes, hvad den öfriga judestaden saknar: sol och grönska. Sommarstrålarna leka med det frodiga ogräset och fläderbuskarnas gulnade blad, dem ingen hand ansar.

Beth Chajim.

Men utanför kyrkogården begynte omsider en ny dag gry. Karl IV:s förordning om de olika handelsvarornas begränsning till vissa gator (*Ledergasse* o. s. v.) vardt länge sedan upphäfd, och för 50 år sedan föll den skranka, som skilt Josefstadt från den öfriga Altstadt. Nu schackra judar och kristna samfäldt i de unkna kyffena, och tolf tusen tecknade af Juda stam spredo sig öfver hela staden, likasom öfver hela jorden efter Jerusalems förstöring. För mången ha de nötta kopparslantarna vuxit till stora guldhögar, och mörka gårdsrum ha utbytts mot ljusa praktvåningar. Äfven nu handlas detmed lump och gammal metall; men nu heta dessa papperspackor rentes, obligationer, effekter, som bestämma öfver »världsfreden», och den metalliska handelsvaran är själfva guldet, hvarmed furstegunst köpes. Har lidandet varit svårt, är hämnden så mycket ljufvare, ty penningen ger makten, stundom ock äran, och den bestämmer »den allmänna opinionen» genom talangfullt redigerade tidningar och pålitliga telegrambyråar.

En författare yttrade en gång: »Judarna äro världshistoriens ogräs», hvarpå han fick det beriktigande svaret: »De äro en samvetsfråga för kristenheten». Detta är sant, men endast delvis: de äro en samvetsfråga äfven för judendomen, för sig själfva. Den böhmiska antisemitismen och företeelserna i Wien eller Warschau vittna om att denna sida af saken på senare tiden något undanskymts af en ideell, men missriktad liberalism. Först när medaljens båda sidor riktigt tolkats, skall den antisemitiska frågan af sig själf försvinna — i den stora sociala. Men från ett skola hvarken de ena eller de andra kunna frigöra sig: från den obeveklige, som med lia och timglas på bestämdt klockslag framträder, likasom på magister Hanusch’ urtafla.

***

Af Prags märkligheter har dock intet tilltalat mig så som *Karlsbron,* som på 16 stenhvalf lyfter 30 bildstoder och flankeras af två monumentala gotiska torn, af hvilka det östra räddade Prag, då svenskarna intagit Lill-sidan med kungaborgen. En inskrift på tornet täljer ock, att svenskarna kommo hit intill, men icke vidare, ty — heter det i en krönika — två jesuiter och tre soldater hade så länge »defendiret» detta torn, tills studenter och handtverkare hunno till undsättning. Om kvällarna, då månskenet glittrat öfver den breda floden, och då patrullerna vid brons ändpunkter öfvervakat lugnet och ordningen bland de oroliga ungtjecherna, har jag mången gång promenerat bland dessa orörliga, förstenade helgon och krigareoch med dem knutit en intimare bekantskap, som jag gärna ville öfverflytta till läsaren.

Karlsbron och Hradschin i Prag.

Här är t. ex. den helige Nicolaus Tolentinus med en gyllene stjärna på bröstet samt ett bröd i den ena handen och en liljestängel i den andra, ty enligt den latinska inskriften hade han mäktat stora under genom brödet och blodet. Hans närmaste granne Vincentius var icke mindre undergörande och har i sanning förtjänt att bli huggen i sten,

ty han lär ha uppväckt från de döda 40 människor, omvändt 100,000 syndare samt döpt 8,000 saracener och 25,000 judar. Ho kan göra detta efter? I jämförelse med dessa stordåd blekna till ett intet de under, som utförts af fader Vincentius' granne till höger, den äfvenledes helige Procopius, hvilken under sin jordiska vandring tvang djäfvulen att plöja. Kanske var han själf för lat därtill, ty icke saknade han väl krafter, eftersom han kunnat nödga självfa hin till detta nyttiga arbete. — Bland de öfriga bilderna: Ignatius af Loyola, Johannes Döparen, Thomas ab Aquino och Frans Xaver (missionären, för hvilken en indianhöfding böjerknä) m. fl. är ur konstnärlig synpunkt märkligast den väldiga minnesvården öfver Johan af Matha, Ivan och Filip af Valois med turkiska krigare vid fötterna. Fundamentet är urhålkadt, och i den djupa nischen ses fångar med böjda hufvuden, smärtsamt förvridna anletsdrag och fjättrade händer — en tafla af gripande verkan.

Ej heller har jag försummat att nicka åt en man, som står inmurad i ett hvalf vid det ena tornet — det är *»Bradac»* (gråskägget). Om vattnet når upp till hakskägget, är det ett tecken att en öfversvämning hotar. För resten hade det goda folket i det gamla Prag ett ännu enklare sätt att förvissa sig om flodens stigning: man behöfde ju bara se efter, huru högt upp i husen folket krupit i den lågt belägna Josefstadt, och än i dag ses vattenmärken på Altstadts murar. På samma sätt lär man i den gamla goda tiden ha pröfvat en bryggas hållbarhet genom att fylla den med judar: höll bron, vore det ju bra, och höll den inte — ja, då vore det ju också bra. Men judarnas guld var också bra, och självfa krucifixet på Karlsbron restes medels de böter, hvartill en jude dömts för »hädelser».

Men Karlsbrons historiska pärla är dock den med kors, stjärnekrans och palmkvist prydde *Jan Nepomuk,* till hvilken vid Johannesfesten i maj tusentals tjecher vallfärda. Nepomuk var i lifstiden domherre i S:t Veitkatedralen, där hans dyrbara silfverkista är att skåda, och utnämndes till biktfader hos drottning Johanna, kung Wenzels maka, »eine fromme und tugendhaffte Fürstin». Men fromhet och dygd voro tydligen icke Wenzels starka sidor, ty enligt en krönika skall han vid spett hafva bundit och allerhögstegenhändigt stekt sin kock, därför att denne ej tillagat en kapun efter den dåtida smakens regler. Då Nepomuk förebrådde konungen för detta människostekande och därjämte åsamkat sig majestätets vrede, därför att han ej velat yppa, hvad Johanna och han biktat för hvarandra, vardt han natten den 16 maj 1483 nedsänkt i flodens djup, hvilket i relief är framställdt på piedestalen. I samma ögonblick tedde sig många brinnande stjärnor på Moldau, och äfven vid begrafningen skedde tecken och under. Och ändå behöfde den påfligakyrkan nära 250 års betänketid för att inse Nepomuks helighet, ty ehuru hans bildstod gjutits i Nürnberg redan 1683, vardt han ej kanoniserad förr än år 1729.

Hundra år senare skulle det naturligtvis firas ett kanoniseringsjubileum, och då skulle den odödliges diskreta tunga offentligt förevisas. För säkerhets skull vidtog dock ärkebiskop Chlumcansky förberedande undersökningar, hvilka röjde, att de jordiska kvarlefvorna ej voro i presentabelt skick. Den protestantiske professorn i anatomi, Ilg, gick salighetsed på att benen i kistan voro kvinnoknotor, och af tungan fanns inte ett spår! Men om man eljes får tro en krönikör, hämtades ett manligt benmaterial från en gammal kyrkogård, och en rättskaffens sadelmakare gjorde en splitterny tunga af skinn, som riktigt aptitligt hängdes upp inom glas och ram. Vare därmed huru som helst — efter den betan har Nepomuk fått ligga i fred i sin kista. Endast under 1866 års krig fördes han af prästerskapet i säkerhet ända till Salzburg, men gjorde efter Prager-freden sitt högtidliga återintåg i dômen.

Metropolitan-kyrkan till *St. Veit (Svety Vit)!* Fyra gånger har hon varit lågornas rof, hussiterna hafva vanhelgat hennes fresko-målningar, »utraqvisterna» ha skändat hennes heliga kalkar, och svenska, franska och preussiska kulor hafva skadat hennes sträfpelare och fönsterrosetter; men allt fortfarande tronar hon på höjden vid kungaborgen och blickar stolt ner på Schwarzenbergska palatset och på den fiolspelande riddar Dalibors »hungertorn» och andra minnesmärken. Ännu efter 600 år står hon ofullbordad, men är dock en prydnad för Böhmen och den katolska kristenheten, och inom hennes murar multna hennes trenne patroner Veit *(Vit),* Wenzel *(Vaclav)* och Adalbert *(Vojtech)* samt Karl IV och hela raden af Przemyslider och Habsburgare med hustrur, frillor och barn, mördare och mördade om hvarandra. Och väl kan jag förstå, att den biltoge Karl X af Frankrike

med tårar i ögonen tog afsked af henne, då han flydde från Prag för att undgå koleran, som dock dödligt träffade honom i den lilla staden Görz.Mitt högtidligaste minne af Veit hade jag en klar höstmorgon. Först tog en klocka på Hradschin upp ottesången, och så föllo de talrika kyrkorna på båda sidor af floden in i denna psalm. Folk var i rörelse ovanligt tidigt på morgonen; borgargardena i gröna uniformer och plymagerade hattar marscherade »taktlöst» uppför Hradschins knaggliga gatubackar, och tunga åkdon rullade oupphörligt öfver bron. Något ovanligt var tydligen å färde.

Var det en stor böndag, som manade folket att bedja till de otaliga helgonbilderna? Hade kanske någon ny *mistr Jan Hus* stått upp för att väcka till andlig frigörelse? Eller hade tjecherna hittat grundtexten till den omstridda »böhmiska statsrätten»? Nej, det var något vida högtidligare: det var hans k. & k. Apostoliska Majestäts, Franciscus Josephus' namnsdag, som skulle helighållas i det gotiska templet.

Med orgelns veka toner blandade sig en välklingande vokal-kör, hvarunder det lysande tåget skred in genom den oansenliga porten. Här syntes hans excellens ståthållaren och kommendanten med generalstab, guldstickade presidenter, lojala riksdagsmän och resliga officerare i österrikiska arméns enkla, prydliga uniformer. På de främsta bänkarna satte sig rådsherrarna i purpurmantel med hvit hermelin, bärande kroninsignierna, som dagen till ära framtagits ur den dammiga kronkammaren ofvanpå Wenzel-kapellet. Månne någon af de värde herrarna tänkte på huru det anno 1618 gick med två kungliga rådsherrar? Det är ej alltid som man efter ett ofrivilligt luftsprång från tredje våningen af ett slott har lyckan att falla på en mjuk gödselhög.

Så följde det högvördiga kleresiet, som efter allehanda knäfall och korstecken slog sig ner på bänkarna i presbyterium: frodiga prelater med kala hjässor och skinande anleten, släta som Jakobs, med ryggar som kattors och småleenden som hofmäns. Här syntes korsherrarnes generalmästare, premonstratensernas generalabbé, Malteser-ordens prior och andra höga klosterfäder i gula mässhakar, hvita skjortor eller violetta och svarta kaftaner. Efter »Te Deum» och »Pange lingua» mumlar domprosten böner på ett obegripligtS:t Veits-domen i Prag.tungomål; unga djäknar svänga rökelsekaren; diocesaner stämma upp en växelsång bakom altaret; det ringes med en klocka tre gånger; församlingen faller på knä; genibataljonens soldater luta sig mot gevären, och unga officerare gäspa bakom de höga kaskarna. Luften fylles af rökelse och orgeltoner, och solskenet smeker Ödmjukheten, Kärleken, Heligheten och Lydaktigheten, som vakta den gudsmannen Nepomuk, kring hvilken grånade gubbar och unga kvinnor trängas med kyssar. Ett sådant helgonskrin kan ej uppvägas med guld, och därför har man gjort en massiv kista af silfver. Den väger bara 1,500 kilo och har kostat en half million kronor. Och hvad gör det? Böhmen är ett rikt land.

S:t Veitsdomen och Hradschin i Prag.

Icke ens i en katedral på en kejserlig namnsdag kan man frigöra sig från underliga tankar, antagligen därför att rökelsen slår åt hufvudet. — Sedan bönerna för kejsaren slutat, vidtager en vanlig mässa till Gud, och sedan adel och prästerskap rymt fältet, fylleshelgedomen af de fattiga, som knäfalla framför den helige Wenzels altare och kyssa det byzantiska Kristushufvudet i Simon- och Juda-kapellet. Mina profana ögon beundra glasmålningarna i Anna-nischen, under det att några svartklädda kvinnor mellan gallren hviska åt den andäktige biktfadern sina hemligaste synder, alldeles som Wenzels drottning åt Nepomuk.

Men nedanför Hradcany myllrar det på gatorna af människor, som veta, att man måste förtjäna sitt bröd i sitt anletes svett; det ryker från de många fabrikerna i Prags förstäder, där den från *robot* (lifegenskapen) befriade bonden utbytt plogen mot maskinarbetarens verktyg; i kaféerna diskuteras politik, och politik *göres* af de ungtjechiska riksdagsmännen; i studerkammare och redaktionssalar smidas andliga vapen för folklig upplysning och frihet, och långt där borta på *Letna* (Belvederen), på andra sidan Vltava, sitter *Svatopluk Cech* vid sitt tysta skrifbord och drömmer skaldens vackraste drömmar om ett fritt, lyckligt framtidsfolk.

***

För den slaviska världen äger *Zlata Praha* ett särskildt intresse, och frånses Moskva och Kiev, har ingen stad så god klang för slaviska öron. Men äfven för den germanska världen har Prag stor betydelse, ty om Böhmen med

dess hufvudstad helt och hållet faller i de öfverlägsna tjechernas händer, är bandet afskuret mellan Berlin och Wien, och tyskarna i Österrike dömda till isolering, kanske förtvinande.

Blandningen af germansk och slavisk karakter förlänar emellertid ett särskildt behag åt Prag. Där finnas tyska Bierkneipen, där kunderna gemytligt sitta vid sitt pilsener-glas och sina »skat»-kort; men där finnas ännu fler slaviska öl- och vinstugor samt kaféer, där gästerna politisera, läsa tidningar och spela biljard. Visserligen har det någon gång händt, att slaver och germaner i Prag stött samman med ölsejdlar och biljardköer såsom kastvapen. Men därråder dock smak, stil, trefnad och stämning. Det är icke mindre njutningsrikt att i en blygsam vinstuga på Lilla sidan drömma bland sömniga gaslyktor och dallrande akasieblad än att vandra i det *Waldsteinska* palatsets praktsalar, där allt ännu minner om denne märklige man, likasom annorstädes i Böhmen: slottet Friedland i norr, Pilsen i väster, Gitschin i öster samt i nordväst Eger, hvars rådstuga ännu uppvisar blodfläckarna efter det mord, som beseglade stjärnegrubblarens öde. Och det är icke mindre stämningsfullt att lyssna till en mässa under Nikolai-kyrkans kupol än att i ett f. d. refektorium fördjupa sig i munkarnas digra ölkrus. Företagsamma institutioner — dessa munkkloster! Där vinrankan tryter, fås ersättning i humle och malt. Prag har mer än ett *klosterbryggeri,* där Gambrinus dyrkas lika nitiskt som Nepomuk, Vit och Vojtech tillsammantagna.

Man kan i regeln misstro tyska tidningars klagovisor om den »tjechiska råheten», likasom man öfverhufvud bör med försiktighet upptaga tyska omdömen om Prag. Det är sant, att yttringar af råhet förekommit på det politiska området, t. ex. i vanställande af minnesstoder eller tyska skyltar. Men i sedligt afseende, i det personliga umgänget är tjechen säkerligt mindre rå än tysken, åtminstone preussaren. I varietéer har jag sett en tjechisk publik med likgiltigt lugn åse t. ex. en parodisk ekvilibrist för att i stället ägna liflig uppmärksamhet åt en allvarlig dialog eller sång — det är snarare tvärtom i den germanska världens hufvudstad.

Vill man göra sig en föreställning om den språkliga och nationella dualismen i Böhmen, behöfver man bara studera gatunamnen i Prag — ett ämne som vållat mycket onödigt bråk. På ett gatuhörn finnas t. ex. dubbla beteckningar med den slaviska öfverst; på ett annat hittar man endast det tjechiska namnet, på ett tredje det tyska ordet och på ett fjärde — ingenting alls. Saken är en löjlig form- eller etikettfråga: men lika visst som att 83 personer böra hafva mer att säga än 17 (i hela Böhmen 62 procent tjecher mot 38 procent tyskar), lika visst hafva tjecherna i Prag rätt att använda sitt modersmål framför tyskan. En annan fråga är, hurupraktisk denna tjechiska ensidighet är för turisten, som på egen hand vill ta sig fram i Alt- och Josefstadens labyrinter.

För öfrigt är det tyska språket icke förfördeladt i Prag — de excesser, som förekommit i den vägen, äro undantagsfall, som tendensiöst utbasunats i världen, utan att telegrambyrån omtalat liknande öfverdrifter från tyskarnas sida. Man hör tyska i de stimmande wiener-kaféerna och i pilsen-restauranterna; man hör och ser det tyska språket i bodar, och det händer aldrig, att en främling på en tysk fråga får ett ohöfligt svar — på sin höjd den beklagande tystnadens.

Parti af Prag.

Men aldrig lär man känna Prag utan att förstå tjechiska. Det finns restauranter, som uteslutande besökas af tjecher; det finnes vissa gatudelar, där tjechen ej gärna promenerar, och det finnes intelligenta tjechiska kretsar, som principiellt icke begagna det tyska språket. Det är nästan löjligt att se, hvilka svårigheter och omvägar en tjech stundom gör för att uttrycka hvad som på tyska fölle sig lättfattligare eller bekvämare, och han tyckes knappt vara medveten om, huru mycket hans modersmål i själfva verket är utspädt med germanismer. I ett sällskap yttrade en gång en välment tjech för min räkning: »Wir können auch deutsch sprechen»;det uppstod ett ögonblicks tyst förlägenhet, och så bröt den slaviska konversationsfloden lös med dubbel fart. Denna nationella ovilja mot det tyska språket, hvilket dock skall förblifva oumbärligt för Böhmen såsom ett litterärt kulturland, är förklarlig under språkkampens hetta, likasom fallet varit i Finland mellan svenska och finska, men torde väl få betraktas såsom en öfvergående barnsjukdom, för resten synnerligt hälsosam för den, som vill lära det västslaviska tungomålet. »Strc prst skrz krk!» — som läsaren af exemplet finner, är det tjechiska språket synnerligt enkelt och lättfattligt!

Och ju mer man intränger i språket, dess mer finner man, att Prag är en modern kulturstad, som, med relativt fler katolska minnesmärken än någon annan stad norr om Alperna, redan har två hundra fabriker och är medelpunkten för ett vidt utgrenadt järnvägsnät. Där finnes ett stort nationellt kulturmuseum, en rikhaltig, privat etnografisk samling (Adalbert Naprstek), en präktig teater m. m. — allt rent tjechiska kulturprodukter vittnande om intelligens, idoghet, företagsamhet och sparsamhet — dygder som ställa tjecherna afgjordt främst bland de slaviska folken. Bland annat besökte jag en gång »Domacina», en tjechisk köksskola för unga kvinnor, samt den stora idrottsföreningen »Sokol» (»Falken»), som har medlemmar i tiotusental icke blott i Prag och det öfriga Böhmen, utan ock i sydslaviska länder och i Polen, och där gymnastiska öfningar gå hand i hand med samslaviska solidaritetssträfvanden af intellektuell art.

Korteligen: Jan Nepomuks och Jan Hus' Böhmen är vordet en framstående modern kulturstat, och denna kultur är i främsta rummet ett tjechiskt verk. De demokratiska ungtjecherna hafva till och med ända därhän gripits af moderna idéer, att ingen af sekelslutets andliga strömningar blifvit dem främmande, och i strid mot det gamla systemet hafva de ej tvekat att söka tillfälliga bundsförvanter både i antisemiter och socialdemokrater och omladinister (unga »anarkister» och revolutionärer), af hvilka jag såg åtskilliga porträtt i den sedermera upplösta studentföreningen »Slavia». Och som Böhmens äldre kultur faktiskt varit väsentligt tysk, ha ung-tjecherna lämnat de historiska traditionerna och romantiken å sido. Då ett par stöder störtade i floden från Karlsbron vid den svåra öfversvämningen i början af 90-talet, tyckte Prags tjechiska stadsfullmäktige, att kostnaderna för deras upptagande (20,000 gulden) vore »för mycket», och än i dag ligga de historiska konstverken på botten. Och då jag en afton gick öfver bron, sade mig en ungtjech skämtsamt: »Skada, att svenskarna ej eröfrade hela Prag! Då hade tjecherna blifvit kvar, och vi hade sluppit både papister och tyskar!»

Det ungtjechiska partiet liknar en uppväxande man, som nyss lämnat slyngelåren. Hans lifliga fantasi och hejdlösa själfständig-hetsbegär ha lockat honom till åtskilliga snedsprång, som tvungit magistern i Wien till sträng tillämpning af skollagen. Han reflekterar ej öfver följderna af sina handlingar och väger ej alltid så noga orden eller medlen för de stora målen. Men huru stark är ej hans tro på sig själf, på framtiden, på mänskligheten! Huru låta bli att tycka om honom med alla hans ungdomsfel — äfven i dem ligger det något mänskligt, något starkt, som blott lofvar godt för Österrikes framtid. Och synbarligt har den ungtjechiska segeryrseln nått sin höjdpunkt och går att lämna rum för den manliga besin-ningsfullheten och fastheten mot påtryckningar både upp- och nerifrån.

Under vår vandring genom Prag har skymningen hunnit sänka sig öfver »Kungliga Vinbergen» och Hradcany och Vltava och de 70 kyrkorna, och af det bortdöende gatulifvet märker man, att man icke blott är i Österrike, utan ock i det lilla belägringstillståndets stad. Intet ljud förnimmes mellan de tunga murarna, där vaktposter smyga fram med laddad revolver och påskrufvad bajonett. Det ser styggt ut och påminner mer om Petersburg eller Belgrad än om den glada hufvudstaden i Hus', Comenius', Kollars och Nerudas rika, sköna land. Solen har länge sedan gått ner bakom Hvita berget, där den böhmiska konungakronan en gång försvann;men månen går upp och stänker sina silfverdroppar på Petrin-kullens Eiffeltorn.

»Jag kan,» säger Jan Neruda i en af sina skizzer, »icke beskrifva, huru vackert Prag är om natten i månsken. Människorna sofva, men stenarna få lif; till och med stoderna på bron röra sig. Hradcany, redan om dagen fullt af majestät, är om natten ännu sublimare. Beslöjadt af en enda mörk kolorit reser det sig högt

upp mot den mörka himlen, och dess torn sträcker sig ända till de tindrande stjärnorna. Vltava brusar hymner, och öfver hennes dal står månen stilla, som om han ej kunde skilja sig därifrån, och han seglar melankoliskt därifrån först då den afundsjuka solen skrämmer bort honom. Månen är helt visst en väldig turist, men han har öppet erkänt för mig, att han icke sett någon vackrare stad än Praha.»

SJETTE KAPITLET.

Tjechiska storverk.

Två utställningar i Prag. — Den tjechiska skönlitteraturen militans et triumphans. — Hos Jaroslay Vrchlicky och Svatopluk Cech. - Bodrich Smetana. — Den tjechiska musiken och dansen. — På Vysehrads kyrkogård.

Inom loppet af endast fem år har Prag varit skådeplatsen för två utställningar, hvilka hvar för sig lämna ett verkligt stor-artadt vittnesbörd om det lilla tjechiska folkets och den tjechiska kulturens uppsving under de senaste årtiondena: 1891 års industriutställning gaf en koncentrerad öfversikt af landets stora naturliga tillgångar och om den industriella lifaktigheten, lika så väl som om åkerbruket. Ensamt den böhmiska kol- och bergverkshandteringen intager en aktad plats på den europeiska marknaden. Den etnografiska utställningen (narodopisna vy stava) år 1895 lämnade en synnerligt intressant totalbild af tjechernas folkliga egendomligheter och ai deras andliga odling från äldsta till nyaste tid. Och dessa båda kraftprof icke blott företogos genom egna, privata medel (utan något som helst statsanslag), utan hade ock att bekämpa alla öppna och hemliga motigheter, som det — afundsjuka och missundsamma tyska elementet lade i vägen. Så hände det t. ex. nästan aldrig, att en tysk tidning i Wien eller Budapest ens omnämnde tillvaron af dessa båda utställningar, långt mindre att de sympatiskt eller objektivt lämnade några redogörelser därför. Men om en tjechisk gatpojke en lördagskväll sade ett glåpord åt en tysk på gatan, såvar detta på måndagsmorgonen bekant för en landsortstidning i ultima Thule.

För sin del har författaren aldrig besökt en exposition, som visat sig vara så populär, så sammanvuxen med nationen som tjechernas narodopisna vystava. Det var ett icke mindre kärt nöje att studera de olika föremålen än besökarna själfva och att se, med hvilken ungdomlig hänförelse de kände sig stolta öfver sitt verk och med hvilken aktning och sympati de bemötte den landtliga

Tjechisk bondstuga.

befolkningen, som i stora skaror kom till Prag den sommaren. Somliga dagar kunde besöksiffran springa upp till öfver 50,000, nästan uteslutande slaver, och trots den låga inträdesafgiften, som möjliggjorde utställningens folkliga syfte, hade den med en summa af mer än 2 millioner besökande ett nettoöfverskott af 25,000 gulden. Och om kvällarna, när det elektriska ljuset flödade ut öfver det ståtliga utställningspalatset och »la fontaine lumineuse» i den vackra dalen på andra sidan floden, och när den glädtiga publiken med slava-rop hälsade de bekanta tonerna af tjechiska kompositörer,346

<iå såg, då kände man, att man framför sig hade ett folk i vapen, ett ungdomligt folk rustadt med andens vapen.

Och just därutinnan skilde sig denna tjechiska utställning från andra nationella skådespel, t. ex. Ungerns millenium-jubileum, att den icke var en rustkammare eller historisk arsenal, intet stormodigt skrytande med yttre dåd. Den var alltigenom ett förhärligande af den fredliga odlingen och den folkliga bildningen; den största böh-miska tidningen »Narodni Listy», som äges af den gamle ung-tjechiske politikern Gregr, hade dagligen två stora sidor, som uteslutande behandlade utställningen och dess nationella festligheter, och katalogens 538 sidor inrymde i själfva verket hela den tjechiska kulturhistorien jämte ekonomisk statistik.

Inom utställningsområdet funnos, likasom på den polska i Lemberg, hela bondstugor och ladugårdar, som troget åskådliggjorde de tjechiska byarnas utseende och lifvet inom dessa väggar — vare sig det gällde sträfsam huslig slöjd eller ett muntert gille med gigor och pipor. Här funnos prydliga »kraslice» (de siratligt målade påskäggen) och brokiga klädedräkter, hvilka i likhet med arkitekturen blifva mer karakteristiska och ursprungliga, ju längre österut man kommer (Mähren och de slovakiska ängderna). Särskildt erinrar jag mig ännu en målerisk grupp, kallad »Jizda kralu» eller »Honeni krale», arrangerad af den tjechiske fornminnesforskaren d:r Zibrt. En gång om året blir den arbetare eller herde, som stiger tidigast upp och fortast blir färdig med sitt arbete, vald till »konung» och rider med sjungande och spelande följe omkring till gårdarna; de gåfvor, som därvid samlas, fördelas bland deltagarna. Denna nationella fest, som ännu bibehålies i Mähren och bland slovakerna, har sin motsvarighet i tyskarnas »Pfingstkönig» eller »Maigraj» och torde ej heller i Sverige vara okänd.

Men intressantast var dock det rikliga material, som åskådliggjorde den tjechiska litteraturen och folkbildningens utveckling. Man häpnar icke mindre öfver det andliga mörker, som under de båda föregående århundradena

hvilat öfver Böhmen, än öfver den ofantliga fart, som den tjechiska kulturen tagit endast på ett par decen-nier. Af 1,135 periodiska skrifter i hela Böhmen utkomma inemot 200 tjechiska ensamt i hufvudstaden; typografien står synnerligt högt, och vid sidan af den lärda och skönlitterära bildningen går ett vackert främjande af folkskolan. Härutinnan utmärker sig särskildt den privata föreningen »Skolska matica», som med ett kapital af 2 V2 millioner gulden på enskild väg efter 14-årigt arbete underhåller ett fullständigt gymnasium, 40 läseinstitut och 42 folkskolor med tio tusen lärjungar. Detta nationella företag är i sitt slag icke mindre aktningsvärdt än den redan nämnda patriotiska idrottsföreningen »Sokol», hvars tjechiska medlemmar uppgå till 30,000. Och allt detta utan statsanslag, utan /ö/af myndigheterna! Ett sådant folk är i sanning oöfvervinneligt.

Äfven i de tjechiska författarnes litterära verksamhet och personliga lif fick man en inblick genom utställning af deras skrifter, minnesföremål, arbetsrum o. d. De slaviska nationernas moderna skönlitteratur är med åtskilliga gemensamhetsdrag, särskildt i det vekt och svårmodigt lyriska, dock mycket olikartad i både form och ämnen. Den ryska poesien har efter århundradets stora glansperiod försjunkit i sjuklig sentimentalitet och »oblomoveri». Polackerna hafva aldrig blifvit kvitt den mystiska romantik, som en gång gifvit den polska poesien en hög rang i världslitteraturen, och som i den nyaste riktningen framträdt i ett mystisk-psykologiskt fördjupande i det mänskliga lifvets och den moderna konstens företeelser. Serber och montenegriner kvarstå ännu i det stora hela på den naivt episka ståndpunkten med anti-turkisk d. v. s. kristligpatriotisk tendens, och detta gäller i mindre grad äfven om kroater och bulgarer, hvilka dock under ett idogt kulturarbete betydligt inverkats af de västerländska åskådningarna.

Annorlunda förhåller det sig åter med den tjechiska skönlitteraturen, hvilken knappt är äldre än sydslavernas, d. v. s. en produkt af detta århundrade, i synnerhet dess senare hälft, men som dock redan hunnit i sig upptaga de andliga strömningar, som de stora kulturländerna ännu knappt haft tid att smälta. Detta gör den tjechiska poesien så modern och njutbar för hela Europa, och deticke minst intressanta är att med denna litteratur få lära känna de mer framstående författarne själfva, hvilka med undantag af den för några år sedan aflidne Jan Neruda ännu verka i sina bästa mannaår.

Det är ock ett rätt egendomligt sakförhållande, att det ung-tjechiska folket, som genom sin lidelsefulla kärlek till sitt land och genom sin stolthet öfver det tjechiska språket blifvit en fara och en fasa för hela det gamla stats- och samhällsskicket i Österrike, i sin poesi ingalunda är ensidigt patriotisk, såsom t. ex. flertalet kroatiska poeter. Det fosterländska ligger hufvudsakligen i själfva språket och dess mästerliga behandling; men till innehållet är den nya tjechiska poesien snarare kosmopolitisk, allmän-mänsklig. Det finnes den allra modernaste subjektivism och pessimism hos de unga skalderna Jaroslav Kvapil (medarbetare i »Narodni Listy»), hos Klastersky (tjänsteman i Prag) och hos Machar (f. n. anställd i en bank i Wien); det finnes stark realism med borgerlig, men ej uteslutande tjechisk karakter hos dramatikerna Svoboda och Simacek, och icke ens en så nationell skald som Svatopluk Cecli saknar den universella satiren och något af den germanska gemytligheten. Måhända skola somliga tjecher taga illa vid sig, då jag säger, att författaren af den allegoriska, panslavistiska hjältedikten »Slavia» har något tycke äfven med Fritz Reuters och Schillers landsmän; men författaren af de storslagna hjältedikterna »Europa» och »Adamiterna» samt af »Trälens sånger» är för stor skald för att misstyda ett omdöme, som ställer sig på en bredare grundval än den begränsade nationalitetshänsynens.

Om man i litteraturhistorien plägar beteckna slutet af det förra århundradet såsom utgångspunkten för den slaviska renässansen i Böhmen, då sådana språkforskare som Dobrovsky och Josef Jung-mann banade väg för de nationella skalderna Kollar och Celakovsky, så får dock ej förbises, att den tjechiska poesien, likasom ock språket, efter det olyckliga slaget på Hvita berget i trettioåriga krigets början förde ett, om ock svagt lif på den böhmiska landsbygden, där hederliga bönder och handtverkare stundom grepo till pennan för att återgifva en. folkvisa eller gifva uttryck åt sina fromma naturkänslor.Men hvarken dessa obetydliga naturskalder eller ett så välmenande, naivt geni som Kollar, författaren af »Slavas dotter» skulle hafva gifvit den tjechiska poesien så stor lyftning, om icke den unge, tidigt bortgångne skalden Macha (f 1836) höjt romantikens fana och för sitt land blifvit eller åtminstone lofvade att blifva, hvad Pusjkin vardt för den ryska poesien eller Mickiewicz för den polska, genom att införa byronismen.

I Ryssland var byronismen en i aristokratiskt självsvåld tämligen snart öfvergående rörelse, som de politiska förhållandena kväfde, och i Polen förirrade den sig i Mickiewicz’ sjukliga drömmerier eller fråssade i Slowackis vilda fantasivärld — till evinnerlig ära för de båda skaldernas litterära personlighet, men till stor fara för den andliga utvecklingen öfverhufvud. I Böhmen åter blef byronismen en sund, väckande kraft, som med den politiska lifaktigheten efter 1848 alstrade en sjudande, fantasirik och dock realistisk, men framför allt folklig nyromantik, som upptog icke blott den engelska byronismen, utan ock den germanska och romanska känslovärlden och fordrade, att poesien skulle vara europeisk, mänsklig, icke blott tjechiskt panegyrisk och akademisk.

Machas sentimentalitet omsattes af Jan Neruda i ironi, och Halek vardt sitt lands Heine. Och dessa sträf-vanden att förena slavisk-tjechisk •originalitet med en allmänt kulturell karakter fingo sin fulländning i det nu lefvande triumviratet, Svatopluk Cech, Jaroslav Vrchlicky och Julius Zeyer: Cech med intryck af Kav-kazien och den lermontovska poesien,

Vrchlicky lifligt påverkad af antiken och renässansen, Zeyer (född i Prag 1841) besjälad af orienten och den fornnordiska sagovärlden. Hos alla tre förenas plastisk realitet med djärf fantasi, och där går en

Jar. Vrchlicky.underström af reflexion och skepsis, som dock ej förfaller till didaktik eller pessimism, och som aldrig förnekar kärleken till det tjechiska fosterlandet.

Efter allt hvad jag hade hört och läst om den tjechiske skalden Jaroslav Vrchlicky*, hvars namn länge sedan skulle varit kändt i hela den bildade världen, om han råkat vara född i något af de stora »kulturländerna» i stället för i f. d. konungariket Böhmen, hvars slaviska odling tyskarna i Österrike ända in i våra dagar både direkt och indirekt sökt förringa, var det icke utan en viss bäfvande vördnad som jag första gången klappade på dörren till hans våning, belägen vid Palacky-kajen, hvarifrån skalden har en vidsträckt utsikt öfver floden och förstäderna med Hradschin i högra bakgrunden. Jag hade tänkt mig honom såsom en äldre man med patriarkaliskt utseende — måhända föresväfvade mig porträttet af Jan Neruda med det långa skägget och ett par glasögon på den breda näsan! —, och därför vardt jag så mycket mer öfverraskad, då jag mottogs af en medelålders man med ungdomligt utseende, spänstig gång och lifligt sätt. Den blonda typen med den skarpa profilen hade intet särskildt frapperande; de blåa ögonen voro små, menlifliga; pannan var hög och rak, rösten välljudande. Men öfver hela hans väsen låg något af febril oro, och i ansiktsuttrycket spårades snart något af den öfveransträngning, som är en oundviklig följd af ett så jäktande arbete som Vrchlickys.

Född i Laun den 16 februari 1853, studerade han under sitt egentliga namn Emil Frida först teologi vid Prags universitet, men fick snart nog af denna själaspis och öfvergick till filosofien. Såsom informator hos grefve Montecucculi-Laderchi, fick han på 70-talet i Modena och Livorno tillfälle att närmare lära känna antiken och den romanska poesien. Efter hemkomsten anställdes han såsom sekreterare vid tjechiska Polyteknikum i Prag; 1890 blef han sekreterare vid Franz-Josef-akademiens konstafdelning, promoverades året därpå till hedersdoktor och utnämndes 1893 till professor i jämförande litteraturhistoria — ett vetenskapligt erkännande, som hans

* Läs: Verchlitsky.ofantliga produktivitet och beläsenhet samt hans fina konstsinne till fullo motsvara. Hans hustru Ludmila är dotter af en tjechisk skriftställarinna Zofie Podlipska, en syster till författarinnan Karolina Sveda.

Ensamt förteckningen på hans arbeten skulle fylla flere sidor, och författarnamnet Jaroslav Vrchlicky vardt snart så bekant i Böh-men, att det äfven i det borgerliga lifvet alldeles undanträngt familjenamnet Emil Frida. Såsom metrisk öfversättare har Vrchlicky utfört ett jätteverk: Dante, »Orlando furioso» och »Gerusalemme liberata», Goethes » Faust», spridda delar af Byron, Longfellow, Shelley, Hamerling, Lope de Vega, Calderon, Poe, Echegaray, Leopardi m. fl. samt en mycket rikhaltig fransk antologi. Vid sidan af detta arbete, för hvilket flere årtiondens studier tyckas nödvändiga, har han publicerat ett tjogtal dramer och mer än trettio egna diktsamlingar plus ett par häften skizzer!

Gifvet är, att denna oerhörda alstringskraft, som ännu ingalunda kulminerat, måste i någon mån hämma eller

skada sig självfi Skalden har ock insett detta genom att själf redigera en koncentrerad upplaga, som på 600 fintryckta sidor ger en totalbild af hans lyriska och episka verksamhet. Men hvilopauserna mellan akademiska föreläsningar eller de stora litterära uppgifterna använder han ständigt till att kasta ner tillfälliga stämningsbilder på papperet — han måste skrifva.

Om Vrchlicky i fråga om produktivitet står i skarp motsats till Viktor Rydberg, för han dock tanken till denne icke blott genom likheten i vetenskaplig carrière, utan ock genom det spekulativa, det reflekterande som genomgår hans mesta och bästa diktning. Men Vrchlicky är afgjordt en rikare konstnärsnatur och en större formvirtuos, därför ock såsom litterär karakter vida mångsidigare och — oberäkneligare. Vrchlicky liknar Schiller i sin kärlek till antiken och sin reflekterande idealism, och om Goethe erinrar hans hednisk-panteistiska världsåskådning och kosmopolitiska diktning; men bäst som han fördjupat sig i den antika skönhetsvärlden, kan han plötsligt kasta sig in i medeltidens legendariska mystik; då hani en stämning sjunger den sinnliga lifsglädjens höga visa, kan han i en annan korsfästa alla lustar och gråta öfver mänsklighetens

Vrchlicky är i många, både yttre och inre afseenden en motsats till Svatopluk Cech*, hvilken med honom delar äran af att vara Böhmens störste nu lefvande skald. Är Vrchlicky mer universell, är Cech åter mer slav och tjechisk patriot i konsten; Vrchlicky är genom sin fina bildning och sin ästetiska smak afgjordt en aristokratisk natur, Cech är den oförfalskade demokraten; under det att Vrchlicky helst svärmar i den sydländska skönhetsvärlden, har Cech känt sig mest dragen till det ryska brödralandet och till den idylliska slaviska landsbygden; medan Vrchlicky än fördjupar sig i stora psykologiska problem, än låter sin sångmö leka med alla känslosträngar, uppställer Cech för sin skaldiska fantasi de stora sociala problemen och de nationella frihetskrafven. Vrchlicky är utan gensägelse mer receptiv än originell; Cech är en alltigenom origi-

* Läs: Tjech.

Svatopluk Cech.

lidande. Vare sig man häpnar öfver denna allsidiga receptibilitet eller öfver bristen på enhetlig individualitet, måste man dock beundra denna oerhörda arbetskraft och den stora konst, som den bär i sitt sköte. Ett sådant alster som hans trilogi »Hippodamia», till hvilken Zdenko Fibich satt musik, vore genom sin formella skönhet och sitt djupt mänskliga innehåll nog att bevara Vrchlickys namn i världslitteraturen, och det skall blifva en af litteraturhistoriens intressantare uppgifter att en gång söka utreda motsättningarna i denna fenomenala skaldekarakter. Men lyckligt det land, som fått en sådan sångens mästare!nell personlighet, hvars poetiska ådra kväller fram ur hans omutliga sannings- och frihetskärlek. Vrchlicky kan hinna nedskrifva många poem, under det att Cech grubblar på en enda tanke; Vrchlicky — — nej, läsaren har kanske redan tröttnat på dessa litterära paralleled

Då jag första gången uppsökte Svatopluk Cech i hans lilla ungkarlsvåning på Letna (Belvederen) i Prag, öppnades dörren af en kortväxt, medelålders man med yfvigt helskägg och något tafatta rörelser. Jag sporde efter den, som besöket gällde, och vardt sannerligen en smula flat, då han i anspråkslös ton förklarade sig vara identisk med den sökte. »Ursäkta ett ögonblick!» och så rusade han ut i ett annat rum för att göra toalett, hvarunder jag hann beskåda hans bibliotek och göra bekantskap med hans hund, Cechs trogne kamrat — likasom Zeyer är och Neruda var, har Cech för-blifvit ungkarlsståndet orubbligt trogen.

Men från hans fönster hade jag också tid att taga i betraktande den härliga utsikten: där nere ligger det arbetsamma, rörliga Prag, •som Cech så roligt skildrat i sina satirer om herr »Broucek» (tjecher-nas Trögelin eller Buchholz); där borta synes det majestätiska Hradcany, som inspirerat skalden till hjältedikterna om Zizka och andra nationalhjältar, och rundt omkring utbreda sig de väna böh-miska dälderna, som skalden så varmt målat i lindens skugga och i »Jan Burians visbok», och där »Smeden från Lesetin» sjungit trälens frihetstörstande sånger.

Man glömmer under samtal med Svatopluk Cech alldeles hans litterära storhet för hans flärdlösa hjärtlighet. Hatande all reklam, allt effektsökeri talar han om sig själf så anspråkslöst, som det är möjligt för en blygsam man

utan att förfalla i motsatt öfverdrift, och nästan aldrig får man se honom ute — därtill älskar han sitt tysta arbete för mycket. Och hvad skulle han hafva att säga om sig själf utom hvad hans många böcker förtälja? Son af en tjechisk bonde, har han aflagt juridisk examen i Prag, men öfvergick snart till den litterära banan, där han länge verkat såsom feuilletonist i »Narodni Listy», och han utger fortfarande den skönlitterära tid-

Slavia. 23skriften »Kvety» (»Blommorna») i förening med d:r Servac Heller och sin broder Vladimir. Medlem af »Ceska akademia» och hedersledamot af Konstnärsföreningen (»Beseda»), har han tagit föga aktiv del i det politiskt-offentliga lifvet, och då Prags stadsfullmäktige kallade honom till hedersborgare, betackade han sig i höflig form för denna ärebetygelse. Utarf hetsighet eller skärpa utvecklade han under ett samtal tjechernas nationella sträfvanden, hvilka han varmt omfattar, men tycktes för egen del helst vilja uppsöka det lugna skaldearbetet vid skrifbordet eller i en undangömd vrå på landsbygden.

Hederlige, gode Cech! De 50 åren börja strö sitt snö i ditt yfviga skägg, och din rygg är något böjd genom det ständiga lutandet öfver skrifbordet. Men din blick är lika ungdomligt varm och barnsligt ren som förut, och ditt handslag är lika trofast och manna-

kraftigt. Måtte du ännu många, många år från ditt Letna blicka ut öfver ditt älskade Böhmen och verka till ditt fosterlands fromma! Och äfven om »Europa» undslipper den förfärliga katastrof på hafvet, som du siat, är det ingen, som icke instämmer i din önskan, att »Slavia» för fulla segel måtte styra kursen mot den morgonrodnad, som trälaskalden själf ej fick upplefva!

En annan tjechisk skald, som jag bevarar i kär hågkomst, är /. V. Sladek, professor i engelska språket vid handelsakademien i Prag och utgifvare äf den litterära tidskriften »Lumir». Flärdlös och hjärtlig som Cech, håller också han sig helst till den idylliska naturen och det tjechiska landtlifvet. Många af hans dikter kunna i äkta naivitet nästan täfla

Jos. Y. Sladek.med folkvisan, och då han nyligen ingick i sitt femtionde år, vardt hans födelsedag en heders- och glädjedag för hela Böhmen. För Sverige har Sladek ett särskildt intresse, enär han år 1891 utgaf en förträfflig tolkning af »Frithiofs Saga» — direkt från svenska till tjechiska.

Den universalitet, som framträdt i den nyare böhmiska poesien, har ej alldeles undgått klander från den yngre generationens sida, och den ungtjechiska stoltheten sätter någon gång rent af en ära i att känna till andra länder, enkannerligen Tyskland, så föga som möjligt. Men denna okunnighet hämnar sig förr eller senare och är för resten mer låtsad eller inbillad. Jag träffade en gång en kroatisk student, hvilken studerade i Prag och vid ett samkväm råkade yttra: »Gudskelof att jag inte förstår tyska!» Efteråt kom

det i dagen, att han var fullt mäktig tyska språket, hvilket för den akademiskt bildade slaven ännu är oundgängligt nödvändigt. Tyskan är allt fortfarande slavernas naturliga förmedlingsband i litterärt afseende, och »Archiv für slavische Philologie» utgifves ju på tyska och i Tyskland.

Men nog kan man förstå orsaken till denna ensidiga öfverdrift och äfven följa den ett godt stycke. De slaviska småstaterna äro unga folk och hafva ungdomens entusiastiska tro på sig själfva och på framtiden — denna tro som försätter berg och kan gå på vattnet. Och ej må man förtänka dem, att de tycka mest om sitt eget, på samma gång som de dock otroligt snabbt kunna sätta sig in i andras åskådningssätt och lefnadsvanor.

Näppeligen irrar jag mig i tron, att det svenska namnet ännu har en viss klang i Prag, där man — trots svenskarnas bekanta »räddnings»-mani i fråga om konstskatter under det trettioåriga krigets senare skede och trots Böhmens outsägliga lidanden — icke utan beundran kan tänka på Gustaf Adolf och hans fältherrars sagolika segertåg mot Wien. Än i dag firas i Mährens hufvudstad en folkfest till minne af att svenskarna lämnade Brünn.

Då jag en gång besökte studentföreningen »Slavia», vardt jag af de tjechiska studenterna hälsad med kraftiga »Na zdar!» (»lefveb>),som om jag varit en väntad gäst. Denna hjärtliga entusiasm är ett af det slaviska lynnets mest sympatiska drag; yisserligen kunna äfven svenska och tyska studenter lätt nog begejstras, men i regeln behöfva de ett glas punsch resp. en sejdel bier för att mjukna upp och komma sig för.

En afton öfverraskades jag af att från musikpaviljongen på Sofia-ön i Moldau få höra Södermans »Bondbröllop». Det skulle icke förundrat mig, om detta inlägg i programmet varit en ny, fintlig uppmärksamhet af mitt värdfolk, där jag tillbragt en hel månad i den allra angenämaste fångenskap; i alla fall visade det, att det musikaliska Sverige ej är alldeles okändt i det gyllene Prag.

Och musik saknas sannerligen inte i Prag — allt ifrån den tjechiska och den tyska operans orkestrar ned till positivet och cittran. Militärkapellen sörja dock vanligen för att tysk musik (Strauss och Wagner) föredrages, hvarvid den tyska publiken ostenta-tivt applåderar, under det att tjecherna se mycket likgiltiga ut.! Då jag i en tjechisk restaurant-trädgård uttryckte min förundran öfver att de nationella sångerna »Kde domov muj?» och »Hej, slovane!» så sällan hördes i hvardagslag, skyndade en af sällskapet — det var till på köpet en präst — fram till musikdirektören, och kort därpå ljödo de vackra tonerna till Tyls ord »Hvar är mitt hem?» Dess kompositör Fr. Skroup fick tyvärr besanna den sura erfarenheten, att ingen är profet i eget land: Böhmens slaviska folksång sjöngs af en tjechisk artist först i London och Köpenhamn med framgång, innan den återvände därifrån såsom segrare.

%

* *

Nära Karlsbron, vid Moldau-kajen och den vackra Ferdinand-gatan i Prag ligger en ståtlig renässansbyggnad, som förkroppsligar det tjechiska folkets själfständighetssträfvanden, dess kamp, motgångar och slutliga seger — det är den tjechiska nationalscenen, Narodno Divadlo, som med sina 5 rader och rymliga salong (för2,000 personer) har en bekväm, vacker inredning, värdigt motsvarande det gedigna, som orkestern och tiljan bjuda på. I midten af éo-talet lades på [-Nepomuk-da-gen-] {+Nepomuk-da- gen+} grundstenen till detta konsttempel, under det att tyskarna skrytsamt pekade på sin hundraåriga »Lan-des-theater», där den svenske Wagner-sån-garen Elmblad flere år verkat såsom lyrisk regissör. Och slumpen tycktes gifva tyskarna rätt i deras öfvermod: den tjechiska teatern härjades år 1881 genom en eldsvåda så, att den blef alldeles obrukbar. Men tjecherna fällde därför icke modet: äfven nu visade den enskilda offervilligheten hvad fosterlandskärlek mäktar uträtta; redan två år efter katastrofen stod Narodno Divadlo såsom en Fenix upp ur askan, och den 18 november invigdes det högtidligt med den sagohistoriska operan »Libusja».

Libusja är en halft mytisk personlighet, hvars namn spelar en stor roll i den apokryfiska handskrift, som på ett rätt underligt sätt hittades i slottet Zelena Hora eller Granberg, tillhörigt grefve Hieronymus Coloredo-Mansfeld. Libusja skulle ha varit en drottning på Vysehrad vid Prag och dotter af konung Krok, hvars namn för tanken till Krakaus sagodunkle grundare. I dikten, som utgör grundlaget för opera-libretton, hafva tre bröder kommit i tvist om faderns arfvegods, enär den äldste brodern på grund af förstfödslo-rätt ensam gör anspråk därpå. Den visa Libusja sammankallar då alla »kmeter» (äldste), »lecher» (jordadel) och »vladyker» (familje-chefer); de två jungfrurna vid Libusjas sida samla rösterna i en urna, och i enlighet med Libusjas åsikt besluter församlingen, att arfvegodset skall förvaltas gemensamt af de tre bröderna. Den

Nationalteatern i Prag.äldste blir häröfver så vred, att han vågar smäda Libusja och hennes kvinnoregemente. Hon förmäler sig då med lechen Premysl för att stärka den hotade furstemakten. — Om dikten varit äkta, hvilket den ingalunda är, skulle den hafva gifvit en tydlig historisk anvisning om grundskillnaden mellan den germanska och slaviska äganderätten. Nu bär den emellertid alla falskhetens kriterier både till innehåll och form och vardt också först af de upptäckta skrifterna förkastad äfven af de tjechiska språk- och historieforskarna själfva. Ur rent ästetisk synpunkt är dikten dock mycket intressant: det är som ett idylliskt sommarlandskap, öfver hvilket hotande moln skockas, då Ratibor från Riesengebirge förutsäger tyskarnas invandring i Böhmen. I en operasalong kan man odeladt njuta af denna sagohistoriska poesi.

Böhmarne äro för den skolade instrumentalkonsten, hvad tsige-narna äro i det naiva, okonstlade strängaspelet — födda konstnärer virtuoser med fint öra, känsliga nerver och varm kärlek till noternas poesi. Och likasom tsigenarna i sydöstra Europa, äro tjecherna i de moderna kulturländerna spelande nomader — det är ju inte

Libusjas dom.

Efter oljemålning af Dragutin Pavlik.alldeles af en slump som de i geografien mindre hemmastadda fransmännen förväxlat boheme, böhmare, med »bohémien» (tsigenare, friluftsmänniska)! Går man till det karga Montenegro, finner man i musikdirektören vid furst Nikolas hof en tjech, herr Tolinger; eller om man i Sofias stadspark lyssnar till orkesterns toner, kan man vara tämligen säker på att finna mer än en tjech bland de Bulgariska fiolspelarna. Huru många tjecher verka icke i Wiens •och Berlins musikaliska värld, och huru många hafva ej med sina stråkinstrument och taktpinnar hamnat i den kalla norden! Här behöfver blott erinras om namnen Adalbert Hrimaldy, Smetana och Czapek i Göteborg (den förstnämnde, kompositör af operan »Den försvunne prinsen», är f. n. musikdirektör i Czernowitz, Bukowinas hufvudstad); vidare F. Neruda i Stockholm, Fr. Glaser (på sin tid hofkapellmästare i Köpenhamn) och Napravnik i Petersburg.

De politiska förhållandena hafva äfven bidragit till att öka de tjechiska musikanternas vandringslust. Ehuru den tjechiska musiken i konstnärlig mening har rätt höga anor, förblef den, likasom tjecher-nas skönlitteratur, i det allra längsta såsom sådan okänd för Europa •eller måste segla under tysk flagg för att få tillträde i Dresden, Wien och Berlin. Redan på 1820-talet funnos kompositörer i Berlin m. fl. hufvudstäder, där de måste — om icke förneka sin tjechiska nationalitet, åtminstone tåla, att de betraktades såsom äkta tyskar; vi hafva t. ex. Georg Benda, en på sin tid högt uppburen kapellmästare i Berlin, Eerd. Kauer, Kittl, Gyrowetz, Bradsky — samtliga Böhmens söner som med eller mot sin vilja funno sin verkningskrets på andra sidan Erzgebirge och Böhmerwald och påverkades af dels tyska, dels italienska förebilder. Men revolutionsåret 1848 medförde omhvälfningar äfven på musikens område, och de böhmiska kompositörerna begynte nu ösa ur nationella källor — icke minst i val af ämnen. En provisorisk teater uppförde på 50-talet de slaviska operorna »Libusjas bröllop», »Jarmila», »Vladimir» m. fl.; sedan dess har den tjechiska operan skjutit stark fart, och musikkännare äro helt visst ej okunniga om namnen Anton Dvorak, Karl Bendi, Zdenko Fibich och Blodek.Men ingen tjech har dock blifvit så populär i det musikaliska >pa som Bodrick Smetana (1824—1884), ett geni, hvars öde varit

i dubbel mening tragiskt. Först och främst delade han reformatorernas vanliga lott att gå oförstådd och misskänd, detta så mycket mer som en ensidig tjechisk patriotism i början bittert klandrade honom för att han af utlandet (särskildt de tyske mästarna Liszt och Wagner) fördoms* fritt hämtade det goda och sökte förena det med tjechiskt karakteristiska motiv utan att därför offra det nationella. Efter uppförandet af den första operan »Brandenburgarna i Böhmen» 1863 dröjde det nära tio år, innan Smetana fick fullt erkännande från sina egna landsmäns sida — han fick ändtligen ett hederspris af 1,000 gulden för »Libusja», hvarmed den nya nationalteatern invigdes —, och först åtta år efter sin död vardt han allmännare känd och erkänd i Österrike, fosterlandet i vidsträcktare mening.

Ett rastlöst arbete, ekonomiska svårigheter och andra slitningar alstrade hos Smetana en nervositet, som utvecklade sig till ett obotligt nervlidande och hemsökte honom med den värsta pröfning, hvarför en tonsättare kan blifva utsatt: han vardt stendöf den 21 oktober 1874. Själf skref han härom i ett bref: »Det är mig som om jag stode under ett vattenfall: ett vildt brusande och stormande fyller mitt hufvud oupphörligt både dag och natt. Jag kan ingenting höra — icke ens min egen röst, och mitt pianospel uppfattar jag blott ideellt. Att höra hvad en annan spelar, till och med en orkester, är mig en omöjlighet. Mina kamrater känna ej detta i

Bröstbild af Smetana. • I nationalteatern i Prag.sitt friska, lyckliga lif och ana ej min kamp mot olycksödet vid arbetet.» Och dock mognade den konstnärliga verksamheten just* efter 1874 i den storslagna cykeln »Mitt fosterland», som i sex tonbilder målar Böhmens natur och folk: »Vysehrad», »Vitava», »Saska», »Från tjechiska ängar och lundar», »Tabor» och »Blanik». Och två år efter katastrofen biktade han sin sorg och längtan i stråkkvartetterna »Ur mitt lif». Men denna sorg lade sig allt ödesdigrare på hans själsriktning: år 1883 visade sig symptom af sinnesrubbning, och i april 1884 måste Stnetana såsom obotligt sjuk intagas på dårhuset i Prag. Men döden var blid mot honom, blidare än lifvet varit: den 12 maj 1884 släcktes den tynande lifs-gnistan, och dårhusets portar utsläppte Bodrich Smetana, för att hans graf skulle få det fulla erkännande, som världen förmenat honom i lifstiden.

Af Smetanas 8 operor är det företrädesvis två som gjort hans namn populärt: »Den sålda bruden» eller »Brudköpet» enligt den svenska titeln (»Prodana nevesta») och »Kyssen» (»Hubicka») med libretto af författarinnan Elise Krasnohorska. Det folkliga innehållet i det första stycket, som nu mera äfven spelas i Sverige, är följande:

I första akten firas fest i en by. Alla roa sig utom den vackra Marenka, hvilken älskar Jenik, men af föräldrarna tvingas att gifva sin hand åt den förmögne bonden Michas son Vasek. Jenik är en duktig pojke, men fattig och af okänd börd. Marenka är emellertid ståndaktig, och de båda älskande försäkra hvarandra sin trohet. I andra akten träffar Marenka Vasek, hvilken ännu ej personligt känner sin tillkommande (partiet har nämligen uppgjorts af gifter-målsmäklaren Kacal); hon låtsas som om hon ej visste, hvem hon hade framför sig, och talar med slug naivitet om att hon redan har fästman och att hon kommer att pina ihjäl Vasek, om hon tvingas till giftermål med denne. Vasek förlorar naturligtvis all lust att få hennes hand och afstår formligen därifrån. Men den beställsamme Kacal har under tiden ej varit overksam: med lock och pock förmår han den fattige Jenik att afsäga sig alla anspråk och att mot ett pris af 300 gulden genom lagligt kontrakt sälja sinfästmö åt Michas son. — I sista akten afslutas festen i byn med att några kringresande »komedianter» skola förevisa sina konster. Bland de nyfikna åskådarna är den dumme Vasek, hvilken blir lifligt betagen i Esmeralda — en af de spelande — och låter öfver-tala sig att spela björnens roll, enär den, som skötte detta makt-påliggande parti, supit sig dödfull. Marenka blir naturligtvis högst förgrymmad öfver att hennes älskade sålt henne för guld, och måste foga sig i sitt öde, då Kacal triumferande visar giftermålskontraktet. Men plötsligt upptäcktes det, att Jenik är — Michas naturlige son, och följaktligen har han lika laglig rätt till Marenkas hand som den andre sonen Vasek. Marenka förstår nu, att Jenik ej varit trolös; föräldrarna gifva sitt samtycke, och körens glädje minskas visserligen icke, då Vasek uppträder på scenen i björnhud efter att ha skrämt lifvet ur halfva byn.

Innehållet i »Kyssen» är ännu enklare och byggdt på en bynovell af en syster till Vrchlickys svärmor, Karolina Svetla (född 1830), hvilken lämnat karakteristiska kulturbilder i novellform af det äkt-böhmiska landtlifvet och särskildt tecknat starka, oböjliga kvinnokarakterer för att väcka och höja den tjechiska nationalkänslan, likasom den polska författarinnan Elise Orzeszko ur en mer mänsklig-social synpunkt med sin penna kämpat för sina landsmaninnors utveckling. — En ung änkeman Lukas friar till fader Palouchys dotter Vendulka, hvilken redan före bröllopet flyttar till honom för att sköta hushållet. Då Lukas vågar kyssa henne, såras hennes stränga anständighetskänsla, och hon förbjuder honom alla ömhetsbetygelser före sorgetidens slut och före vigseln, ehuru hon varmt älskar honom. Förhållandet blir allt mer spändt; Lukas uppfattar Vendulkas köld såsom svalnande tycke och hemfaller åt dryckenskap. Vendulka å sin sida är för stolt att göra eftergift i en principsak, och slutligen blir vistelsen i hans hem henne så olidlig, att hon (efter en förtjusande vaggvisa öfver hans sofvande barn) flyr till skogs med sin gamla faster Martinka, hvilken uträttar diverse tjänster åt gränssmugglare.I andra akten irrar den tröstlöse och ångerfulle Lukas omkring i skogen. Naturligtvis träffas de där, och Vendulka, gripen af Lukas' synbara ånger, rusar fram för att godvilligt gifva försonings-kyssen. Men nu stöter Lukas henne tillbaka — dock icke af trots eller hån, utan för att fullgöra alla konvenansens kraf. Han erkänner öppet, att han varit den felande, ber henne om förlåtelse, •och nu först falla de i hvarandras armar och besegla förbundet med trolofningskyssen.

Likasom Karolina Svetlas novell genom den samvetsgranna kulturteckningen och karakteristiken samt den poetiska doften räknas till Böhmens klassiska litteratur, sättes »Kyssen» främst af Smetanas tonskapelser för scenen. Och den naiva sentimentaliteten kryddas af folklig friskhet och af allmogens sunda humor; men på grund af den äktböhmiska lokalfärgen och den tunna handlingen har operan på utlandets scener blifvit vida mindre känd än »Brudköpet».

Den tjechiska musiken har trots mångfaldigt tyskt kulturinflytande bevarat en säregen prägel, och det finnes väl få land där musiken så trängt ned i de djupa leden som i Böhmen. De, som ej idka instrumentalmusik, sjunga, och det sjunges i Böhmen vida mer än i de sydslaviska länderna; och de, som inte kunna sjunga — de dansa! Det långsamma tempot med egendomlig rytm i moll är förhärskande, och äfven i glädtigheten mänger sig något af detta slaviskt veka och svårmodiga, som tyder icke blott på ett känsligare temperament, utan ock på en af historiska omständigheter framsprungen nationell beklämning. fylen särskildt har dansmusiken kommit till

heders i Böhmen, och alla tjechiska kompositörer hafva försökt sig i denna konstart genom inflätande af folkliga dansmelodier. Smetanas första försök gingo i denna riktning, och dansrytmen är ett hufvuddrag i »Brudköpet». Och Karl Bendls balett »Ett tjechiskt bröllop» (»Ceska svatba») är hildad uteslutande på folkliga motiv, till hvilka J. V. Novötny fogat de landtliga pläg-sedernä i mimiska balettscener. !

Först afhämtas bruden af festskaran, hvilket dock ej går så lätt, enär flickorna hetsa en gammal gumma på brudgummen ochej släppa bruden, förr än gillets rolighetsmakare (tlampac) betalat lösepengar. Nu välsignas brudparet af föräldrarna, gästerna smyckas med band och rosmaringrenar, och man beger sig till kyrkan, under det att byns själfsvåldiga ungdom af gästerna bombarderas med sötsaker och bakelser. Efter vigseln börja de egentliga festligheterna;

man täflar om brud-

kransen, dansar stånk-dansen (»kor-beh), retar de ny-förmälda på allt sättr och rolighetsmaka ren låter sina vanliga skämt gå af stapeln: han tappar på golfvet det första fatet, som lyckligtvis ej innehåller annat än hac-kadt köksaffall, improviserar en vagga med ett dibarn, arrangerar handtvag-ningen till förmån för musikanterna, hämtar det med sötsaker behängda trädet och för skaran

Tjechisk bruddräkt. lil1 bykrogen. Här

utför den första tärnan dansen med bröllopstårtan, och under sång och dans följer det traditionella »cepe7ti», d. v. s. den ceremoni, då hufvan sättes på brudens hufvud. Nu först få de nygifta komma hem i ro. Men de gamla fortsätta lustigt dryckeslaget, och de unga roa sig hejdlöst med danser: »umrlec» (den dödes väckande till lif genom-en kyss af den utvalda), »osmicka » (dans af åtta), »cibulicka », »ckytava» {»ta-fatt-dan sen») och — först och sist — skocna, polkan.

Polkan är icke af polskt ursprung, såsom man kunde frestas tro, utan en tjechisk produkt. Den lär hafva dansats första gången af en tjechisk bondflicka i Elbeteinitz och kallades då nimra efter <en visa, som på tyska låter så här:

»Onkel Nimra

kauft ’nen Schimmel,

kauft um funfthalb Thaler ihn».

Melodien upptecknades af en lärare vid namn Josef Neruda, aom gaf den namnet pul-ka (half takt). Till Prag kom dansen åi 1835; år 1839 hade den hunnit till Wien, 1840 spelades den på Odéon i Paris, öch sedan dess har den gjort sitt segertåg genom hela den civiliserade världen. »A ta polka — je to holka!», såsom det heter i Jan Nerudas präktiga ballad om huru polkan i släde far in till närmaste stad midt i vinternatten och får alla människor, både gamla och unga, både fattiga och rika, att dansa efter sin pipa.

Och det ligger smak och frisk lifsglädje öfver Moldau-staden, trots både politisk partisöndring, språklig dualism, belägringstillstånd •och polisförbud, som hindrat t. ex. föredrag öfver Jan Hus eller •offentlig uppläsning af »Trälens sånger». Det folk, som uppfunnit polkan, dansar om kvällarna sin nationella kadrill »Beseda» med •en smidighet och elegans, som ej träffas på alla parkettgolf. Och i skymningen, när man promenerar längs floden och ser ljusraderna på broar och kajer med dallrande månsken på den glimmande flodspegeln och hör den dämpade musiken i fjärran, kunde man tro sig flyttad till Venedigs canalezza, lifvad af Stockholms glädtiga sommarstim. Det är lifvets poesi, full af vårliga löften, dem sommaren förblifver trogen.

Denna saftiga värme hvilar äfven öfver Prags tystaste kulle Vysehrad, hvars åldriga kungaborg förstördes af hussiterna. Den är nu förvandlad till kyrkogård med ett både aristokratiskt och idylliskt lugn: cypresser och popplar, grönskande mattor och blom-mande rosenbuskar, glänsande, krucifix och arkitektoniska minnesvårdar, kransade porträtt och glimmande lyktor — där är lif och skönhet ännu i döden. Och äfven här är ett stycke af Prags och det tjechiska Böhmens storhet, ty Vysehrad gömmer stoftet af många af landets bästa söner. Nära den präktiga ingången står Bodrich Smetanas enkla minnessten, och bredvid ligger en grå häll med kors i relief och

den tvåordiga inskriften: »Jan Neruda 1834 —1891». Och prydd med visitkort och lagerkrans, höljes af blommor och blad den sten, som bär namnet Vitezslav Halek, den känslige lyrikern, f 1874. Likasom andra gudarnas älsklingar dog han ungr ännu ej hunnen sitt 4o:de år.

Men högt öfver alla andra kors och vårdar reser sig en ståtlig pelare, upptill prydd med tre händer omslutande en ring. Den bevarar minnet af Vaclav Hanka, den nitiske samlaren och okritiske litteraturforskaren. Död för mer än ett fjärdedels sekel sedan,, slipper Hanka nu mera höra alla de hårda omdömen, som i den vetenskapliga världen fällas om hans upptäckter af gamla tjechiska. handskrifter — omdömen i hvilka mänger sig harmen öfver att si länge låtit dupera sig af en enda man och förtreten att ej kunna utröna, i hvad mån de omtvistade fynden äro oäkta, och huru förfalskningarna öfverhufvud varit möjliga. Var Hanka en falskmyntare, har dock ingen varit ädlare i sina afsikter än han, och den kulturella pånyttfödelsen skulle ej kunnat främjas mer, om han ur forskningens schakter hämtat upp det renaste guld. Och folketr som har mer sinne för skaldens impulsiva idéer än för vetenskapsmannens torra kritik, gaf honom rätt: Hanka vardt faktiskt en oförgätlig banbrytare för den tjechiska historiens, språkets och poesiens vackra uppsving, och på Vysehrads pelare, högt öfver det gyllene Prags gator, läsas de sanna orden:

* »Folken dö ej ut,

så länge språket lefver.»

/ Böhmiskt landskap.

SJUNDE KAPITLET.

Kampen om Böhmen.

Det tjechiska partiets utveckling och splittring. — Rieger. — I böhmiska landtdagen och i kafé »Slavia». — Ett passionsspel i Böhmerwald. — På Karlstein.

Vid det trettioåriga krigets utbrott hade Böhmen räknat mer än tre millioner invånare, men genom utvisningar, utvandringar af religiösa skäl och krigets härjningar sjönk antalet plötsligt ner till blott hälften; hela distrikt stodo öde, och de tomma platserna fylldes af inkallade tyskar. Dittills hade Böhmen varit ett öfvervägande tjechiskt land, men efter det ödesdigra slaget vid Hvitå berget tog förtyskningen sin början, och den tycktes göra rent hus.

För något mer än ett hälft århundrade sedan var Praha en alltigenom tysk stad: ämbetsspråket var tyska; gatunamnen vorouteslutande tyska; det talades tyska öfVerallt, och det fanns endast tyska skolor. I några gymnasier undervisades ett par timmar i veckan i tjechiska språket såsom ett alldeles främmande ämne, och ännu till år 1866 var det förbjudet att afsända ett telegram på tjechiska. Före år 1848 undrade Metternich hånfullt, hvad för slags folk tjecherna vore, eftersom han aldrig hört talas därom, och då den tjechiske publicisten och skalden Havlicek, hvilken i början af 50-talet dog i österrikiskt statsfängelse, hos inrikesministern i Wien anhöll om tillstånd att åter få utgifva sin tidning, fick han det faderliga svaret: »Det ligger ej i slavernas väsen att befatta sig med politiska rörelser, och de böra lägga på hjärtat, hvad en böhmisk deputation en gång sagt monarken: Vi slaver äro flöjtblåsare och bry oss inte om politik.v — »Ja,» inföll Havlicek med sin vanliga fyndighet, »vi äro verkligen bara stackars musikanter, som inte förstå oss på politik. Men vi ha en rik farbror, som spelar basfiolen, och om han inte uppträdt, hade alla Europas monarker vid det här laget ej kunnat stämma upp Te Deum» — en anspelning på Nikolai I.

Och ännu år 1894 svarade den österrikiske ministerpresidenten Windischgrätz på en interpellation i kammaren: »Regeringen känner ingen tjechisk fråga!» Nej, hon vill ej erkänna tillvaron af detta obehagliga faktum; det är med det ungtjechiska partiet i Wien som med socialdemokraterna i Berlin: regeringen lyser det i bann och frånkänner det officiell karakter som parti; men hon känner dess tillvaro så mycket mer, och hon gör i själfva verket ingenting utan att i tysthet räkna med denna faktor.

Huru länge denna sega kamp mellan tyskar och slaver varat, som koncentrerat sig i Prag, därom äro meningarna delade. Somliga mena, att den slaviska rörelsen är årsbarn med detta århundrade och att den blef lifskraftig efter 1848; ungtjecherna åter påstå, att fejden räckt ett helt årtusende. För sådana tilldragelser finnas i självfva verket inga bestämda födelsedata, ty fröna föras osynligt af vindarna hit och dit och kunna stundom behöfva lång tid för att finna den lämpliga jordmån, hvarur de spira upp. Redan underJosef II spårades emellertid de första yttringarna af den nationella frigörelsen i det nyvaknande språkliga och etnografiska intresset.

Och det behöfdes blott en gnista från februarirevolutionen i Paris för att tända de väckta sinnena. Mikovec hade författat det nationella dramat »Premyslidernas undergång», som en söndagseftermiddag uppfördes i tyska teatern; Jungmann hade gifvit ut sin ordbok, Palacky arbetade på sin epokgörande Böhmens historia, och Havlicek skref fingerade korrespondenser från 0’Connels Irland för att gissla de inländska förhållandena. Vlastenci, de patriotiske, klädde sig i tjamara (den nationella hvita rocken med röda ränder, rödt kors på armen och silfverlejonet) och sjöngo »hej slovane!»; f. d. värdshusvärden Peter Faster uppträdde såsom folktribun i violett mantel med hermelin krage, och den unge Rieger företog sina agitatoriska resor genom landet.

Ehuru den slav-kongress, som samlats i Prag 1848, tog en ända med förskräckelse, och ehuru 1861 års s. k. »Februari-patent» betänkligt reducerade de konstitutionella reformer, som utlofvats genom det föregående årets »Oktober-diplom», var den nationella rörelsen för djup och stark för att kunna hämmas genom förbud och tvångsåtgärder — t. ex. genom den raffineradt uttänkta skatten på tidningsannonser, hvilken dock snart åter måste upphäfvas. (Däremot kvarstår ännu från denna mörka tid stämpelafgiften på tidningar i Österrike — en obskurantismens kvarlefva, som ej länder den habs-burgska monarkien till heder, och som äfven gäller för hvarje utländskt blad, som en turist får genom det österrikiska postverket.)

Regeringen var i självfva verket ganska makt- och redlös gent 'emot denna väldiga folkrörelse. Nya tidningar sköto upp som svampar efter en regnskur, däribland Julius Gregrs »Narodni Listy», som f. n. är landets mest spridda tidning och ungtjechernas ledande organ, och Skreysowsky grundade året därpå (1862) den på tyska skrifna »Politik», som drog på sin sida den böhmiska adeln och prästerskapet och som jämte den tjechiska »Hlas narodu» (»Folkets röst») är gammaltjechernas språkrör. Och då den nationella

saken fått sådana anhängare som de furstbiskopliga och högadliga

Slavia. 24ätterna Schwarzenberg, Fiirstemberg, Lichtenstein, Lobkowitz, Clam-Gallas m. fl. mäktiga jorddrottar, kunde den böhmiska frågan ej mer ignoreras på högre ort. Rieger ställde sig 1867 i spetsen för ett något teatraliskt »pilgrimståg» till det heliga Moskva för att hylla »slavernas befriare»; den andliga utvecklingen gick raskt i slavisk riktning, och kronan på emancipationsverket sattes 1881, då universitetet i Prag, den äldsta tyska högskolan, klöfs i ett tjechiskt och ett tyskt och därmed följde det exempel, som tolf år förut gifvits af det polytekniska institutet i Prag.

Emellertid hade den tjechiska framgången blifvit så stor, att en sammanhållning mellan så olika element och stånd i längden var omöjlig. Det polska upproret gaf den yttre impulsen till splittringen, i det att de äldre med Palacky och hans måg Rieger i spetsen obetingadt ställde sig på Rysslands sida, under det att den yngre generationen, ledd af den talangfulle advokaten Gregr, Slad-kovsky, Blazek m. fl., sympatiserade med polackernas frihetssak. Brytningen blef fullständig 1874, då gammal-tjecherna identifierade sig; med de moderata och sökte sitt stöd i den böhmiska jordadeln och kyrkan, hvaremot ungtjecherna representerade det demokratiska elementet, hvilket allt mer utvecklat sig till ett rent radikalt och på sitt program upptog sådana moderna sociala frågor som allmän rösträtt m. m. En kompromiss kom visserligen till stånd år 1879,. men då gammaltjecherna tio år senare genom antagande af de s. k. punktationerna visade sig benägna att kompromissa med tyskarna, hade de gräft sin egen graf såsom politiskt parti. Vid de landtdags-val, som nu företogos, krossades partiet nästan fullständigt vid valurnorna, så att de få, som öfverlefde blodbadet, föredrogo att tills vidare alldeles rymma fältet. Och på samma sätt gick det vid de två år senare företagna valen till riksrådet i Wien: gammaltjecherna, med hvilka grefve Taaffe fintligt förstått att sammanföra den konservativa centern och polackerna till en regeringsvänlig majoritet mot den förenade tyska vänstern, krympte ihop till tvä medlemmar,

och ungtjecherna behandlades såsom riksfiender.F. Lad. Rieger.

Men obruten trots de parlamentariska nederlagen står allt fortfarande gammaltjechernas chef, juris doktor *F. Lad. Rieger*. Född år 1818 på en böhmisk ort, där fadern var en hederlig mjölnare, har han efter universitetsstudier i Prag och Wien odeladt ägnat sig åt det nationella politiska lifvet, till hvilket han genom giftermål med den tjechiske patrioten Palackys dotter än lifligare knöts. Medlem af tjechiska vetenskapsakademien, har han vunnit erkännande äfven utom Böhmens gränser: så fick han redan 1863 kommendörskorset af ryska Anna-orden och utnämndes till hedersdoktor af universitetet i Charkov. Glömd af det unga släktet och på sin ålderdom beröfvad sin älskade dotter, står gamle Rieger dock ännu trygg och kraftig; det grånade håret och skägget är ännu yfvigt; ögonen hafva än sin lifliga skärpa, och den stämma, som under årtionden ljudit som en stormklocka för Böhmens folk, har ännu ej förlorat den djupa klangen. Och hvad än beundransvärdare är: den gamle, slagne partichefen vid den tysta gata i Prag, som bär hans svärfaders namn, har icke förlorat sin själfbehärskning, sin politiska klarsynthet, sin optimism och fosterlandskärlek, och han är för erfaren i parlamentarismens fejder för att«UIS6 ¿0 'fa**

låta otacksamheten och den tillfälliga im-populariteten gå sig till sinnes. För närvarande är Rieger undanskjuten i Prags tongifvande politiska kretsar; men när en Gregr, en Engel och andra ungtjechiska

ledare slukats af de demagogiska andar, som de själfva frambesvurit, skall man åter minnas Rieger såsom en af Böhmens ädlaste söner; hans bild skall växa, och den dag varder kommande, då hans minnesstod skall resas, lika visst som det skett öfver en Hus eller en Zizka.

* *

$

Det var under rätt intressanta förhållanden som jag första gången besökte det böhmiska landtdagshuset i Prag, en ålderdomlig byggnad belägen på Lill-sidan nedanför Hradschin: det var nämligen Själfva öppningsdagen för en ny session, hvars föregångare upplösts af regeringen efter några bullersamma uppträden från de hetsiga ungtjechernas sida. Dessutom stod man under det lifliga intrycket af det nyss förut begångna mordet på en tvetydig individ, som bland sina stallbröder gick under det romantiska namnet »Rigoletto af Toscana» — ett mord, som visserligen icke hade någon djuparepolitisk innebörd, men som dock spred ett underligt skimmer öfver vissa skuggsidor inom Prags *lägre* politiska sfärer och som gaf uppslag till den beryktade anarkist- eller *omladina*-rättegång, hvarmed regeringen inbillade sig kunna rikta ett krossande slag mot den ungtjechiska rörelsen såsom sådan och rättfärdiga sin böhmiska undantagspolitik.

Någon synnerlig rörelse i staden märktes dock alls icke i det yttre gatulifvet, och den lilla trupp af jägare och svartfjädrade poliskonstaplar, som fattat posto på det trånga Fünfkirchen-torget, var mer än tillräckligt för att på vederbörligt afstånd hålla några dussintal stillsamma, nyfikna personer, som — enligt en *tysk* Pragertidnings utsago — »just icke tycktes tillhöra gatulifvets ljusaste bilder». Själf befann jag mig bland dessa »ljusbilder» och fann för min del omgifningen vara allt för lugn och hygglig för att stämplas såsom blodröda revolutionärer eller sociala bildstormare.

Själfva landtdagsinvigningen ägde rum i den ståtliga Nikolaus-kyrkan, hvars högaltare beträddes af själfve ärkebiskopen af Prag eller, för att inte brista i österrikisk etikett, hans eminens furstbiskopen och grefven, kardinal Frantisek de Paula *Schönborn* Buchheim Wolfstal. Hans eminens etc. hade iklädt sig en brandröd skrud och hade på hjässan en mössa af samma färg, dråplig att skåda. Men af de 242 riksdagsmännen voro många ej synliga i kyrkan, ty de föredrogo att i små grupper begifva sig direkt till samlingssalen. På slaget tolf sågs dåvarande ståthållaren grefve *Thuns* resliga gestalt skrida in genom porten; kanoner dundrade, soldaterna skyldrade, och en regementsorkester bad Gud bevara kejsaren, hvilken i förbigående sagdt behöfver kunna minst ett germanskt, två romanska och fem slaviska språk för att göra sig förstådd af sina trogna undersåtar — att icke nämna magyariska och hebreiska. Men som hans apostoliska majestät bland annat äfven bär titeln »konung af Jerusalem», är det ju inte mer än i sin ordning att han äfven talar hebreiska.

Till böhmiska landtdagen får ingen profan tillträde utan personlig rekommendation af en parlamentsledamot — där hjälpahvarken papper eller handtryckningar. Men man slipper ändå mycket lätt in: man tar bara reda på någon riksdagsmans namn och skickar in sitt kort till denne, hvilken, måhända smickrad i tron att vara en europeiskt ryktbar personlighet, ej vägrar sin underskrift. Då jag för vaktmästaren sanningsenligt uppgaf, att jag då ännu ej kände någon böhmisk folkrepresentant, gaf denne mig anvisning på ett för mig alldeles obekant namn, och si! kuppen lyckades förträffligt.

Den böhmiska landtdagssalen är ej synnerligt stor, men rätt stilfull och imponerande. Vid sidan af presidiet har regeringen sitt lilla bord. Högern är naturligtvis upptagen af aristokratien, idel stolta »Grossgrundbesitzer»-namn, 70 till antalet såsom de grekiska bibeltolkarne. Den främsta högerbänken representerar ett mäkta stort kvantum vetande, statskonst och — inkomster: där sitta nämligen »virilisterna», d. v. s. själfskrifna platser, som besättas af ärkebiskopen och Böhmens tre biskopar samt af rektorerna vid Prags tyska och tjechiska universitet.

Öfverstelandtmarskalken furst Lobkowitz aktade sig i det inledande programtalet visliga för att vidröra den partipolitiska strängen, och den regeringsvänliga pressen uttalade den fromma önskan, att sessionen måtte blifva »opolitisk» — ett nonsens lika stort som att tala om en icke-religiös gudstjänst. Men redan vid det nästa sammanträdet frambar d:r Engel ungtjechernas gamla kraf och afvisade på ett värdigt sätt de beskyllningar, som riktats mot partiet med anledning af den tragikomiska »Rigoletto»-affären. Ungtjecherna gåfvo högljudt sitt bifall till känna, och publiken på galleriet instämde lifligt däri. Söder om Riesengebirge är publiken icke sen att demonstrera, och parlamentets helgd får där tåla vid en betydlig inskränkning.

Icke minst i kaféerna finner man genast, att tjecherna äro ett politiserande folk. Ett sådant samlingsställe för Prags intelligenta och litterära ungdom är t. ex det präktiga kafé »Slavia» midt emot Nationalteatern, och det gör skäl för namnet, ty här finnas alla slaviska länder och språk representerade genom tidningar ochtidskrifter. Och här finner man vid nästan hvarje tid på dagen rökande, drickande och spelande stamgäster, för hvilka bordets nöjen äro endast ett medel och sammanhållningsband för politiska meningsutbyten. Här kritisera ungtjecherna med slavens liflighet på sitt smidiga tungomål icke blott tyskheten i Wien, utan ock sina äldre f. d. bundsförvanter gammaltjecherna.

Och de hafva ovedersägligt rätt i många klagomål. Böhmen bidrar till statskassan med mer än 100 millioner gulden årligen, hvaraf föga mer än hälften kräfves för landets egen förvaltning. Ett femtiotal millioner gulden vandrar sålunda ur landet till nationaliteter och institutioner, som äro Böhmen totalt likgiltiga, kanske förhatliga. Ehuru tjecherna utgöra mer än 60 procent af landets befolkning, hafva de i riksrådet endast 38 platser, under det att det tyska mindretalet genom en föråldrad vallag och en finurlig valgeometri tager 54 platser i besittning. Enligt officiell uppgift har Böhmen 58 tjechiska och 47 tyska skoldistrikt (frånräknadt skolkretsarna Prag, Reichenberg och Königgrätz), och i de 5,034 allmänna folkskolorna är undervisningsspråket det tjechiska i 2,805, tyska i 2,229.

Vi vilja, sade mig en gång en ungtjechisk skriftställare, utveckla oss fritt, och vårt önskemål är, att Böhmen måtte blifva en själfständig, fredlig förbundsstat, fri från de förvecklingar och konflikter, hvari stormaktspolitiken mot vår vilja kan kasta oss. Vi vilja hafva en gemensam härskare med gemensam armé och gemensam utrikes ledning, men för öfrigt må de olika folken sköta sig själfva. Vi svärma ej för den ryska statskonsten, men se i den och den rysk-franska alliansen en motvikt mot en ensidig, för oss menlig tysk-österrikisk politik. Vi hata ej tyskarna, men vilja ej längre veta af något intrång i egna angelägenheter; vi förakta ej det tyska språket, men vi vilja begagna vårt modersmål, och vi behöfva ej den tyska kulturen, som varit öfvermodig mot oss och endast sökt undertrycka vår slaviska nationalitet i Europas ögon.

Äfven denna logik låter godt försvara sig. Historien har gifvit tjecherna rätt i deras tro på sin egen förmåga, och historiens domskall en gång utfalla till större förmån för ungtjecherna än dagpressens krönikörer nu kunna eller vilja inse. Om tjecherna nu äro öfvermodiga och hänsynslösa, hafva de härutinnan endast följt tyskarnas eget föredöme, och hafva tyskarna gjort sin stora historiska insats i Böhmens utveckling, förgäta de dock, att barnet nu nått myndig ålder, och de *pocka* på en tacksamhet, som inte alltid är förtjänt, och som framkallar —

otacksamhet.

Under konflikttiden för några årtionden sedan vardt en böhmisk deputerad i Wien inbjuden till galamiddag i Hofburg. Han infann sig iklädd den nationella *tjamaran;* men som etiketten föreskref frack eller uniform, sades det honom öppet, att han i denna kostym ej finge äta vid självfva hoftaffeln, utan måste nöja sig med att spisa i enrum. Och så skedde: hellre än att aflägga sin nationella dräkt föredrog den hederlige tjechen att afstå från den yttre glansen i hofsalarna. Så förhåller det sig ock med hela den tjechiska rörelsen: för att få vara självständiga tjecher, sig självfva, skulle de gärna offra till och med äran att vara en stormäktig kejsares undersåtar. Hvad gör det, om de ej få sitta på majestätets högra hand vid bordet — hufvudsaken är att människan är fri och får äta sig mätt! Denna praktiska logik är icke det minst betecknande draget i den nytjechiska rörelsen; den gör att ungtjecherna i sin radikala opposition närmat sig både socialdemokrater och antisemiter, och just af samma praktiska skäl lägga de mindre vikt än gammaltjecherna på de historiska traditionerna och de skriftlärdes teorier.

Den böhmiska rörelsen är särskildt därför värd beaktande, att den i politiskt hänseende erbjuder slående jämförelsepunkter med den svensk-norska unionsfrågan, likasom den ur språklig synpunkt för tanken till utvecklingen i Finland: där röjer sig samma entusiastiska kärlek till det nationellt litterära och historiska, som, därför att känslan är så stark, kläder sig i de starka orden; där är samma ungdomssjudande politiska lifaktighet med ljusa framtidsvyer, och — där finnes samma lättretliga ömtålighet och hederskänsla. Och kampen i Böhmen har en europeisk och världshistorisk betydelse, så till vida att den kan betraktas såsom en skärmytsling, enförberedelse till det stora fälttåg, som en gång på ett eller annat sätt kommer att utkämpas mellan germaner och slaver och närmast afgöra den habsburgska monarkiens öde.

Ännu är den slutliga utgången oöfverskådlig. Första villkoret för fred och frid är att ungtjecherna under nuvarande politiska förhållanden upphöra med sin i själ och hjärta föga uppriktigt menade russomani, samt att tyskarna i Österrike göra allvar af de vackra orden om liberala reformer på rättvisans och jämnställighetens breda basis. Intet vinnes i längden genom påskrufvade bajonetter och laddade revolvrar; sådant kan till en tid gå i Ryssland och Serbien, men det går ej i det upplysta Böhmen. Och den nye premierministern *Badeni* synes vara klok nog att inse detta. Men så är det också slaviskt blod i hans ådror, och han är inte för ro skull österrikisk polack i sin statskonst.

***

Vanligen gör man sig väl den föreställningen, att Böhmen är en enda jättedal eller kittel, kantad och skyddad af höga berg. Man behöfver dock bara kasta en blick på kartan för att se, huru landets båda största vattendrag, Elbe från öster och bifloden Moldau från väster, sänka sig nästan tvärs genom hela landet och mellan Erzgebirges pass slingra sig fram till det sachsiska slättlandet. Böhmen är en synnerligt bördig, långsamt sluttande högplatå, inramad af berg och skogar. Och hvad Erz- och Riesengebirge äro för den tyska gränsen i norr, det är *Böhmerwald (Sjumava)* för den bayersk-österrikiska, men Sjumava är ännu mer romantisk och på samma gång mer idyllisk än de allbekanta turistnejderna vid Bodenbach-Tetschen.

Man får en försmak af denna idylliska romantik redan då man lämnar den sydböhmiska staden Budweis och på en bibana tränger in i Böhmerwald längs Moldaus nyckfulla slingringar. På denna bana, som slutar nära bayerska gränsen, behöfver ånghästen tvåtimmar och tio minuter för att tillryggalägga trettio kilometer, så att man gång på gång frestas att hoppa af tåget för att närmare betrakta något föremål. Denna långsamma skyndsamhet, hvartill äfven det svenska järnvägsnätet ännu torde hafva motstycke, ger emellertid så mycket rikare tillfälle åt turisten att njuta af naturscenerierna, hvilkas skönhet stegras, ju mer man närmar sig »Böhmerwalds pärla», den lilla staden *Krumau* eller *Krumlov.*

Krumau i Böhmerwald.

Att staden verkligen ej är stor, fick jag snart klart för mig, då jag sent en sommarafton från stationen vandrade ner för den branta sluttningen till floddalen, där några eldsljus stucko fram bland mörka stenhus och fotstegen doft dånade på de krokiga, branta gatorna, hvilkas tysta tomhet verkade ännu mer genom bruset af Moldau vid de

skumma konturerna af en gammal borg. Och intrycket af stadens fridfulla litenhet bekräftades, då omsider vid skenet af en sömnig lykta ett Gasthaus upptäcktes. Det rum, som hyste mig den första natten, innehöll fyra sängar enligt den goda praktiska sedvänjan i kontinentala småstadshotell, och på bordet lågo två ting, som däremot äro rätt ovanliga i allmänna gästrum ochkommo mig att spritta till af obehaglig öfverraskning — det var två begrafningskransar! Efteråt fick jag veta, att minnesgåfvorna pietetsfullt bevarats i det bästa rummet för den stundande begrafningen af värdens nyss aflidne son. För tillfället hade jag dock ingen lust att reflektera öfver förgängligheten och sof snart den orättfärdiges lugna sömn, hvarur jag dock väcktes genom en underlig beröring. Det kom ljus i saken, och min sofkamrat befanns vara en innestängd katt — kanske med uppgift att vakta kransarna.

Men nästa dags sol visade mig en ort, dit minnet gärna återgår: en stilfull, åldrig stad på branta sluttningar; ett ärevördigt slott på en höjd; en flod, hvars otröttliga dån än lifvar, än söfver till ro; små trefna, hvita hus med en sund befolkning, som tyckes obesmittad af denna världens ondska; och rundt omkring berg och skogar och dalar, värmda och lysta af sommarens välsignade sol och svalkade af friska forsar. Det är både lif och stämning i denna tafla. Timmerflottor segla långsamt utför floden och störta ner i brusande vattenhvirflar, under det att roddarna lägga upp de långa årorna och fly upp på träställningar. Ifrån barrskogen komma kvinnor, bärande på ryggen stora korgar med kvistar och ris och hälsande med långsam hjärtlighet: »Guten Tag wünsche ich». Eller om aftonen, när solvisaren ej längre gör tjänst, när klockans klang tränger genom den rena, afkylda luften, och när slagskuggor kastas öfver de gulnade sädesfälten och passen blifva ännu mörkare — då såg jag mer än en gång ett pilgrimståg under sång draga förbi till Guds moders kyrka i Gojau. Och omedvetet följde tanken Vltavas slingringar bortom berg och djupa dalar till hafvet i norden, likasom själslifvets finaste trådar knyta samman det förflutna med det tillkommande och förmedla afstånden i rummet.

Ett idylliskt, gemytligt lif är det ock i värdshusen, där kunderna om kvällarna enligt god plägsed packa ihop sig vid ett enda långt träbord vid ölsejdeln och långpipan. Jag kan aldrig minnas mig ha sett en Böhmerwald-pipa stoppas: den tycks vara lika outtömlig som den rökandes förmåga att suga. Här röka doktorn och pastorn, inblandande latinska glosor i sitt djupsinniga resonemang; här rökaborgare och bönder, lugnt samspråkande på ett tungomål, som jag i förstone tog för ett slags slavisk dialekt, men som befanns vara — tyska.

Det germanska och det slaviska folkelementet, som sammanstöta i det aflägsna Böhmerwald-Sjumava, tyckas här fördraga hvarandra tämligen godt, ty de hafva bergfolkets behof af umgänge, af att vara sällskapsdjur i god mening. Och båda älska lika högt sitt Böhmen; tysken med denna ängsliga seghet, hvarmed man fäst sig vid något, som hotar att gå förloradt; tjechen med den ungdomliga kärlekens obändiga lidelsefullhet. Tysken är därför i sin böhmiska patriotism mer elegisk, romantisk, konservativ; slaven däremot af samma naturliga grund liflig, optimistisk, revolutionär. Det tyska elementet i Böhmen representerar det idyllisk-episka, tjecherna det dramatiska; tysken har mer gemyt, tjechen mer temperament och, hvad särskildt Böhmen beträffar, väl äfven mer intelligens.

Ännu hör Böhmerwald till en af de tysk-böhmiska grundpelarna, och dock försiggår äfven här ett slaviskt undermineringsarbete, som länge sedan skulle verkat starkare, därest Böhmerwald ej fått ständiga impulser från det bavariska grannlandet. Och tjechernas utbredning öfver Böhmen, Mähren och Schlesien in i det egentliga Österrike kommer sig icke blott af den lifaktiga, radikalt-folkliga agitationen, utan ock däraf att deras nativitet ökas, under det att den tyska befolkningens faktiskt minskas. Härtill kommer ock den moderna industriens ekonomiska kraft, som med ökade järnvägslinier slungar massor af det billigare tjechiska arbetarmaterialet från centrum ut mot periferien.

Äfven tjecherna skola ej kunna förneka, att den tyska kulturen också har kvar rötter i Böhmen — rötter så starka, att det behöfdes en socialpolitisk revolution för att med ens rycka upp dem. Adeln, som spelat en så viktig roll i Böhmens historia, förtyskade sina namn redan från Wenzel I; i slutet af medeltiden tog åter en tjechisk strömning vid, som dock hämmades totalt genom det böhmiska konungarikets fall 1620. Men på 1700-talet var det just Folkdräkter från Mähren.adelsmän — att särskildt nämna grefve Kinsky, Kaspar v. Sternberg och Kolowrat-

Liebsteinsky — som ställde sig i spetsen för den tjechisk-nationella rörelsen, och efter 1850 var den tjechiska högadeln med klingande tyska namn tongifvande för den böhmiska politiken.

Jag erinrades om denna tysk-tjechiska växelverkan, då jag besökte det gamla, väldiga slottet i Krumau, rest på en brant gneisklippa lodrätt öfver floden. En gång hade det ägts af de mäktiga herrarna af Rosenberg, och då denna ätt rönte samma öde som Strindbergs »Beaujolais de Beaune», skänkte Ferdinand II slottet åt furst v. Eggenberg, hvarpå det genom giftermål kom i släkten *Schwarzenbergs* ägo.

Det är äkta historisk stämning kvar i dessa 300 rum, hvaraf några en och annan gång bebos af änke-kronprinsessan Stephanie, och det hvilar högtidligt allvar öfver dessa vapensköldar och porträttgallerier af mer eller mindre ädla skuggor och vördade fäder. Här är stamfadern, furst Johann Adolf af Schwarzenberg, hvilken af en tysk kejsare vardt skjuten på jakt — af våda förstås. Hans trettonårige son fick då af kejsaren »Gyllene skinnets» ordenskedja såsom skadestånd för faderns blodiga skinn. Här ses den Schwarzenberg, hvilken halp Karl Johan vid Leipzig, och där är en röd prelat med samma namn — den förre furstbiskopen af Prag. Och den vackra kvinnan där på väggen är furstinnan Pauline. Moder till nio barn, omkom hon vid 37 års ålder i Paris, då hon med Spastaras heroism sökte och äfven lyckades rädda sitt yngsta barn ur lågorna.

Bland slottet Krumaus intressanta samlingar finnes äfven en gammal plankarta af okänd ålder. Sveriges aflånga yta fylles endast med orden: *Stockholm, Lappland, Småland* (vi äro ju alla småländingar understundom!). Norge däremot har här svällt ut till en bredd, hvarom de värsta vänstermän i brödralandet väl aldrig vågat drömma, och där Trondhjem borde vara till finnandes, har den anonyme kartografen placerat namnet — *Hekla.* Mene tekel ufar sin!

Men sist dröjde min blick vid bilden af en ung kvinna med sjukligt, lidande utseende. Det var Rosenbergska ättens »hvita fru»,hvilken ännu spökar i slottet om nätterna. »Hennes äktenskap var mycket olyckligt», hviskade kastellanen åt mig med hemlighetsfull förtrolighet, som om det gällt ett äktenskapsdrama från i går och icke den grefvinna »Perchta» (Bertha) af Rosenberg, som på 1400-talet vardt gift med Johan af Lichtenstein.

Man känner sig så »enkel», så okunnig inför en sådan där slottsförevisare, hvilken rabblar upp långa stamtaflor både fram- och baklänges lika ogeneradt, som jag i skolan redogjorde för Ludvig XVI:s saliga förfäder »med öfverhoppande af hvar tredje». Min krönikör gaf mig till lifs ett fantastiskt uppslag till en roman om Rosenbergarnes fem rosor och förde mig med skonlös konsekvens genom alla våningar och kapell, tills jag viljelös och tillintetgjord knuffades ut i det fria — en gulden fattigare än förut. Där ute på slottsgården stod furst Schwarzenbergs hertigliga lifgarde samladt omkring en harmlös kanon — det kom mig att tänka på uppsättningen i vissa operetter.

Den nuvarande ägaren bebor aldrig sitt ståtliga slott i det vackra »hertigdömet» Krumau, och försynen har lyckligtvis sörjt för att han därför ej behöfver sakna tak öfver hufvudet. Schwarzenberg besitter nämligen en trettiondedel af Böhmens rika jord med tolf herregårdar (däribland palatset på Hradschin i Prag och slotten Frauenberg, Wittingau och Schwarzenau), 95 mejerier, 85 skogsrevir, 87 kyrkor, 11 bryggerier, 2 sockerfabriker, 4 kvarnar, 22 sågverk m. m. Ensamt för skogsskötsel och afverkning i Böhmerwald har han i sin tjänst 5,000 familjer, hvilkas dagspenning i medeltal är 30 kreuzer. Fattigdom och rikedom gif dem icke, o herre!

Men då denna feodala högadel i Böhmen för några årtionden sedan öfvertog ledningen af den nationella rörelsen — kan man längre förundra sig öfver uppkomsten af ett ungtjechiskt parti med dess ungdomliga förlöpningar? Det, som är rätt för den ena, må ock vara billigt för den andra. När skall man i den historiska rättvisans namn medgifva, att öfverdrifter i en riktning måste framkalla öfverdrifter i den andra, och att just de öfverdrifter, som *nu* träda skarpt i dagen och uppröra oss, vanligen endast äro denaturliga följderna af århundradens missförhållanden, som vi icke se eller personligt känna, och som vissa historieskrifvare ej låtsas om, ehuru de samvetsgrant upptecknats af historien?

***

Tyskarnas ställning i Böhmen är i själfva verket nu mera den kritiska defensiven, och i den svåra kampen gäller det för dem att välja de rätta vapnen. Sedan den tjechiska nationalitetens grund och jämnställighetsidén icke längre kunna förnekas, kunna tyskarna ej stödja sig på en förment numerär öfverlägsenhet, ty förhållandet är i verkligheten omvändt; ej heller duger det med blotta fraser om den tyska kulturens öfverlägsenhet, ty den tjechiska skönlitteraturen är ojämförligt öfverlägsen den tysk-böhmiska, och den tjechiska industrien är minst jämnbördig med den tyska. Och hvad belägringstillståndet i Prag eljes må uträtta — icke bättrar det tyskarnas ställning på den tjechiska landsbygden, och icke stärker en dylik förtviflad åtgärd förtroendet till den österrikiska politikens inre riktighet, utan tyder fastmer på en viss svaghet och osäkerhet. Där logiken tryter, är det ju så bekvämt att tillgripa det enkla maktspråket.

Kampen om Böhmen är en andlig täflan. Tyskarna hafva sent omsider insett detta, och det må rättvisligt erkännas, att de på senare tid uppsökt lämpligare medel, särskildt i fråga om skolundervisningen och den sociala lagstiftningen; Prag, som i slutet af förra århundradet var skådeplatsen för den första kontinentala utställningen, har onekligen äfven på tysk sida uppsving att beteckna. Men jämför man utvecklingen i Böhmen med förhållandena i åtskilliga andra habsburgska kronländer, måste man fråga sig, om icke äfven detta försteg indirekt är tjechernas förtjänst, ty hade de icke varit, skulle de vackra reformerna kanske stannat på papperet. Tjecherna spela härutinnan ungefär samma roll i Österrike som socialdemokraterna i Tysklands sociala lif: staten bekämpar dem och förnekarriktigheten af deras teorier, men söker att genom egna sociala reformuppslag bryta udden af deras hypnotiserande makt. Äfven på det litterära området hafva tyskarna i Böhmen börjat vakna, och särskildt har föreningen »Böhmerwaldbund» skapat ett kulturelt verk, som här i förbigående må nämnas: *passionsspelet i Höritz.*

Höritz är en liten idyllisk by i sydvästra Böhmen ej långt från bayerska gränsen. Förut knappt kändt utom Böhmerwalds dalar, har dess namn nu blifvit bekant i hela Österrike och skall snart vinna världsrykte såsom en farlig medtäflare till Oberammergau i södra Bayern, skådebanan för medeltidens mysterier i renässansform. Passionsspelet i Höritz är också inrättadt efter förebilden af det bayerska: båda spelas på sommarens sön- och helgdagar af den landtliga befolkningen; båda räcka lika länge (inemot 6 timmar), och båda äro framsprungna ur samma folkligt naiva källa, det religiösa behofvet. Men under det att Oberammergau har mer äkthet och kulturhistoriska anor, har det böhmiska religionsdramat ett kanske större ästetiskt-konstnärligt intresse. Scenen i Oberammergau är så primitiv som möjligt, ty den befinner sig jämte åskådarrummet under bar himmel och begagnar sig delvis af bergets och skogens naturliga fonddekoration, och de bayerska folkkomedianterna maskera sig icke, utan afpassa rollerna efter naturlig likhet. I Oberammergau spelas endast hvart tionde år; i Höritz uppföres passionsspelet tills vidare hvar sommar.

Den landtliga befolkningen i Böhmen, äfven den tjechiska, har af gammalt älskat teatraliska föreställningar, och redan vid århundradets början begynte man i Böhmerwald på söndagarna utföra scener ur gamla och nya testamentet — naturligtvis utan kostymer och tilja. Men saken togs om hand af »Böhmerwaldbund», som för detta ändamål insamlade 60,000 gulden, upptecknade traditionella texter och byggde en enkel sommarteater för 2,000 personer. En kapellmästare inöfvade körerna; en elektricitetsfirma åtog sig belysningen; själfva regeringen bestod militärmusik, och en teaterdirektör från Budweis ordnade kostymeringen och regien på ett verkligt glänsande sätt. Det gällde ju intet mindre än att bibringascenisk vana åt tre hundra hederliga småborgare och bönder, landt-liga kvinnor och barn.

Det är en kolossal föreställning, som under loppet af en half •dag bjuder på 34 deklamatoriska föredrag på rimmad blankvers såsom text till tablåerna; 15 körer, hvardera med flere strofer, utförda med god samsjungning af 50 män och kvinnor, klädda i hvita, •fotsida dräkter med röda mantlar och svarta hufvuddukar med gyllene diadem; samt till sist mer än 40 dialoger, af hvilka de flesta hafva kulturhistoriskt värde, enär de för nära ett hundra år sedan författats af själfva folket.

Men dragningskraften ligger dock mindre i dialogen än i den plastiska framställningen. De 34 bibliska bilderna präglas af en historisk trohet, måttfullhet och harmoni, fördelaktigt vittnande icke blott om regissörens smak,

utan ock om dessa landtliga artisters sunda instinkt för det riktiga, om deras sinne för plastisk enkelhet •och värdighet. Underlägsen är visserligen den dramatiska framställningen, men just i den okonstnärliga repliksägningen ligger den naiva dialogens styrka och verkan. Skådespelarna undveko all patos och framsade de inlärda orden med en okonstlad enkelhet och godmodighet, h varigenom passionsspelet fick sin rätta karakter. Till •och med framställaren af frälsarens person (han hade en förträfflig maskering och en ypperlig plastik) uttalade orden vid nattvarden och på korset med en okonstnärlig rättframhet, som en rutinerad skådespelare säkerligen skulle hafva svårt att imitera.

Det egentliga passionsspelet inledes med förspel, som upptaga hela förmiddagen. I anslående bilder med raffinerade ljuseffekter och beundransvärdt snabba scenförändringar upprullas taflor om skapelsen., syndafallet, syndafloden, Josefs historia, vandringen genom öknen, David och Goliat, Tobias och Ester — allt strängt hållande sig till den bibliska traditionen. Man skådar Gud Fader i skepnad af en gråskäggig, ärevördig gubbe i fotsid klädnad, då han leder fram Eva till den sofvande Adam. Man får med egna ögon se den slingrande ormen, som på enfaldig Böhmerwald-dialekt med det -.sköna äpplet frestar de första människorna (här dock icke ens före

Slavia. 25syndafallet nakna), och man blir öfvertygad om att den hvita cheruben med de stora vingarna verkligen hade ett rödflammande svärd för att jaga syndarna ur paradiset.

Därpå följa tablåer om Jesu födelse, barndom, bergspredikan, underverk o. d., slutande med en praktfull tafla: Jesus rider in i Jerusalem på åsninnan (utan fåle) under jubel af män, kvinnor och nakna barn, hvilka skockas kring Davids son och Israels konung. Äfven här är den bibliska texten samvetsgrant följd, t. ex. då den kometlika stjärnan stannar öfver stallet i Betlehem, eller då Jesus frestas af djäfvulen, hvilken iklädt sig en så vedervärdig, svart skepnad, att frestelsen sannerligen ej bort vara svårt att afvisa.

Först nu är åskådaren mogen för det långa passionsdramat, begynnande med scenen i Lazarus’ hus på torsdagen och slutande med fredagens död på korset. Alla scener och dialoger äro dramatiskt verkningsfulla, och ingen detalj är utelämnad: man ser, huru Pilatus bryter rättvisans staf, och huru han sedan tvår sina händer; man ser, huru knektarna spela tärning om Jesu kläder under en mycket realistisk dialog, nästan erinrande om en biscen hos Shak-spere. Till sist följa några sluttablåer, framställande nedtagandet från korset, uppståndelsen och himlafärden, och den stora blandade kören framträder till rampen med en jublande halleluja-hymn. Orkestern och orgeln, som begynt med Haydns »Skapelsen», falla majestätiskt in, och slutridån går långsamt ner med inskriften:

»Ehre sei Gott in der Höhe!

Es ist vollbracht!»

Den folkliga uppfattningen röjer både dramatiskt lif, verklighets* trohet och mänsklig karakteristik. Afskedet mellan Jesus och hans moder är af en naturligt rörande art, som kunnat hedra hvilken dramaturg som helst. I psykologisk motsats till vekheten hos den botfärdige Petrus, hvilken förnekade mästaren vid hanegällen, står den hopplösa förtviflan hos Judas, hvilken drifves till självmord, sedan satan uppenbarat sig för honom i mörkret. Hans förräderi, snikenhet, tvifvel och hemska ånger äro tecknade med särskild för-kärlek. Såsom mellanspel hade ock inlagts »Pilgrimen och vallgossen» eller »Parabeln om den gode herden». I en vildmark träffar en eremit en vallgosse, hvilken är oströstlig öfver förlusten af faderns hundrade får, hvilket lupit bort. Efter ett samtal skiljas de åt, och gossen fortsätter sitt letande, tills fondridån går upp och — efter en bild i Roms katakomber — visar den gode herden i skepnad af en hvitklädd yngling, som öfver en bäck bär det räddade lammet.

Men icke mindre intressant är att studera publiken både utom och inom teatern — på en enda sommar besökas de 16 föreställningarna af minst 30,000 personer. Här är den internationelle turisten med resväskan och röd uppslagsbok; här synas bergstigare (både äkta och falska) med grofva skor, långa strumpor, knäbyxor och plym i nacken; här märkas hederliga bondtyper med blanka västknappar och långskaftade porslinspipor samt kvinnor med korta, krinolinstyfva kjolar öfver de blåa strumporna samt med svarta, vinglika hufvuddok.

Folkspelet signaleras med tre bösskott, och så strömmar folket genom sidodörrarna in i »salongen», hvars starkt

sluttande golf följer den naturliga backsluttningen. Mer än en begynte gråta under passionsscenerna, och det vardt en synbar lättnad hos den andäktiga publiken, då den elake Judas ändtligen beslöt att ta lifvet af sig. — Under två timmars middagsrast sörjde publiken för de lekamliga behofven dels i Höritz' värdshus med de lockande namnen »Rose», »Pilatus», »Paradies», »Hölle» och »Teufl», dels i små stånd, där man försedde sig med wurst och bier och sedan slog sig ner i det gröna. I ett stånd såldes heliga föremål, hvilkas äkthet intygats af en apostolisk vikarie: rosor från Jericho, törnen från Jerusalem med mera sådant. På samma ställe uthyrdes ock teaterkikare — de gjorde åtminstone inte anspråk på att vara från Palestina.

För den tyska kulturen i Böhmen är passionsspelet i Höritz en ej oväsentlig faktor, som ur ästetisk synpunkt länder »Böhmer-waldbund» till stor heder. Men med all aktning för sakens kulturhistoriska värde, kan man — med detta »man» identifierar för-fattaren naturligtvis blott sitt egna kära jag — icke undertrycka vissa betänkligheter mot att dylika skådespel hvarje söndag uppföras offentligt. Folket vänjer sig vid en förut okänd ståt och raffinerad smak, och näppeligen äro de realistiska tortyrscenerna annat än vidriga, då t. ex. den till midjan nakne Jesus hudflänges och hänges på korset mellan de båda röfvarena.

Och ser man noga till, är passionsspelets återupptagande i denna något moderniserade form kanske blott ett nytt medel att binda det godmodiga folket ännu fastare vid den allena saliggörande kyrkan och följaktligen vid det bestående statsskicket. Då ung-tjecherna verka för folket — och det göra de sannerligen i hög grad —, sker det genom politisk agitation, genom folkskolor, genom spridande af populär-vetenskapliga småskrifter samt genom firande af sådana mänsklighetens patrioter som böhmarna Jan Hus och Jan Komensky.

*

$

Icke långt från Prag ligger i en undangömd dalsänkning ett slott, hvars 40 meter höga torn på en dubbelt så hög klippgrund sticker upp öfver de omgifvande skogiga kullarna. Detta slott heter Karlstein, så uppkalladt efter dess grundare den böhmiske konungen och tyske kejsaren Karl IV, eller Karluv Tyn — såsom tjecherna godtyckligt behagat ändra det ursprungliga namnet.

Äger Karlstein icke den rikedom på historisk romantik, som finnes hos Wartburg, om hvilket det för öfrigt erinrar både genom läge och arkitektur, är det dock öfverlägset i ålderdomlig stämningsfullhet. Seklers flertal talar i de nästan oigenkännliga freskomålnin-ningarna på murkna väggar; tidens vandalism sticker fram ur mossiga remnor och gapar ur brustna hvalf med femhundraåriga anor; reliker ha nästan ruttnat bort, och furornas förstenade rötter kunna knappt särskiljas från den hårda grund, hvarur de skjuta fram. Och där tiden skonat, har människans förstörelselust tagit vid. Eld och svärd ha allt sedan 400 år gjort Karlstein obeboeligt,och det restaureringsarbete, som efter böhmiska landtdagens beslut företagits enligt professor H. Schmidts plan, mäktar icke förtaga

Slottet Karlstein i Böhmen.

det ålderdomliga intrycket. Hussiternas grofva stenkulor, som med kastmaskiner slungades mot borgmurarna, ligga kvar såsom stumma vittnen om förödelsens styggelse; svenskarna uppsökte 1648 äfven denna riksklenod för att »rädda» konstskatter, och slutligen har regeringen i Wien gjort sitt bästa att tömma salarna. Till och med Karlsteins ädelstenar, de böhmiska kroninsignierna, hafva försvunnit och förvaras nu mera i S:t Veit-katedralen. Det är som den tjechh ske skalden Macha sjunger:

Uti mörka skogen klagar göken under gråt och suckar invid Karluv Tyn det gamla:

»Karluv Tyne! Starka fäste!

Hjältars murkna minnesmärke!

Ärofulla graf och skugga!

Svunna sol och släckta stjärna!

O hur står du tom och öde!

Karluv Tyne! Karluv Tyne!»Den märkligaste lämningen från Karlsteins storhetstid är det lilla Katarina-kapellet, där Karl IV stundom lät stänga in sig för att göra bot för sina synder och lofva bättring. Ännu förevisas det lilla hål i muren, genom hvilket en nödtorftig föda stacks in till den botfärdige monarken. Och för att göra Karlstein till en riktigt lugn vistelseort, utfärdade han ett k. & k. påbud, att ingen kvinna skulle få tillbringa natten på Karlstein. Till och med hans egen drottning — kanske var förbudet riktadt mot henne? — måste rätta sig därefter och taga sin bostad i det närliggande Karlik. Att denna förordning obrottsligt iakttogs, är väl svårt att leda i bevis; ja, Jaroslav Vrchlicky påstår till och med i sin fina historiska komedi »En natt på Karlstein», att två kvinnor skulle ha tillbragt en natt där. Visserligen bör man inte alltid tro, hvad poeterna säga, men det kan ju möjligen roa läsaren att höra, huru den tjechiske skalden framställt saken.

En vacker juniafton anno 1363 komma till Karlstein två förklädda damer. Den ena är ingen annan än Karl IV:s gemål Elisabet, hvilken med eller utan skäl är svartsjuk och vill öfvertyga sig om, huru hennes man tillbringar sitt lif därute. Den andra är en brorsdotter till Karlsteins borggrefve af Wartenberg, Helena, hvilken af den kärleken, den kärleken drifves att trotsa förbudet för att få vara tillsammans med sin älskade Pesek, konungens munskänk. Drottningen anförtror sig i sin ängsliga nöd åt ärkebiskopen af Prag, hvilken bland andra gäster befinner sig i slottet, och denne skaffar henne en pagedräkt ur borggrefvens garderob. Nu vill det sig emellertid ej bättre än att Pesek åt sin Helena smugglat en precis liknande dräkt. Helenas verkliga kön upptäckes af den skarpsynte och lefnadslustige Peter, konung af Cypern och Jerusalem, hvilken äfvenledes är kung Karls gäst. Peter anställer mycket nitiska efterforskningar efter den vackra, förklädda flickan och träffar slutligen den barettprydda pagen, hvilken håller vakt utanför konungens sof-rum. Men denna page är — den svartsjuka drottningen, hvilken på detta sätt bäst öfvertygar sig om sin gemåls trohet. Intrigernas härfva afvecklas, och sammanhanget förklaras. Karl IV blir rördaf sin makas brinnande kärlek och låter nåd gå före rätt både mot drottningen och den listiga Helena. Och så vardt en sällsynt angenäm natt på Karlstein.

Men det var inte den sista. Då den franske ädlingen François de Bassompierre, Henrik af Navarras äfventyrlige och galante undersåte, besökte Karlstein, gick det bevisligt på Karlstein så lustigt till, att det var ett samtalsämne för hela Prag. Kejserliga och kungliga förbud hafva gällande kraft — till en viss tid, och det finnes naturliga lagar, mot hvilka de mänskliga äro vanmäktiga.

På Karlstein finnes en brunn, som till ett djup af 155 meter borrats från klippans platå till själfva grunden. Som det är rätt obekvämt att bära upp vatten en så lång och brant sträcka, har man tagit sin tillflykt till ett lika enkelt som sinnrikt medel. Två personer ställa sig inuti ett stort hjul, försedt med hissverk; det kommenderas: framåt marsch, och under oupphörlig trampning vefvas vattenkaret upp. Detta påminner något om ekorren i hjulet och — om mänskligheten. Trots alla ansträngningar ser det ofta nog ut som om den mänskliga utvecklingen ej komme framåt en enda tum. Och ändå rör den sig; det går framåt och uppåt, och lifsens vatten hämtas upp ur sanningens outtömliga brunnar åt törstande släkten. Men folket tyckes ändå stå kvar på samma fläck och trampa i sitt anletes svett.

Karlstein är med sina ruiner och sin restaurering ett storartadt vittnesbörd om mänskliga skiften och förändringar i Böhmen. Men hvad som förblir sig lika i dag som århundraden tillbaka — det är Karlsteins vackra omgifning, kanske ännu vackrare än på Karl IV:s tid: bergen stå med orubblig styrka; barrskogarna hålla sig alltid lika gröna, och Berounkas glittrande ormslingor förtorka icke. Längs flodens stränder löper det hvita bandet af små hus i jämnbredd med landsvägens bruna strimma, och bland de gula sädesfälten framskymta vallmo-åkrar, rena och bländhvita som den första snön.

Genom en enda löfsal af lummiga träd leder en gångstig öfver bergen från Karlstein till Svaty Ivan. Den helige Ivan lär ha varit en kroatisk eremit, hvilken slog sig ned i en dal, som fick hansnamn. Denne eremit hade smak vid valet af hydda. Och lyckligtvis fanns inte på den helige Ivans tid den fabrik, som nu pustar och stinker i den undersköna dalen med krucifixen på bergstopparna. Troligen fanns det då ej heller positiv. Då jag kom fram till Beroun, en af Böhmens äldsta städer, fägnades mitt öra af symfonien från flere vefdosor, hvilka samtidigt spelade olika melodier med dessa superlativa drillar och rullader, hvaraf endast ett positiv är mäktigt. Men då en

af dessa automater stönade en visa, som nyss förut eröfrat hela Berlin:

t

»Anna Marie! Du Mädchen ohne Gleichen . . .»

— då gick jag afsides i den djupa skogen och grät bittert öfver den moderna kulturens smaklösa utväxter.

Solen sjönk ned bakom Böhmerwald, och skymningen lägrade sig öfver Karlsteins vackra dal. Skogen lyssnade andäktigt till vindens sus; det vinkade mystiskt från vaggande blad, och alla mina tjechiska ströftåg flöto samman till en trolsk, obestämd drömbild. Lifvet är ju också blott (på tjechiska: Jen) en dröm (på tjechiska: sen)l

ÅTTONDE KAPITLET.

En bortdöende värld.

Wendiska kvarlefvor i Tyskland. — En roddfärd genom Spreewald. — I Bautzen. — »Slavas dotter». Redan af den svenska historien känner man till det wendiska. namnet, huru sväfvande föreställningar man än må göra sig om detta för öfrigt ganska sväfvande begrepp. Vanligen sammanfattar man under benämningen »wender» de slaviska folkstammar, som under olika historiska och geografiska namn en gång bebott det nordtyska slättlandet från Östersjön till de böhmiska gränsbergen och västerut till Elbe-Saale, och hvaraf några spillror ännu finnas kvar i öfre och nedre Lausitz, d. v. s. sydöstra delen af konungariket Preussen (Mark Brandenburg) och östra delen af Sachsen, koncentrerande sig kring städerna Liibbenau, Kottbus, Hoyerswerda, Muskau, Horka och Bautzen.

Man behöfver dock blott kasta en blick på kartan för att finna, huru den slaviska invasionen i norra Tyskland ännu fortlefver i en massa ortsnamn, som tydligt peka tillbaka på den slaviska härkomsten: Lausitz af luza (träsk), Brietzen af breza (björk), Leipzig af lipa (lind), Babelsberg af biber (bäfver) o. s. v. För den etymologiska härledningen af den germanska världens hufvudstad Berlin har man i filologisk förtviflan ej kunnat finna en sannolikare förklaring än att något godtyckligt taga sin tillflykt till det slaviska po-ralina(åkerland), och systerstaden Kölln härledes utan tvifvel af kolina (en pålad, befästad ort). Äfven det gamla hederliga Molkenmarkt i Berlin är väl ej annat än en förvrängning af mogyla (kulle). Ja, ett så tyskt klingande namn som Magdeburg betyder ingalunda »flick-staden» eller något dylikt; den första delen af sammansättningen är ingenting annat än den slaviska partikeln medzi (emellan, ibland), och b ur g är en förkortning af borek (bor), furuskog. När så tyskarna satte sig i besittning af de slaviska boningsorterna, var det ju endast helt naturligt, att detta borek för både tanken och ögat uppgick i <let germanska burg. Men germanerna togo revanche, då Peter den store grundade Rysslands nya hufvudstad, genom att påtvinga ryssarna sitt Burg (Petersburg). Genom gåfvor och gengåfvor bevaras ju vänskapen längst 1

Efter blott två timmars järn vägsfärd från Berlin på Görlitz-banan är man framme i den lilla, täcka Spreewald-staden Liibbenau, hvars Lynarska grefveslott skymtar fram bland löfträd, och här är man midt ibland en del af de kvarlefvande sorber eller polaber, som invandrade på 400-talet och en gång befolkat hela den baltiska kusten, tills de i sin ordning kufvades af Otto I. Möjligen var det med tanken på detta slaviska kustland (Pommern — po more = längs hafvet) som Shakspere i sin »Vintersaga» dristar sig tala om böhmiska kuster?

Men man behöfver ej drifvas af slaviskt studienit för att finna Spreewald sevärdt och förtjusande. På en sträcka af 43 kilometer breder sig från 3 till 11 kilometers bredd ett nät af floden Sprees armar och kanaler, som till ett antal af 300 förvandla landskapet till en vattenlabyrint. Det är ett landtligt Venedig, vida äktare än det Venedig af trä och papp, som Berlin och Wien bjudit på, samt i sitt slag lika intressant som lagunstaden. Där är allt skön konst, här — vacker natur. Och likasom i dogernas stad äro här hästaf och åkdon ersatta af gondoler. Öfver kanterna af Spreewalds långa, smala, flatbottnade båtar ligga lösa bänkar med ryggstöd af flätad säf. Båtkarlen stakar och styr i aktern med en lång åra. Både män och kvinnor vänja sig från tidigaste barndom att skickligtmanövrera

farkosten och att behändigt passera en stark krök i ett strömdrag eller en mötande farkost i de mestadels trånga farvattnen. För resten vore ej en kollision så farlig, ty floden är ej djup och botten ej hård.

Solen hade knappt gått upp, då den intressanta dagsresan be-gynte, och det glänste ännu dagg på stränderna. Så skingrades de sista morgondimmorna, och öfver ändlösa slätter mellan frodiga löfskogar glimmade än nyckfulla flodslingor, än snörräta vattengator. Det föll mig in att det möjligen ser ut så på Mars, där man ju tillämpat kanaliseringssystemet i stor skala, och det lär ju vara en härlig planet. Men — hvarför bort i fjärran sväfva, då det goda nära är?

Wendisk bondstuga i Spreewald.

Då båten ljudlöst glider fram, är det som ett skid- eller kälk-åkningsnöje, förflyttadt till sommaren, och då man framför sig ser en annan båt utan att skåda en skymt af vatten, tycker man sig se en rörlig teaterdekoration. Och allt vackrare blifva omgifningarna. Visianka heter en Spree-arm, som i vild, men idyllisk fägring kan täfla med Göta kanals allra vackraste partier. Här darra aspens blad för de lena fläktarna; här dofta kastanje och syrén; vid sidan af alens sträfva löf och pilträdets torftiga knippen frodas bokens mjuka,saftiga grönska, lindens lummiga löfsal och sälgens silfvermatta blad; här framskymtar den smärta björkens hvita, jungfruliga stam bland den energiska ekens fantastiska grenskott; här höjer den mörka, granen sin stolta krona, och här dallra askens akasie-liknande blad,, under det att de låga, sumpiga stränderna garneras af vildhumle,, lilja, valeriana, caltha och näckros. »Der liebe Gott geht durch den Wald;»

Om vanliga byar kan det ej vara tal i ett sådant landskap. Isolerade blockhus ligga här och hvar vid stränderna med moss-lupna halmtak och lerväggar; takåsen prydes ofta med träornament i form af hästhufvud. Med boningshuset sammanhänger vanligen hönsgård jämte bikupa, och stallet är — båthuset. Men den fuktiga jordmånen är synnerligt bördig. Mest odlas foderrofvor och grönsaker; likaså lin, som kvinnorna om vintern bearbeta vid spinnrocken under »Spinnten »-aftnar, då gamla wendiska sagor ännu täljas och slaviska folkvisor sjungas. Här talas väl ännu i sägnerna om svenskarnas framfart under det trettioåriga kriget; här framtrollas af folkfantasien de mystiska andeväsen, som bevisa icke blott de slaviska folkens samhörighet, utan ock deras indo-europeiska gemenskap med germanerna: vodne jungfry (ryssarnas rusalkor, sydslavernas vilor); blud, bud (personifikation af irrblosset); myrawa (sydslavernas moray maran)\ kobud (tyskarnas Kobold); prezpoldnica, den wendiska »middags-frun», som förgör alla, som vid middagen våga visa sig ute, i synnerhet kvinnor — mycket annat opokazowanje (skrock) att förtiga. Och om det förr i tiden sjungits:

»Konik stupa wotre,

Mjasec swesi bytre.

Lubka, njej si trach?» —

så är denna wendiska folkvisa ingenting annat än den tyska:

»Das Pferd reitet schnelle,

Der Mond scheint helle.

Liebchen, graut Dir nicht?»Flickor från Spreewald.Detta motiv, som genom Bürgers ballad »Lenore» vunnit ryktbarhet i världslitteraturen, synes med förkärlek hafva sysselsatt folkfantasien; man kan följa spåren af spökriddaren, som om natten hämtar sin syster eller brud, genom Tyskland och hela den slaviska världen tillbaka till Albanien och Grekland.

Egendomligt är ock det lif, som utvecklar sig i Spreewalds vattenkommuner, där post, frakt — allt utföres medels båt; och om vintern taga skridskor och kälkar vid. Men islossningen och vårbrytningen är Spreewalds värsta tid; då kunna somliga gårdar hela dagar och veckor vara utestängda från den stora världen. Att fisket är en lönande näring, behöfver ej sägas; »Spreewald-såsen» lockar till och med gurmander från Berlin. Men Sprees berömda kräftor äro nu mera en myt, likasom historien om den wendiska bondekungen i Burg. Pesten kom, och detta fiske gick kräftgången.

Redan af kvinnornas dräkter (starkt vadderade kortkjolar och *hubac,* det egendomliga hufvuddoket med vingar) finner man, att man i Spreewald har framför sig en annan folkstam än den vanliga preussiska. Men man märker det ännu mer på den tysta, allvarliga, men vänliga befolkningens uppträdande. Det är en stil och hållning, som saknas hos den grofva, sträfva nordgermanen och hos den larmande, ofina berlinaren. Jag hade på ort och ställe tillfälle att göra jämförelser, hvilka icke utföllo till förmån för den hohenzollernska hufvudstaden. Där var bland andra ett berlinskt lag, som i poetisk begejstring stämde upp. den vackra sången: »Hvar morgon förr än hanen gal»; då de kommo till *»Er geht so leise nach seiner Weise»,* vrålade de som tjurar. Hvar finnes på kontinenten en mindre ästetisk befolkning än den öst-elbiska?

I den lilla Spreewald-staden *Burg,* rik på folksägner, får man än i dag höra wendisk gudstjänst. Språket liknar det slovakiska, men är gifvetvis ej så rent på grund af germanismer. Emellertid användes uteslutande den tyska psalmboken, hvilket bildar en sällsam kontrast mot den slaviska predikan för slaviska bönder. Omedelbart efter den wendiska gudstjänstens slut förrättade samme predikant tysk-evangelisk högmässa. Men under det att den wendiska bevistatsaf minst ett tusen personer från hela omnejden, deltog knappt ett hundratal i den tyska. Det var en egendomlig anblick att se den rektangulära kyrkans båda gallerier fullsatta uteslutande af män, hvaremot alla bänkraderna nere i kyrkan upptagits af kvinnorna, hvilkas hvita nunnedok i fågelperspektiv tedde sig såsom ett snö- eller vallmofält.

Bautzen.

Wendernas litterära centrum.

Men den litterära hufvudorten för *sorbjanerna* (wenderna) är den sachsiska staden *Bautzen (Budissin).* Där finnes sedan nära 50 år tillbaka en litterär förening, *Matica;* där är seminarium för det wendiska språket, och där utgifvas fyra periodiska skrifter på slaviska: två kyrkliga veckoblad, ett organ för jordbrukare och en skönlitterär tidskrift — alla ganska blygsamma till innehåll och omfång. Såsom främjare af denna wendiska kultur nämnes särskildt den på 90-talet aflidne kanoniken *Michal Hornik.* Denna lilla slaviska kvarlefva bevisar bäst språkets och nationalitetens seghet. På 1400-talet lär det vid dödsstraff varit förbjudet att tala wendiska, och wendiska handtverkare fingo ej rättsligt erkännande af de lagliga skråna. Nu mera, då den wendiska kulturen genom sin litenhet ej kan innebära den minsta fara för den tyska riksenheten, lägger regeringenvis inga positiva hinder i vägen för den wendiska litteraturen, och äfven tyska forskare hafva nitiskt bidragit att samla de wendiska sagoskatterna. För öfrigt är den wendiska »nationalkänslan» af så älskvärdt ideell art och medveten om sin obetydlighet, att den ej> får någon som helst provocerande karakter, utan nöjer sig med att rent litterärt hålla kärleken till det ursprungliga modersmålet vid lif. Min hederlige värd i Bautzen, seminarieläraren Fiedler, en varm nitälskare för das »Wendenthum», undrade bara, om den sydslaviske mecenaten Strossmayer ej skulle vilja förhjälpa hans obemedlade landsmän till ett eget hus.

Å andra sidan visar dock det wendiska folkets aftynande den moderna kulturens nivellerande makt. I självfva Bautzen, af hvars. 24,000 invånare 7,000 lära vara slaver, hör man wendiska talas blott af tjänstfolk och ett mindretal litterärt intresserade, och slaviska skyltar förekomma ytterst sparsamt. De gamla wendiska folksägnerna och traditionerna hittas snart endast — i bibliotekens skattkammare.

Detta utsinande af den wendiska stammen, hvilket man tydligt kan följa på en historisk språkkarta, är en naturlig utvecklingsprocess och lyckligtvis ej produkten af ett systematiskt utrotningskrig, något som för resten sällan eller aldrig l^der till målet. Det wendiska folket har aldrig haft en egen historia i politisk mening,, dess språk ingen egentlig litteratur eller officiellt erkännande. Nu mera läses wendiska i folkskolorna endast såsom hjälpreda vid barnens första undervisning samt vid religionsundervisningen, för hvilket ändamål wendiska prästseminarier finnas i Bautzen och Kottbus. Landets flacka beskaffenhet har gynnat den tyska kolonisationen, och såväl järnvägarna som den preussiska värneplikten hafva bidragit att undantränga det slaviska språket till några mer isolerade trakter. Härtill kommer slutligen, att de cirka 150,000 wender, som bebo öfre och nedre Lausitz, splittrats i flere afseenden: nedre Lausitz, där språket närmar sig polskan, tillhör konungariket Preussen; öfre Lausitz med sin åt tjechiskan lutande dialekt ligger i konungariket Sachsen. Större delen är visserligen luthersk,

men några, katolska församlingar finnas ock.Bautzen är emellertid en sevärd stad på grund af dess verkligt romantiska läge vid Spree. Man har svårt att tänka sig, att denna muntert sorlande flod mellan de höga stränderna är den samma, som vattnar »Spree-Athen», såsom berlinarna själfva mer vackert än sant kalla de preussiska konungarnas residensstad.

Här finnes en gotisk kyrkoruin, omflätad af fläder och murgrön, S:t Nikolai, som i arkitektonisk fägring och romantisk stämning nästan täflar med den berömda klosterruinen på Oybin-berget vid sachsisk-böhmiska gränsen. Här är vidare en gammal kyrka, S:t Petri, som erbjuder det nästan allenastående fenomenet af ett tempel, som är både lutherskt och katolskt: den ena hälften är upplåten åt påfvens troende barn, den andra åt Luthers äfvenledes troende efterföljare. Hvarje församling har sin orgel m. m., och gudstjänsten hålles naturligtvis på olika tider. Men den gamle kyrkvaktaren tycktes vara gemensam för de båda kyrkorna — nog vore det intressant att veta, hvari hans tro består, och efter hvilket formulär han skall förpassas till den eviga saligheten! Denna lokala samdräkt mellan två oförsonliga kyrkoinstitutioner gjorde emellertid på mig ett sympatiskt intryck och försatte mig i lika glad stämning, som då min värd visade mig två ansikten af sten, ett manligt och ett kvinnligt, som i haut-relief tittade fram från en mur. Dessa figurer föreviga minnet af en munk och en nunna, hvilka en gång ertappats i brottslig kärlek och därför dömdes till den kristna kyrko-intoleransens värsta straff. Det föreföll mig nästan som om de båda ansiktena hånlogo åt betraktaren och åt hela världen.

Men högst på Sprees strand reser sig det gamla slottet Ortenburg, hvars furstar en gång i tiden lära hafva grusat den wendiska borg, hvars plats af folktraditionen förlagts till andra sidan af floden. Af detta slaviska fäste finnes naturligtvis ej det minsta spår kvar, om det öfverhufvud existerat. Och sannolikt skall det i en ej allt för aflägsen framtid gå på samma sätt med hela det sorbiska folkets glesnande kvarlefvor. Men så mycket större skäl är det därför att bevara det wendiska namnet i häfdaböckerna och litteraturen — ja, äfven i de obetydligaste reseanteckningar. Då magyarerna vidden ungerska millenium-utställningen ville åskådliggöra de forna slavernas grod eller grad (jordhåla med vallar), måste de söka den obevisliga förebilden i en relief på den romerska Trajan-pelare.

Det är emellertid en sällsam företeelse, att just den slaviska dikt, hvari den slaviska samhörigheten skarpast betonas och där de slaviska framtidsdrömmarna tagit sin djärfvaste flykt, alstrades i dessa nejder, som länge länge sedan förlorat det allra sista spår, som kunde hafva funnits af en slavisk nomadinvandring. Dikten heter »Slavy Dcera» (»Slavas dotter»), och författaren är den slovakiske prästen Jan Kollar, hvilken såsom professor i »slavisk mytologi» och arkeologi dog år 1852 i Wien, där hans graf fått den vackra inskriften: »Så länge han lefde, bar han i hjärtat hela folket. Efter döden lefver han i sitt folks hjärta.»

Dikten består af mer än ett halft tusen mångfotade sonetter, fördelade på fem sånger, hvilka fått namn efter olika floder: »Saale», »Elbe», »Donau», »Lethe», och »Acheron». I den första sången, hvars prolog börjar med de vackra orden: »Se, här ligger för mitt af tårar fuktade öga den jord, som en gång varit mitt folks vagga, men nu är dess likkista», sammanställer skalden sin sinnligt erotiska kärlek symboliskt med det nationella idealet »Slavas dotter»; i den andra gör skalden under ledning af Slava och kärleksguden Milek en fantastisk färd på Elbe och dess biflod Moldau ända till Rhen, där han ock påträffar slaviska kulturmärken; i den tredje förhärligar han sin hembygd och tar afsked af den älskade, hvilken uppstiger till himlen; i den fjärde omtalar Slavas dotter från sin höjd, huru de slaviska fosterlandsvännerna belönats med paradisiska fröjder, och i den sista nedstiger skalden till det slaviska helvetet, där slavismens vedersakare och affällingar lida för sina brott.

Det är ett välmenande snilles barnsliga storhetsmani som talar i denna underliga dikt, hvars poetiska värde dock betydligt förringas genom den retoriska stilen och den didaktiska tendensen, och hvars innehåll är så svårfattligt, att författaren själf måste förse sin lärda apparat med digra kommentarier. Men väl skall den behålla en mycket framstående plats i den slaviska litteraturen, och nog kan

man förstå den entusiasm, som på 30-talet grep den slaviska ungdomen vid dessa panegyriska toner, som öppnade stora synvidder. Men om man nu objektivt betraktar saken, skall man dock finna, att »Slavas dotter» ingalunda är så äkta, som slaverna söka inbilla sig och andra: hon föddes under skaldens studietid i Jena,

just den tyska universitetsstad, där den germanska Burschenschaft samtidigt uppstod i samband med den storartade reformationsfesten på Wart-burg; skaldens idéer väcktes genom studiet af Herder, Ossian, Klopstock m. fl. samt genom den personliga bekantskapen med Goethe och åhörandet af professor Ludens föreläsningar öfver germansk mytologi. Då skalden efter förebild af Petrarca och med upprepande af Dantes väldiga motiv sökte konstruera fram en slavisk gudavärld och en slavisk förhistoria, visar det totalt misslyckade försöket bäst, huru arm den slaviska litteraturen varit före Kollar — undantagandes det för honom okända Polen och Ryssland.

Och till råga på olyckan ville det sig ej bättre än att Slavas dotter var — tyska. Den unge Kollar förälskade sig nämligen i en thuringsk prästdotter Fredrika Wilhelmina Schmidt, hvilken ock längre fram vardt den naivt älsklige panslavistens trofasta maka och tillslöt hans ögon. Kärleken gör blind och kan rubba de ärligaste principer — det få ock tyskarna i Böhmen erfara, då de tvärt emot sin heligaste föresats gifta sig med tjechiska kvinnor och blifva fäder till tjechiska barn.

Det växlar ebb och flod äfven bland nationerna, och ännu i våra dagar försiggå i tysthet stora folkvandringar, som mycket långsamt, men så mycket säkrare omgestalta kartan. Norr om Riesenge-birge och väster om Oder äro de en gång dominerande slaverna hopkrympta till enstaka kvarlefvor, dömda till assimileringens undergång, hvaremot hela det ofantliga slättlandet öster om Weichsel efterhand tagits i odelad besittning af den storryska stammen på tatarernas och finnarnas bekostnad. På Riesengebirges södra sluttningar har ett slaviskt folk segerrikt återtagit den andliga ledningen af det böhmisk-mährisk-schlesiska riket, och mot det tysk-österrikiska Donau närma sig slaverna både från norr och från söder. Äfvensöder om Donau och Save hafva slaverna med en delvis lysande framgång åter utvecklat sin nationella själfständighet. Den slaviska utvecklingsgången pekar från Moskva till Konstantinopel öfver Donau, och i samma riktning hoppas författaren få ledsaga läsaren i nästa och sista delen af »Slavia».